

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2017

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(25-26 квітня 2017 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 10

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (заст. голови); **Р. Сапелько**, д-р філос. наук, проф. (*Roman Sapeńko*, Dr.hab. Prof., University of Zielona Góra, Poland); **В. А. Бугров**, канд. філос. наук, проф.; **Т. П. Кононеко**, д-р філос. наук, проф.; **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **С. М. Оксамитна**, д-р соціол. наук, проф. (НАУКМА); **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **М. Л. Ткачук**, д-р філос. наук, проф. (НАУКМА); **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **І. В. Хоменко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **Я. А. Соболевський**, канд. філос. наук (відп. секр.); **В. Е. Туренко**, канд. філос. наук.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 7 від 27 березня 2017 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2017", Міжн. наук. конф. (2017 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2017", 25-26 квіт. 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2017. – Ч. 8. – 213 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редакція залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2017

Круглий стіл
"ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ
(СПІЛЬНО З ГУМАНІТАРНИМ ФАКУЛЬТЕТОМ
ЗЕЛЕНОГОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ, ПОЛЬЩА)"

*Anatolii Konverskyi, Academician of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

dean_phd@univ.kiev.ua

*Sergii Rudenko, Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

rudenko-@univ.kiev.ua

**POLISH-UKRAINIAN HUMANITARIAN STUDIES: SCIENTIFIC
AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT STRATEGY**

The aim of the report is to present to the participants of the Workshop the main historical stages of the development of philosophical thought at the University of Kiev, also the current state of development of the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv, its structure, scientific schools and educational traditions. The report will present strategic priorities for scientific and educational cooperation between the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv and the Faculty of Humanities of The University of Zielona Góra.

The structure of the report includes the following components:

1. Presentation of the main historical stages of the development of philosophical thought at the University of Kiev, known representatives of philosophical and political science.
2. Presentation of the modern structure of the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv, educational traditions and scientific schools, current areas of research in the fields of philosophy, politics, culture, religion and public management and administration.
3. Presentation of the project of the Polish-Ukrainian Humanitarian Studies Center (Faculty of Humanities at the University of Zielona Góra and the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv).
4. Presentation of the joint master program of dual certification in the specialty "Philosophy" (Faculty of Humanities at the University of Zielona Góra and the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv).
5. Presentation of the joint master program of dual certification in the specialty "Political Science" (Faculty of Humanities at the University of Zielona Góra and the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv).

ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА: МІЖ ФАКТАМИ ТА МІФАМИ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ)

Історична політика (нім. *Geschichtspolitik*) – набір методів по формуванню суспільних уявлень про минуле з певною метою. Данну діяльність можуть здійснювати державні та не державні (громадянське суспільство) агенти. Науковий опис даного явище розпочався у 80-тих роках ХХ ст. в університетах західної Німеччини. Однак, саме явище існує паралельно з появою писаної історії, тобто "історичної політики" – це те як ми хочемо, щоб суспільство пам'ятало про події минулого. Головним елементом історичної політики є дидактична складова. Проблема опису та дослідження самого феномену історичної політики пов'язаний із історичними змінами, як-то: об'єднання Німеччини, розпад соціалістичного табору та Радянського Союзу. Зазначені події стали каталізатором для переоцінки подій, що сталися після Другої світової війни. В країнах Варшавського договору та в об'єднаній Німеччині розпочались люстраційні процеси та відкриття архів спецслужб часів народної демократії. Серед країн колишнього союзу данні події мали місце лише у країнах Балтії, де було офіційно (на законодавчому рівні) визнано радянський період, як окупацію (в публічній сфері – це проявляється у створення музею Радянської окупації).

Історична політика на державно рівні реалізується на законодавчому рівні і має репресивний характер у публічному просторі (зміна назв вулиць, демонтаж пам'ятників тощо). Важливо підкреслити, що іншою обов'язковою складовою історичною політики є виховання, відповідно в умовах авторитаризму історична політика може бути інструментом ідеологічної індокринації суспільства. Оцінити державну політику тією або іншою країни можна на підставі законодавства у сфері комеморативних практик, наявності у публічному просторі тих або інших пам'ятних місць та змісту шкільних програмах з історії. В умовах розвинутої демократії громадське суспільство (не державні агенти) є своєрідним запобіжником гегемонного положення держави у всіх вище означених сферах. В перехідних суспільствах не державні агенти (громадянське суспільство) знаходиться у завідомо програвшому положенні, щодо можливості реалізувати своє бачення історичної політики.

В 1989 році в Польщі відбулися перші відносно незалежні вибори, які стали можливими на основі домовленостей (контракту) за "круглим столом" (Магдаленка) між владою і позапарламентською опозицією, яку репрезентувала профспілка "Солідарність". 3 липня 1989 року Адам Міхнік, один з лідерів опозиції, надрукував у "Газеті виборчій" статтю за символічною назвою: "Ваш президент, наш прем'єр". Данні події вважаються початком епохи III Речі Посполитої і є символічним міфом нової не соціалістичної Польщі. У подальшому дані події будуть описуватися політиками з огляду на їх політичні вподобання та утилітарні прагнення.

Не осудження лідерів Польської народної республіки (ПНР) після 1989 було підставою до підозр у корупційній (представників тодішньої опозиції та владою). Реформи у сфері освіти та адміністративного устрою сприяли польській декомунізації, але головними елементами було відкриття архів спецслужб часів ПНР та виключення з публічного життя всіх хто співпрацював з апаратом репресій з 1947 по 1989 рік, іншим елементом історичної політики було засудження комунізму та нацизму. Однак, польська люстрація не була одномоментним явищем і кожен наступний парламент намагався змінити ті чи інші елементи закону про люстрацію. Символічним завершення польської люстрації можна вважати 2017 та 2015 році: юридичне підтвердження факту співпраці Леха Валенса із спецслужбами ПНР з 1970 по 1976 рік або засудження 89-ти літнього генерала Чеслав Кіщака до двох років ув'язнення умовно за впровадження військового стану в 1981 році. Важливо підкреслити, що данні події набувши юридичного виміру стали більш міфічними, оскільки становлять вагомий аргумент на користь теорії про злочину змову між деякими представниками Солідарності та владною елітою ПНР. Опис співпраці Валенса з репресивним апаратом ПНР був здійснений у формі наукового опрацювання [S. Cenciewicz, P. Gontarczyka SB a Lech Wałęsa: przyczynek do biografii Warszawa wyd. Instytut Pamięci Narodowej 2008 w Warszawie], однак суспільний резонанс події та політичні спекуляції перетворили процес встановлення історичних фактів у процес міфологізації та дескаралізації символу, яким був Лех Валенса. Аналогічне значення носив судовий процес над генералом Чеславом Кішаком. Також у ЗМІ обговорювалась ідея позбавлення Войчеха Ярузельського звання генерала.

Проте, офіційна історична політика держави Польщі розпочалась у 1998 році із формуванням Інститут національної пам'яті – Комісії з розслідування злочинів проти польського народу (ІНП). Данна установа є науково-дослідницькою, що посідає функції слідства, обвинувачення та люстрації. Після парламентських виборів у 2015 року та формуванні однопартійного уряду партією Право і Справедливість (PiS) у Польщі розпочалась повномасштабна історична політика із координації дій у цій сфері виконавчої та законодавчої гілки. Ілюстрацією чого є ухвала сейму про геноцид про вшанування пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами проти громадян Другої Речі Посполитої у 1939-1945 роках або відновлення при канцелярії президента Польщі Національної Ради Розвитку, що існувала при президенті Леху Качинському. Президент Анджей Дуда удосконалив даний орган поділивши його секції, зокрема з'явилась така секція "Культура, національна ідентичність, історична політика". Через декілька місяців після затвердження Національної Ради Розвитку президент Дуда ініціював роботу над стратегією історичної політики Польщі. 2016 років був проголошений роком проклятих вояків (пол. – *Żołnierze wyklęci*). Ідеться про тих солдатів, які в 1944–47 роках, коли в Польщі фактично йшла громадянська війна і було безвладдя, стали проти сформованого в СРСР комуністичного уряду. Після остаточної перемоги комуністів цих солдат осудили, а частина з них втекла на Захід, тому

кілька десятиліть епохи соціалізму пам'ять про них була витерта з офіційної польської історії. У комуністичній Польщі "Проклятих солдатів" засуджувано на табори, ув'язнення та смертну кару.

Реформу освіти (об'єднання старшої та середньої школи) з розширенням курсу історії частково можна віднести до історичної політики. Відповідно сучасна польська історична політика тісно пов'язана з сучасним політичним життям, дуже часто історичні події оцінюються через призму політичної доцільності або доцільності. Яскравим прикладом чого можуть слугувати будівництва музеїв та дебати, щодо інформаційної коректності музейних експозицій (ситуація з виставкою у музеї Шльонська, у музеї Другої світової у Гданську, музею Ульмів в Марковій).

Для сучасної Польщі є характерне встановлення історичних фактів для утвердження певного історичного нарративу. Польська історична політика через опис та юридичне підтвердження окремих фактів будує історичну міфотворчість. Останні п'ять років польське суспільство дебатє про "Волині", зазначимо, що сам термін вже вийшов за межі історичного опису і є своєрідним маркером у відношенні до злочину, який можна порівняти лише з Голокостом. Слід розуміти, що "Волинь" у Польщі – це передусім внутрішня дискусія, щодо власної ідентичності і насильне включення українського суспільства в це обговорення (про події на Волині у 1943 році в Україні знають лише 13% осіб – опитування проведене –) загрожує поглибленням конфліктом. Дискусія про "Волинь" обумовлена декількома факторами: перше – це кресове походження близько 30% сучасного населення Польщі, друге – це тривале ігнорування потреб та вимог кресових середовищ політичними елітами Польщі після 1989 року, третє – штучне підігрівання проблеми "Волині" третьою стороною. Одночасно у визначенні "Волині", як акту геноциду в польському суспільстві панує цілковита згода, що засвідчило голосування парламенту Польщі у липні 2016 року. Хоча інформаційний портал <http://zbrodniawolynska.pl/> створений польським ІНП інформує : "Волинський злочин – це антипольська етнічна чистка, яку було проведено українськими націоналістами; мав характер геноциду. Він охопив не лише Волинь, але також Львівське, Тернопільське й Станіславівське воєводства, – тобто Східну Галичину, а навіть частину сусідніх з Волинню воєводств: Люблінського (від заходу) та Полісся (з півночі). Час перебігу Волинського злочину – це 1943–1945 рр. Винуватці Волинського злочину, – Організація Українських Націоналістів фракція Степана Бандери (ОУН-Б) та її збройне плече Українська Повстанська Армія (УПА), – планове винищення польського населення у своїх документах визначали назвою: "антипольська акція". Натомість, у назві ухвал (в польському праві парламентська ухвала не має жодних політичних та юридичних наслідків і є документом, що має на меті пригадати певні події) польського Сему та Сенату вказується, що винними в геноциді громадян II Речі Посполитої є українські націоналісти. Потім у самому тексті розшифровується, що під узагальнюючим поняттям "українські націоналісти" мається на увазі Організація Українських Націоналістів, Українсь-

кою Повстанською Армією, СС "Галичина" та інші українські формування, що співпрацювали з німцями. Використання загального поняття "українські націоналісти" є дуже небезпечним через складність у визначенні, оскільки чіткого окреслення хто є українськими націоналістом ми не може дати без прив'язки до історичного контексту. Подібні узагальнюючі формулювання використовуються в російській пропаганді, наприклад: фашисти або бандерівці.

Вище описані події послугували спробою нової дефініції тоталітаризму польськими парламентарями. В змінах до польського закону про заборону пропагування тоталітарних режимів польський парламент хотів додати такі види тоталітаризму, як-то: фашизм, німецький нацизм, український та литовський націоналізм, прусський, російський і німецький мілітаризм. Втручання польської наукової спільноти запобігло винесенню даних змін на голосування, однак всі попередні легісляція процедури запропоновані зміни пройшли, а громадськість дізналась про ймовірні зміни у переддень голосування.

Вище описанні події є свідченням того, що до 2015 історична політика Польщі мала інституційний характер і залишалася виключно у сфері польського ІПН або громадських (не державних) агентів. Прихід до влади консервативної партії Право і Справедливість (ПіС) ознаменував формуванням державної історичної політики. Нагадаю, що представники ПіС виступають з критикою III Речі Посполитої. Узагальнюючи, можна підсумувати, що сучасна історична політика Польщі направлена на встановлення та закріплення історичних та юридичних фактів з метою формування міфу Польщі та поляків, що безкомпромісно боролися із загарбниками та зрадниками.

Історична політика в Україні тісно пов'язана політичними змінами в країні. За часів президентства Леоніда Кучми історична політика не мала системного та цілісного характеру, відповідно залежала від особистих поглядів міністра освіти та культури або окремими постановами парламенту. Інституціалізований характер історичної політики розпочинається з встановлення Українського інституту національної пам'яті (УІНП) у 2006 року. Інститут став спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу (президентство Віктора Ющенка). У 2010 році за президенства Віктора Януковича УІНП був перетворений у науково-дослідну бюджетна установа, у 2014 році УІНП постановою Кабміну було повернуто статус центрального органу виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури. Відповідно інституційна політика у сфері історичної політики здійснювалась з 2006 по 2010 та з 2014 року. Перший період української історичної політики реалізовувалась через укази президента України зв'язку з чим не могла бути загальнообов'язковою до виконання. Головні етапи історичної політики були:

увіковіченням жертв Голодомору (створення музею, встановлення загальнонаціонального дня трауру за жертвами Голодомору, будівництва музею Голодомору),

наданням звання Героїв України Роману Шухевичу та Степану Баден-рі (в 2010 Донецький окружний адміністративний суд визнав незаконним та скасував указ Віктора Ющенка про присвоєння Бандері звання Героя України. 2 серпня 2011 року Вищий адміністративний суд України залишив у силі рішення Донецького окружного адміністративного суду)

демонтаж пам'ятників та пам'ятних знаків особам, причетним до організації Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій, а також з відповідного перейменування вулиць, площ, провулків, проспектів, парків та скверів у населених пунктах (відбулись поодинокі випадки офіційного демонтажу та пошкодження пам'ятника Леніну у Києві).

Означені події не мали системного характеру і спиралися виключно на укази президента Віктора Ющенка. Другий етап історичної політики України розпочався у 2014 році з відновлення діяльності УІНП, як центрального органу виконавчої влади. Потрібно зазначити, за словами відомого українського історика Володимира Подольського або Юрій Радченко керівництво УІНП можна охарактеризувати, як представників українського націоналістичного напрямку в українській історіографії. Західні експерти (Адрес Умланд, Лукаш Адамський) у своїх публіцистичних працях зазначають, що українська історична політика є націоналістичною і без критично глорифікує формування ОУН та УПА.

У 2015 році було прийняття пакету законів про декомунізацію (Закон України "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті", Закон України "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років", Закон України "Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років", Закон України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки"), що стало основою сучасної основою української історичної політики.

Найсуперечливішим з нашого погляду є стаття 1 закон "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті" в якій протилежні за своїми ідеологічними переконаннями формування, як-то: Українська військова організація, органи влади Української Народної Республіки, органи влади Української Держави (Гетьманату), Українська Гельсінська спілка, Українська повстанча армія отамана Тараса Боровця (Бульби) "Поліська Січ", загони Холодноярської, Медвинської республік, Організація українських націоналістів, Українська повстанча армія (УПА) та інші визнаються рівнозначними борцями за незалежність України. Одночасно, даний закон вперше визнає дії даних організацій, як такі, що передували утворенню нинішньої України. Також закон встановлює, що відповідальність за публічне виявлення зневаги до осіб зазначених у статті 1 та публічне заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України.

Іншим суперечливим моментом є зміна УІНП періодизації Другої світової війни із зазначенням, що в Україні велось польсько-українська війна 1942–1947 рр. (підпільна). Одним з аргументів на користь слушності тез, щодо виключної ролі УПА (збройного крила ОУН (б) є постанова Верховної Ради "Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році" де зазначається про святкування на державному рівні 75 річниці заснування УПА та 110-річниці з дня народження Романа Шухевича. Український історик Олександр Зінченко переконаний, що в Україні не існує культу Бандери з огляду статистичні данні, які говорять, що в Україні перейменували майже 51,5 тисячу вулиць і площ. Ім'я Бандери отримали тільки 34 з них, тобто 0,07%. Аналогічна ситуація з пам'ятниками Степану Бандері за останні роки їх було зведено лише чотири. Без якісного соціологічного дослідження ми не можемо однозначно стверджувати про наявність чи відсутність культу Степана Бандери. Адже в розпорядженні № 641 від 16 червня 2015 рік Міністерства освіти та науки "Про концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах" вказується, що у старших класах необхідно акцентувати увагу на патріотизмі і моральності діячів визвольного руху. Так символом патріотизму і жертвості у боротьбі за незалежну Україну став подвиг героїв Крут, боротьба за волю України повстанців Холодного Яру, діяльність Української Повстанської Армії, Організації Українських Націоналістів спротив дисидентів тоталітарній системі тощо. Серед історичних постатей Міністерство освіти рекомендує виділяти наступних осіб: Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика; Т.Шевченка, В.Винниченка, М.Міхновського, М.Грушевського, С.Петлюри, С.Бандери та багатьох інших. Рекомендації щодо згаданих історичних персонажів не співпадають з дослідженням проведеним Соціологічна група "Рейтинг" представляє спеціальний проект "Видатний українець усіх часів. Народний ТОП" безапеляційним лідером серед в усіх регіонах став Т. Шевченко (62,9%), Леся Українка (19%) та Б. Хмельницький (23,5%) М. Грушевський (12,7%), натомість С. Бандеру (8,3%) І.Мазепи (9,3%) Роман Шухевич (1,0%). [Видатні українці всіх часів Дата публікації: 21.05.2015 http://ratinggroup.ua/research/ukraine/vydayuschiesya_ukraincy.html] Відповідно, можна стверджувати, що на даному етапі історична політика є ідеологічно забарвленою і носить відверто антикомуністичний характер, але вона неспроможна консолідувати суспільства. Згідно з результатами дослідження, проведеного Соціологічною групою "Рейтинг" у листопаді 2016 року, майже половина опитаних (48%) підтримують ідею заборони комуністичної ідеології в Україні, проти – 36%, не визначились – 16%. За два останніх роки кількість прихильників заборони не змінилась. Ставлення до ініціативи перейменування радянських назв міст і вулиць в Україні неоднозначне. В цілому її швидше не підтримують (57%). Третина опитаних підтримують заборону в Україні націоналістичної ідеології (40% – проти і чверть – не визначилися з цього приводу). За два останніх роки кількість прихильників заборони націоналістичної

ідеології зменшилась з 40% до 35%. [Ставлення до окремих історичних постатей та процесу декомунізації в Україні Дата публікації: 17 листопада 2016 р. http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_otdelnym_istoricheskim_lichnostyam_i_processu_dekommunizacii_v_ukraine.html]

Відповідно УІНП створює власний історичний наратив через популяризацію таких постатей та організацій, як-то: Бандера, Міхновський, Шухевич, УПА та ОУН. В умовах фактичної війни з Росією дані особи та організації є найбільш слушним прикладом відданості обов'язку в побудові незалежної України. З іншого боку історичні перепити часів Другої Світової війни не дають змоги визнати дані формування та їх ідеологічну направленість за взірцем в побудові ліберальної та демократичної країни. Важливо підкреслити, що міфічний образ "бандерівця" як відважного борця з усім "московським" вибудований був ще за радянських часів, нинішнє відродження міфу стало можливо виключно російській пропаганді, яка говорить про загрозу з боку "бандерівців". В Україні російська нарація про "бандеру" сприймається у гротескно-карнавальній формі (поява термінів "жидо-бандери" "поляко-бандерівці", "Одеса – Південний бандерштат" тощо). Потрібно пам'ятати, що в нинішніх умовах не державні агенти дуже обмежено можуть впливати на формування історичної політики. Українська дискусія, щодо польської постанови про "Волинь" засвідчила, що навіть ліберально налаштовані історики не спроможні визнати факти військових злочинів у 1943 році.

На нашу думку, в Україні ми маємо справу з деформацією радянського міфу про "Бандери" та "УПА", коли головним пунктом опису цих феноменів стає опис боротьби проти СРСР. Даний аспект діяльності УПА майже не відомий в Польщі, відповідно з'являється напруження не стільки в сфері історичної політики, скільки історичних міфів.

О. О. Маслак, канд. філос. наук, ЦГО НАНУ, Київ
olesmaslak@gmail.com

ПОЛІТИЧНА ТЕОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОГО МЕСІАНІЗМУ XIX СТ. У КОНТЕКСТІ ЕПОХИ

Розуміння процесів, що відбувалися в культурі та суспільно-політичному житті Центрально-Східної Європи у XIX-XX ст. буде викривленим без розуміння такого феномену, як політична теологія месіанізму. Як польський, так і український месіанізми, що найбільш яскраво проявили себе у діяльності таких "національних пророків", як Адам Міцкевич та Тарас Шевченко, багато в чому обумовили різні, позитивні та негативні, характеристики модерних польського та українського національних рухів. Специфічне розуміння біблійних текстів, породило специфіку розуміння понять політичного та національного в умовах модернізаційних процесів. Ті або інші політичні цінності, спо-

пуляризовані політичною теологією месіанізму, зберегли свою значимість навіть у випадку їх секуляризації.

Польський месіанізм XIX ст. народився в умовах переосмислення розуміння понять держава і нація. Перша Річ Посполита аж до кінця XVIII ст. конституювалася у вигляді станової шляхетської політиї. Натомість у процесі осмислення причин і наслідків її розпаду, почався процес проблематизації як поняття нації і держави, так і їх сенсу їх існування в сучасному світі.

Автором поняття "месіанізм" і засновником політичної теології польського месіанізму XIX ст. вважається колишній учасник повстання Костюшка та емігрант – Йозеф Хоене-Вронський (1776-1853). Вихідним пунктом політичної теології Хоене-Вронського є уявлення про необхідний телеологізм історичного процесу: "Існування людства було б просто іграшкою, що не має цілі, не спроможною бути засобом ні для чого, тому було б противним нашому розумові, який є метою сам для себе. Тому належить припустити існування кінцевої остаточної мети людства, яка становить його істинне призначення; лише тоді різні наші дії, керовані нашою цілеспрямованістю до цієї найвищої цілі, отримують значення, рацію для розуму, і стають таким чином примиреними з нашою гідністю"[Józef Maria Hoene-Wronski. *Prodrom mesjanizmu albo filozofii absolutnej // Spór o mesjanizm. Rozwój idei.* Warszawa. 2015. S. – 21]. Відповідно до такого телеологічного бачення історичного процесу, месіаністична концепція Хоене-Вронського, як і мілленаризм Іоахіма з Флори, ділить історію людства на три епохи: "епоху відносних цілей" (до Реформації), "епоху проміжних цілей" (від Реформації до поч. XIX ст.), "епоху абсолютних цілей" (з поч. XIX ст.). Остання епоха потребує керованого Провидінням "колективного спасителя", яким у зрілій творчості Хоене-Вронського виступає спільнота слов'янських народів. Суспільство нової ери буде збудоване на федеративних засадах, буде поєднувати "свободу" і "порядок". Відбудеться "проникнення абсолюту" у всі сфери суспільства. Подібна картина історії дозволяє сформулювати Хоене-Вронському також головну мету філософії історії: "оскільки існують загальні цілі для людства в кожній з трьох епох розвитку, остільки є необхідні окремі етапи для прогресу людського роду, в кожному з трьох чергових рядів цих цілей<...>Ідучи тоді за цим самим законом створіння, доктрина месіанізму усталить ці загальні цілі для людства і, через це саме, три ери, оскільки закладаються вони поступово, рівно як і етапи розвитку людського роду, які відповідають цим виразним цілям, і в яких через це сповнюється по чергову призначення людини. Тоді філософія історії, тобто означення абсолютних законів, що керують поведінкою людського роду, буде врешті подана людству. І тоді лише, згідно з достоїнством людини, в тому непомилковому накресленні, уряди отримують правило до позитивного керування цієї поведінки людського роду, щоби провадили людство до піднесеного кінця його призначення" [Józef Maria Hoene-Wronski. *Prodrom mesjanizmu albo filozofii absolutnej // Spór o mesjanizm. Rozwój idei.* Warszawa. 2015. S. – 26-27].

Адам Міцкевич і Юліуш Словацький розвинули месіаністичну політичну теологію. Новій епосі, згідно до їх уявлень має передувати трагічна суспільна катастрофа. Суспільний катаклізм, зі всіма його трагічними рисами, набуває центрального значення в історіософській картині месіанізму. Стає кульмінаційною точкою в процесі постання "суспільства правди".

На думку польського дослідника Гжегожа Кухарчика така історіософія може мати коріння не лише у мілленаризмі Іоахіма Флорського, гегелівському історіософському телеологізмі, але також і в консервативній історіософії Жозефа де Местра, що спиралася на тріаду "Гріх (тобто ренесанс, реформація, просвітництво) – Кара (французька революція) – Спокута (проголошена автором "Петербурзьких вечорів" обіцянка "нового одкровення" та "нового вибуху Божого Слова")" [Grzegorz Kucharczyk. Polska myśl polityczna. Warszawa. 2011 – S.109]. Певні паралелі можна також провести з християнським утопічним соціалізмом Сен-Сімона та його adeptів, з їх ідеєю "нового одкровення" та уявленням про Францію, як "Христа націй". Так само, філософія історії та політична філософія узалежнюються у Хоене-Вронського, Міцкевича, Словацького та інших польських месіанітів від особливого типу апокаліптичної політичної теології. Подібна телеологічна есхатологія споріднює месіанізм з гегелівською філософією історії. Однак містичний ірраціоналізм польського месіанізму є радше протилежністю раціоналістичній, пан-логічній, діалектиці історичного процесу у творчості Гегеля. Що відзначив ще представник т.зв "національної філософії" Броніслав Трентовський.

В українському контексті паралелі між польським месіанізмом і ідейною спадщиною "кирило-мефодіївців" є більш ніж очевидними. "Книга Буття Українського Народу" ("Закон Божий"), написана Миколою Костомаровим, навіть на текстуальному рівні пов'язана із "Книгами народу польського і піліgrimства польського" Адама Міцкевича. Слов'янський месіанізм, вчення про особливу євангельську місію слов'янських народів, культ "слов'янського народоправства" Костомарова та Шевченка, очевидно, прямо пов'язаний із ідеями Міцкевича. Так само, ідея апокаліптичного соціального катаклізму, який передуватиме реалізації есхатологічного ідеалу "оновленої землі" та "сім'ї вільної нової" у соціально-політичних поезіях Тараса Шевченка, має прямі паралелі у творчому доробку Словацького та Міцкевича. Ірраціональний месіанський пафос нового українського національного міфу спровокував брак критичної рефлексії стосовно його основоположних принципів основ. Що породжувало кризу національної ідентичності вже в представників самого покоління "кирило-мефодіївців" (найяскравіший приклад – Пантелеймон Куліш, що останній період свого життя присвятив деконструкції і руйнації національного міфу, сформульованого представниками Кирило-Мефодіївського товариства у 1840-х роках).

Таким чином, політична теологія польського месіанізму мала паралелі та витoki у західній політичній теології та філософії. З іншого боку, вона так само вплинула на появу специфічно українського типу модерного національного міфу, сформульованого Костомаровим і Шевченком.

Подальші компаративні дослідження цієї проблематики дозволять зрозуміти специфічні особливості модерного націєтворення в регіоні Центрально-Східної Європи.

Т. С. Негруб, студ., КНУТШ, Київ
toma.negrub@gmail.com

РИШАРД КАПУСЦІНСЬКИЙ ТА ЙОГО ФІЛОСОФІЯ ІНШОГО. КОМЕНТОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД ПРАЦІ "TEN INNY"

Ришард Капусцінський (пол. Ryszard Kapuscinski) (роки життя 1932-2007) був репортером, прозаїком, поетом, фотографом, мислителем. До його літературної спадщини та робіт про нього самого до цього часу зростає інтерес читачів. Він є автором книг, які перекладені багатьма мовами світу (в тому числі японською, перською, турецькою, албанською, на іврит). Завдяки йому в польській літературі почали існувати абсолютно нові теми, які раніше трактувалися здебільшого з маргінальної точки зору: культура Іншого, далекі цивілізації, екзотичні країни, питання глобального масштабу. На думку експертів, його праці функціонують на стику різних наукових дисциплін – філософії, антропології, соціології, історії, культурології, а також релігієзнавства. Його творчість цікавить багатьох дослідників.

Працюючи на Польське агентство преси, Капусцінський побував в Африці і Азії, в результаті чого з'явилися наступні книги: "Чорні зірки" (пол. "Czarne gwiazdy" – 1963 р., "Якби вся Африка" (пол. "Gdyby cała Afryka") – 1969 р., "Ще один день життя" (пол. "Jeszcze jeden dzień życia") – 1976р., "Цезар" (пол. "Cesarz") – 1988 р., "Шах шахів" (пол. "Szachinszach") – 1988 р. Після візиту в Чилі, Бразилію і Мексику писав репортерські оповідання: "Чому помер Карл фон Спреті" (пол. "Dlaczego zginął Karl von Spreti") – 1970 р., "Христос з гвинтівкою на плечі" (пол. "Chrystus z karabinem na ramieniu") – 1975 р. і "Футбольна війна" (пол. "Wojna futbolowa") – 1978 р.

У кінці вісімдесятих років Капусцінський з репортера, який їздить світом з ручкою і записником в руках, почав повільно перетворюється на публіциста і мислителя. Враження від поїздок, а також спогади від більш раннього перебування в країнах Азії, він уклав в книзі: "Імперія" (пол. "Imperium") – 1993 р. Результатом спогадів про повторне повернення на "Чорну землю" стало репортерське оповідання "Гебан" (пол. "Heban") – 1998 р. 2004-го року видано "Подорожі з Геродотом" (пол. "Podróże z Herodotem"), а в 2006 році – два томи: "Закони природи" (пол. "Prawa natury") і "Цей інший" (пол. "Ten inny").

Капусцінський отримав безліч нагород, в тому числі премію Болеслава Пруса, Prize of the International Organisation of Journalists, Гельсінкі; Buchpreis zur Europäischen Verständigung, Лейпциг; Hanseatischer GoethePreis der Alfred Toepfer Stiftung, Гамбург; Polish Journalist of the

Century; Linde-Literatur-Preis, разом з Крістен Вольф; Premio Principe de Asturias 2003, Comunicación y Humanidades; Bruno Kreisky-Preis für das politische Buch.

Літературна творчість була його найбільшою пристрастю. Він завжди повертається до власних книг, які були його найважливішим творчим завданням. Капусцінський казав: "Все, що не є написаним, все, що не слугує написанню, я трактую, як змарнований час" [1. R. Kapuściński, *Inny w globalnej wiosce* [w:] idem, *Ten Inny*, op. cit., s. 55].

Праці Капусцінського називають "пішою літературою", репортажем-параболою, репортажем-есе, психологічним репортажем, репортажним філософським оповіданням, квазі-репортажем або, зрештою, документальною драмою. Анджей Нічипоровіч вважає, що Капусцінський створив новий жанр, названий просто – репортаж Капусцінського. Сам Капусцінський пише коротко – просто пише текст, найкращим відповідником якого була б форма художнього колажу. В "Лapidarium II" Капусцінський пише: "Образ сучасного світу має природу колажу: різні раціональні елементи складаються в ірраціональну цілісність. Колаж – це може бути єдиною методикою опису бачення сучасного світу в його неочікуваній, гвалтівній, яскравій різноманітності" [2. R. Kapuściński, *Lapidarium II*, Warszawa 1995, s. 151] або "Світ є дуже великою різноманітністю. Є великим і нечувано багатим колажем" [3. R. Kapuściński, *Nie ogarniam świata, z Ryszardem Kapuścińskim spotykają się Witold Bereś i Krzysztof Burnetko*, Warszawa 2007, s. 194].

Капусцінський завжди цікавився проблемами спілкування між людьми та культурами, тому він сам говорить: ""Охоче описую свою професію як професію перекладача. Але не перекладача з однієї мови на іншу, а з культури на культуру" [4. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, op. cit., s. 21]. Він пише: "Це – мабуть, – найбільш колективна праця, до якого від початку залучені десятки людей – ми зустрічаємо наших співрозмовників на дорогах світу і вони розповідають нам історії зі свого життя, або життя їхньої спільноти, або подій, в яких вони брали участь або про які вони чули від інших. Я не є "вигадником". Я не описую якийсь вигаданий чи власний світ. Я описую світ, який реально існує" [4, стр.15]

Дорога Капусцінського – це тисячі кілометрів простору, це тисячі людей, що зустрілись на шляху, це страх за себе, це дуло автоматичного пістолету, прикріпленого до спини, це приниження, це іноді голод, важкі, смертельні тропічні хвороби. Говорячи про свої багаторічні подорожі по всьому світу, Капусцінський має на увазі не туристичні пригоди, а радше подорож як форму життя, як "виклик, зусилля і жертву". "У нашому репортерському розумінні, подорож є викликом і непростим завданням, зусиллям, важкою працею та відданістю справі, амбітним проектом для виконання. Під час подорожі, ми вважаємо, що є щось важливе, що ми беремо участь у чомусь, чого водночас є свідками і творцями, що на нас лежить обов'язок, що ми відповідальні за щось. Ми, зокрема, відповідаємо за дорогу. Часто ми вважаємо, що якоюсь дорогою ми йдемо лише один раз в житті, що ніколи на неї не повернемось, і ми не можемо собі дозволити

в цій поїздки нічого пропустити чи втратити. Дорога є дуже важливою, бо кожен крок по ній наближає нас до зустрічі з Іншим" [4, стр.15].

Капусцінський безумовно близький до Марселя Мосса, Броніслав Малиновського, Ральфа Лінтона, які пояснюють відносини різноманітних культур з позиції обміну, взаємного збагачення, поваги; а в кінцевому рахунку близький до "філософів діалогу": в першу чергу, Еммануїла Левінаса і Йозефа Тішнера (також Мартіна Бубера або Габрієля Марселя), які підкреслюють важливість зустрічі, співпереживання, порозуміння.

Спроба окреслити власну позицію і власні потреби з'являється в "Лapidаріум II": "Вважаю, що я, як дослідник Інакшості – інших культур, інших способів мислення, інших систем поведінки, хочу пізнати позитивну розумну особу, з якою хотів би зустрітись і порозумітись" [5. R. Karusiński, Lapidarium II, op. cit., s. 30]; чи в "Лapidаріум VI": "Я спробував пізнати і зрозуміти людей, яких зустрічав там, де довелося мені подорожувати і працювати. Часто були то люди, які належали до інших культур, раз і релігій. Я намагався зрозуміти, що означає бути людиною іншої культури. Чи це означає жити по-іншому? Інакше відчувати? Інакше мислити? Бути кимось іншим?" [6. R. Karusiński, Lapidarium VI, Warszawa 2007, s. 49]

Проблема визначення Іншого є однією з центральних у сучасній соціально-філософській думці. Метою моєї роботи є коментований переклад з польської мови праці Ришарда Капусцінського "Ten Inny" [7. Karusiński R. Ten Inny (zbiór wykładów), Kraków: SIW "Znak", 2006, с. 96.], оскільки не існує жодного перекладу цієї праці українською чи бодай російською мовами. Вважаю, що цей твір Капусцінського міг би зацікавити українського читача, оскільки питання Іншого – це не тільки питання збереження культурного різноманіття, але і завдання самоідентифікації в світі уніфікованих цінностей. Ми не можемо мати адекватного бачення себе, не звертаючись до погляду Інших на нас. Дана праця є збіркою семи лекцій:

1. "Віденські лекції" (I, II, III) прочитані 1-3.12.2004 року в Інституті гуманітарних досліджень у Відні, Австрія;

2. "Мій Інший" – доповідь на Міжнародному симпозиумі письменників 12.10.1990 року в Граці, Австрія;

"Інший в глобальному селі*" (термін запозичено у Маршалла Маклюєна) – 30.09.2003 року в Кракові, Польща, під час урочистого відкриття навчального року в Вищій європейській школі імені Йозефа Тішнера;

3. Зустріч з Іншим як виклик XXI століття" – 01.10.2004 року з нагоди присудження звання почесного доктора Ягеллонського університету в Кракові, Польща.

Залежно від точки зору, термін "Інший", очевидно, може нести різноманітні значення. У своїх лекціях польський письменник проявив відмінності: хоча "Інший" може вживатися до багатьох різних груп людей у багатьох різних контекстах, Капусцінський пише: "Я використовую цей термін, в основному, щоб відрізнити європейців, жителів Заходу, білих,

від тих, кого я називаю іншими – тобто не європейців, не білих, розуміючи, що для останнього, перші також є іншими" [7, стр.4].

Капусцінський констатує подвійність людської самості: людина як носій власних індивідуальних та особистісних ознак, так і людина як носій расових, культурних, соціальних ознак. Ці два виміри людської ідентичності взаємно накладаються та переплітаються, співіснують і взаємодіють. Жодна з цих істот не постає в чистому та ізольованому стані. "Світ для мене був завжди великою Вавилонською вежею. Проте, вежею, в якій Бог перемішав не лише мову, а й культуру, звичаї, захоплення та інтереси; а з мешканців якої створив подвійних істот, які поєднують в собі Я і не-Я, себе і Іншого, свого і чужого" [7, стр. 27].

Однак проблема в тому, що ці відносини всередині людини не є нерухомими, жорсткими, статичними. Їм притаманна динамічність, рухливість, мінливість, варіаційна інтенсивність, залежно від зовнішнього контексту, вимог конкретного моменту, очікувань навколишнього середовища, і навіть – нашого власного настрою і віку. Тому ми ніколи не знаємо, кого зустрічаємо, хоча може це бути і знайома нам раніше людина. Таким чином, "кожна зустріч з Іншим – це загадка, невідомість, таємниця.

Відносини європейців з Іншими, на думку Капусцінського, можна умовно розділити на декілька епох:

1 – "епоху купців і послів", яка тривала до XV століття.

2 – епоха великих географічних відкриттів.

3 – епоха Просвітництва і гуманізму, відкритості до Інших, перших спроб їх зрозуміти, нав'язування особистих контактів, розвиток обміну не лише товарами, але й цінностями культурними і духовними.

4 – "нова епоха", спричинена Просвітництвом:

а) "злам антропологів";

б) "злам Левінаса";

в) "злам мультикультуральності".

Насправді, вся світова література присвячена Іншому: від Упанішад, Гомера і Гесіода, через Гільгамеша, Старий Завіт, Тору та Коран. Такі вояжери як Джованні Карпіне, Ібн Батута і Марко Поло ще у Середньовіччі заклали ідею, що далеке, віддалене мусить відрізнятися від нас, бути Іншим, і що чим далі, тим більшою стає відстань, тим легше сприймати цю інакшість.

Але історично контакти з Іншим не завжди мали на меті гуманістичні мотиви. Для більшості цивілізацій, інтерес до світу за межами їх кордонів був спричинений бажанням завоювати і домінувати. Історія європейського контакту з Іншим не є винятком, вона "страждає від насильства і нерівності." Спочатку ми уявляли собі Іншого як "голого дикуна, людожера, і язичника", який повинен був бути "підкорений".

Однією з причин безпрецедентного звірства і жорстокості до Іншого була не тільки жага золота і рабів, яка пожерла розум і засліпила європейську еліту, а й вкрай низький рівень культури і моральності тих, кого направили, щоб досліджувати той світ. Екіпажі кораблів того часу складались в основному зі злодіїв, злочинців, головорізів, неосвіченої і тем-

ної черні. Важко було переконати нормальну людину, щоб вона погодилась на подорож-авантюру, яка найчастіше закінчувалась смертю. "Той факт, що Європа відправляла століттями на зустріч з Іншими, своїх найгірших, найогидніших представників, поставило сумну тінь на наші відносини з Іншими, що в свою чергу буде формувати наші планетарні погляди на них, увічнить в нашій свідомості стереотипи, забобони і фобії, які трактуватимуться в тій чи іншій формі до сьогоднішнього дня" [7, стр. 11]. Покорити, колонізувати, контролювати, узалежнити – це рефлекс проти Інших, який постійно повторюється протягом всієї світової. Саму ідею рівності з Іншим людство усвідомить надто пізно.

В епоху Просвітництва, після тривалого періоду жорстокості щодо інакшості, відбулась докорінна зміна поглядів: Інший став розглядатися як людина, така сама, як і європеець. Це великий крок у переході від штампованого зображення голого дикуна до індивідуалізованого представника іншої культури або раси.

Шлях до цього одкровення відкриває в першу чергу література: твори Даніеля Дефо і Джонатана Свіфта, Жан-Жака Руссо і Вольтера, Монтеск'є і Фонтанелли, Гете і Гердера. З'являється нова мова, нова лексика. Енциклопедисти будуть проголошувати світову ідею, універсальної науки, Гете буде мріяти про повстання світової літератури, з'являться такі поняття як "світовий уряд" чи "громадянин світу". Навіть, якщо далі буде використовуватись слово "дикун", то буде воно доповнене словом "добрий" – "добрий дикуна", не "колоніалізм", а швидше "цивілізаційна місія".

Зростаючий рух боротьби з рабством розширює картографію, організовуються наукові експедиції, не так багато, щоб підкорити і підпорядкувати, а щоб відкривати нові землі і познайомитися з іншими народами і їх культурою. Місце страху все більше займає цікавість і бажання пізнати Іншого. Невдовзі відомий німецький натураліст і філософ Альбрехт вон Галлер напише в середині вісімнадцятого століття: "Ніщо не може краще розсіяти забобони, як знання багатьох народів з різними звичаями, законами і віруваннями – різноманітність, яка за ціною невеликого зусилля, вчить нас відкинути те, чим люди відрізняються, а природним вважати те, в чому всі народи єдині: тому що, перш за все, усі природні права однакові у всіх народів. Нікого не ображати, кожному визначити те, чого він заслуговує..."

"Новий епос", за Капусцінським, притаманний перехід від євроцентризму до більш універсального бачення світу, що спричинило появу нової галузі науки – антропології. "Антропологія є скерованою в сторону Іншого, власне йому і присвячена. В ній закладено ідею розуміння Іншого через його пізнання, ідея прийняття різноманітності, відмінності, як конструктивних рис людського роду" [7, стр.31].

Серед антропологів повстали і зазнали розвитку з часом дві школи: еволюціоністи і дифузіоністи.

Еволюціоністи вірять в незмінний прогрес цілого людства, вважають, що всі людські спільноти розвиваються від найнижчих, "примітивних", до

найвищих, цивілізованих, і до того ж, що всі люди світу ідуть однією спільною дорогою розвитку і прогресу.

В той час як дифузіоністи вважали, що на нашій планеті існувало і існує багато різних цивілізацій і культур, які в залежності від місця і часу контактували одне з одним, взаємно проникаючи, вступаючи в діалог. Вони позиціонували Інших не як єдине і рівне суспільство, а як різноманітний, барвистий, багатомовний натовп, різні групи якого живуть окремо, мають своїх богів, і вони йдуть різними шляхами.

Пізніша частина антропологів (яких пізніше назвали функціоналістами) стали відправлятися до найвіддаленіших місць нашої планети, найчастіше на малі острови в Тихому океані, у важко доступні регіони Африки, аби там слідкувати і фіксувати функціонування суспільства Інших в їх природному культурному середовищі. Броніслав Маліновський у своїй праці "Аргонавти західного Тихого Океану" ("Argonauts of the Western Pacific") висловив твердження спільне для всіх функціоналістів "аби судити про когось, варто нам там бути". Культури Інших так само цінні і значущі, як європейська культура, просто вони відмінні (інші), але немає жодної культури вищої і нижчої.

Хоч польові дослідження відіграли таку важливу і позитивну роль в розширенні наших знань про людський рід, вони також мали два слабких місця, які зрештою завели їх в глухий кут. По-перше, кожен з антропологів намагався дослідити і описати якесь одне, зазвичай мале, плем'я, яких на той час (на межі XIX – XX століття) в Африці було кілька тисяч. По-друге, вони були описані як структури статичні, нерухомі, а в реальності вони постійно підлягали змінам, трансформації.

Далі Капусцінський веде мову про "злам", який вчинила філософія Еммануїла Левінаса. Коли розгорнулась Перша світова війна, Левінасу було вісім років, коли розпочалась Друга світова війна – 33 роки. Його дорослішання припадає на роки створення масового суспільства у Європі і виникнення двох тоталітарних систем – комунізму і фашизму. Людина масового суспільства буде характеризуватися анонімністю, відсутністю соціальних контактів, байдужістю до Іншого через культурне викорінення, вразливістю і сприйнятливістю до зла з усіма трагічними наслідками; найбільш нелюдським символом цього періоду став Голокост.

Тому власне нейтралізації Іншого, яка створює атмосферу, що при певних обставинах може привести до Освенцима, Левінас протиставляє свою філософію. "Зупинись, ось поруч з вами інша людина. Зустрінись з ним. Така зустріч є найбільшим досвідом. Найважливішим досвідом. Подивись в обличчя Іншого. Через це обличчя пропонує вам себе, більше того – наближає вас до Бога. Він каже, що не тільки ми повинні відповідати Іншим, прийняти його, розпочати акт діалогу. Ми повинні взяти на себе відповідальність за нього" [7, стр.36].

Ще один важливий прорив в наших стосунках "Ми і Інші" відбувся в останнє десятиліття двадцятого століття. Це початок сучасної епохи мультикультурного світу. Цю нову еру ми можемо також визначити як час переходу від масового суспільства до планетарного, що виникає в той

час, коли прискорюється і глобалізується електронна, комунікаційна революція. "Тут Інший – продукт гібридної культури, нащадок різних, суперечливих між собою світів, гетерогенний витвір з нестабільними контурами і функціями. Сьогодні, як правило, саме з таким Іншим ми маємо справу".

В результаті, наша планета перетворюється у відкритий простір. Якщо раніше, традиційно кажучи, під поняттям "Інші" розумілось, що вони просто не європейці, то тепер ці відносини є різноманітними і багатосторонніми, з нескінченним спектром можливостей, в тому числі для всіх рас і культур – для китайців Іншими будуть малазійці та індуси, для арабів – іспаномовні і конголезці, – число комбінацій велике. Народився новий Інший – не-європеєць, який є Іншим для іншого не-європейця.

Діалог з іншими ніколи не був і не буде легким, особливо сьогодні. Тут Капусцінський згадує проблему лінгвістичного релятивізму: "З лінгвістичних теорій, ми знаємо про цю реальність, ми бачимо так, як говоримо різними мовами, то думаємо про цю реальність, передаємо її і відчуваємо у дуже велику кількість способів. Ми не можемо думати поза межами мови, а оскільки кожна мова є іншою, то люди, що говорять на різних мовах, дивляться на цю реальність по-іншому" [8. R. Kapuściński, *Rosyjska obsesja, "Rzeczpospolita"* 2000]. Наша свідомість фільтрується через культуру, в якій ми існуємо через мову, а вона, в свою чергу, приводить нас до самопізнання, власне, "межі мови окреслюють межі нашого світу.

Перше, що привертає увагу, – це чутливість Іншого до кольору шкіри. Колір є найбільш вагомим критерієм в оцінці людей. Ви можете прожити все життя, не думаючи, не замислюючись, якого кольору ваша шкіра, доки не вийдете за межу власної расової області. Відразу відчується напруженість, відразу ми відчуваємо себе Іншими, оточеними другими Іншими. "Коли я жив в своїй країні, я не був свідомий того, що я біла людина, і що це може мати якесь значення для моєї долі. Тільки тоді, коли я був в Африці, я відкрив власний колір шкіри. Скільки разів мене торкались діти в Уганді, а потім довго дивились на свої пальці, перевіряючи, чи їх пальці побіліли! Той же механізм – і навіть рефлекс – ідентифікація і оцінка кольору шкіри також мала місце і для мене" [7, стр. 38].

Другим компонентом світогляду Іншого буде націоналізм. Як справедливо зазначив нещодавно американський професор Джон Лукач, націоналізм був в кінці двадцятого століття, найсильнішим з усіх "-ізмів", відомих сучасній людині. Іноді, націоналізм має парадоксальний характер, бо він має місце, наприклад, в тих африканських країнах, де в даний час немає нації. Там немає народів, але є націоналізм, який деякі соціологи називають "субнаціоналізм". Націоналіст трактує свій народ, а у випадку Африки – свою державу, як найвищу цінність, а всі інші для нього – це щось нижче (і часто огидне). Націоналізм, як і расизм, є інструментом для ідентифікації та класифікації, що стосується його Іншого при кожному зручному випадку. Це грубий, примітивний інструмент, який сплющує і звужує образ Іншого. А саме для націоналіста, Інший має лише єдиний параметр – національність.

І нарешті третій компонент погляду на Іншого – це релігія. "Релігійність тут виступить на двох рівнях: як невизначена, невербальна віра в існування і наявність трансцендентності, рушійною силою якої є Вища Істота, Бог (загальне питання – "Mr. Karusczynski, do you believe in God?" – а моя відповідь буде мати величезний вплив на все, що відбувається потім), так і на рівні релігії як інституту і як соціальної і навіть політичної сили" [7, стр. 60].

"Ось нова карта світу – різнокольорова, різноманітна, надзвичайно багата і ще більш складна. Триває "вторгнення" представників країн Третього світу в розвинені країни. Передбачається, що вже в середині наступного століття, люди з Азії та Латинської Америки становитимуть більше половини населення США. Чи ми, європейський народ, готові до цих змін? Здається мені, що ні. Тракуємо Іншого в першу чергу як чуже, в якості представника окремого виду, і, що найголовніше, ми розглядаємо його як загрозу. Чужий, Інший, як і раніше розглядається як об'єкт дослідження, але ще не став нашим партнером".

У своїй доповіді "Інший в глобальному селі" Капусцінський переважно розглядає основні тенденції "філософії діалогу" та місце Юзефа Тішнера, в честь якого і була виголошена ця промова.

Філософія діалогу є тим напрямком, орієнтацією або сутністю, що хоче зайнятися проблематикою людського Я і, що надзвичайно важливо, його відносинами з іншою людиною, з Іншими. Це збагачує переорієнтацію від проблематики строго онтологічної до проблематики більш широкої, етичної, що є радикальним наближенням філософської думки до людини, як індивідуального суб'єкта, непорівнювального і унікального.

Особливо специфічними твердженнями філософії діалогу, філософії зустрічі чи філософії Іншого, є те, що шлях до Бога лежить через Іншого, що перед обличчям Іншого ми здатні бачити Його обличчя, що можемо шукати в тій древній антропоморфній епосі, коли людське уява ще не проклала межу між світом богів і людей, в якому божество уявляли в подібі людини, або навпаки.

Зустрічі з Іншим мають стати важливими подіями. Зустріч з Іншим Еммануїл Левінас називає "подією", навіть – "фундаментальною подією"; це найважливіший досвід, що досягає горизонту життя. До зустрічі слід бути внутрішньо підготованим, бо вона повинна бути протилежністю нашому повсякденному і нейтральному проходженню крізь натовп. Зустріч мусить бути гідною пам'яті і може стати глибоким досвідом. "Але що є головним змістом цієї зустрічі? Метою цього діалогу є порозуміння, мета цього порозуміння – взаємне зближення. Що є попередньою умовою для цього цілого процесу, цього рівняння? Це воля пізнання, бажання звернутися до Іншого, піти йому назустріч, зав'язати з ним розмову" [7, стр. 73].

Проте, в реальному житті це виявляється надзвичайно важко. Людський досвід доводить, що в момент такої зустрічі першим рефлексом людини на Іншого буде обережність, побоювання або ворожість. Греки називали не-греків варварами (barbaros): тих, хто говорить тарабарщи-

ну, тих, кого не можуть зрозуміти, тому краще тримати їх на відстані – на відстані і з приниженням. Римляни побудували мережу прикордонних укріплень проти інших – limes. Китайці називали не китайських відвідувачів з-за кордону Yang-kwei, морськими чудовиськами. "А в наш час? Зрозумілість одних над культурою і релігією інших? А архіпелаги всіх гетто і концтаборів, розкинутих по нашій планеті? Всі стіни і дамби, канали і колючі дроти? Наскільки ж складними викликами стали спроби спілкування в останні десятиліття. Між людиною і людиною, між Я і Іншим введено технічного посередника – електричну іскру, імпульс, електронну мережу, інтернет, супутникове телебачення. Індійське слово uraniszada означало: сидіти близько, бути близько. "Я" передавалось Іншому не тільки словом, а через свою близькість, безпосередність, присутність поруч. Цей досвід ніщо не може замінити" [7, стр. 78].

Парадоксальність цієї медійної ситуації йде далі. З одного боку, зростає глобалізація засобів масової інформації, а з іншого – збільшується їх атаксія, хаос. Чим більше людина має контакт із засобами масової інформації, тим більше вона скаржиться на безлад і самотність. Ще на початку 60-х років Маршалл Маклюен використовував термін "глобальне село" і уявляв собі, що нове середовище зробить нас всіх братів, що живуть в одній вірі. Цей термін Маклюена, яке повторюється сьогодні, не замислюючись, виявився однією з найбільших помилок сучасної культури. Тому що суть села полягає в тому, що його жителі знають один одного дуже близько, співіснують, вони ділять спільну долю. У той же час, такого не можна сказати про суспільство нашої планети, яка скоріше нагадує анонімний натовп.

Другим можливим проявом при зустрічі з Іншим може бути агресія і нав'язування війни. У міфах багатьох племен і народів включаються переконання, що людьми є лише ми – члени нашого роду, нашої спільноти, а Інші, всі Інші, є недолюдями або взагалі не є людьми.

Проте, двері і ворота служать не лише для закриття перед Іншим – можна також відкрити їх перед ним, запросивши в якості гостя. Дорога не повинна служити ворожим арміями, бо може також бути торговим трактом, яким йде до нас одягненим, як паломник, один з богів. Існує безліч доказів співпраці – залишки ринків, залишки водних причалів, місця, де були агори і притулки, до сих пір видно місця старих університетів і академій, сліди торгових шляхів, таких як Шовковий, Бурштиновий і Сахарський. Скрізь там люди зустрічалися, обмінювалися думками, ідеями і товарами, обмінювались і досягали своїх інтересів, укладали пакти і союзи, знаходили спільні цілі і цінності.

Отже, ці три варіанти постають перед людиною, коли вона зустрічалась з Іншим: могла вибрати війну, могла відгородити стіною, могла встановити діалог.

Капусцінський як репортер, подорожував по всьому світу протягом декількох десятиліть і, написавши про свої зустрічі з іншими людьми та іншими світами, став одним з найвідоміших польських авторів. Він приходить до висновку, що участь в мультикультурному світі потребує си-

льного і зрілого почуття самоідентичності. Ми будемо постійно зустрічати нового Іншого, який, цілком можливо, народиться з зустрічі двох протилежних тенденцій, які формують культуру сучасного світу: з сутності, що глобалізується в нашу реальність, і іншого, що зберігає нашу різноманітність, наші відмінності, нашу унікальність.

Протягом останніх років – від смерті репортера і до сьогоднішнього дня – з'явилося багато праць про його життя і творчість. Це тема, до якої все ще зростає інтерес. Але, я вважаю, що саме його праця "Цей Другий" недооцінена, бо досі не набула широко розголосу. На противагу більшості інших його творів, текст цієї праці існує лише в двох варіантах: польською, мовою оригіналу, та англійською мовами. Українською ж перекладено лише п'ять його книжок, а саме: "Імперія", "Подорож з Геродотом", "Автопортрет репортера", "Імператор. Шахіншах", "Ще день життя". Переконана, що переклад його праці "Ten Inny" гармонійно б увійшов до доробку інших перекладів репортера і був би надзвичайно цікавий для українського читача, оскільки теми, підняті Капусцінським, зараз надзвичайно актуальні і на часі.

Victoria Omelchenko, PhD,
Assistant Professor of the Ukrainian Philosophy
and Culture Department, of the Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko national University of Kyiv, Kyiv (Ukraine)
victoria.omelchenko@bigmir.net

ROLĘ FILOZOFII W KONTEKŚCIE HUMANITARNYCH I SPOŁECZNYCH WARTOŚCIACH

"Filozof zajmuje się problemem jak lekarz chorobą"
L. Wittgenstein

Filozofia jest nie tylko teorią "idealnych" wartości, ale i praktyką świata życia ("Lebenswelt", termin Edmunda Husserla). I choć filozofia i pisze ze zdefiniowanym przez używany predykat "jak powinno być" z punktu widzenia świata idei, ale ona zawsze koncentruje się na najlepszą ważność. Przykładem czego służą takie jej działy, jak: "filozofia prawa" (rozważa prawo nie "jak jest", a "jak powinno być"), "filozofia polityki", "filozofia biznesu", które są tą praktyczną filozofią, że przyczyniają się do jakości rozwoju społeczno-humanitarna strategia rozwoju Ukrainy. W tym aspekcie należy przypomnieć opinię M. Mamardashvili, który twierdził, że "idealne zawsze musi być aspektem rzeczywistego"[Mamardashvili M. Świadomość i cywilizacja. – Petersburgu.: Abc, Abc-Atticus, 2011. – C. 203]. O tym, że filozofia ma swój wpływ na przebieg realnych zdarzeń świadczy chociażby fakt uchwalenia Konstytucji Francji (1791 r.). Podstawowe zasady, które (równość, wolność, braterstwo) zostały sformułowane i uzasadnione filozofię nowożytną. Ten przykład jest ilustracją tego, jak "abstrakcyjne pomysły"

osiągają swoją pełnię w zakresie pozytywnego prawa i reprezentują związek właściwego i prawdziwego, idealnego i realnego.

Jesteśmy przekonani, że prawo jest oficjalnym językiem polityki międzynarodowej. Celem państwowej polityki zagranicznej wektor rozwoju państwa składa się w sztuce dialogu z Innymi wychodząc z pozycji ochrony interesu narodowego, opierając się na zasadach równości, tolerancji, wzajemnym i uzyskuje się dzięki ujednoliconym normami prawa międzynarodowego. Ten pogląd jest niczym innym jak sensem artykułu 18 Konstytucji, który określa cel polityki zagranicznej Ukrainy [Konstytucja Ukrainy (Biuletyn rady Najwyższej Ukrainy ("Werchowna Rada"), 1996, nr 30, s. 141) [Elektroniczny zasób]. – Tryb dostępu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%2F96-wr>]. Znaczeń, które z kolei wynikają z konwencji Wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 18 kwietnia 1961 r.), w której zamocowane są zasady suwerennej równości państw i zdefiniowany wspólny cel rozumnej światowej społeczności, jak osiągnięcia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Nie ma wątpliwości, że ostatnie wydarzenia w zakresie polityki światowej wymownie świadczą na korzyść tego, że świat regionalnej skali jest podstawą bezpieczeństwa globalnego porządku.

Wraz z tym, nasz formacji pogląd na temat prawa jako podstawową zasadę polityki międzynarodowej należy poszerzyć narracją kultury. Uważamy, że prawo i kultura współgrać i tworzą "obraz świata". W tym kontekście przed nami rozgrywa się kolejny dylemat, wymaga krytycznej analizy. Co to jest "wojny kulturowe" i na czym polega różnica między uderzeniem "obrazów świata" Obcych i Innych? Jesteśmy przekonani, że prawo jak i inne instytucje państwowe urządzenia odzwierciedlają znaczeń kultury. Które z kolei tworzą pewne "ramki" kultury myślenia, percepcji kultury i przekonania kultury. To oczywiście nie oznacza, że każda z portali ogniw pisze swoją historię tożsamości, ale nie ma wątpliwości, że cięcie kulturowych nawarstwień jest gdzieś na poziomie podświadomości i przekazywane w spadku następnym pokoleniom przez zwyczaje i tradycje. Pamiętamy, czyli *E. Husserl*, który nazywał to bezkrytyczne postrzeganie kultury, tradycji, a wraz z tym stereotypów – w "naturalnej zabudowy", który można pokonać środkiem fenomenologicznej redukcji. Jeśli to lub inne państwa buduje swoje "kulturalne obraz świata jako lokalną, jednolitą, czyli obszarze, odpowiednio, i postrzeganie dobrego "kultury świata" zawsze będzie Obcy i budzą tylko reakcję ochrony swojego "regionalnego dziedzictwa świata" wszystkimi możliwymi sposobami. W takich warunkach polityka zagraniczna i społeczno-humanitarna strategią państwa sprowadza się do "dyktatury" absolutnych wartości, co prowadzi do błędnego koła walki z obcymi, przy czym taka nawrót walki i rywalizacji jest nie do pokonania. Jeśli budujemy świat międzykulturowych wartości, to oznacza, że jesteśmy gotowi, aby usłyszeć głos Innych, a nie obcych "obrazów świata", to znaczy, że jesteśmy gotowi do dialogu, do "językowej gry" (termin *L. J. Wittgenstein*), komunikacji. Nasz cel – dotrzeć do "zrozumienia" (w języku Hansa-Georga *Gadamera*), za co jesteśmy gotowi pracować nad

tłumaczeniem jednej kultury na drugą, nad dialogiem kultur, co jest podstawowym warunkiem racjonalnego współistnienia z Innymi na zasadach tolerancji i wzajemnego uznawania. Obok norm prawa międzynarodowego, wartościami kultury dużą rolę odgrywają instytucje, które zapewniają porządek świat życia ("Lebenswelt", termin Edmunda *Husserla*) (pojęcie porządku najlepiej wyraża w języku niemieckim – "Ordnung muss sein" / "musi być porządek"). Efektywne funkcjonowanie instytucji społecznych jest podstawą rozwoju inteligentnego społeczeństwa.

Chodzi konsensusu lub argument siły? Co wygra w dzisiejszym świecie? Tak kontrowersyjna kwestia będziemy podsumowanie naszych założeń. Przejdźmy teraz do analizy artykułu *Francis Fukuyama* "Wyższość kultury" [Fukuyama F. Wyższość kultury [Elektroniczny zasób]. – Tryb dostępu: – <http://old.russ.ru/journal/peresmot/97-07-14/fuku.htm.>] w której do grona najbardziej prawdopodobnych przeciwników demokracji teraźniejszości i przyszłości dobro "społeczeństwo obywatelskie" i "kultura", których rozwój jest wzajemnie powiązany. Demokracja, w interpretacji *F. Fukuyama* opiera się na czterech poziomach: 1. "ideologii" (normatywne przekonania); 2. "instytucji" (konstytucji, system sądownictwa, party system, struktury rynkowe i polityczna walka o taką nagrodę jak legitymizacji); 3. "społeczeństwa obywatelskiego" (spontanicznie tworzone struktury społeczne, funkcjonujące w ramach instytucji politycznych, ale poza państwa); 4. "kultury" (od rodziny do religii i wartości moralnych). To właśnie kultura jest wskaźnikiem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i od niej zależy efektywność funkcjonowania instytucji demokratycznych w ogóle. Stąd jest oczywiste, że "konflikt interpretacji", z którym będzie musiał zmierzyć się liberalnej demokracji powstanie na poziomach "społeczeństwa obywatelskiego" i "kultury". *F. Fukuyama* słusznie wskazuje, że trudności, które wpływają na jakość i bezpieczeństwo życia w nowoczesnych państwach demokratycznych powodują społeczne i głównym kulturalnych odchylenia od normy, które w ocenie badacza, znajdują się poza granice możliwości instytucjonalnych rozwiązań, czyli spoza polityki. Ostry i egzystencjalnie tragicznym przykładem zderzenia "kulturowych cywilizacji" masz pytania etnicznych konfliktów i migracji, co znacznie mutują polityczną mapę jeszcze do niedawna tradycyjnych fundamentów demokracji. I zmieniają dyskurs od wartości międzykulturowego pluralizmu do radykalizmu prawicowych przekonań. Taka zmiana nastrojów politycznych i obalić konwencjonalne rozumienie wyborczych preferencji w języku kultury przekłada się odpowiedzieć agresją na agresję i coraz bardziej nabiera cech "kulturowego konfliktu" teraźniejszości. *F. Fukuyama* podkreśla, że choć "fasyzm, islam, *neobolszewizm* " i nie staną się globalnymi ideologiami, ale budować swój potencjał w lokalno-regionalnym wymiarze [tamże].

Jesteśmy przekonani, że funkcjonowanie instytucji państwowych opiera się na porównaniu wartości społecznych, że nie tylko odbicie w przekonaniach jej nośników, ale i odtwarzane w ich codziennych praktykach. Wśród podstawowych wartości społecznych należy: wolność, granice której wynikają z "kategorycznym nakazem sumienia" i wykluczających pastwę

ulubionych, odpowiedzialność, a także prawa, obowiązki, które zaczynają dialog zaufania i przyczyniają się do wysokiej jakości promocji kultury politycznej. Jest dość oczywiste, że ani ideologicznie-wartościowa model nie może kupić ostatecznej podstawy swojego uzasadnienia, być absolutna. Musimy wziąć pod uwagę to, że źródło wartości stanowią nie tylko pozytywne znaczenie, ale i stereotypy. Wartości są nie tylko systemem przekonań, ale i praktyką działania. Odpowiednio, ewolucja wartości powinna być uwarunkowana jest nie tylko naturalnym procesem, ale i być zmotywowani zasadą społeczno-humanitarna strategia rozwoju współczesnej Ukrainy. W tym kontekście warto przypomnieć słowa wypowiedziane w odległej 1861 r. M. Kostomarov w pracy "Dwie rosyjskie narodowości", że "ukraińcy – naród głęboko demokratyczny", któremu blisko duch tolerancji [Kostomarov M. Dwie rosyjskie narodowości [Elektroniczny zasób] / M. Kostomarov. – Pere. A. Konisskyj. – Kijów-Leipzig: 1920. – Tryb dostępu: <http://ukrclassic.com.ua/component/attachments/download/1005.-> S. 38]. Te słowa-wówczas należy wziąć pod uwagę zarówno w ramach polityki wewnętrznej, jak i w kontekście polityki zagranicznej Ukrainy. Wraz z tym jest oczywiste, że jakość edukacji, potencjał kapitału ludzkiego, osiągnięcia Oświecenia umysłu i kultury, wartości demokracji musi pokonać siłę broni i despotyzm autorytarnej "prawdy". W przeciwnym razie, jeśli mądrze społeczności świata nie uda się osiągnąć niech nie wiecznego, ale przynajmniej słabego świata, to okaże się ono na "wielkim cmentarzu ludzkości" (język I. Kanta). Taka walka o wolnościach, godnościach, wartościach, ludzkości i jest celem, zadaniem i powołaniem społeczno-humanitarna strategia rozwoju Ukrainy jako części rozsądku światowej społeczności.

Ukrajinské překlady

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Філософія є не лише теорією "ідеальних" величин, але й практикою життєсвіту. І хоча філософія й пишеться з предикатом "як має бути" з точки зору світу ідей, але вона завжди зорієнтована на саму дійсність. Прикладом чому слугують такі її підрозділи як: "філософія права" (розглядає право не "яким воно є", а "яким воно має бути"), "філософія політики", "філософія бізнесу", які і є тією практичною філософією, що сприяють якісному поступу соціогуманітарної стратегії розвитку України. В даному аспекті, слушно пригадати думку М.Мамардашвілі, який твердив, що "ідеальне завжди має бути аспектом реального" [Мамардашвили М. Сознание и цивилизация. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. – С.203]. Про те, що філософія має свій вплив на перебіг реальних подій свідчить, бодай факт ухвалення Конституції Франції (1791 р.). Основні принципи якої (рівність, свобода, братерство) були сформульовані та обґрунтовані новочасною філософією. Даний приклад є ілюстрацією того як "абстрактні

ідеї" набувають своєї повноти в межах писаного права та уособлюють собою зв'язок належного і дійсного, ідеального і реального.

Ми переконані, що право є офіційною мовою міжнародної політики. Адже мета зовнішньополітичного вектору розвитку держави полягає у мистецтві діалогу з Іншими виходячи з позицій захисту національного інтересу, ґрунтуючись на принципах рівності, толерантності, взаємовизнання та досягається завдяки уніфікованим нормам міжнародного права. Даний умовивід є нічим іншим як переінтерпретацією 18 статті Конституції України, що окреслює мету зовнішньополітичної діяльності України [Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>]. Сенсилю якої, в свою чергу обумовлені Віденською конвенцією про дипломатичні зносини (від 18 квітня 1961 р.) в якій закріплені принципи суверенної рівності держав та визначена сумісна мета усього розумного світового співтовариства як досягнення міжнародного миру і безпеки. Безперечно, що останні події у царині світової політики красномовно свідчать на користь того, що мир регіонального масштабу є основою безпеки глобального порядку.

Разом з тим наш висхідний умовивід про право як засадничий принцип міжнародної політики слід розширити наративом культури. Ми вважаємо, що право і культура взаємообумовлюють одне одного і створюють "картину світу". У даному контексті перед нами розгортається ще одна дилема, що потребує критичного аналізу. Що ж таке "культурні війни" та в чому полягає відмінність між зіткненням "картин світу" Чужих та Інших? Ми переконані, що право як і інші інституції державного устрою віддзеркалюють сенсилю культури. Як і в свою чергу формують певні "фрейми" культури мислення, культури сприйняття та культури переконань. Це звичайно не означає, що кожна із соціальних ланок пише свою історію ідентичностей, але безперечно, що зріз культурних нашарувань знаходиться десь на рівні несвідомого і передається у спадок наступним поколінням через звичаї та традиції. Пригадаємо Е.Гусерля, який називав таке непроблематичне, некритичне сприйняття культури, традицій, і разом з цим передсудів – станом "природної настанови", який можна подолати засобом феноменологічної редукції. Якщо та чи інша держава буде своєю "культурну картину" світу як локальну, гомогенну, себто ізольовану, то відповідно і сприйняття відмінного "культурного світу" завжди буде Чужим, і викликати лише реакцію захисту свого "регіонального культурного світу" усіма можливими засобами. За таких умов зовнішня політика та соціогуманітарна стратегія держави зводиться до монологу абсолютних цінностей, що веде до замкненого кола боротьби з чужинцями, при чому такий рецидив боротьби і протистояння є нездоланним. Якщо ж ми будемо світ міжкультурних цінностей, то це означає що ми готові чути голос Інших, а не чужих "картин світу", тобто ми готові до діалогу, до "мовної гри" (термін Л.Вітгенштайна), комунікації. Наша мета – досягнути "розуміння" (мовою Г.Гадамера), задля чого ми готові працювати над перекладом однієї культури на іншу, над діалогом

культур, що є базовою умовою розумного співіснування з Іншими на засадах толерантності і взаємовизнання. Поруч із нормами міжнародного права, цінностями культури велику роль відіграють інституції, які забезпечують впорядкованість життєсвіту (поняття порядку найбільш повно виражене в німецькій мові – "Ordnung muss sein" / "має бути порядок"). Ефективне функціонування соціальних інституцій є базисом розвитку розумного суспільства.

Мова консенсусу чи аргумент сили? Що ж переможе у сучасному світі? Таким дискусійним питанням ми продовжимо виклад наших тез. Звернемося до аналізу статті Ф. Фукуями "Головування культури" [Фукуяма Ф. Главенство культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступу: – <http://old.russ.ru/journal/peresmot/97-07-14/fuku.htm>.] в якій до числа найбільш імовірних супротивників демократії сьогодення і майбутнього зараховуються "громадянське суспільство" і "культура", розвиток яких є взаємообумовленим. Демократія, за Ф.Фукуямою ґрунтується на чотирьох рівнях: 1. "ідеології" (нормативні переконання); 2. "інституцій" (конституції, система судочинства, партійна система, ринкові структури та політична боротьба за таку винагороду як легітимність); 3. "громадянського суспільства" (стихийно створені соціальні структури, що функціонують в межах політичних інститутів, але поза державою); 4. "культури" (від сім'ї до релігії та моральних цінностей). Саме культура є індикатором поступу громадянського суспільства і від неї залежить ефективність функціонування демократичних інститутів в цілому. Звідси, цілком очевидно, що "конфлікт інтерпретацій" із яким доведеться зіштовхнутись ліберальній демократії виникне на рівнях "громадянського суспільства" і "культури". Ф. Фукуяма цілком слушно вказує, що труднощі, що впливають на якість і безпеку життя у сучасних демократичних державах спричиняють соціальні і головню культурні відхилення від норми, які, за оцінкою дослідника, знаходяться поза межами можливостей інституційних рішень, тобто за межами державної політики. Гострим і екзистенційно трагічним прикладом зіткнення "культурних цивілізацій" є питання етнічних конфліктів і міграції, що значно видозмінюють політичну карту ще донедавна традиційних устоїв демократії. І трансформують дискурс від цінностей міжкультурного плюралізму до радикалізму крайніх правих переконань. Така зміна політичних настроїв і електоральних вподобань на мові культури перекладається як відповідь агресії на агресію і все більше набуває рис "замороженого культурного конфлікту" сьогодення. Ф. Фукуяма зазначає, що хоча "фашизм, іслам, неობільшовізм" і не стануть глобальними ідеологіями, але нарощуватимуть свій потенціал у локально-регіональному вимірі [Там само].

Ми переконані, що функціонування державних інституцій тримається на дієвості соціальних цінностей, що не лише віддзеркалюються у переконаннях її носіїв, але й відтворюються у їх щоденних практиках. До числа базових соціальних цінностей належить: свобода, межі якої обумовлені "категоричним імперативом" і унеможливають свавілля образних, відповідальність, а також права – обов'язки, які і започатковують

діалог довіри та сприяють якісному поступу політичної культури. Цілком, очевидно, що жодна світоглядно-ціннісна модель не може набути граничної підстави свого обґрунтування, бути абсолютною, вичерпаною. Ми маємо зважати на те, що джерело цінностей складають не лише позитивні сенси, а й передсуди. Цінності є не лише системою переконань, але і практикою дій. Відповідно, еволюція цінностей має бути зумовлена не лише природним поступом, але й бути цілеспрямованою засадою соціогуманітарної стратегії розвитку сучасної України. У даному контексті варто пригадати слова виголошені в далекому 1861 р. М.Костомаровим у роботі "Дві руські народності", що "українці – народ глибоко демократичний", якому близькі дух терпимості та толерантності [Костомаров М. Дві руські народності [Електронний ресурс] / М. Костомаров. – Пер. О. Кониський. – Київ-Лайпціг: 1920. – Режим доступу: <http://ukrclassic.com.ua/component/attachments/download/1005>. – С. 38]. Ці слова-сенси слід враховувати як в межах внутрішньої політики так і в контексті зовнішньої політики України. Разом з тим цілком очевидно, що якість освіти, потенціал людського капіталу, здобутки Просвітництва розуму і культури, цінності демократії мають перемогти силу зброї та деспотизм авторитарної "істини". В протилежному випадку, якщо розумному співтовариству світу не вдасться досягти нехай не вічного, але, хоча б хиткого миру, то воно опиниться на "гігантському кладовищі людства" (мовою І. Канта). Така боротьба за свободу, гідність, цінності людства і є метою, завданням і призначенням соціогуманітарної стратегії розвитку України як частини розумного світового співтовариства.

***Ya. A. Sobolevsky, Candidate of Philosophical Sciences,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
yasobolevsky@gmail.com***

HISTORY OF AMERICAN PHILOSOPHY IN THE POLISH-UKRAINIAN HUMANITIES

The aim of the report is to present the relevance of the study of the history of American philosophy for Polish and Ukrainian philosophers. In terms of European integration, Poland and Ukraine are undoubtedly members of the European philosophical community. One of the main problems of modern Polish and Ukrainian philosophy is the existence of the foundation of national philosophy. The question of how possible national philosophy can be solved by comparison and contrast with a unique historical experiment. According to G. Hegel, America, located in the west of Europe, is its future. The point is that America is a unique experiment for the philosophy of history, and it will make it possible to better understand the history of the philosophy of Poland and Ukraine by the studying the history of American national philosophy. The famous Polish philosopher Jozef Maria Bohenski emphasizes the study of European philosophy, he singles out the English,

German and French schools, however, he does not limit his analysis to languages, and his geography includes Italy, Belgium and America. And after the Second World War, many European philosophers fled to England and America because of persecution by National Socialism [Bocheński J. M. *Europäische Philosophie der Gegenwart*. – Francke, Bern, 1947]. Founded in America, in 1982, UAPBA has developed into a dynamic community organization. Today, UAPBA has created a unique platform for the discussion of important historical, artistic, economic, socio-political and philosophical subjects of interest to Ukrainian Americans. Ukrainian thinkers in the US organize conferences and forums on the exchange of culture, science and philosophy; this makes important studies of American culture and philosophy among Polish and Ukrainian philosophers.

***Н. В. Шакун, канд. філос. наук, ЧНТУ,
І. Г. Карпова, канд. пед. наук, ЧНТУ, Чернігів
kafedragym@yandex.ua***

ФЕНОМЕН ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ

Дослідження феномену громадянської активності актуалізується потребою здійснення соціальних, політичних, духовних і економічних перетворень українського суспільства. Зокрема, неабиякого суспільного значення формування громадянської активності набуває в умовах реформи децентралізації і підвищення спроможності регіонів за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення. В пострадянській Україні становлення учасницької демократії відбувається складно і суперечливо, однак суспільно-політичні процеси, які відбулися в останні роки (Майдан, волонтерський рух, соціальна мобілізація в громадах) свідчать про розвиток громадських ініціатив та суттєве піднесення громадянського активізму.

Вітчизняні суспільствознавці, такі як А.Карась, О.Резнік, Т. Саврасова-В'юн, І.Скалабан та інші, розглядають громадянську активність як різновид соціальної активності індивідів, що покликана не лише забезпечити реалізацію їх потреб та інтересів, а й сприяти громадянському поступу. Тобто йдеться про активну життєву позицію індивіда, його участь у вирішенні важливих суспільних питань: від створення і реалізації проектів у різних сферах (політичній, культурній, освітній, економічній) та впровадження ініціатив на місцевому рівні до безпосередньої участі в мітингах, зборах, членства в громадських об'єднаннях тощо. "Громадянська активність це структурно-змістовна якість особистості, яка формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства і правові норми й вимоги держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою" [Саврасова-В'юн Т.О.

Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності / Т.О.Саврасова-В'юн. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf.

Громадянська активність, як феномен, функціонує на двох рівнях: індивідуальному і суспільному. Вони взаємопов'язані між собою, оскільки перша (індивідуальна активність) є основою другої (суспільної). Це означає, що громадська активність індивіда, яка виявляється у інтересі до громадської роботи, ініціативності, відповідальності, готовності допомагати іншим утворює підґрунтя для колективної активності. Остання на думку Є.Ємельяненка, є комплексним соціокультурним та суспільно-політичним феноменом, який характеризується розвиненістю соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян; принцип верховенства права, реалізований в рівності громадян перед законом та в реальному доступі громадян до правової справедливості; структурована та інституціолізована політична опозиція; системи зовнішнього громадського контролю за владою на всіх рівнях, включаючи незалежний прокурорський нагляд, парламентські комісії, парламентські та громадські аудиторсько-контрольні комісії; правозахисні організації); соціальних практик (суспільна активність громадян, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи; ініціативні групи; громадянська залученість до добровільних суспільних, почасти неформалізованих та "віртуальних" (наприклад, через інтернет-лист) об'єднань; поінформованість – знання місцевих та загальнонаціональних новин; правова культура та вміння застосовувати правозахисну та судову систему; діяльність незалежних правозахисних недержавних організацій; лобювання суспільно-значимих ініціатив); суспільних цінностей та чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників та суспільних інститутів, здатність до компромісів без втрати гідності, самоповага, ввічливість, громадська солідарність та взаємодопомога)" [Ємельяненко Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Ємельяненко / За ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с., с.153-177. – с.165]. Сутність громадянської активності, отже, полягає в практичній дії, метою якої є створення умов для задоволення потреб та реалізації свобод громадянина.

Сутність громадянської активності розкривається через громадянську участь (*civic participation*), громадську участь (*public participation*) чи соціальну участь (*social participation*). У широкому сенсі участь характеризується як "ситуативна практика", що реалізується в рамках певного територіального і соціального простору з властивими (цьому простору) політичними, соціальними, культурними та історичними особливостями. Умовою її виникнення є суспільний інтерес. Участь здійснюється шляхом об'єднання індивідів у співтовариства різного ступеня формалізації. На думку сучасних теоретиків громадянського суспільства, являючи собою арену добровільних колективних дій навколо спільних інтересів, цілей, цінностей, громадянське суспільство в цілому й складається з

подібних формалізованих і неформалізованих об'єднань та асоціацій [Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Центр місцевої активності для розвитку громад / Л.К. Абрамов, Т.В. Азаров. – Кіровоград: ІСКМ, 2012. – 144 с.].

Яскравим прикладом участі громадян у вирішенні справ місцевої громади, на нашу думку, є реалізація програми так званого партиципаторного бюджету – сучасної технології залучення мешканців до створення проєктів вирішення локальних проблем. Термін "participatio" і його поняття використовується для позначення сфери людських взаємодій і означає "брати участь, бути причетним". Громадянська партиципація – це, з одного боку, спосіб активної участі у різноманітних подіях громади, можливість вести в ній активну діяльність, висловлювати свою думку стосовно різноманітних публічних процесів; із іншого боку – це активний процес спілкування з владою, підтримка органів влади й громадян у процесі спільного прийняття рішень [Мартея Б., Півко Ю. Партиципаторний бюджет [Ел. ресурс]. – Режим доступу: www.pauci.org/files/SeminarCityCouncilsPresentation.pdf].

Історія появи цього механізму участі громадян у вирішенні проблем громад шляхом виділення частини коштів місцевого бюджету на їх проєкти відносно молода. Ідея залучення мешканців місцевої громади до вирішення місцевих проблем виникла в бразильському місті Порту Алегрі у 1989 році (до речі, на сьогоднішній день муніципалітет міста виділяє на реалізацію проєктів громадян вже понад 20% від міського бюджету). До 1997 року ідея партиципаторного бюджету пройшла апробацію в інших містах Бразилії. Протягом 1997-2000 років досвід Бразилії запозичили й впровадили й інші країни Південної Америки (Перу, Венесуела, Колумбія, Аргентина та ін.).

З початком ХХІ ст. ідея партиципаторного бюджету набула поширення в країнах Північної Америки, Європи, деяких африканських країнах (Мозамбік, Ботсвана, Мавританія, Малі та ін.), країнах південно-східного регіону – Таїланді, Індонезії, Південній Кореї, Японії, країнах Океанії, Нової Зеландії, в Австралії.

У Західній Європі досвід американського континенту у цій проблемі першими впровадили Німеччина та Іспанія. Серед східноєвропейських країн успіхів у введенні цієї технології досягла Польща, практика якої, в тому числі, нині використовується Україною. У Польщі партиципаторний бюджет почав запроваджуватись з 2011 року; протягом 2012-2013 р. р. чисельність проєктів значно зросла. До впровадження цієї технології у політичне життя місцевих громад долучились провідні міста Республіки Польща (Варшава, Лодзь, Познань, Вроцлав та ін.). Сьогодні в цій державі близько ста міст реалізує доступ мешканців територіальних громад до міського бюджету [4]. В цілому в світі сьогодні більше 1500 міст реалізують програми партиципаторного бюджетування.

В Україні впровадження ідеї партиципаторного бюджету (або, в українському варіанті – громадського бюджету, бюджету участі) розпочалося з 2015 року при підтримці Фондації польсько-української співпраці ПАУСІ, яка запропонувала трьом українським містам реалізувати проєкт

"Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності та встановлення належного партнерства з органами влади", який, у свою чергу, реалізується за сприяння Польсько-Канадської Програми Підтримки Демократії DFATD.

Завдяки Фундації українсько-польської співпраці ПАУСІ в Чернігові, Полтаві, Черкасах розпочалось впровадження громадського бюджету. Нині програма "Бюджет участі", за деякими підрахунками, реалізовується у 28 містах України, 22 міста працюють над її запровадженням [Визначено переможців голосування за проекти програми "Бюджет участі" [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada-poltava.gov.ua/people/parcutupator/>], серед яких – Житомир, Суми, Львів, Чернівці. В різних містах Програми мають назви "Громадський бюджет", "Партиципаторний бюджет", "Учасницьке бюджетування", "Бюджет участі". Нормативне регулювання "Бюджету участі" здійснюється на основі нормативно-правових актів місцевого самоврядування.

Бюджет участі, учасницьке бюджетування (participatory budgeting) – це інструмент прямої демократії, за допомогою якого громадяни, в першу чергу, беруть участь у прийнятті рішень щодо розподілу бюджетних коштів. Основними етапами в реалізації щорічної Програми "Бюджет участі" (на прикладі Чернігова) є: оприлюднення на сайті міської ради чітких термінів подачі проектів; подання пропозицій громадянами із насущних проблем міської громади (пов'язаних, а основному, з благоустроєм, озелененням територій, створенням зон відпочинку, капітальним ремонтом, сферою освіти, охорони здоров'я, культури та ін.); аналіз ідей і проектів робочими групами міськради; презентація проектів у міськраді їх авторами; відбір проектів і їх допуск до голосування; голосування; оприлюднення результатів. Реалізація проектів-переможців за рахунок коштів місцевого бюджету (в Україні – це в середньому 1% від загальної суми щорічного міського бюджету) відбувається в наступному році.

Важливою перевагою "Громадського бюджету", що надає реальні можливості участі у політичному житті кожному зацікавленому мешканцю громади, є те, що подавати проектні пропозиції на розгляд місцевої влади можуть лише фізичні особи. Цим практично усувається заангажованість, що могла б виникнути, якби проект подавався від певної установи чи організації, а, тим більше, певної політичної сили. Тим самим створюються можливості для розширення справжнього народовладдя, у мешканців громади з'являється відчуття реальної причетності до вирішення багатьох соціальних проблем міста, віра в те, що ці проблеми дійсно будуть вирішені, зростає довіра громадян до влади. Так, наприклад, якщо в перший (2015) рік запровадження партисипаторного бюджету в Україні в Чернігові від жителів громади було подано 73 проекти і переможцями стали 17 із них, то в 2016 році – ці цифри зросли, відповідно – 75 і 29 [Громадський бюджет [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/budget/news/>]. Серед цікавих проектів переможців слід виділити наступні: створення служби соціального таксі у. м. Чернігові для людей з обмеженими можливостями, створення інформаційно-культурного центру "Файн-

бук" у віддаленому районі міста, що передбачає надання мешканцям району основ комп'ютерної грамотності, мови, інформаційних послуг (е-урядування). [Пущенко П. Громадський бюджет в Чернігові – перші кроки і перший досвід. // Співпраця заради локальних змін: успішні практики з Польщі і України. – Варшава, 2017. – 145 с. – С.12-13]. Разом з тим дослідники [Белец Ж.А. Партиципаторне бюджетування як інноваційний демократичний інструмент участі громадян в управлінні справами територіальних громад [Ел. ресурс]. Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2016_1/19.pdf] звертають увагу на певні проблеми у розгортанні партиципаторного бюджетування в громаді, зокрема, пов'язані з недостатньою громадянською активністю, надійністю підрахунку голосів тощо.

Одним із прикладів реалізації громадської ініціативи, яка спричиняє позитивні перетворення в громаді, на нашу думку, є втілення проекту "Культурно-просвітницький центр для внутрішньо переміщених осіб "Наша сила в єдності" за програмою Чернігівської міської ради "Бюджет участі на 2016-2017 рр.". В рамках реалізації проекту на початку 2017 року громадською організацією "Культурно-просвітницьке об'єднання "Мистецтво для громади" було проведено низку заходів, спрямованих на соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб засобами культури. Діяльність центру передбачає ознайомлення з історично-культурною спадщиною Чернігівщини, розширення кола спілкування ВПО, змістовне проведення дозвілля, організацію дозвілля дітей, сприяння у створенні громадської організації для ВПО; розвиток творчих здібностей внутрішньо переміщених осіб та інше. Усвідомлюємо, що подолання гострих соціальних проблем, зокрема, й внутрішньо переміщених осіб в Україні, можливе лише в тісній співпраці країн світового співтовариства, української держави та суб'єктів громадянського суспільства. Водночас підкреслимо, що зусиллями культурно-просвітницького об'єднання "Мистецтво для громади" було зроблено суттєві зрушення у справі захисту громадянських, політичних, культурних та ін. прав внутрішньо переміщених осіб, розвитку їх творчої суспільної діяльності, піднесення їх активізму та громадської участі у вирішенні справ чернігівської громади.

Отже, як показує практичний досвід, співпраця заради локальних змін сприяє діалогу мешканців і влади, створює умови для жителів громади в отриманні досвіду проектної роботи, забезпечує вирішення проблем, які залишаються поза увагою держави, нарешті, спричиняє якісне перетворення громади. Водночас розвиток громадянської участі, піднесення громадянської свідомості та громадянської культури неможливі без осягнення історико-філософських, соціально- онтологічних та етичних вимірів громадянської активності. Відтак, перспективним напрямком подальших наукових студій вважаємо аналіз світоглядно-філософського підґрунтя громадянської активності як комплексного соціокультурного та суспільно-політичного феномену, а також дослідження сучасних практик соціальної мобілізації, зокрема Польщі та України.

Круглий стіл "ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ТРАДИЦІЯ: ТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД"

*О. О. Маслак, канд. філос. наук, ЦГО НАНУ
olesmaslak@gmail.com*

КАТЕГОРІЯ "ТУТЕЙШОСТІ" У ПОЛІТИЧНИЙ ФІЛОСОФІЇ ЛИТОВСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ "КРАЙОВЦІВ"

Незважаючи на певний інтерес протягом останніх десятиліть, зокрема у середовищі істориків Білорусі, Польщі та Литви, політична філософія білорусько-литовської політичної течії "Крайовців" досі залишається мало дослідженою. Між тим, світогляд крайовців є цікавим, як спроба адаптації домодерних, традиційних, багаторівневих ідентичностей до умов епохи модерного націоналізму. Народжена в середовищі польсько-комовної шляхти колишнього Великого князівства Литовського, ідея "крайовості" намагалася законсервувати вільний від етнічного партикуляризму культурний і політичний простір еліт колишньої Великої Литви. Ця спроба спиралася на особливого типу консервативну політичну філософію (хоча коло "крайовців" не обмежувалося лише консерваторами, а включало також діячів ліберально-демократичного напрямку). Представники польсько-комовної шляхти Білорусі та Литви на початку ХХ ст. протиставили спробам залучення їх до модерного польського націоналістичного руху (уособленого "націонал-демократами" та їх ідеологом Романом Дмовським) ідею "тутейшості". Укоріненості у політичну та культурну традицію Великого Князівства Литовського, що мала об'єднати носіїв польської, литовської та білоруської мови у єдиний соціальний організм. Як писала одна із чільних діячів "Крайовців" Констанція Скірмунт – "Тим, чим є глибоко сховані підмурки для будинку, ти у нас для представників і оборонців краю є почуття тутейшості. Воно виявляє сердечний зв'язок із землею, її тисячолітньою історією, похованим тут прахом предків. Його утримує живий зв'язок із мільйонами місцевого народу; воно стверджує, що ми тут відчуваємося з тих часів, у які лише сягає пам'ять, своїми – тими, хто майже зрісся з землею. Не зайдами, а спадкоємцями...Заснований на цьому відчутті громадський будинок не змете ніякий вітер, та й ніхто не поставить тут нової витривалої будови без цієї підвалини" [Констанція Скірмунт. Наша "тутейшасць" // Краёвая ідэя: канец XIX пачатак XX стагоддзя. Анталогія. – "Палітычная сфера",

2014. – С. 59.]. Таким чином, категорія "тутейшості" стала одним із центральних концептів особливого типу політичної філософії, що яскраво вирізнявся на тлі політичних ідей ХХ ст. Однак її унікальність вимагає ширшого компаративного дослідження контексту, що дасть змогу з "генеалогію" та "археологію" (у термінології Фуко) цієї ідеї.

Певні паралелі можна знайти ще у візантійській культурі. Так, на думку сучасних дослідників: "На відміну від сучасних етнічних класифікацій, візантійці практично не застосовували мовний критерій<...>критерій географічного локуса (*patris*, вітчизна, батьківщина) був базовим в персональній ідентифікації візантійців. Візантієць асоціював себе й інших своїх співвітчизників насамперед з місцем народження і, відповідно, з іншими людьми, що живуть там. *Patris* може означати село, місто, провінцію, історичну область (Ісаврія, Фракія, Віфанія, Пафлагонія, Каппадокія, Понт і т.д.), державу (наприклад, Романія) в їх географічному аспекті<...>Географічний локус сам по собі, особливості його просторовості визначають якості і характер його жителів" [Шукуров Р.М. Некоторые замечания о византийских моделях "этнической" идентификации // Этнос и "нации" в Западной Европе в Средние Века и раннее Новое время. СПб., 2015 – С. 53, 55].

Так само, на важливості локуса, не лише як фактору формування ідентичності, але й культуротворчого та правотворчого чинника наголошував відомий німецький консервативний філософ права Карл Шмітт. Зокрема, центральне поняття своєї філософії права – *nomos* – Шмітт пов'язував саме із феноменом "укоріненості" у певному локусі, створення зв'язку між суспільно-правовим порядком та визначеною частиною географічного простору: "Nomos же походить від дієслова *nemein*, що означає як "розділяти", так і "пасти". Тому *nomos* – це той безпосередній образ, який робить просторово зримим політичний і соціальний порядок того чи іншого народу, перше вимірювання і розмежування пасовища, тобто захоплення землі та конкретний порядок, що випливає з нього і міститься у ньому; говорячи словами Канта: "закон поділу того, що знаходиться на землі, на моє і твоє"; або, якщо ми використовуємо інший точний, цього разу англійський, вираз: *radical title*. *Номос* – це міра, яка відповідно до визначеного порядку ділить і локалізує поверхню Землі, а також задана цією мірою форма політичного, соціального і релігійного порядку. В акті захоплення землі, в заснуванні міста або колонії стає зримим той *номос*, керуючись яким робиться осілим, тобто прив'язується до певної місцевості, той чи інший народ, плем'я або окрема група, а певна ділянка землі стає свого роду силовим полем порядку, що встановлюється" [Карл Шмітт. *Номос землі в праві народів* *jus publicum europaeum*. – СПб. : Владимир Даль, 2008 – С.51-52].

Подібну до ідей крайовців концепцію "територіальної нації" розвинув у першій третині ХХ ст. і український теоретик консерватизму В'ячеслав Липинський. Який вважав, що не стільки мовно-ідеологічний критерій

має бути визначальним у процесі формування нової національної ідентичності, скільки відчуття безпосереднього зв'язку із певною територією, закріплене правом приватної власності на землю (що робить аграрний клас, "хліборобів", провідною верствою у процесі формування нової національної ідентичності).

Таким чином, можна прийти до висновку, що категорія "тутейшості", яка, на думку литовсько-білоруських крайовців, детермінувала особливий тип ідентичності на землях колишнього Великого князівства Литовського, має доволі паралелі як у консервативній політичній філософії ХХ ст. (Липинський, Шмітт), так і у політико-правових культурах більш ранніх, домодерних, епох (Візантія). Сформована в умовах наступу модерного етно-лінгвістичного типу націоналізму, політична філософія "Крайовців" базувалася на явно домодерних концептуальних підставах розуміння ідентичності. Це дозволяє її класифікувати її, не зважаючи на наявність ліберально-демократичного крила, як особливий тип консервативної політичної філософії, котра у своїй послідовній формі переростає у політичний традиціоналізм.

Круглий стіл

"СВОБОДА РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ: АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ"

О. Г. Бортнікова, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
bortnikova.olena@ukr.net

ГАРМОНІЗАЦІЯ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН РЕЛІГІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ НА ОСНОВІ МОДИФІКАЦІЇ БАЗОВИХ ІНСТИТУТІВ СУСПІЛЬСТВА

Державна політика України в сфері релігії – актуальна тема наукового дослідження щодо визначення і обґрунтування шляхів оптимізації державно-церковних відносин та гармонізації релігійно-церковного життя в Україні. Дослідження релігійно-політичного простору як цілісної соціальної реальності дозволяють створити методологічну базу для розробки відповідних моделей розвитку міжконфесійних відносини в контексті сучасних соціально-політичних процесів в Україні на основі теорії інституціональних матриць.

Вивчення досвіду європейської практики побудови державної політики в сфері релігії в контексті співвідношення рівня свободи совісті, релігії та її обмежень в інтересах безпеки та аналіз класифікації деструктивних релігійних організацій приводить до висновку необхідності запровадження партнерської моделі з метою її подальшої реалізації в процесі впровадження концепції державно-конфесійних відносин в Україні. Партнерська модель передбачає укладення угод між державними органами і установами та релігійними організаціями на місцевому і галузевому рівні. Основою для укладання цих угод є цивільне законодавство країни (що не виключає наявність спеціального закону, який гарантує основоположні права віруючих та релігійних організацій) і спільність інтересів суб'єктів угоди.

Деякі положення діяльнісно-активістського підходу з відтворення і формування інститутів мають евристичне значення для вивчення інституціонального середовища міжконфесійних відносин релігійно-політичного простору України та для проведення структурних перетворень в системі: "державна" – "політика" – "релігія" шляхом модифікації базових інститутів суспільства, а саме: 1. Зміна інститутів супроводжується зміною соціальних статусів і соціальних позицій релігійних і політичних суб'єктів. 2. При трансформації старих інститутів відбувається деформація і перетворення мережі старих релігійних і політичних відносин і практик, формуються мережі нових переваг, відносин і практик, які згодом оформляються в інститути. 3. Зміна інститутів є зв'язаною зі зміною певних схем сприйняття, мислення, дій релігійних віруючих тих

яки довіряють політичним партіям і організаціям, а також змін у міжконфесійних відносинах. 4. Структура релігійно-політичного простору та системи міжконфесійних відносин оцінюються як динамічне ціле, тобто процес, а не статичний стан. 5. Зміни інститутів пов'язані зі змінами старого соціального, політичного, економічного й духовного порядку. Цьому процесу передуює розрив в функціонуванні старої структури, тобто криза. В просторі взаємодій відбуваються процеси трансформації старих структур, формальних і неформальних правил, легітимних дій, а потім в процесі формування нової структури відбувається зовнішнє оформлення меж легітимних дій, нового соціального порядку. Партнерська парадигма, що передбачає взаємовигідність та рівноправність суб'єктних стосунків держави і релігійних організацій, є концептуальною основою побудови моделей системи державно-церковних відносин в Україні. В кінцевому підсумку застосування цієї системи може призвести до укладення державно-церковної угоди на найвищому рівні (конкордату), за умов накопичення певного обсягу місцевих галузевих угод релігійними організаціями, що представляють визначену конфесію.

Еволюція державно-церковних відносин в Україні протягом значного історичного періоду. Зокрема з'ясовано, що: – складний розвиток українського християнства значною мірою обумовлений багаторічним перебуванням його частин в складі інших держав, що без сумніву ускладнює консолідацію українського народу;- церковні інститути в Україні зазвичай виступали в якості вагомого чинника забезпечення соціальної стабільності й порядку, але в період соціальних потрясінь окремі з них ставали потужними каталізаторами наступних змін в українському суспільстві;- на певних етапах історичного розвитку розколи Церкви в Україні стали відображення складності соціального порядку, який виник в процесі соціальних трансформацій, що в значній мірі обумовило поліконфесійний характер релігійного середовища країни.

Тому державна політика в цій сфері повинна бути виваженою до особливостей історичного і культурного розвитку різних регіонів України. Тим більш, не припустимо для демократичної держави робити спроби нав'язувати через державну політику якогось одного сценарію розвитку Української Церкви, якщо цей вибір в достатній мірі не підкріплено даними державної статистики та соціологічних досліджень.

На основі аналізу правового поля щодо релігії та концептуальних заasad діючої в Україні системи державно-церковних відносин, окреслено пріоритетні напрями модернізації державної політики щодо релігії і церкви, вироблено пропозиції по вдосконаленню механізмів її реалізації. А саме, потрібно: переглянути антагоністичний підхід до тлумачення конституційних норм про відокремлення церкви від держави і школи від церкви; провести корекцію чинного законодавства України в галузі свободи совісті з метою приведення його у відповідність з європейськими та міжнародними стандартами в цій сфері; концептуально визначитися із поняттям "безпека в сфері свободи совісті й релігії"; виробити сприятливу фінансово-податкову політику щодо релігійних організацій і їх спо-

нсорів; активно застосовувати практику договірних взаємовідносин місцевих органів державної виконавчої влади, установ і організацій, галузевих структур з релігійними організаціями.

На шляху впровадження партнерської моделі системи державно-конфесійних відносин йдеться не стільки про радикальну корекцію чинного законодавства, скільки про зміну акцентів державної політики в його застосуванні. Досить продуктивною в методологічному плані вбачається можливість запропонувати перехідну модель трансформації суспільства в умовах транзитивної економіки, що запропоновано Д. Нормом [Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 168 с.]. Ця перехідна модель базується на трьох типах інституціональних матриць: східній, командно-адміністративній (Х-матриця), західній, ринковій (Y-матриця) та перехідній, солідарній (Z-матриця). Відтак інституціональна Х-матриця міжконфесійних відносин в Україні може бути описана з урахуванням домінуючих характеристик середовища релігійно-політичного простору й інших факторів, які перебувають у сфері релігійних, політичних, ідеологічних, культурно-історичних, економічних та інших відносин у суспільстві.

Разом з тим, корисним для України може стати європейський досвід систем із впровадження процедур контролю за дотриманням релігійними інституціями відповідних законодавств, недопущенню зловживання релігійними свободами на шкоду інтересам особистості, суспільства і держави. Відсутність і нерозробленість подібних процедур, напевно, не відповідає інтересам обох суб'єктів державно-церковних відносин, оскільки веде до утиску державних інтересів, а в інших – до зловживання владою і встановлення необґрунтованих обмежень щодо релігійних організацій і віруючих в інтересах національної безпеки.

М. І. Нестерова, магістр, КНУТШ, Київ
mnesterova95@ukr.net

ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК НОВОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Проблема релігійної безпеки була і залишається досить актуальною у сучасному світі. Особливої уваги і розголосу вона набула в останні роки ХХІ ст. у світлі подій, що відбуваються. Неувага чи недооцінка проблеми гарантування безпеки у сфері релігії може призвести до розгортання кризових явищ на різних рівнях суспільного життя. Представники наукової спільноти, політики, громадські діячі все частіше акцентують свою увагу, на даній проблематиці, під час зустрічей, конференцій і круглих столів. Таким чином, цілковите осмислення духовно-релігійної безпеки, як важливої проблеми українського суспільства лише починається.

Духовно-релігійна складова національної безпеки України – стан релігійно-церковного життя нації (її державно-церковних, між церковних та внутрішньо церковних взаємовідносин), що є чи за певних обставин може бути загрозою національним інтересам держави, стабільному розвитку суспільства, здійсненню прав і свобод громадян. Це стан захищеності життєво важливих духовно-релігійних інтересів українського народу (особи, груп віруючих, держави) від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів щодо забезпечення цієї захищеності. Духовно – релігійна складова безпосередньо впливає і може суттєво підвищувати небезпеку можливих основних загроз національній безпеці України у найважливіших сферах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціальній, військовій, інформаційній.

Для повноцінного життя суспільства та його сталого розвитку необхідне функціонування певних об'єктів духовної сфери. Такими об'єктами є: свідомість (індивідуальна, національна суспільна); свобода думки, світогляду та переконань; духовна культура і духовні цінності; релігійні інститути; інтелектуальна діяльність, соціокультурні інститути (наукові, мистецькі), стабільне функціонування яких забезпечує духовні потреби соціуму. Вони потребують захисту з боку суспільства і держави. До основних об'єктів духовно – релігійної складової національної безпеки України відносять : особу, її духовно-релігійні права і свободи; релігійні організації та взаємовідносини між ними; державу, її національно-культурну самобутність, незалежність і територіальну цілісність.

У Конституції України зазначено: "Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність...Церква і релігійні організації відокремлені від держави...Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова"[Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Просвіта, 1996. – 75с.]. Духовні цінності, як пріоритети національних інтересів, визначені Законом України "Про основи національної безпеки України" і розглядаються як складові частини загальної національної безпеки. У стратегії Національної безпеки України зазначено, що стратегічними пріоритетами політики національної безпеки є досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, характеру на основі повноцінного додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [Закон України "Про основи національної безпеки України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15&check=4/UMfPEGzhheVE.ZiDcm/qHdIV6sFggkRblIc>].

Врахування релігійного чинника є важливим не лише при аналізі міждержавних відносин, але й є базовим в аспекті формування системи міжнародної безпеки. Адже одночасно з розширенням кола спільних

для багатьох держав загроз трансформується і система міжнародної безпеки, яка набуває всезагального та багатовимірного характеру, і включає безпеку військову, економічну, політичну, екологічну, інформаційну і релігійну. Релігійний чинник активно впливає на міждержавні, міжнародні та регіональні відносини завдяки кільком об'єктивним обставинам. По-перше, феномену глобалізації. По-друге, феномену активного розвитку транснаціональних релігійних мереж – релігійних організацій, які поширилися у світі завдяки відкриттю своїх національних філіалів [Боришполец К. Религиозный фактор в международных отношениях. – Режим доступу :<http://www.mgimo.ru/news/experts/document214943.phtml>].

На глобальному рівні активізувалося просування релігійно-мотивованих світоглядних парадигм на кшталт ісламських проєктів або проєкту " руського мира", що намагаються конкурувати з класичними західними цінностями. Зазначимо, що Україна теж втягнута у політичну боротьбу та використання релігійної аргументації задля розпалювання нетолерантності. Це сприяє розмиванню національних і традиційних цінностей українського народу та уможливорює маніпуляцію свідомістю громадян в інтересах окремих політичних груп або нерелігійних псевдо-духовних організацій.

***О. І. Предко, докт. філос. наук, проф., КНУТШ, Київ
olenapredko@ukr.net***

РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ "ЗОНИ" ЗАНЕПОКОЄННЯ

Сьогодні релігія все активніше висувається на передові позиції в духовному житті суспільства; вона суттєво впливає на мораль, мистецтво, політику, право, філософію і навіть на науку, що безпрецедентно підвищує її значимість у духовному бутті суспільства і актуалізує проблему релігійної безпеки. Безперечно, будь-яка релігія, функціонує в певному етнокультурному, соціально-економічному, політико-правовому середовищі, успішно адаптується до нього, підживлюється їх життєдайними духовно-моральними джерелами. Водночас не тільки релігія впливає на інші форми суспільної свідомості, на культуру суспільства в цілому, але й сама зазнає впливу з їхнього боку, виступаючи важливим фактором соціально-політичної стабільності та духовно-моральної стійкості не тільки конкретного етносу, а й будь-якого суспільства загалом. Відтак релігійна безпека безпосередньо пов'язана з цілісністю країни і її духовним здоров'ям.

Причини і характер підвищення інтересу до релігії доволі різноманітні, які залежать як від об'єктивних і суб'єктивних, так і внутрішніх і зовнішніх чинників. Тому дати повну картину релігійної безпеки, її прогностичним можливостям може дати тільки неупереджений, вільний від ідеологічних і конфесійних упереджень аналіз. Безперечно, в даному випадку потрібно враховувати суспільно-політичні та правові зміни в

країні. Однак в царині релігійної безпеки також існує ряд "больових" точок, певних ризиків, пов'язаних із політичною нестабільністю, міжнічними конфліктами, погіршенням економічного становища, духовним вакуумом тощо. Тим паче, сьогодні релігія все більш стає засобом нейтралізації антигуманних, руйнівних наслідків прогресу.

Треба також враховувати, що в Україні існує поляризація ідеологем і відповідних цінностей у суспільстві. Вона знайшла відображення в різній спрямованості геополітичних інтересів та в різному баченні подальшого розвитку країни. Ця поляризація може призвести до розбалансованості суспільства. Тому сьогодні для України конче необхідними є пошуки миротворчої ідеології, яка б здатна була унебезпечити насильство, жорстокість, руйнацію та протистояти кровопролиттю, ворожнечі. Саме релігія та її інституції, ставлячи людське життя вище агресивних псевдоцінностей, покликані гуманізувати ідеологію, надати їй морально-етичної спрямованості.

Л.Чупрій зазначає: "До основних об'єктів духовно-релігійної складової національної безпеки України слід віднести: особу, її духовно-релігійні права й свободи; релігійні організації та взаємовідносини між ними; державу, її національно-культурну самобутність, незалежність і територіальну цілісність" [Чупрій Л.В. Релігійна безпека України: стан і проблеми / Леонід Васильович Чупрій //Електронний ресурс. – Режим доступу: http://sd.net.ua/2009/09/09/relgjina_bezpeka_ukrani_stan_problemi.html]. Таким чином, оскільки до об'єктів безпеки відносяться: особистість – її права і свободи; суспільство – його матеріальні і духовні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність, остільки релігійна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз в релігійній сфері. Отож при розробці концепції "Релігійна безпека в Україні" необхідно враховувати, з одного боку, унікальний контекст України і велике різноманіття релігійних конфесій і практик, її "релігійну мозаїку", а з іншого – політичні та етнографічні чинники, які б ставили б завданням відтворення всієї складності ситуації з релігійними ризиками в країні. В цьому контексті безпека в царині релігії може бути досліджена на індивідуальному рівні в таких "зрізах": когнітивний і емоційний (конфесійні вірування), ідентифікаційний (усвідомлення своєї приналежності до певної конфесії), нормативно-ціннісний, поведінковий (культові практики). Також важливою є експертна оцінка ситуації з релігійними ризиками в Україні, оцінка державної політики у сфері релігії та безпеки, а також оцінка основних релігійних впливів. При цьому релігієзнавча експертиза повинна бути комплексною, включаючи експертні рекомендації про ситуацію в Україні; про державну політику у релігійній сфері; про релігію, політику, геополітику та основні релігійні течії. Головним союзником у боротьбі з релігійною небезпекою повинні стати самі релігійні конфесії. Сьогодні оптимальним бачиться вироблення такого формату відносин держави і релігії, який не тільки знизить ступінь загрози релігійного екстремізму, але і дасть можливість використовувати релігійний потенціал в інтересах держави. "При цьому найважливішими чинниками націона-

льної безпеки у духовно-релігійній сфері слугують наступні: – внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна злагода, здатність до вирішення релігійних конфліктів, насамперед не- насильницькими методами); – зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності); – повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих людей та груп віруючих; – наявність комплексної стратегії суспільно-політичного й духовного розвитку держави, у тому числі й у галузі забезпечення духовно-релігійної безпеки України" [Шаправський С. А. Проблеми забезпечення релігійної безпеки України та шляхи їх вирішення / С. А. Шаправський // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". – Сер. : Історичне релігієзнавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 169-170]. Відтак релігійна безпека являє собою ряд першочергових заходів, спрямованих на вирішення наступних питань: розробка такої законодавчої бази, яка дозволила б реалізовувати державний контроль за діяльністю псевдо-релігійних організацій з метою захисту населення від їх деструктивних впливів; формування системи контролю інформації, яка транслюється ЗМІ, інтернетом; створення умов, сприятливих для розвитку традиційної для України багатоконфесійності, при цьому враховуючи той факт, що національно-культуроутворюючою конфесією є православ'я.

Таким чином, релігійна сфера охоплює величезний обсяг суспільних відносин, від безпеки яких залежить національна безпека України в цілому. Сучасний світ народжує нові загрози релігійної безпеки, які потребують комплексної нейтралізації. У цьому сенсі релігійна безпека є одним з ключових елементів національної безпеки і потребує релігієзнавчого, комплексного дослідження.

Roman Bogusław Sieroń, Rev. Prof. Assoc., PhD., ThD
erbes@interia.pl

**ACTUALITY OF THE CONCEPT OF MERCIFUL LOVE'S EDUCATION
AFTER THE EXAMPLE OF ADAM CHMIELOWSKI'S LIFE –
ST. BROTHER ALBERT (1845-1916). ON THE CRACOW ROUTE
OF RELIGIOUS TOURISM WITH POPE ST. JOHN PAUL II**

*"He is needed for everyone. He is wanted for both big shots and humble folks,
for strong and weak men, for the rich and homeless, for secular men and
ecclesiastics...firstly he is needed for Cracow, but he is needed for all Poland"*
*Rev. Prof. Konstanty Michalski CM, rector of Jagiellonian University about Brother
Albert*

The Sejm of the Republic of Poland declared 2017 as the Year of Saint Brother Albert – Adam Chmielowski (1845-1916). It is well worth using this possibility not only for reminding to our contemporaries, particularly, to young people about him as "Our Lord's Brother", as St. John Paul II named

him, but also for reminding this outstanding person in the context of theological education and to represent the person of Brother Albert as a precursor for merciful love education that is the sense of Christian agape (caritas). The person of Adam Chmielowski as a defender of the native land and artist of considerable talent who became the "apostle of the most disadvantaged population" also unfolds in the context of the unique notion *genius loci* of Cracow city at the turn of the XIX and XX century. Geographical and cultural aspect also unites the person of Brother Albert who "wanted and became as nice as bread" with the person of promoter of his Holiness John Paul II. The places relating to these saints are very important on the pilgrimage and touristic map of Cracow as the main center of European and world religious life. The epigraph of great Polish Catholic theologian and philosopher Konstanty Michalski, the author of dissertation with a very expressive title "Between heroism and bestiality" can be supplemented with the presentation of Adam Chmielowski – Brother Albert, who belongs not only to Cracow and Poland but as a spirit he belongs to the Universal Church, to the world of Christian and universal values. Being a custodian and intercessor of "Cracow miserable men" – homeless people, mendicants, alcoholics – he is the picture of evangelical values, and according to them we have to see the representation of Christ on the faces of humble folks. The famous picture "Esse Homo", being Adam Chmielowski' painting is not only a symbol of his conversion (Adam Chmielowski died – Brother Albert was born), but it demonstrates a heroic way of finding the image of God in a human being.

I. Biography of Adam Chmielowski – St. Brother Albert

Adam Chlary Bernard Chmielowski, SFA, of the Jastrzebiec dynasty, known as Saint Albert Chmielowski and Saint Brother Albert (was born on August 20, 1845 in Igolomia near Cracow, died on December 25, 1916 in Cracow) is a Polish Secular Franciscan, founder of the Albertine Brothers and Sisters community, rebel, artist of Saint Catholic Church, known by working wholeheartedly for the poor and homeless people. He was taken away on the altars of Roman Catholic Church through the saint John Paul II. His liturgical remembrance was on June, 17. Nowadays he is as an example and protector of the people who is involved in social protection, particularly, in palliative treatment and work with dependants.

II. Christian conception of education and charisma of Adam Chmielowski – St. Brother Albert

The main components of Christian conception of education are revealed in Adam Chmielowski – St. Brother Albert's life and his service to people. Special attention is paid to the role of love for the native land (patriotism); the role of culture, art and beauty in the human life and construction of "love civilization" – love of Lord and human being. Adam Chmielowski became an orphan early and when he learned about January armed revolt (1863-1865) he left school and joined the rebels. He was taking part in a lot of armed conflicts and fought till the end. After being wounded by a fragment of gre-

nade his leg was amputated above knee, also he lost two fingers of the left hand. Having got out of the military hospital (in all probability he has been carried out in a closed coffin), where he had been kept as prisoner of war, he escaped abroad. Adam Chmielowski studied painting in Munich. In the seventies of XIX century he lived in Paris, he often saw the great actress Helene Modrzejewską, writer Maria Konopnitska, Nobel Prize winner Henry Senkevich. After returning home he narrowed an intimate friendship with famous artists: Leon Wyczółkowski and Aleksander Gierymski. He exhibited his pictures, was successful, and was highly respected by his colleagues, although he failed. In his painting he passed gradually from the pictures with rebels, portraits, landscapes to the religious painting (a famous picture of the sacred image of Christ "Esse Homo"). After deep reflections on the place of God in the human soul Adam Chmielowski decided to join Jesuits' novitiate in Ternopil (Ukraine). At that period he had a hard time. He experienced a spiritual disorder, he felt doubts, his spirit was broken. After this *katharsis* he found happiness, joy and appeasement. After getting rid of everything he had before Adam took up his residence among poor men in Cracow's Kazimir district. The world mockery has changed into astonishment, and then there was astonishment at his help to the poor men. His idea was accepted gradually, became an usual conception that was realized by his disciples, *tertius*, and today his ideas are realized by the Albertine Brothers and Sisters who are still present today (including Poland and Ukraine). St. Brother Albert was not only involved in charity, in modern terms, but he also emphasized that it is advisable not only to feed a poor man but it is necessary to return to him the self-respect by offering him some work and meaning of life. The heroism of Albert consisted in a complete devotion and confidence in God's providential dispensation and imitation of Christ's charity towards a human being.

III. Connections with Cracow and relations with St. John Paul II

On September, 15 1967 Cardinal Karol Wojtyła began the apostolic beatification process. On June 22, 1983 during the saint Mass in Cracow Meadows (Błonia) the Pope John Paul II beatified Brother Albert Chmielowski, and then on November 12, 1989 during the canonization in Rome he proclaimed Brother Albert Chmielowski a saint. His earthly remains are placed now under the sanctuary *Esse Homo* of St. Brother Albert in Pradnik Czerwony district in Cracow.

*Y. A. Kharkovshchenko, Dr. Prof,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
O. A. Zadoianchuk, PhD,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

THE RELIGIOUS FACTOR IN NATIONAL SECURITY

In the context of socio-political events in Ukraine, the role of problem of religious factor in national security has increased substantially.

Being quite relevant, this issue is discussed both at state and public levels. In particular, on scientific events it is talked about consistent and efficient resolution of problems facing at sphere of religious security. Representatives of public authorities, historians, religious scholars, representatives of religious and other organizations are invited to these discussions.

It is important to pay attention to the following issues at this context:

1. Religious safety or religious factors of national security. Their description and definition.
2. Basic questions for consideration during courses of religion experts for security forces staff responsible for religious sphere security, for their assimilation of skills of mediation, social and psychological work.
3. Development and management of events, active cooperation with the government, security forces and media, followed by the establishment of information and advisory centre for religious security.

In addition, in our opinion, it should be an important step in the context of national security issues to transfer "Religion" courses in higher educational institutions of Ukraine to list of mandatory studies. The next step – creation of **base Department** of Religious Studies at Taras Shevchenko National University of Kyiv for educational and methodological support of teaching the "Religious Studies" courses in higher educational institutions of Ukraine. Enhancing quality structure of department, creation of personnel reserve of young religious studies scientists will contribute both to theoretical development of training plans and work programs and to implementation of these ideas in practice.

Круглий стіл
"ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ:
ВІД ЗМІСТУ ТЕРМІНІВ
ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ І КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ"

А. А. Высоцкий, студ. ДНУ им. Олеся Гончара, Днепр
wyzzotsky@gmail.com

**НОВЫЕ ПРАВИЛА АНТИКРИЗИСНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ
НА ПРИМЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ Д. ТРАМПА**

В современном развитом мире деятельность по осуществлению власти является одним из важнейших объектов для исследования. Несмотря на неоднозначное отношение к государственному управлению Д. Трампа, тема нового в государственном управлении необходима для рассмотрения и анализа политтехнологов и корпоративных коммуникаторов. Особенно актуальна тема различных способов антикризисного управления на территории стран СНГ, учитывая их политическую и экономическую нестабильность. Данная тема важна для руководителей и политических деятелей любого масштаба, которые могут ознакомиться с этими тактическими правилами политической риторики.

Задолго до того, как нынешний президент США Д. Трамп был избран на пост президента США, он привлекал внимание общественности и СМИ своими неоднозначными и порой возмутительными высказываниями, что демонстрировало его намерение привнести новые правила управления в момент своего вступления на пост президента. С точки зрения теории администрирования, необходимо более подробно рассмотрение некоторых из этих правил и сравнения их со старыми.

Одним из "прежних" правил политической риторики было: "никогда не объяснять свои действия". Его заменило – "сопровождать свои действия объяснениями". Первое восходит ко времени президентств. Рональда Рейгана, который сказал фразу, основной идеей которой является: "Если вы объясняете какие-либо решения – вы проигрываете". Однако Трамп пришел к пониманию того, в контексте современных коммуникаций, в особенности таких социальных сетей как Twitter и Facebook, общественность всегда требует объяснения тех или иных действий. Однако руководствуясь своим новым правилом, часто когда кандидат объяснял свою мотивацию, объяснение не удовлетворяло противников его политики, ибо было неполным или не отражало сути мотивации тех, или иных решений. Несмотря на это, его сторонники теперь имели аргументы в пользу Д. Трампа. Это позволило Трампу обзавестись союзниками, которые защищали его позицию, ссылаясь на вышеупомянутые объяснения. Из данного правила специалисты в администрировании могут извлечь важный

урок: в мире, где социальные цифровые связи являются доминирующими, а также рассматриваются как более "заслуживающие доверия", чем средства массовой информации, вы должны подготовить вашу сеть "союзников с объяснениями", если вы хотите, чтобы люди сами защищали вашу позицию [Blades G. The Trump Presidential Playbook: A Wizard's Path to the White House / Geoff Blades., 2016. – с. 32].

Другим "старым" правилом было: "Извиниться и двигаться дальше". В основе старого набора правил была основная идея: "Каждый делает ошибки и когда это происходит, нужно извиниться, а затем постараться двигаться дальше". Извинение стало настолько распространенным явлением в кризисных коммуникациях, что эксперты стали анализировать корпоративные извинения каждый год, чтобы отметить наиболее эффективные из них. Тут можно привести пример Х. Клинтон, которая извинилась за многие вещи, начиная с её поддержки войны в Ираке и заканчивая извинениями за использование тех или иных некорректных фраз за прошедшее десятилетие. Её противник, напротив, никогда не извинялся за сотни высказываний, хотя советы "наилучшей практики" коммуникации могли бы сказать, что в данной ситуации извинения необходимы. Многие исследователи описывали отказ Трампа извиниться как упрямство, но это также можно трактовать как осознанную стратегию, основанную на том, что мир заполнили неискренние извинения политиков, которые кажутся банальными, недостовверными и неэффективными. Таким образом, в современном управлении большое значение приобретает культивирование искренности личности [Blades G. The Trump Presidential Playbook: A Wizard's Path to the White House / Geoff Blades., 2016. – с. 35].

Раньше нормой коммуникации было распространение последовательных сообщений о собственных взглядах и намерениях. На фоне других, сообщений Д. Трампа имели изменчивый характер, что можно рассматривать как попытку дезориентировать своих оппонентов и СМИ. Одним из самых громких противоречивых высказываний Трампа было то, что в различные периоды Трамп то хвастался встречей с Путиным, то говорил, что никогда не встречался Путиным, в разные дни одновременно и подтверждая, и опровергая своё намерение сотрудничать с ним. Этим и многими другими действиями, будущий президент США был сумел запутать своих политических противников и в СМИ освещались его постоянно меняющиеся позиции и аргументы [Blades G. The Trump Presidential Playbook: A Wizard's Path to the White House / Geoff Blades., 2016. – с. 39].

Таким образом кампания Д. Трампа 2016-ого года не просто "нарушила все правила", а создала новый свод собственных, таких как: "всегда вооружать союзников объяснениями", "никогда не извиняться", "постоянно адаптироваться и дезориентировать". На данный момент, остаётся неясным, будут ли эти правила работать для кого-то, кроме Трампа. Когда он начинал свою кампанию, бизнесмен и создатель реалити-шоу был уже хорошо известен, имел финансирование и имел склонность к риску в деловых вопросах. Несмотря на это, было бы неправильно поспешно отклонять эту возможность. В то время, как новые правила особенно подходят для Д. Трампа, они также отражают новую реальность в управлении государством.

Круглий стіл

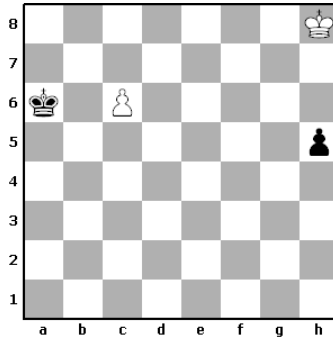
"ЕТИЧНИЙ ТА ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМІРИ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЕКТІВ"

*Г. О. Афендик, культуролог, тренер з шахів,
НаУКМА, шаховий клуб "Гамбіт", Київ
afendik@yahoo.com*

ВІЗУАЛЬНІ ПАРАДОКСИ НЕЕВКЛІДОВОЇ ГЕОМЕТРІЇ ШАХІВНИЦІ НА ПРИКЛАДІ МАНЕВРУ РЕТІ

Шахову композицію – мистецтво складання задач та етюдів – з давніх-давен називають не інакше як "поезією шахів". Творчий процес у даному випадку полягає у створенні штучних позицій з певним завданням. Укладачів задач й етюдів називають шаховими композиторами. На думку українського гросмейстера й автора численних статей з теорії та естетики шахової задачі Віктора Мельниченка, "композиція покликана вивчати й показувати на що здатні шахи, розкривати їхню внутрішню суть". Саме в композиції найбільш повно реалізуються можливості, закладені у шахах, закони й правила гри. І хоча протягом тривалого часу шахову композицію розглядали лише як прикладну дисципліну на службі у практичній гри, на сьогоднішній день вона є самостійним самодостатнім напрямом творчості.

Найбільш відомою шаховою композицією, опублікованою безліч разів у різноманітних шахових і не-шахових виданнях, є знаменита пішакова мініатюра Ріхарда Реті. Цей етюд безперечно найбільш обговорюваний у літературі, його естетичний аналіз триває вже понад 90 років. З першого погляду в очі кидається парадоксальність завдання: порятунок (нічия) у здавалося б цілковито безнадійній позиції. Для досягнення нічий білим потрібно зупинити ворожого пішака (не допустити його до поля перетворення) або ж перетворити власного на ферзя. Жодна з ідей, на перший погляд, недосяжна. Чорний пішак безперешкодно рухається у бік першої горизонталі, де перетвориться на ферзя, в той час як білий пішак беззахисний, супротивник може легко знищити його. З цієї логіки випливає, що завдання етюду абсолютно нездійсненне, воно видається якоюсь абсурдною насмішкою над розв'язувачем. Проте розв'язання, всупереч оманливої очевидності, існує! Аналізуючи особливості цього маленького шедеву, слід відзначити мінімум матеріалу (адже на дошці всього-на-всього два короля і два пішаки), ефект неможливості виконання завдання, свободу пересування короля та подвійний удар. Однак естетичний вплив квартету Реті має більш глибоке значення, ніж ефектна парадоксальність форми.

Р. Реті, 1921 р. Нічия

Вивчаючи якесь явище, ми звикли розчленовувати його на прості складові, а потім об'єднувати у загальний висновок отримані результати. Колапс такого підходу й демонструє етюд Реті, сутність якого не вичерпується простою сумою явищ, на які його можна розкласти. Естетична цінність етюду полягає у руйнуванні стереотипної буденної логіки глибинним розумінням позиції й законів шахового мистецтва. Те, що здається очевидним, само собою зрозумілим, заперечується. Це справжній філософський акт з величезним емансипативним потенціалом! У того, хто бачить етюд вперше, він неодмінно викликає подив. Як і будь-який вдалий мистецький твір, мініатюра Реті проблематизує тематичне поле, з яким працює. В даному випадку мова йде про особливу нестандартну геометрію шахівниці. Дивовижний порятунок білого короля виявляється можливим саме завдяки цій обставині. У буденному житті ми звикли, що найкоротший шлях між двома пунктами – завжди пряма. На шахівниці ж найкоротший шлях не обов'язково вимірюється по прямій. Білий король може дійти з поля h8 до поля h2 за 6 ходів як при прямолінійному, так і при зигзагоподібному русі. Така неевклідова геометрія шахівниці дозволяє Реті перевернути з точністю до навпаки відоме народне прислів'я: за двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш. Єдиний можливий спосіб порятунку для білого короля – це як раз гонитва "за двома зайцями": одночасний рух до ворожого пішака й до власного на іншому кінці шахівниці. Отже, король іде до чорного пішака манівцем, візуально ніби віддаляючись від нього.

Цікаво, що з 51 шестиходового маршруту від поля h8 до поля h2 рятує лише один. Можна сказати, що з точки зору білого короля сума катетів прямокутного трикутника h8–e5–h2 дорівнює гіпотенузі! Таку математичну теорему можна довести лише на шахівниці. Задум Реті – одне з найвизначніших відкриттів у шаховій композиції. Геометрична ідея етюду, яку тепер називають "маневром Реті", у подальшому неодноразово вдосконалювалася, проте за чистотою форми оригінал перевершити неможливо.

КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ "ЗАХІДНОЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ"

Есе Джеймса Кліффорда "On collecting art and culture" описує систему "мистецтво-культура", в рамках якої твори мистецтва, що знаходяться у власності приватних осіб й представлені предметами їх колекцій, стають точкою опори для культури, яку виражає абстрактна суспільна традиція. Він аналізує систему, використовуючи одночасно структурні й історичні техніки, й приходить до висновку, що вона мала велике значення для формування "західної суб'єктивності". Система, вважає Кліффорд, є відкритою й мінливою, хоча вона трансформується на мистецькі артефакти, на об'єкт придбання й споглядання, сакральні й повсякденні предмети, що мають приналежність до різних культур. Ця система також робить екзотичною місцеву культуру.

Одна із найголовніших психологічних рис колекціонерів – це бажання впорядковувати і володіти. Перша особливість дозволяє дещо знизити особистісну тривогу й почуття недосконалості світу, друга – дає відчуття спокою і впевненості. Зазвичай, задоволення від володіння бажаним предметом – це почуття, яке здатна відчувати кожна людина, адже воно закладено у самій сутності людини. Швидше за все, так склалося у результаті розвитку людини, яка збирала їжу й шукала певні предмети з навколишнього світу, щоб облагородити своє житло. Пристрасть до збирання і колекціонування можна вважати корисним набутим інстинктом людини. Взагалі стадія активного колекціонування властива більшості дітей, коли класифікація і ранжування стають першими аналітичними навичками, що з'являються у дітей у досить ранньому віці. На відміну від людей просто одержимих збиранням або скнар, колекціонер має смак і схильний до рефлексії. Саме колекція – вся її таксономічна, естетична структура – наділяється цінністю; в таких умовах будь-яка фіксованість особистості на окремих елементах колекції виступає в якості "первісної" або девіантної, тобто у вигляді ідолопоклонства чи еротичного фетишизму. Кліффорд виводить тезу про те, що ми "колекціонуємо самі себе".

З точки зору історії антропології та сучасного мистецтва колекціонування слід розглядати одночасно як форму західної суб'єктивності й як мінливий набір інституціональних практик, що мають певні владні повноваження. Автор звертається до праць попередників і стверджує: "Класичний аналіз західного приватного індивідуалізму, представлений Макферсоном, простежує виникнення і становлення у XVII ст. образу ідеальної людської особистості як особистості власника, володаря-індивідуума, що знаходиться в оточенні накопичених їм об'єктів власності. Подібний ідеал характерний і для спільнот, що створюють і відтворюють власні культурні "самості".... Ідентичність – не важливо, культур-

на або особистісна – припускає акти-колекціонування, побудови із зібраного довільних систем цінностей і смислів. Подібні регламентовані системи історично змінюються. Ніхто не вільний від їх впливу.... Конструювання і консервація сфери автентичної ідентичності не можуть бути мимовільними й самодетермінованими – вони завжди тісно пов'язані з національною політикою, законодавчою сферою й змагаються формами кодування минулого і майбутнього." [James Clifford "On collecting art and culture". – The Visual Culture Reader. – 1998. С. 94]

Збирання певних предметів відображає наміри, що у цілому властиві людству, колекції втілюють системи певних цінностей, пріоритетів, підзаконних сфер особистості. Однак зовсім не є універсальними уявлення про збирання в якості накопичення власності, а також ідея ідентичності як різновиду багатства (що складається з предметів, знань, спогадів, досвіду). Як вважає Кліффорд, меланезійська "велика людина" не є власником у тому сенсі, який надає цьому слову Макферсон, бо накопичення проводиться нею не з метою приватного володіння накопиченим, а для роздачі, перерозподілу. На Заході ж колекціонування давно вже перетворилося на певну стратегію нав'язування власної особистості, автентичності, власної культури. Історія колекцій (що не обмежується музеями) має ключове значення для розуміння того, яким чином соціальні групи, які поглиблюють антропологічні знання й сприяють розвитку сучасного мистецтва, апропріювали екзотичні предмети, факти та їх значення.

Приблизно з початку ХХ ст. предмети, отримані із "незахідних" джерел, стали розподілятися на дві основні категорії: культурні артефакти, що мають наукове значення, і предмети мистецтва, що мають естетичну цінність. Інші ж – товари масового споживання і т.п. підлягали оцінюванню за менш систематичним принципом: у кращому випадку вони демонструвалися на виставках технологічних інновацій або фольклору. Ці та інші елементи того, що може бути названо "системою сучасного мистецтва – культури" можуть бути зображені за допомогою дещо спрощеної схеми. Наслідуючи приклад Фредеріка Джеймсона [Jameson, P. The Political Unconscious: Narrative As a Socially Symbolic Act. Cornell University Press, 1981, p. 62], Кліффорд пропонує карту історично специфічних значень і інститутів. "*Семіотичний квадрат*" вказує на те, що "будь-яка бінарна опозиція за допомогою операції заперечення і подальшого синтезу може створювати широке поле термінів, які, однак, залишаються замкнутими у межах початкової системи". Адаптуючи цю модель до завдань культурної критики, Фредерік Джеймсон використовує семіотичний квадрат для виявлення "обмежень приватної ідеологічної свідомості", позначаючи концептуальні пункти, "за межі яких ця свідомість вийти не може, і всередині яких вона змушене концентруватися". За допомогою заперечення початкова бінарна опозиція породжує чотири терміни (відносини). Встановлюються горизонтальні і вертикальні осі, а між ними – чотири семантичні сфери: 1) сфера автентичних шедеврів; 2) сфера автентичних артефактів; 3) сфера неавтентичних шедеврів; 4) сфера неавтентичних артефактів. Велика частина предме-

тів – старих і нових, рідкісних і звичайних, знайомих і екзотичних – можуть бути розміщені в одній із цих сфера або між двома сферами.

Система Кліффорда "мистецтво-культура" класифікує об'єкти і приписує їм відносну цінність. Вона попередньо встановлює "контексти" їх існування і можливість заміни одного контексту іншим. У ході регулярних позитивних переміщень відбираються артефакти і наділяються якостями цінності або рідкості, що найчастіше гарантується культурним статусом раритету або позитивною реакцією ринку культури. При цьому панівні визначення "красивого" і "цікавого" змінюються дуже швидко. Категорії красивого, культурного і автентичного мають історичну динаміку змісту.. Необхідно лише чинити опір тенденції до самодостатності колекцій, до затемнення конкретних історичних, економічних і політичних процесів їх виробництва. В ідеалі історія створення та демонстрації самої колекції повинна бути невід'ємним аспектом будь-якої виставки.

І. О. Каштанюк, студ., КНУТШ, Київ
irinakashtaniuk@gmail.com

ЖІНОЧНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ АРТ-ФЕМІНІЗМУ ГРІЗЕЛЬДИ ПОЛЛОК

Роль та місце жінки в світі змінювалось разом зі зміною відношення до світу та світосприйняття людини. Процес емансипації жінки сприяв переосмисленню її місця в усіх сферах людської діяльності, і мистецтво не є виключенням. Майстерність не є продуктом відокремлено чоловічої діяльності, що доводить арт-фемінізм, як течія мистецтва, яка свідомо відкидає важливість гендерної приналежності у ньому і виносить на перше місце саме особистість та індивідуальність творця. Грізельда Поллок розвивала ідею не тільки місця та ролі жінки в мистецтві, а й наголошувала на важливості розуміння поняття "жіночність", його трактуванні в історії культури та відношення до візуальних практик – місце зображення жінки та жіночого тіла, а також місце жіночності в модерні, як продукту маскулінного походження. Питаннями арт-фемінізму, жіночності та місця жінки в мистецтві займалося чимало жінок-дослідниць кінця ХХ століття, таких як Барбара Крюгер, Грізельда Поллок, Джуді Чикаго, Нан Голдін, Лінда Нохлін, Люсі Ліпард, Росіка Паркер, Ширін Нешат, та інші.

З відомої історії мистецтва в пам'яті людей залишилися лише декілька жіночих імен. Радикальний фемінізм, що виник на Заході в 70-і роки, проголошував ідею єдності жіночого досвіду, обумовленого особливою анатомічною будовою жінки. Художниця та критик, Алла Альчук, у своїй статті "Місце жінки в історії візуального мистецтва" наголошує, що найбільш яскравими виразниками такого погляду стали американські художниці: Джуді Чикаго і Меріам Шапіро. На початку 70-х років в Каліфорнійському університеті вони почали викладати дівчатам мистецтво за розробленою ними програмою. "Мета подібних занять, на які чоловіки не допускалися, полягала, крім усього іншого, в

тому, щоб ініціювати обговорення проблем, пов'язаних з особливостями жіночої фізіології, з фрустрацією в сім'ї і у відносинах з протилежною статтю. Студентками і викладачками був створений "Жіночий будинок", де кожна кімната була організована як художня інсталяція, що відображає жіноче сприйняття домашнього простору" [Альчук А. Роль женщин в истории визуального искусства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.owl.ru/win/info/we_my/2000_sp/06.htm].

На відміну від попередніх дослідниць арт-фемінізму, Грізельда Поллок, яка також значною мірою представляла плеяду дослідниць-феміністок кінця XX століття, намагалася пояснити причини домінування маскулінного в мистецтві модерну. По-перше, як проблемне питання постає розгляд причини ініціаторства появи "нового мистецтва" модерну саме чоловіками. Дослідниця наголошує, що єдиною причиною є історична роль жінки, яку на той момент, в кінці XIX століття, вона займала. І аж ніяк не фізіологічні, біологічні чи будь-які інші відмінності від чоловіка, окрім соціальної ролі. Культура модерну надала можливість для поштовху жінки в поле створення артефактів культури та розвитку її особистості, яка вже потім, була цілком реалізована в мистецтві постмодерну. На прикладі картини Едуарда Мане "Бар в Фолі-Берже", на якій зображена дівчина, образ дівчини-куртизанки, Грізельда Поллок доводить, що саме класова приналежність дівчини і передає її роль, місце та характер зображення на картині. Саме так і сприймалась дівчина чоловіком в кінці XIX століття, а найголовніше, саме так жінка сприймала саму себе, через "послух" чоловіка, відображаючи свою індивідуальність в думці чоловіка та протиставляючи себе як антипод маскулінному. "Існує історична асиметрія – різниця соціально, економічно, суб'єктивна між тим, що означає бути жінкою та бути чоловіком в Парижі кінця XIX століття. Ця різниця – продукт саме соціального розмежування статевих відмінностей і ніяк не хибно уявленого, біологічного" [Pollock, G. Modernity and the spaces of femininity // The visual culture reader, edited by Nicholas Mirzoeff, USA, 1998. – p.76].

В другому розділі своєї статті, дослідниця проводить аналіз появи поняття "жіночність", яке довгі роки поставало атрибутом, надбанням та необхідністю існування жінки. Грізельда Поллок доводить, що "жіночність" – поняття, знову ж таки, не біологічне, а соціальне – це відображення жінки в очах чоловіка, те, якому чоловікові зручно бачити і сприймати жінку, через протиставлення орієнтацій "всередину (дім, затишок)/ зовні (реалізація)", чоловік культури модерну відводить жінці місце дому, в який дуже вдало вписується поняття "жіночності", як набору певних правил та норм поведінки, в першу чергу, якими повинна володіти жінка. Інакше, їй відводиться роль куртизанки або повії, що переносить жінку у зовсім іншу соціальну сферу і реалізує її в подальшому вже з безпелляційною приналежністю до іншого соціального стану чи класу. Саме тому, в культурі модерну, в пошуках нових форм з'являється така пристрасть до зображення художниками "пропалої жінки" (fallen women). Саме через це з'являється ніби два табори зображення жінки – леді, до якої з часом

інтерес чоловіка починає зменшуватись, саме через зрозумілість образу та соціальної ролі, і "пропаща жінка", яка сприймалася в новій культурі міста та "нічних розваг", занепаду та декадансу, чимось загадковим і цікавим для дослідження. Ця парадоксальність, змінює ставлення жінки до самої себе, саме через появу цього протиставлення, і змушує розвінчати міф про притаманну біологічно жінці "жіночність", а також породжує проявлення цієї соціальної риси у чоловіка.

Таким чином, "жіночність" з часом починає витіснятися і в творах пластичного мистецтва, що змінює в подальшому сприйняття жінки в світі, де практика погляду, як знакового елементу флірту зменшується з наданням акценту тілу, через яке починає зображуватися в XX столітті жінка, а жіноча сексуальність, втрачаючи "жіночність" як соціальну маску, починає міститися в зовнішніх проявах жіночого побутування – від медальйонів та знаків, що позначали приналежність до класу, до моди на оголеність тіла. Але чи є ця зміна позитивним явищем в суспільстві, дослідники й досі ведуть дискусії. Адже питання дуже парадоксальне, бо з одночасним розкриттям жінки, наданням їй свободи, втрачається та важлива соціальна рамка, яка відповідає за збереження інституту сім'ї, відношення до жінки як до "ідолу" та найголовніше, разом з цією свободою дії, жінка отримує відповідальність за власне життя.

О. С. Манделіна, асп., КНУТШ, Київ
omandelina@gmail.com

ІМАНЕНТНА ТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІА

Створюючи свою медіатеорію Маклюєн головним чином опирався на припущення, що медіа – це технологічні розширення чуттів та органів, що дозволяють накопичувати і передавати знання та досвід, посилювати ефективність праці. При цьому кожен вид спеціалізованих медіа акцентує увагу на якомусь одному чутті, здібності та способі сприйняття, утворюючи закриту систему чуттєвості та практики, в якій ізолюються окремі чуття. Таким чином існують візуальні, аудіальні чи тактильні медіа, відповідно до конфігурації чуттів, які вони створюють із домінуванням одного з них. Він вибудовує теорію, згідно якої людина протягом історичного розвитку переходить від первісної усної культури до візуально-центричної цивілізації. Цей перехід, завдяки візуальним медіа, головним чином письма, має цілий ряд масштабних наслідків: від індивідуалізації та націоналізмів до масового виробництва та "прохолодного" характеру західної людини. Тим не менше він вбачає в нових для його часу електронних медіа можливість звільнення від характерного писемній епосі візуалізму та повернення до синестезії. Так вже у телебаченні він бачить не типовий візуальний медіум, а скорше навіть аудіотактильний.

Вже це дивне припущення щодо телебачення змушує задатись питанням: чи коректно говорити про медіа саме у такий спосіб? Це питання особливо актуалізується в силу того, що поняття візуальних медіа, як і візуальної культури, міцно закріпилися у гуманітарному дискурсі. Доречність такого розмежування медіа ставить під сумнів Вільям Мітчел (W. J. T. Mitchell) у своїй статті "Візуальних медіа не існує" ("There Are No Visual Media"). Те, що ми звикли вважати суто візуальними медіа, під більш пильним поглядом виявляється зовсім не таким. Якщо бути відвертими, то слід визнати, що кожен вид медіа задіює не лише якесь одне чуття. Чи можна, крім того, говорити про домінування якогось чуття, на яких підставах і для чого? Якщо взяти до розгляду навіть такі, здавалося б, суто візуальні медіа, як живопис, чи справді це так? Без належної підготовки, а саме, без опанування здатності наративізувати зображення на картині та без знайомства із конкретним смисловим контекстом, споглядач не побачить "нічого окрім шпалер". Навіть у досвіді споглядання картини важко виокремити дещо суто візуальне. Навряд ми можемо взагалі говорити про здатність щось побачити без відповідного супроводу інших чуттів та задіювання семіотичного виміру. Кожне зображення, та й медіа загалом, містить в собі поєднання чуттєвих та семіотичних елементів. Живопис, який ми звикли вважати чисто оптичним медіумом, на думку Мітчела, є чим завгодно, тільки не цим. Що залишиться від "чисто візуального досвіду", якщо прибрати вербалізацію, асоціації, судження, спостереження? Що таке сприйняття художнього твору як не розпізнавання невидимого сенсу, що закодований, проголошений у зображенні? Фотографія, за словами Мітчела, може бути зрозумілою як засіб для перекладу невидимого в дещо на кшталт зображення того, що ми ніколи б не могли побачити. Вже не кажучи про те, що так звані чисто візуальні витвори мистецтва є скорше тимчасовою аномалією на тлі тривалої традиції більш звичної практики гібридних медіа.

Виявляється, що жоден вид медіа не може вважатися "чистим" у сенсі звернення до якогось одного чуття. В кожному акті сприйняття задіяний комплекс чуттів у різній конфігурації. Тобто всі медіа є змішаними, але кожен з них афектує у свій специфічний спосіб і задіює чуття у різних пропорціях. Це викликає кілька важливих питань. Перше з них – це потреба нової класифікації медіа, в якій би не відбувалося грубої редукції до візуального, аудіального чи тактильного. Такого висновку доходить Мітчел і робить спробу разом із колегами створити більш точну і повну класифікацію медіа. Друге питання – це проблематизація сюжету еволюції медіа. Якщо чуттєва ієрархія у розвитку медіа виявляється сумнівною, то як зв'язати генезу медіа та еволюцію культури. Чим тоді пояснюються ті історичні повороти, що породжують нову якість культури і як це пов'язано із винаходом конкретних медіа-технологій? З ним пов'язане третє: який основний принцип розвитку медіа може бути запропоновано як альтернативу гіпотезі про розширення та інтенсифікацію окремих чуттів?

Вже Маклюен вказував на те, що медіа потребують відповідних компетенцій у плані сприйняття. Наприклад, неписьменні тубільці виявляються нездатними сприймати кінофільм належним чином, оскільки їм незнайомий ряд принципів, відповідно до яких це стає можливим. Маклюен зосереджується на тому, що вся справа у перспективному баченні, яке уможливлюється завдяки письму та виокремленні зору від інших чуттів на протигагу емпатійному, аудітактильному сприйняттю неписьменної людини. Здатність до такого кінопогляду виявляється у відстороненому спогляданні, абстрагуванні та виокремленні одних елементів досвіду від інших. Але чи є тут первинною саме чуттєвість? Кіно, як виявляється, треба вміти "читати", володіти принципами його розуміння, мати можливість розпізнати його специфічну граматику, іншими словами – володіти відповідною мовою, про що, зокрема, говорить колега Маклюєна Едмунд Карпентер (Edmund Carpenter) у статті "Нові мови" ("The New Languages").

Все це підводить нас до необхідності припущення, що основним принципом медіа є не стільки розширення певних чуттів, скільки посилення і розширення можливостей, через ті ж чуття, розпізнавання та артикуляції даних досвіду. Революційна роль письма і, зокрема, друкованого тексту, можливо, полягає саме в тому, що наближує медіа до більш ефективного, винесеного назовні, механізму абстрактного, символічного мислення. Користуючись текстом як метафорою до такого механізму, в силу його максимальної відповідності, можна назвати його текстуалізацією і покласти в основу функціонування медіа. Тоді досягнення якісних проривів у цьому механізмі, можливо, й призводять до переходу культури на нові рівні, а ті медіа, що максимально цьому сприяють і виражають таку здібність, грають ключову роль у утворенні відповідної медіасфери.

Б. Е. Носенок, студ., КНУТШ,Київ
danynosenock@gmail.com

ВТОМА ВІД ВІЗУАЛЬНОСТІ: ОБРАЗИ ДЕКАДАНСУ

Втома декадансу напругу пов'язана з візуальним. Більшість людей у сприйнятті бачать лише те, на що дивляться. Вони покладаються лише на очі – з домінуванням візуального сприйняття в раціональному світі модерну. Людино-модерн – дивний та маргінальний вимір інтелектуала-мешканця старих комунальних квартир, що, загублений або повислий в часі, чекає світанку, щоб заснути (так, ніч відторгає більшість сном – люди нового часу – після переходу – завжди сплять вночі). Візуальне породжує "народ безодні". Людино-модерн є й виміром осіб "народу безодні", які, "не зупиняючись, ходили на зорі, коли їм нарешті можна було лягти на землю там, де ніхто не ризикував би на них натрапити" [Вирильо П. Машина зрення / Пер. с фр. А. Шестакова. СПб.: Наука, 2004. С. 5–37]. Холод візуального породжує втому та втрату кінестетич-

ності: колишні теплі кінестетики перетворюються на втомлених та розчарованих дискретів. Відомо, що дискетами (дігiталами) не народжуються. Дискрети – колишні кінестетики, які навчилися приховувати власні відчуття під впливом пережитих травм, це люди, які покладаються на логіку, візуалізуючи абстракції. При цьому дискрети намагаються уникати зорового контакту в процесі комунікації з іншими людьми. Зовнішнє візуальне дискрети перетворюють у внутрішнє. Відбувається трансформація людського сприйняття, що не є чимось виключним, позаяк завжди супроводжує епохи декадансу (межовості, переходу).

Зір, погляд – лише одна можливість нашого сприйняття. Але образ, саме те, про що Бенджамен Кремьов говорив словами "Ви бачите портіві кораблі серед міста", такий образ являє собою єдність усіх можливостей, граней, аспектів сприйняття. Тому що, коли ми читаємо Бруно Шульца, то не лише бачимо те, що на нас дивиться, не тільки літери на папері, що робить дискрета дискретом, ми вловлюємо не лише зміст та схему, сюжет, але відчуваємо дотик соснових гілок, запах цинамону... І можна впевнитися: "У чорній гущавині парку, у волохатій шерсті його заростей, в масиві крихкого хрускоту, місцями бували ніші, гнізда найглибшої пухнастої *чорноти*, створені для *заплутування*, секретних порухів, *безладного спілкування жестами*. У таких гніздах було затишно і тепло. Там ми сідали у своїх волохатих пальтах на літній м'який сніг, ласуючи горіхами, що їх було повно у тих ліщинових заростях тієї весняної зими" [Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича: оповідання; переклад з польської / Бруно Шульц. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. С. 72]. І, щоб зробити непрозорий натяк, я виділю дещо курсивом, якщо вже додатковими цитатами та посиланнями я порушую правила викладу Висновку.

Поль Вірільо неодноразово наголошує, що погляд та його просторово-часова організація передують жесту, мові та мовленню, їх координації у пізнанні, пізнаванні, навчанні [Вирильо П. Машина зрення / Пер. с фр. А. Шестакова. СПб.: Наука, 2004. С. 5–37]. Але це помічають не лише французи, а, наприклад, ще й китайці: "Лист паперу – це поле битви; пензлі – списи та мечі; чорнила – розум, головнокомандуючий; здібності та майстерність, вправність – його помічники; композиція – стратегія" [Китайская каллиграфия / Авт.-сост. В. Соколов. Мн.: Харвест, 207. С. 5].

Наша стратегія-композиція напряму залежить від зору та певних практик бачення. Сьогодні, в епоху / епохи декадансу композиція руйнується зором. Зір більше не є цілісним, він тепер – фрагментарний, делокалізований. "*Фланкующая походка*" дозволяє приділити кожному обличчю лише один погляд, тому наш зір, зір декадансу – це постійне вислизання, ковзання, тому бачити означає втрачати. Ми більше не покоління топографічної пам'яті, ми втрачене покоління межовості, що намагається радше віднайти Час у практиках саморуйнування, ніж зробити себе безсмертними. Тому що безсмертя втомлює. Нас тепер, як і колись Марінетті, надихає телеграфна передача: разом з іншими техніками топографічної амнезії (вибухівки, літаки, швидкісні автомобілі...),

вона – "жахлива далекодія". Це стан квантової заплутаності часток, заплутаності атомних систем. *Заплутаності*.

А. М. Тормахова, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
asya_81@list.ru

ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ У МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ КИЄВА

Сучасна культура має яскраво виражений візуальний характер. Звернення до візуального начала, як найбільш доступного засобу комунікації, було ознакою розвитку людства як такого. Плакати та афіші, комікси та графічні романи, коуби та відеокліпи, а також ряд інших візуальних практик, що змінюють одні інші кожного дня, стають не єдиною, але найбільш актуальною комунікативною формою. Слово зникає, проте залишається повідомлення, в першу чергу таке, що апелює до нашого ока, яке неодмінно знайде свого адресата в просторі міста. Одним з провідних напрямків сучасних культурологічних досліджень є вивчення комунікативних практик, пов'язаних з освоєнням міського простору.

Візуальні практики безпосередньо пов'язані з повсякденністю, адже вони присутні в людському житті щодня. В міському просторі наявні такі форми, як монументальна архітектура, міська скульптура, ілюмінація, зовнішня реклама, садово-паркове мистецтво, стріт-арт, графіті та ін. Проте рідко коли можна казати про наявність ансамблю чи хоча б певної злагодженості цих форм. Кожна практика, як правило, транслює своє власне самостійне повідомлення, спрямоване до адресата, проте немає жодного стосунку до інших об'єктів, що знаходяться поруч із ним. "Візуальні практики в міському середовищі враховують дану особливість психології сприйняття жителя мегаполіса і надають йому нескінченну кількість образів, що транслюють найрізноманітніші повідомлення" [Костина Д., Южакова Е. Визуальные практики в городском пространстве: стратегии функционирования и практики освоения // Известия Уральского Федерального университета. Серия 1. Проблемы образования, науки и искусства. – №1 (2013). – С.142]. Отже образи, які передаються завдяки візуальним об'єктам, створюють хаотичну, яскраву калейдоскопічну картину, що не підпорядкована єдиній логічній лінії. Так більшість новобудівель контрастують по відношенню до більш старих будинків. Спільності досягнути принципово неможливо, адже автори проєктів абсолютно різні, а міські адміністрації не займаються проблемою співвідмірності, гармонійності та комплексності забудівель. Наріжною проблемою є надмірність рекламного контенту, який додає своїх "барв". Більш цікавим аспектом для культурологічного дослідження візуального оформлення міського простору є аналіз тих практик, що пов'язані з художньою функцією, а не прикладною, тобто мистецькі арт-об'єкти.

Серед візуальних практик київського міського простору можна згадати мурали, кількість яких за останні чотири роки надзвичайно зросла.

Більшість з них розташована у історичній частині міста, яка не надто потребує подібного "прикрашання" і представляє цінність сама по собі. Менша ж частина муралів розташована у "спальних" районах міста, їх естетична функція в даному випадку є значно більшою, адже розмальовуючи однотипні сірі панельні будинки, зведені у радянські часи, митці з України, Іспанії, Аргентини, Австралії, Німеччини, Британії та Португалії прагнуть змінити образ міста. Проте не завжди вибір художників відповідає характеру місцини, де розташовується малюнок, а також багато з них створюються похапцем, не враховуючи атмосферні умови та час проведення робіт. Наприклад, один з найновіших чорно-білих муралів "Дівчина зі скрипкою", створений наприкінці 2016 року, ще до свого завершення зазнав впливу опадів та почав "танути", що аж ніяк не намагався виправити його творець – український митець Саша Корбан.

Проблема соціальної відповідальності митця все більш активно постає якраз у питанні оформлення міського простору. Неабиякий суспільний резонанс викликала будівля Київського академічного драматичного театру на Подолі, автором реконструкції якого є Олег Дроздов. Проект, який в технічному відношенні повинен був задовольнити потреби театральних вистав XXI ст., не відповідає загальному "обличчю" архітектурного комплексу Андріївського узвозу. Метамодерна тенденція поєднання непоєднуваного широко представлена в мінімалізмі будівель провідного швейцарського архітектурного бюро Herzog & de Meuron Architekten, що вражають своєю неординарністю та оригінальністю втілення, в українському варіанті виглядає не зовсім доцільною. І власне проблема постає не у відсутності смаку чи консервативності частини населення киян, які не здатні оцінити подібну новацію, а скоріше у виборі місця розташування – в старовинній частині міста, гармонійність якої порушується. Виникнення одних візуальних об'єктів досить часто стає поштовхом до появи інших візуальних комунікативних практик. Обговорення в медійному просторі будівлі театру сприяло утворенню величезної кількості інтернет-мемів, частина яких стала справжніми шедеврами. Їх спонтанне розповсюдження усіма можливими способами – в особистих повідомленнях, коментарях до новин, на стіні у соціальних мережах – підігрівало інтерес до проблеми міського простору, яка досить довго не привертала уваги пересічних громадян.

Отже, можна зазначити, що внаслідок активного освоєння міського простору, відбувається зміна звичного образу міста. Візуальні повідомлення митців, втілені у різних типах практик, лунають наче оркестрові інструменти, налаштовані у різних тональностях, створюючи какофонію, а не гармонію. Ця різнобарвність і є ознакою життя та розвитку міста, антитезою до застиглого незмінного існування, коли комунікації вже немає.

ПРОБЛЕМА ЗНАКУ ТА СИМВОЛУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ У ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Д. І. ЧИЖЕВСЬКОГО

Культура у тлумаченні Чижевського постає сукупністю артефактів, які існують на спільній просторово-часовій основі і виявляються як ознаки спільності та відмінності. Поняття "артефакт" у культурологічному контексті позначає створені людиною об'єкти, які мають знаковий або символічний зміст і, відповідно, відображають спосіб сприйняття та світорозуміння певного "національного духу" та світогляду, а отже й культури. Таким чином, визначення культури у Чижевського ґрунтується на проблемі інтерпретації знаку та символу.

Д. І. Чижевський у роботі "Етика і логіка", присвяченій спробі подолання етичного "формалізму", розрізняє поняття символу і знаку, визначаючи їх характеристики. Знак визначається дослідником як пуста безпосередня форма буття, яка, існуючи лише як функція упорядкування, вказує на спільність та можливість. Таким чином, знак є вказування на об'єкт, який, набуваючи означення, показує сам себе у своїй незалежності від суб'єктивних уподобань. Означене виявляє об'єктивно-посередницьку функцію знаку в зв'язку людини з речами, що мають культурне значення. Символ є безпосереднім буттям, яке, виконуючи пізнавально-змістовну функцію, розкриває сам себе, будучи при цьому багатозначним та незамінним виразником нескінченного змісту культурного буття [Чижевський Д. Етика і логіка. До питання про подолання етичного "формалізму"// Історія філософії України: Хрестоматія. – К., 1993. – С. 482-498].

Чижевський неодноразово стверджує, що саме філософська думка виражає спосіб світосприйняття та світорозуміння конкретної національної культури, "національний світогляд", розкриває "глибини національного духу". Філософію, дослідник трактує у античному сенсі, тобто як "любов до мудрості", що вживається у нього в значенні системи світоглядних ідей [Чижевський Д. Українська філософія / Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С.В. Ульяновська; Вст. С. І.М. Дзюби; Перед. Слово М. Антоновича; Додатки С.В. Ульяновської, В.І. Ульяновського. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.].

Розглядаючи питання про критерії, що визначають предмет і зміст української філософії, Чижевський звертається до характеристики національного типу, яку, на його думку, можна скласти, досліджуючи доробок видатних діячів української філософії. Аналіз творчої спадщини Г.Сковороди, М.Гоголя, П.Куліша, П.Юркевича як типових представників національної традиції, приводить дослідника до формулювання "філософії серця", яка є, на думку Чижевського, "характеристична для української думки" (Чижевський, 22) [Чижевський Д. До характерології слов'ян.

Українці / Д. Чижевський. Філософські твори: У 4 т. Т. 2: Між інтелектом і культурою: дослідження з історії української філософії. / Під заг. ред. В. С. Лісового. – К.: "Смолоскіп", 2005. – 264 с. – С. 34-43].

Термін "серце" має широке тлумачення, в ньому закодована складна культурна традиція. Істотним є його трактування як образу чи символу з духовним навантаженням, тому визначення слова "серце" включає широкий спектр значень – від образу, що має емоційне забарвлення, до символу, що репрезентує внутрішній центр духовного життя людини. Тому проблему "філософії серця" варто розглянути у трьох аспектах: психологічно-емоційному, релігійному та символіко-антропоцентричному, беручи до уваги певну умовність такого поділу [Валявко І. Дм. Чижевський – фундатор поняття "філософія серця" // Слово і час. – 1998. – №8].

Перший аспект пов'язаний з такою рисою української національної вдачі, як емоційність – надання високої оцінки почуттям, специфічний гумор, однією з рис якого є відсутність страху перед нечистою силою, деколи навіть загравання з нею тощо. В цьому аспекті серце виступає як психологічно-емоційний образ, який простежується вже в українців Княжої доби, – в народних піснях, прислів'ях, казках, в гостинних звичаях народу.

У другому аспекті поняття "серце" набуває значення релігійного символу, який репрезентує центр морального життя й духовності людини. Розгляд серця під таким кутом зору притаманний всій українській духовній культурі. Наприклад: у авторів "Києво-Печерського патерика", у "Молінні" Данила Заточника, у Івана Вишенського, Паїсія Величковського. Із християнською антропологією пов'язані світоглядні настанови П.Могили, Д.Туптала, Г.Кониського, та найбільше теоретичне обґрунтування "філософії серця" в загальнохристиянському сенсі здобула у творчому доробку Памфіла Юркевича, на думку якого підстава релігійної свідомості – в серці людини.

Окреслені аспекти "філософії серця" не є здобутком лише української культури: наприклад, вже Платон мав уявлення про "спалахування душ", про іскру душевну. Третій аспект, в якому "філософія серця" постає як символіко-антропоцентрична система, пов'язана з внутрішньою людиною серця, відбиває певну українську специфіку. У вітчизняній філософії ця концепція довершено була викладена у філософії Сковороди, який пов'язавши серце з "внутрішньою" людиною, розвиває на українському ґрунті символіко-антропоцентричний напрям "філософії серця". Подібне трактування символу "серця" наявне у творчості попередників Сковороди – Г.Смоліцького, К.Транквіліона-Ставровецького, Д.Туптала. Ті самі основи філософування продовжується у творчості кирило-мефодіївських братчиків, втілюючись у працях П.Куліша. Серце – основний принцип "україноцентричного" світогляду П.Куліша, який стверджує або відносну, або інколи й абсолютну перевагу "серця", "внутрішньої людини" в українському народному характері [Чижевський Д. П. О. Куліш – український філософ серця. / Д. Чижевський. Філософські

твори: У 4 т. Т. 2: Між інтелектом і культурою: дослідження з історії української філософії. / Під заг. Ред. В. С. Лісового. – К.: "Смолоскип", 2005. – 264 с. – С. 206-217].

Принципи "філософії серця" глибоко простежуються також у творах Т. Шевченка. До представників символіко-антропоцентричного напрямку "філософії серця" в українській культурі можна зарахувати також М.Костомарова, Лесю Українку, М.Коцюбинського, Б.-І.Антонича, П.Тичину, О.Довженка та ін.

Серце як філософський концепт і символ українського культурного способу існування протиставляється редукціонізму як методу абстрагування від унікальностей різних людей, зовнішнім поєднанням за допомогою узагальнюючого, пустого знаку. Антиредукціоністська кордоцентрична традиція в українській духовній історії не заходить у жорстке протистояння з раціоналістичною, яка також має глибоке коріння в національній філософській культурі – твори І.Копинського, Й.Кононовича-Горбацького, Ф.Прокоповича, В.Лесевича, О.Козлова та ін., намагаючись гармонійно співіснувати з нею.

Круглий стіл
"ЕТИКА ЯК ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ
В ПРОФЕСІЙНОМУ ВИМІРІ
(ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА Т.Г.АБОЛІНОЇ)"

*Н. М. Бойченко, докт. філос. наук, проф.,
НМАПО ім. П.Л. Шупика, Київ
n_boychenko@ukr.net*

НОРМОТВОРЧИЙ ХАРАКТЕР ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ЕТИЦІ

Зростаючі потреби людей у досягненні взаєморозуміння у складних соціально-економічних умовах обумовлюють стійке зацікавлення морально-етичною складовою суспільного життя. Сучасне суспільство активно застосовує здобутки науки та освіти до здійснення соціальних змін. Різні соціальні групи взаємодіють між собою на основі певного встановленого порядку та керуючись певними моральними приписами (будь то норми релігійні, чи цінності, що набули силу кодексів, тощо). Особливої актуальності останнім часом набула проблема морально-етичного регулювання у таких соціально важливих сферах як медицина, наука, освіта, політика. Можна погодитися з Д. Беллом, який вважає, що у сучасному суспільстві наука і освіта стають основною продуктивною силою. [Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. – N.Y.: Basic Books, 1999. P. – 352.] Втім, більш прийнятною для нас є позиція Е. Дюркгайма, який вважав, що будь-які соціальні норми, а отже і соціальні інститути мають своїм підґрунтям норми моральні. Наприклад, розподіл праці він вважав моральною нормою, з якої випливають й економічні наслідки. Таким чином, якщо визнавати справедливість твердження Белла, яке він та його послідовники доводять емпіричними соціологічними даними, тоді слід передусім виявити, які моральні норми, пропоновані наукою і освітою, стають для суспільства настільки значущими, що це призводить до такого широкого економічного, політичного тощо впливу науки та освіти на все суспільство.

Своєрідним опертям для професійної етики повинні бути не процедури контролю і стягнення, а процедури обговорення конкретних питань в світлі етичних принципів та цінностей. Саме таке обговорення посправжньому залучає працівників до рефлексії з приводу моральної складової їх діяльності, створює стурбованість моральною якістю своєї професійної поведінки. Ми припускаємо, що моральні норми науки і освіти, які є нормами прямої дії у їхній автентичній сфері, за межами цієї сфери мають швидше регулятивне значення – тобто формують певний

морально-етичний ідеал. Такий ідеал виступає як вища цінність, а саме сукупність академічних цінностей, яким неявно підпорядковуються усі інші як похідні й залежні від них. У цьому контексті педагогіка постає водночас як система знань та система цінностей: якщо на інституційному рівні, а тим більше на рівні суспільства та його ідентифікації ці дві системи постають перед проблемою їх узгодження, то для особистості знання та цінності злиті воедино – передусім завдяки освіті. [Бойченко Н.М. Сучасний університет: ціннісно-етичний вимір. Монографія. – К.: ПРОМІНЬ, 2015. – С. 53.]

Відзначаючи такий зв'язок Габермас, що правда лише однобічно – наголошував на залежності науково-технічних знань від змін морально-практичних знань спільноти: лише певні світоглядні зміни у добу Відродження дозволили всерйоз взяти до уваги суспільства той факт, який давно відкрила наука – що Земля кругла і має своє, причому не центральне місце у Всесвіті. На нашу думку, не менші зміни у свідомості суспільства, у тому числі його моральній свідомості, мало науково-технічне, здавалося б, за своєю суттю відкриття Ейнштейна щодо відносності як субстрату світу, так і його параметрів. Це відкрило для суспільства налаштованість на радикальну переоцінку й критичний перегляд успадкованих цінностей взагалі. Якщо уся картина світу залежить від точки спостереження, то не меншою мірою від точки спостереження залежить й система цінностей, яку слід визнавати адекватною. Саме тому, для етики, як практичної філософії настав "зірковий час", адже традиційна мораль та усталені норми й звичні для суспільства цінності не завжди спрацьовують в ситуації постійного розвитку науки, освіти, медицини, суспільства загалом. Особливо гостру потребу унормування своєї професійної діяльності відчувають ті професіонали, що змушені (в наслідок своєї професійної діяльності) виносити рішення, які дуже часто лежать у площині етики та моралі. Така потреба реалізується через появу нових норм та конкретизацію вже унормованих положень, що враховують специфіку існування та функціонування певних професійних груп, що дозволяє пояснювати поведінку як окремого професіонала, так і певної професійної спільноти. Як слушно зазначала Т.Г. Аболіна суспільство на сьогодні сформулювало запит на підготовку професіонала, який би міг розв'язувати складні моральні колізії та дилеми, які зустрічаються сьогодні практично в усіх сферах діяльності.[Аболіна Т.Г. Прикладна етика. Навч. посіб. / Т.Г.Аболіна, В.Г.Нападиста, О.Д.Рихліцька та ін. ; за наук. ред.. Панченко В.І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 5.]

Професійна етика активно долучається до вироблення морально-правових засад збереження людського життя, що стає об'єктом науково-дослідницького інтересу. Виникла необхідність більш широкого формулювання питань зв'язку природничих наук та медицини з етикою. В цьому контексті особливу роль відіграє біоетика, що повинна не тільки констатувати факт існування тої чи іншої проблеми, але й намагатися надавати відповіді та певні алгоритми дії для науковців. Зокрема "Етичний кодекс ученого України" наголошує: "учений несе моральну відповідь"

льність за наслідки своєї діяльності, що можуть впливати на розвиток людства або природи. Вчений повинен протидіяти отриманню результатів, що суперечать принципам гуманізму..." [Етичний кодекс ученого України. <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-090415-2-0.pdf>] Вітчизняні науковці визначили основне завдання "Етичного кодексу" як надання пріоритету моральним вимірам науки та відповідальності співтовариства вчених й кожного вченого зокрема. Оскільки суспільні інститути не встигають за стрімкими темпами розвитку науки й технологій, така дисципліна як біоетика, що поєднує у собі здобутки не тільки філософії науки, а й етики, медицини, деонтології, екології; повинна адекватно реагувати на такі виклики.

Усвідомлюючи, що наука не може бути етично нейтральною (оскільки наука та етичні цінності не можуть бути ізольовані одне від одного) потрібно зазначити, що етичні норми не можуть просто "прикладатися" до тієї чи іншої професійної діяльності, а потребують спільного осмислення конкретних складних ситуацій та моральних дилем; зумовлюють нейтралізацію часто шкідливих поведінкових стереотипів та оціночних суджень; сприяють виробленню нових етичних механізмів розв'язання складних ситуацій у сфері професійної діяльності. Нормативний зміст, зафіксований в етичних документах, вимагає постійного впровадження. Якщо кодекс традиційно передбачає етичну інфраструктуру у вигляді комісій або комітетів, то на думку Б. Макфарлейна [Macfarlane B Teaching with Integrity: The Ethics of Higher Education Practice / Bruce Macfarlane. – London and New York: Routledge Falmer, 2004. – 184 P.] професійна етика повинна спиратися на альтернативні механізми впровадження: зокрема на особистий приклад або моральне лідерство.

***Т. Е. Василевська, докт. наук з держ. упр., проф.,
НАДУ при Президентіві України, Київ
tasilevs@ukr.net***

ЕТИКА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА ЕТИКА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ

Принципи та вимоги моралі набувають своєї конкретизації в різних видах спеціалізованої, професійної діяльності. Виділення особливих професійно-етичних встановлень, в яких загальнолюдських принципів моралі конкретизуються відносно державно-службової діяльності, обумовлено рядом чинників. Державні службовці займають *специфічне місце у суспільстві*, вони реалізують державну управлінську діяльність і державно-владні повноваження; в професійній діяльності державних службовців складаються *особливі відносини* (відносини між державними службовцями та громадянами в умовах демократії вибудовуються на засадах служіння представників державного апарату народові, кожному громадянину; для побудови стосунків всередині професійної групи

державних службовців кардинальне значення має принцип ієрархії); *підвищенні моральні вимоги* на державній службі обумовлені: розпорядженням значними матеріальними цінностями, людськими ресурсами; безпосереднім впливом на життя конкретних людей; існуванням ризику, непередбаченості у діяльності, сполученням формально-процедурних регламентацій діяльності з можливістю прийняття вольових суб'єктивних рішень, імовірним творчим характером праці.

Ці чинники призводять до виникнення особливих етичних проблем діяльності та відносин державних службовців (проблеми дотримання державної таємниці, протидії корупційним діям, збереження конфіденційної інформації громадян, політичної неупередженості, обмеження частини політичних, природних прав державних службовців тощо).

Таким чином, етика державного службовця виявляє специфічні вимоги до моральності державних службовців, які пов'язані з особливістю цього виду діяльності.

Набуття професійною етикою, етикою певного виду спеціалізованої діяльності інституціонального характеру свідчить про заміну спонтанних регулятивних механізмів на регулятори, що спрямовують на передбачувану, очікувану та модельовану поведінку. Професійна етика вирізняється: усвідомленою ретельною розробкою професійних етичних норм; побудовою системи взаємозалежних цінностей, принципів, норм, установок, зафіксованих в Етичному кодексі; існуванням групи людей, що відповідають за підтримку і захист цих норм.

Для точнішого відображення етосу професії та організації цілеспрямованої роботи по етизації державного управління розрізняють: *етику державної служби*, яка є інституціональною, організаційною етикою, та *етику державного службовця*, що унаочнює професійно-етичні цінності та норми на рівні особи. Етика державної служби – інституційна етика, яка впливає з місії та філософії державної служби та презентує її цінності, етичні принципи, норми й механізми їхньої підтримки. Етика державного службовця – основана на усвідомленні професійного призначення система етичних цінностей, принципів і норм, які відображаються у свідомості державних службовців, орієнтують і регулюють їх відносини, діяльність у сфері державної служби та механізмів підтримки професійно-етичної складової державної служби. Етику державного службовця можна означити, і як *взаємозв'язок цілей і засобів діяльності державного службовця та специфічно людських цілей*. Таке визначення несе вагоме смислове навантаження й дозволяє по-новому розглянути предмет цієї професійної етики, виходячи з масштабу "специфічно людських цілей" і зв'язуючи з цим масштабом засоби реалізації будь-якого наміру, відношення, дії.

Вагомими аспектами морального життя представників державного управління, що розглядає етика державного службовця є: ставлення професійної групи та кожного державного службовця до суспільства в цілому, його інтересів; виявлення основних цінностей, принципів та професійно-етичних норм державно-управлінської діяльності; визначен-

ня моральних якостей особистості представника державної служби, які забезпечуватимуть найкраще виконання ним професійного обов'язку, в тому числі обґрунтування професіоналізму як моральнісної якості державного службовця; усвідомлення специфіки моральнісних відносин представників державного управління та громадян, які є безпосередніми об'єктами (й водночас – суб'єктами) їх професійної діяльності; розкриття сутності взаємовідносин всередині професійних колективів органів державного управління, специфічних моральних та професійно-етичних норм, які виражають ці відносини; з'ясування засобів підтримки професійної етики державних службовців, в тому числі виявлення особливостей, мети, завдань і методів професійно-етичного навчання державно-управлінського персоналу.

Основні компоненти етики державної служби: мотиваційний – ставлення службовців до державного управління, прагнення до самореалізації; когнітивний – знання про професійну етику, нормативно-правові документи, що регулюють службове становище; регулятивний – позитивне ставлення управлінців до осіб, з якими здійснюються професійні взаємодії, обов'язковість і відповідальність перед ними; емоційно-вольовий – здатність до співпереживання, задоволеність роботою, ініціативність. В етиці державного службовця вирізняють ряд підсистем: *когнітивну* – знання норм професійної етики; *афективну* – переживання, почуття та емоції; *конативну* – відповідність поведінки та діяльності державних службовців нормам професійної етики.

Підтримка етики державного службовця може здійснюватися: через особистісну моральнісну саморегуляцію державних службовців (особисті моральні принципи та моральні якості, творче етично ограничене самовираження); через інституційні впливи, зміни в організаційному середовищі, створення етичної інфраструктури державної служби, яка максимально унеможливить порушення етичних засад професії.

Розрізняються два підходи до етики державного службовця – *структурний* і *нормативний*. Структурний підхід робить акцент на дотриманні загальноновизнаних норм, законів і встановлених формальних стандартів поведінки, слухняності; основними механізмами цього підходу є прийняття кодексів поведінки (як законів або підзаконних нормативних актів), ефективна система аудиту та контролю, різноманітне стимулювання. Для нормативного підходу важливим є розуміння місії професії, довіра до особистих чеснот, відповідальності службовця, усвідомлення цінностей доброчесності; тут діють механізми заохочення, навчання, система консультування, правильна професійна соціалізації. Однак без певного збалансування структурного підходу, що акцентує увагу на інституціональних механізмах підтримки етики державного службовця, та нормативного підходу, що апелює до особистих принципів, кожен з них матиме "слабкі місця" у впровадженні професійної етики. Адже гідне управління потребує постійного *поєднання й взаємозв'язку між інституціональними та моральними засобами* його підтримки.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Теоретичний аналіз феномену капіталізму завжди акцентував на собі увагу економістів, філософів, культурологів та інших представників інтелектуальної сфери. Проте ефективна і висококонкурентна економічна теорія виникає лише тоді, коли її витoki живляться реальними соціокультурними, політичними і морально-культурними ідеями, оскільки відмінності, які існують між суспільствами, продиктовані не лише економічними умовами, а й "традицією і законом, талантом і майновим станом, кількістю населення, рівнем розвитку культури" [Шпенглер О. Закат Европы. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. – С.1302]. Безперечно, й економічним становищем, але всі вони існують і задані разом самим життям та є незмінними, тобто "архетипічними". Таким чином, ринкова економіка не існує ізольовано від духовно-культурної, ціннісної сфери життя суспільства.

Будь-яка теорія залишається інтелектуально-привабливою до того часу, поки зберігає свою силу соціокультурний, духовний, антропологічний контекст, що живить її. В такому розрізі й постає проблема подальшого буття і розвитку людини в умовах сучасного "економізму". В неоліберальній економіці "головними орієнтирами виступають прибуток, ефективність, конкурентоздатність, які розглядаються у відриві від більш широких соціальних і людських цінностей, таких як справедливість, солідарність, соціальний світ, гідність, безпека, добробут" [Силичев Д. А. Социальные последствия перехода от индустриализма и модерна к постиндустриализму и постмодерну / Д. А. Силичев // Вопросы философии. – 2005. – № 7. – С.18]. Ю. Габермас стверджував, що "конкуруючі підприємці" приймають свої рішення відповідно до принципів одержання прибутку, в силу чого "ціннісноорієнтовані дії заміщаються діями, які визначаються інтересом" [Хабермас Ю. Проблема легитимации позднего капитализма. – М. : ИНФА, 2009. – С. 42].

В зв'язку з цим зростає не лише соціальна напруга, але й розуміння того, що існуючі тенденції несуть в собі перспективу "розчинення" суспільства у ринку. Інтенсивно змінюється й саме суспільство. Воно практично перестало бути "суспільством праці", переросло фазу "суспільства споживання" і почало стрімко трансформуватися в різні форми сучасного гедонізму.

В економічному знанні проблема соціально-ціннісного життя людини набуває іншого виразу, виокремившись в концепт "економічної людини. Становлення "суспільства споживання" обумовило розвиток моделей "економічної людини", онтологічною основою для ствердження якої стає "масова людина". "Економічна людина" складає базисну основу "економізму", який орієнтує індивіда лише на економічні цінності, що призво-

дить до руйнування сфери "трансцендентного", "соціального", "політичного", "культурного", "морального". Там, де свобода трактується як "свобода обміну", справедливість як "ефективність", легітимність як "визнання", мораль як "інтерес", в підсумку не може виникнути нічого іншого, окрім "економізму". Так стверджується необхідність не лише осмислення, але й вироблення в парадигмі філософсько-економічного знання нової системи цінностей як альтернативи "тотальності" економізму.

В такому контексті на особливу увагу заслуговує діяльність тих напрямків теоретичної думки, які обґрунтовують необхідність орієнтації суспільства на "людську економіку". Саме філософська рефлексія сприяє проникненню в глибинну сутність економічних процесів, дає змогу розглядати економіку як складну, відкриту, нелінійну систему з її незворотністю, можливістю виникнення нових зв'язків і відношень, з'ясування місця і ролі в них людини.

Важливим аспектом філософсько-економічного знання є ціннісно-духовна парадигма в осмисленні сутності буття людини в умовах "економічного суспільства". В даному контексті на перше місце виходить морально-етичний вимір, генеза якого – від традиційної моралі до вимог соціального конформізму і визнання економічної доцільності, – свідчить про його атрибутивність економічній життєдіяльності.

Постановка проблеми сутнісного буття людини в реаліях соціально-економічного світу спрямовує до метафізичних роздумів про сенс і мету життєдіяльності людини, раціонального та ірраціонального в людині, ціннісних основ життя, вироблення екзистенціальних обґрунтувань та гарантій існування, перспектив гуманітарних цінностей в умовах загострення глобальних проблем сучасної цивілізації. Ці теми включені в більш об'ємні, традиційні філософські сюжети: хто така людина і яке її метафізичне призначення в цілісності буття, культури, знання. Моральний зміст концепту "економічної людини" у вимірах, наприклад, філософської антропології дозволяє перенести акцент із пріоритету потреб та практичних інтересів у суспільній та індивідуальній життєдіяльності на пошуки смислових основ життя, які визначаються духовно-ціннісними імперативами.

Отже, економічне знання з необхідністю має бути "занурене" в антропо-гуманістичний, культурно-ціннісний контекст, що збагатить "етос економічного", поставить завдання щодо переосмислення системи цінностей людини не тільки в контексті філософії економіки, філософської антропології тощо, але й морально-етичних настанов.

ПРОФЕСІЙНІ ЕТИЧНІ КОДЕКСИ В ГАЛУЗІ PR-ДІЯЛЬНОСТІ

Професійне поле діяльності паблік рилейшнз постійно розширюється та розвивається, одні аспекти цієї діяльності відходять на задній план, інші стають пріоритетними, відповідаючи на виклики суспільства

Актуальність обговорення етичних питань в PR зросла за останні роки, але сьогодні не існує чіткого напрямку розвитку етичних аспектів в PR-діяльності. Ця проблема є відкритою для широкого обговорення, з метою адекватного сприйняття професії паблік рилейшнз суспільством.

У сфері PR існують декілька кодексів, що регулюють етичні аспекти PR-діяльності. Серед них: Кодекс професійної діяльності і етики, що був прийнятий Міжнародною асоціацією PR (ІПРА) на її Генеральній асамблеї в Венеції в травні 1961 році, Афіньський кодекс, що був прийнятий в Афінах Генеральною асамблеєю ІПРА в травні 1965 року (а зміни були внесені в квітні 1968р.), Європейський кодекс професійної поведінки в галузі PR, який має назву "Лісабонський кодекс", тому що був прийнятий в Лісабоні 16 квітня 1978 року на Генеральній асамблеї Європейської конфедерації PR (СЕПР) і доповнений 13 травня 1989 року, Кодекс професійної поведінки Інституту PR, що був допрацьований та прийнятий в Англії на щорічній сесії Інституту PR 9 квітня 1986 року, Кодекс професійної поведінки в галузі зв'язків з громадськістю, прийнятий ВГО "Українська ліга зв'язків з громадськістю" 12 березня 2005 року. Більшість професійних організацій вважає, що принциповим завданням кодексів етики є не дисциплінарне залучення, а освіта та професійне інформування – формування стандартів поведінки, що послугують для членів організацій зразком в їх професійній діяльності. Такий підхід розділяє і Міжнародна асоціація спеціалістів, в сфері ділової комунікації (IABC).

Морально-професійні кодекси, що стали частковим еквівалентом суспільної моралі, виконують такі соціальні функції:

- пізнавальну, яка реалізується у відображенні об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за конкретних історичних умов
- регулятивну (забезпечується взаємозв'язок спеціалістів з суспільством, набір специфічних прийомів праці)
- ціннісно-орієнтаційну (даються уявлення про моральний ідеал професіонала, професійні обов'язки, честь, совість, справедливість тощо).

Вищезазначені кодекси можна розділити на наступні змістовні частини: 1) моральні якості, особистісний розвиток PR-спеціаліста та етичні аспекти взаємодії з суспільством; 2) професійна відповідальність; 3) етичні аспекти розповсюдження інформації, робота зі ЗМІ; 4) відносини з клієнтами, колегами та представниками інших професій.

Загальною вимогою в усіх вищезгаданих кодексах є розвиток і збереження хорошої репутації PR-спеціаліста. В Кодексі професійної пове-

дінки і етики ІПРА це визначається, як дотримання моральних норм, повага до інтересів суспільства та гідності особистості. А в Кодексі професійної поведінки Інституту PR увага приділяється необхідності постійного професійного зростання та вдосконалення. В Лісабонському кодексі підкреслюється необхідність для PR-спеціаліста поважати принципи, які закладені в Загальній декларації прав людини, особливо свободу слова та друку. Цікавою особливістю Лісабонського кодексу, що відрізняє його від інших, є те, що в ньому містяться рекомендації для PR-спеціаліста, згідно яких він повинен утримуватись від самореклами. Що є не зовсім обґрунтованим, враховуючи те, що в сучасних умовах правдива реклама чесного спеціаліста може бути тільки корисною для суспільства. Велика увага питанням моральних якостей і особистісного розвитку PR-спеціаліста приділяється в Афінському кодексі (п'ять пунктів з тринадцяти). А саме, крім дотримання моральних принципів і положень "Загальної декларації прав людини", це внесок в створення моральних і культурних умов, що дають можливості людині досягти повного розвитку і користуватися усіма правами, що закладені в декларації.

Конфлікт між етикою PR та етосом PR настільки глибокий, що сьогодні це дві сфери, що існують паралельно, внаслідок чого просто не перетинаються в зоні очікуваного конфлікту. Подібний паралелізм теорії і практики PR наносить значних збитків професії та ставить під загрозу саме її існування. "Не дивлячись на значний прогрес в розвитку паблік рилейшнз протягом XX століття, громадськість ще не готова визнати право паблік рилейшнз називатись справжньою професією" [Скотт М. Катлип, Аллен Х. Сентер, Глен М. Брум. Паблік рилейшнз: теория и практика – М. :Вильямс, 2008.- 640 с. – С.214.].

В такий спосіб, професійні технології, відірвані від сутності паблік рилейшнз, як стратегії довіри та згоди, призводять до відриву паблік рилейшнз від його етичних регуляторів. Саме тому необхідність як саморегуляції і самоконтролю, так і регуляції зовнішньо-законодавчої в сучасній Україні є вкрай необхідними. Те, що більшість PR – спеціалістів орієнтуються в своїй діяльності не на професійні цінності, а на кар'єрний зріст ілюструє перехідний етап в розвитку PR. Це є проблемою не тільки представників сфери паблік рилейшнз, але й проблемою державного характеру: зрілості ринкових відносин, законодавчої бази, економічних факторів та рівня демократичних процесів.

***В. К. Ларіонова, докт. філос. наук, проф.,
ПНУ ім. Василя Стефаника, Івано-Франківськ***

МОРАЛЬНИЙ ЗМІСТ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Проблема мудрості, її змісту і визначення, способів і форм існування є наскрізною протягом усього пізнавального процесу людства.

Мудрість – це особлива форма рефлексії людини над оточуючим її буттям, над самою собою, котра засновується не лише на "мислительно-дискурсивному" (О.Ф.Лосев) способі душевного освоєння буття (за допомогою понять і категорій), але й на безпосередньо-інтуїтивному осягненні світу (через образи і символи) та має собі за мету відобразити глибоку єдність світу, яка виявляється у співпадині раціонально-теоретичних, ціннісно-світоглядних та практичних сторін співвідношення людини зі світом, на основі яких людині пропонується цілісна, гармонійна програма для її життєдіяльності.

Мудрість – не саме знання, а його фіксація, оцінка, світоглядні висновки.

Предметом дослідження постає моральний зміст народної мудрості як феномен пізнавального способу життя і фактор духовної єдності людини та народу, з урахуванням специфічних особливостей етнокультурного розвитку українців.

Мудрість як об'єктивний історичний дух кожного народу в її (його) системній цілісності досліджували видатні німецькі філософи XVIII-XIX ст. Значний внесок у мудрість як соціально-психологічний феномен народної свідомості належить мислителям XIX–XX ст., що зумовлено повноцінним виходом на арену суспільно-політичного, соціально-економічного, духовно-культурного життя широких верств населення. Непересічне значення мають здобутки вітчизняних вчених, філософів, літераторів, діячів науки і мистецтва, які всебічно, іноді з протилежних методологічних, світоглядних, аксіологічних позицій, досліджували феномен мудрості.

Специфічні особливості народної мудрості на ґрунті власне української ментальності розглянуті на основі концепцій Г.Сковороди, Ф. Прокоповича, П.Юркевича, О.Потебні, П.Куліша, М.Драгоманова, Д. Донцова, І.Огієнка; мислителів із числа представників української діаспори, серед яких О. Кульчицький, В.Липинський, Є.Маланюк, І.Мірчук, М. Шлемкевич, а також сучасних вітчизняних дослідників, а саме: А.Бичко, І.Бичка, Г.Горак, В.Горського, О.Забужко, В.Крисаченка, І.Лисого, В. Скуратівського, В. Табачковського та ін.

Мудрість – одне з найважливіших світоглядних та життєво-смыслових понять.

В усі періоди існування людства актуальною була і залишається дотепер проблема перетворення потенції в акцію, духовної сутності в зримі предметно-соціальні та предметно-речові форми. Ось чому в умовах перехідного стану сучасного українського суспільства та докорінної зміни світоглядно-мотиваційних засад людської свідомості слід всебічно розвивати концепцію духовно-соціальної сутності людини, створювати всі необхідні умови для того, щоб вона у своєму житті реалізувала головне своє покликання – самопізнання. Така установка свідомості спрямовує людину на пізнання духовної спадщини людства – народної мудрості, відвертаючи від оманливої споскуси свідчення безпосереднього сприйняття вважати знаннями, що визначають суспільну поведінку.

Філософія, яка постає любов'ю до мудрості, покликана шукати шляхи до неї. Мудрість складає душу філософії.

Мудрість у етиці – визнана доброчинність. Це категорія загально-філософська. Філософія виникає значною мірою завдяки пошукам мудрості і спроб її обґрунтування.

Мудрість є ціннісне знання, моральнісне. Злої мудрості не буває.

Це стратегічне знання – знання про стратегію життя, про те, як обрати в ньому вірний шлях. Полягає не в тому, як вибратися із пастки, а як у неї не потрапити.

Існують різні види мудрості: життєва мудрість, політична тощо.

Багатство душевного складу українського народу, його духовна енергія втілились у багатожанрові форми вираження мудрості, головними з яких є дума, легенда, балада, казка, пісня, прислів'я тощо. В них знайшов своє втілення багатовіковий досвід народу, його суперечлива доля, зумовлена як об'єктивними чинниками (геополітичне положення країни), так і суб'єктивними.

Мудрість є розуміння. **Комунікативна етика** підкреслює, що поняття "Чужий" – руйнує уявлення про комунікацію, а "Інший" закликає до діалогу, пошуку порозуміння.

У процес придбання життєвого досвіду людина засвоює не тільки практичні знання, але й оцінки, норми поведінки, причому засвоює їх ніби поволі, без спеціальних зусиль, діючи за зразком. Знання, пов'язані з повсякденним досвідом, іноді називають духовно-практичними. Від них один крок до народної мудрості.

Головними чинниками народної моралі споконвічно були ідеали добра, милосердя, людяності, такі категорії, як честь, гідність, працелюбність.

Передусім шанувалося почуття любові до батьків. Ця етична вимога, що відповідала Божій заповіді "Шануй отця свого і матір свою", втілювалося в народних прислів'ях та приказках. "Суворо засуджувалась народною мораллю внутрішньосімейна ворожнеча; родинне життя мало ґрунтуватися на засадах щирої співдружності, краси взаємовідносин, людяності, поваги до свого родоводу.

Однією з найважливіших вимог народної моралі була діяльна любов до людей, що перш за все мала виявлятися у наданні допомоги ближньому.

Головним моральним обов'язком була, передусім, поміч тій людині, яку спіткало нещастя. Хворим носили їжу, допомагали по господарству, погорільцям надавали притулок, годували їх, дарували одяг, відбудовували хату. Приходили на допомогу й тоді, коли чоловік "підупав". Така поміч надавалася на третій день Різдва, Великодня чи в неділю. З цього приводу сусіди казали: "Пан Біг ласкавий і вже нам нашу вину (тобто роботу у свято чи неділю) дарує, бо ми тото робимо за любов".

Надзвичайною зворушливістю в людських стосунках відзначалася турбота про вдову. Не залишали без допомоги і вдівця – до нього приходили доглянути за дітьми, зварити їм їсти. Особливо піклувалися про сиріт: носили їм гостинці, призначали "завітців" (опікунів); велика моральна відповідальність за їх виховання лягала на хресних батьків. Важ-

лива роль з огляду етико-естетичних засад належала й делікатності, духовній та мовній красі спілкування. Національні риси мовленнєвої поведінки українців віддавна привертали увагу своєю культурою, добротою, відвертістю, простотою, щирістю.

Суттєвого значення надавалося привітанням. В селі існував звичай вітатися з усіма, незалежано від того, знайомий це чи ні. Молодший мав вітатися першим – інакше будь-хто зі старших зупиняв його і присоромлював. Отже, в етичному вихованні важлива роль належала не лише сім'ї, але й громаді. Українські народні привітання надзвичайно різноманітні й поліфункціональні. Їх добирали залежно від пори дня, ступеня близькості співрозмовників та від того, чим займається на даний момент людина, з якою вітаються. Найпоширенішими давніми загальноукраїнськими вітальними висловами були: "Добрий день", "Дай Боже, добрий день", "Дай Боже, здоров'я". У відповідь належало сказати: "Доброго здоров'я", "Дай Боже, здоров'я", "Дай Боже", "Дай Боже, дякують за слово добре, дай Боже, вам щастя!" У зв'язку з цим існувала приказка: "Яке добрий день", таке "дай Боже, здоров'я". Вітальну функцію, особливо у західних областях України, виконували сакральні вислови: "Слава Ісусу Христу"; у відповідь – "Навіки слава (Богові)". Привітальними словами побажального змісту, особливо у гуцулів, були: "Мир Вам!", "Миром!". До людини, що була зайнята роботою, зверталися: "Бог на (в) поміч", "Боже, поможи", "Помагай Біг", "Дай Боже, щастя". Відповіді належало: "Дякую красенько, дай Боже здоров'я" і т. ін.

При зустрічі тактовна людина не ставила прямих запитань, таких, наприклад, як "куди (звідки) йдете?" Делікатний чоловік натомість запитував: "Чи далеко зібралися?"; "Чи далеченько ходили, чи натомилися?". У разі сумніву щодо доречності сказаного перепрошували: "Перепрошую за слово"; "Пробачте за слово"; "Шановавши сонечко святоє (місяць світлий), день білий, образи святі, Вас яко г'речних, слухи ваші, честь вашу – не до Вас мовлячи"; "Не против Вас показуючи" і т. ін. Про того, хто вмів таким чином перепросити, казали: "Дуже делікатний чоловік"; "Він все уміє пошанувати".

Найпоширенішими були дві основні форми звертання: добродію і пане (пані). Хлопці один одного кликали: побратиме, брате; дівчата – люблю, дівонько, сестро; жінки (у Карпатах) – ґаздинько (наприклад: "ґаздинько, будьте такі чемні...").

Розмовляючи з людиною, не годилося її перебивати, належало спокійно вислухати до кінця й відповіді з певністю й невимушеною

Великим безчестям було злодійство. Якщо хтось піймався на цьому, то мусив зі своїм "здобутком" ходити по селу і просити вибачення. Злодіїв бджіл водили по селу з вуликом на голові, конокрадів – із закладеною вуздечкою, крадіїв худобу цінували обмазували болотом.

Натомість дуже високо цінувалася честь трудової людини. В народній етиці важливого значення набувало співвідношення моральних рис людини з якісною характеристикою її праці. Існували, наприклад, пові-

р'я, що у нечесної людини не зародить земля, а в чабана, котрий щось поцупить, розбігатиметься худоба.

Великим безчестям вважалося пияцтво. Адже пияк ставав поганим робітником, втрачав свою моральну подобу, занепащував родину, робив сором громаді, бо, як казали в народі, "видавав свою душу дияволу".

Для української народної моралі характерним було й специфічне розуміння поняття "честь" відповідно до віку, статі, соціального статусу особи. Основні принципи, категорії народної моралі були невіддільними не лише від їх етичної, але й естетичної вартості, що виявлялося в органічній єдності моральності й краси власних вчинків, у стосунках з людьми, ставленні до природи.

Важлива роль у формуванні цієї етико-естетичної єдності належала обрядовості, звичаєвості, фольклору, в яких опоетизовувались людяність і добро, любов до людей та рідної землі.

Земля позначалася святістю й недоторканістю, її не дозволялося ображати, сварити, проклинати чи то навіть бити лозиною, товкти ногою. Казали: "Не бий землі – не дасть хліба". Відповідно й хліб шанувався як святина: якщо в часі обіду кусник хлібчика випав з рук, його належало підняти й поцілувати.

Етична поведінка та діяльність людини в природному середовищі (екологічна етика) зумовлювалася тим, що розвиток етичних властивостей душі пов'язувався з естетичним сприйняттям довкілля. Таким чином, природа в традиціях українського народу історично склалася як культурне середовище збереження і продовження не лише життя, але й духовності, як народна етика благоговіння перед життям і його вищим етико-естетичним породженням – гуманністю.

Працелюбні, сильні, вправні, кмітливі, здібні до сприйняття нового – такий український характер! Дитину з колиски треба вчити до праці, поваги, любові у сім'ї та до всього оточуючого – людей, тварин, природи і всього живого. І батьки у цьому повинні бути прикладом для наслідування. Іноді доводиться спостерігати гру дітей, коли вони точно, як у дзеркалі, копіюють поведінку та вчинки дорослих, часом і не зовсім позитивні.

А до ледарів українці завжди ставились зневажливо, тому українська мова багата прислів'ями та приказками на цю тему. "Де господар не ходить – там нивка не родить", "Як дбаєш – так і маєш", "Хто пізно встає -- в того хліба не стає". Ці "золоті" вислови говорять про ставлення українського народу до праці.

Отже – мудрість -- це оповіді наших далеких предків, які відчували себе і все що їх оточує частиною природи. А природа у нашого краю багата, різнобарвна, пишна. Усе це багатство відбилосся в оповідях – казках. Відобразився у казці і побут, звичаї, традиції.

В народних казках передається з покоління в покоління мудрість народу, усе, що є вартим уваги нащадків, життєвий досвід, мрії народу, його почуття. У казках також знайшли відображення важливі історичні події. Одні казки виховували любов до рідної землі, рідної домівки, рідної матері, інші до народу і Батьківщини в цілому. Є також гумо-

ристичні і сатиричні твори, які не мають педагогічного характеру. Але незважаючи на те, що різні групи казок відрізняються темами і формою, ідеї у них подібні. Усі вони прославляють мудрих, хоробрих та кмітливих і засуджують зрадливих, ледачих і підступних. Основні теми побутових народних казок:

1. Суд правди над кривдою -- мрія знедоленого народу.
2. Любов до рідної землі.
3. Протиставлення бідних багатим (дуже часто бідний чоловік -- розумний та кмітливий, панич -- невіглас).
4. Любов до праці -- протиставлення працьовитої людини ледачій.
5. "Хліб і золото" -- засуджували жадібність до наживи та показували, що для людини хліб є набагато дорожчим за будь-які гроші.

В українських казках усі ці дивні дари та чудеса можна досягти відвагою та силою, часом "хитрими чарами", але не лінощами.

Леся Українка писала, що в українській казці дивним чином, з великою фантазією народною описуються далекі краї чудові "райські країни", "тридев'яті царства", "киселеві береги та молочні ріки", сади з золотими яблуками з чарівними жар-птицями. Це показує велику фантазійність українського народу, його прагнення до чогось незвичного, чудесного, чарівного.

Казка ніколи не показує відверто мораль, яка у ній закладена. Повчання у казці впливає з дії. І непомітно, коли мудрість закладена у казку переходить до читата. А мудрість ця дуже глибока.

Отже, українська казка є глибоко моральною та повчальною. Матеріал, який тут розглянуто є лише маленькою частинкою у морі багатого українського фольклору. Навіть дорослим не завадить прочитати та вникнути в зміст, у саму глибину народної казки. Вона несе у собі мудрість всього народу, що відточувалась поколіннями і не може бути не повчальною.

Казкова і пісенна спадщина будь-якого народу, українського надзвичайно високою мірою, висловлює весь обшир його душі. Мудрість казки у тому, що це перша форма і водночас метод переходу суджень-речень у судження-умовиводи, це школа народного мислення, школа народного свободомислення.

Визначною рисою народної мудрості як своєрідного зведення рецептів поведінки для різних випадків є її неоднорідність, суперечливість. Це пов'язано з тим, що в ній фіксується ставлення різних людей до одних і тих самих явищ, вчинків.

Зміст української народної мудрості багато в чому визначається одвічними рисами характеру українців, серед яких: внутрішня душевна суперечливість; щирість і сердечна відвертість; гостинність, героїчна звияжність у воєнних діях і принизливе боягузтво у ставленні до влади; любов до рідної землі, історичної спадщини і невміння відстояти власну культуру у публічній громадській діяльності; схильність до глибоких метафізичних роздумів та міркувань і водночас крайнощі емпіризму і сенсуалізму; внутрішня душевна соціалізованість і схильність до індиві-

дуалізму та егоцентризму при вирішенні суспільних проблем; віра у моністичне начало світоустрою і неприйняття моністичної дії закону, анархізм суб'єктивної волі; обоження рідної мови і намагання виправдати відмову від використовування її в живому спілкуванні у поліетнічному середовищі; розвинене почуття побратимства, земляцтва та невміння підняти до загальнонародної єдності; самокритичність і поблажливе ставлення до критики на адресу інших народів; ідеалізація минулого і критичність щодо сучасного; любов до життя і несприйняття хвороб і смерті; омріяна віра у торжество добра і наївна довірливість до романтизованих ідей та їх носіїв; самокритичність і водночас небажання взяти на себе провину; віра в нове, захопленість ним і надзвичайна обережність і консерватизм у його впровадженні та інші.

Отже, глибинні етико-естетичні засади українських культурних традицій завжди втримували український народ на щаблі високої духовності й надавали йому сили в найважчих випробуваннях фізичного, духовного і морального ґатунку. Морально-етичні норми пов'язувались з естетичними уподобаннями, бо мораль була невіддільною від краси душевної й краси в побуті.

Українці прагнули злагоди в сімейних стосунках, з ніжністю й доброю ставились до дітей, з шаною і турботою – до батьків. Ці головні принципи сучасні сім'ї повинні продовжувати у своїх дітях. В основі народного ідеалу родинного життя є прагнення створити сім'ю щасливу, здорову, міцну і дружню. Недарма юнак і дівчина дружать, на весіллі їх супроводжують дружки, а шлюб називається одруженням. Отже, дружба і повага у сім'ї є запорукою щастя і любові.

Українська етика ґрунтується на ідеях національної свободи, людської гідності, почуття господаря землі і ці основні цінності ми повинні зберігати і продовжувати у своїх дітях.

І. І. Маслікова, канд.філос.наук, доц., КНУТШ, Київ
i.i.maslikova@gmail.com

ПОТЕНЦІАЛ ЕТИКИ ЯК ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ НОРМОТВОРЧОСТІ

В останній час в нашій країні все більшої актуальності набуває потреба в моральній регуляції відносин у сфері предметно-визначених соціальних та професійних практик. Широкі дискусії навколо спроб етичної кодифікації поведінки та поява різноманітних етичних професійних кодексів є свідченням того, що фахівці, які пов'язані із конкретними соціальними та професійними практиками, потребують етичної компетенції у вирішенні конкретних професійних проблем. Такі проблеми, в першу чергу, пов'язані із етичним виправданням місії, цілей та завдань такої конкретної діяльності або організацій, в межах яких здійснюється ця діяльність, із визначенням моральних обов'язків професіоналів та неприпустимих дій у

межах професії. Нажаль, аналіз існуючих кодексів засвідчує те, що часто такого роду "етичні" регламенти складаються "експертами-технологами з інституціоналізації моралі" поспіхом, тому зміст цих документів є хаотичним, неструктурованим, переліки цінностей професії та обов'язків професіоналів є випадковими, не взаємопов'язаними та нерідко містять в собі далекі від моралі речі. І тому в кінцевому стані часто "етичні" професійні кодекси мають або декларативний характер, або суто дисциплінарний, але у всякому разі їх важко назвати етичними.

Відповідно етика як практична філософія має можливість взяти на себе експертний супровід такої професійної нормотворчості через прояснення співвідношення цілей предметно визначеної професійної практики (виду діяльності чи професійної організації) із спільним благом, з одного боку, та співвідношення етико-нормативних зобов'язань професіоналів з індивідуальними правами членів суспільства, на яких прямо чи опосередковано спрямовані ефекти від діяльності таких організацій, з іншого боку.

Методологічну основу таких прояснень закладають консеквенціалістські та деонтологічні етичні теорії. Консеквенціалістська етика в її моністичній та плюралістичній інтерпретації зосереджує свою увагу на проблематиці спільного блага. Деонтологічна етика, з одного боку, обґрунтовує трансформації універсальних моральних норм та обов'язків за рахунок розширення або зниження нормативного змісту індивідуальної моралі, тим самим окреслюючи нормативний простір суспільної моралі, в якому власне й реалізується професійна діяльність. З іншого боку, деонтологічна етика обґрунтовує моральні права суб'єктів практичної діяльності. Спроби аналізу моральних проблем різноманітних соціальних практик засвідчують необхідність й розуміння джерел моральної нормативності, але не тільки з точки зору їхньої генеалогії, а скоріше онтології, для того, щоб зрозуміти справжню практичну дієвість моральних регуляторів, справжні спонукальні мотиви, що призводять до реальної моральної дії. Такого роду пошуки спонукають до розширення схематичних рамок опозиції деонтології та консеквенціалізму та включення в пояснення позицій сучасної етики чесноти.

Спираючись на потужну історію дискусій між представниками цих етичних теорій можна вибудувати логічно вивірену систему моральних обов'язків та моральних прав, які будуть узгоджувати корпоративні інтереси професіоналів та спільне благо всіх членів суспільства. Такі моральні вимоги можуть бути типологізованими з точки зору "досконалості" та "недосконалості" дії, спрямованої або на сприяння спільному благу у максимально можливий повноті, або лише на покращення існування суспільства (Ф.Хатчесон). Типології моральних обов'язків можуть включати себе переліки позитивних "широких" зобов'язань та негативних "вузьких" заборон, вимог по відношенню до себе та інших (І.Кант, В.Д.Росс). Сучасні Доктрини подвійного ефекту та теорії дозволеної й забороненої шкоди дають обґрунтування меж морально припустимих та неприпустимих дій, що є вкрай важливим для тих видів професій, що мають справу з життям та смертю громадян (медицина, військова спра-

ва, правоохоронні органи). Завдяки висновкам цих теорій можна розглядати етично обґрунтовані можливості застосування обмеженого насильства в практиках покарання [Kraut, Richard. 2016. "Altruism" in The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accessed January 15, 2017 <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/altruism>].

Сучасні дослідження форм поведінки, спрямованих на сприяння блага іншого та спільному блага, по суті здійснюють реактуалізацію етичного сентименталізму, який у своїх трансформованих формах знаходить своє місце в межах сучасної етики чесноти. Сучасні дослідники приділяють увагу, з одного боку, практичним питанням необхідності та спроможності культивування доброзичливості та добродійності [Brandt, Richard. 1979. *A Theory of the Good and the Right*. New York: Oxford University Press, p. 138-148], але, з іншого боку, потреби обмеження доброзичливості для ефективного порятунку життів інших людей (медицина, та військова медицина зокрема) [Kraut, Richard. 2016. "Altruism" in The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Accessed January 15, 2017 <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/altruism>]. Питання добровільної з боку громадян та приватних підприємств благодійності, обов'язкової державної підтримки соціально-корисних практик та творчих ініціатив породжують дискусії серед представників етики чесноти та утилітаризму. Головна проблема полягає у адресності допомоги, яка потребує неупередженості в максимізації спільного блага, але мотиваційно уможлиблюється завдяки емоційній прихильності донора-благодійника [Singer, Peter. 2015. *The Most Good You Can Do: How Effective Altruism is Changing Ideas About Living Effectively*, New Haven: Yale University Press].

Таким чином, сучасні дискусії між представниками етичного конвенціоналізму, деонтології та етики чесноти засвідчують потенціал етики як практичної філософії в її теоретичному та прикладному вимірі.

А. Ю. Морозов, докт. філос. наук, КНТЕУ, Київ

ДУХОВНО-МЕТАФІЗИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЕТИЧНОГО

Давні греки чудово розуміли, що гола матерія, позбавлена ідеї і смислу, духовного принципу свого існування – це небуття, хаос, що такої матерії не існує в принципі. Адже все – від атома і клітини до тіла живої істоти чи суспільного тіла – потребує внутрішнього розумного принципу, закону для свого функціонування, для організації хаосу невизначеності і аморфності в "щось" визначене і конкретне, організоване і цілеспрямоване, одним словом – прекрасне. Принцип, закон, сутність, смисл – все це є яскравим вираженням того духовного (надчуттєвого, метафізичного, ідеального), що формує і спрямовує потік життя, але водночас не зводиться до нього. Часто-густо поняття "духовне" розмивається, спро-

щується, вживається в переносному значенні як синонім культури, творчості. Забувається і стирається головне: те, що духовне відноситься до сфери духу, що воно є його породженням. Дух – не поетичний образ і не фігура мовлення. Це – основа і сутність людського існування. Не просто властивість, яка додається до існування, а сам спосіб існування, без якого людина втрачає людське, розлюднюється. В авраамічній традиції (християнство, іслам, іудаїзм) духом пронизане все – від верховного божественного абсолютного Духу через ієрархію духів (ангельських "розумів") аж до людини як втіленого духу. Стверджується, що людський дух є вищою силою розумної душі, особливою здатністю до пізнання світу, самопізнання і богопізнання. Основна ж проблема людини в тому, що її дух знаходиться не в актуалізованому стані ("спить") – і усі релігійні практики налаштовані на його пробудження. Характерно, що в патристиці дух людини порівнюється з серцем – центром людської особистості, духовним органом, здатним до пізнання істин одкровення. Серце можна також назвати і моральним органом, адже саме серце, а не розум і тим більше не "раціо" здатне відчувати і розуміти моральні цінності добра, любові, співчуття, милосердя, благоговіння, сорому і т.д. З патристики починається кордоцентрична традиція філософування на Заході (бл. Августин, Паскаль, Шелер), і в Росії (Сковорода, Юркевич, Вишеславцев, Флоренський). Якщо дух має прокинутися, то серце повинно стати чистим. "Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога" (Мт. 5, 8) – це не метафора, а вказівка на автентичний спосіб існування, в якому можлива повнота особистісної самореалізації.

Духовна реальність є, як вже зазначалося, ідеальною, метафізичною, надчуттєвою. Одним з класичних філософських прикладів духовного є ідеальний світ ейдосів (умоглядних ідей-сутностей), про що писав Платон. Як справедливо зазначає Хайдеггер, реконструюючи в "Європейському нігілізмі" критику традиційної метафізики, ідеї Платона (особливо вищий розряд ідей – істина, благо, краса) – це не просто сутності, а "верховні цінності". Ідеї вказують на те належне, чим має стати суще. Вже у наш час Бахтін писав, що цінність – це "сміслові майбутні". Додамо від себе, що цінність сама по собі є таким ідеальним утворенням, такою можливістю, що вимагає від людини втілення в дійсність. Можна також згадати Вітгенштейна, який у "Логіко-філософському трактаті" зазначає, що смисл і цінність є не емпіричними "фактами" світу, а мають трансцендентний, контр-фактичний характер. Романтична мрія розвінчання метафізики і побудови філософії як строгої науки розбивається об принципову неможливість етики як аксіології бути до кінця "розчаклованою" (Вебер). Саме про етику, яка є метафізичною (або як висловлюється Вітгенштейн "трансцендентальною"), в тому числі, і сказані знамениті слова з Трактату: "про що не можна говорити, про те слід мовчати". Таким чином, без надчуттєвого рівня належного, який виводиться в самосуцний духовний світ ідей, побудова етики на твердому фундаменті неможлива. Адже тільки в метафізичній картині світу ми отримуємо надійний критерій добра – відповідність речі своїй істинній сутності,

природі, або, як любив казати Гегель, – своєму поняттю. ("Істина" береться тут не в значенні істини суджень, а в значенні істини сущого, яка є водночас благом). Подальша християнська інтерпретація платонізму лише поглиблює етичність духовно-метафізичної проблематики. Йдеться про те, що безумовно вищим щаблем духовного (так би мовити духовним *par excellence*) є не просто безособова духовна першопричина, "вища справедливість" чи антропоморфний майстер-деміург, а Бог-Особистість, благий і люблячий, який є вище справедливості, а значить і вище необхідності долі. Відкриття християнством особистісності Бога, філософське "закріплення" цього відкриття в патристичному дискурсі (завдяки переосмисленню античного поняття "іпостась" як Обличчя-Лику) веде до відкриття особистісності людини як образу і подоби Бога. Справжні етичні відносини між неповторними та унікальними Я і Ти, таким чином, починаються із цієї вихідної інтуїції, із цього Біблійного Одкровення і відповідно задають вищий моральний імператив "будьте досконалі як Отець Ваш небесний досконалий" (Мт. 5, 48), що передбачає уподібнення Богу в любові (адже саме в любові – щастя і сенс життя) і в свободі ("пізнайте правду, і правда зробить вас вільними" (Ів. 8, 32)).

Сьгодні криза моралі та авторитетів, релятивізм, аномія, "ціннісна сліпота" не в останню чергу пов'язані із забиванням кордоцентризму як філософської традиції, в центрі якої стоїть дух (серце), а не розум. Чиста математична раціональність чи "інструментальна раціональність", замкнена сама на собі, духовно безплідна і здатна породити лише тоталітарні форми співжиття і жахи геноцидів (дуже добре про наслідки такої безсердечної раціональності, зерна якої були посіяні в добу Модерну і Просвітництва, пише З. Бауман в "Актуальності Голокосту"). Коли серце як моральний орган і орган віри атрофується, тоді настає нігілізму – заперечення царини надчуттєвого, яке дає сущому ціль, цінність і сенс. Ніцше виразив сутність нігілізму у тезі "бог помер". Фактично це означає, що для того, хто шанує культ просвітницького раціо, який підмінив традиційну релігію, доступ до справді духовного *par excellence* віднині назавжди закрито (бо воно не піддається раціональному аналізу, вимірюванню). Цінність Абсолюту замінюється на "квазі-абсолюти" (Шелер), при цьому заперечення абсолютної істини само возводиться в ранг абсолюту. Нігілізм як відсутність потреби у надчуттєвому, звільнення від його "тягаря" – це також тупиковий шлях і в моральному плані (згадаймо класичне: "Якщо Бога немає, то все дозволено"). Описаний Ніцше і Достоевським метафізичний бунт проти Бога, що надихнув весь подальший атеїстичний екзистенціалізм – це серія заперечень, що поступово вбивають духовне, а разом із ним і умови можливості етичного: спочатку заперечення Бога-Особистості як онтологічної основи особистісності взагалі, редукація Бога-Особистості до бога-першопричини чи природи (Спіноза); далі відкидання всієї сфери надчуттєвого, яку ця першопричина уособлює, включно із царством верховних ідей-цінностей, без яких належне вже нічим не обґрунтоване і буквально "провисає в повітрі", в ніщо, чіпляючись за свій останній аргумент – конвенціональні пра-

вові норми чи споживчі "цінності-вартості" ("добре – це те, що добре купляють"); заперечення субстанційної основи людської особистості через відкидання ідеї "безсмертної душі", що має далекосяжні наслідки, аж до заперечення "Я" (суб'єкту) в пост-структуралістських і постмодерністських критиках. Якщо суб'єкт розчиняється в економічних, владних, мовних структурах, то щезають свобода і вибір; якщо немає надчуттєвих ідеальних сутностей, то зникає надійна опора для "належного", якщо дух редукований до рацію, цінністю в кінцевому рахунку може бути тільки те, що має матеріальний еквівалент. Відтак, етичний простір особистих людських стосунків між Я і Ти без духовно-метафізичного підґрунтя неминуче перетворюється у механіку і інженерію "пост-людства" по той бік добра і зла, у тоталітарний "мурашник з примусовою гармонією" (Бердяєв).

**В. В. Надурак, докт. філос. наук, проф.,
ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ
vnadurak@gmail.com**

ЧОМУ ФАХОВИМ ЕТИКАМ НЕЛЕГКО ВІНОСИТИ МОРАЛЬНІ ОЦІНКИ?

Назва мого виступу має свідомо гіперболізований характер і покликана, в першу чергу, відобразити враження від багаторічного спілкування з професійними філософами, які вибрали етику як сферу своєї спеціалізації. Коли заходить мова про моральну оцінку різних вчинків чи осіб, мої колеги дуже часто демонструють значно менше впевненості у порівнянні з людьми, які далекі від професійних етичних студій.

Причиною такої невпевненості, швидше за все, є надто добра обізнаність з різними аспектами можливої моральної оцінки, в т.ч. конкуруючими філософськими підходами, що за ними стоять. Тому людина, яка в силу професійного покликання має такий специфічно різноманітний погляд на моральне життя, нерідко дуже глибоко проникає в специфіку оцінюваного вчинку, зважає всі "за" й "проти", порівнює точки зору різних філософських підходів, в результаті чого справляє враження особи, якій важко виносити моральні оцінки. Натомість людина, не обтяжена подібним теоретичним багажем, робить це швидко і без особливих вагань.

Насправді, попри мою професійну заангажованість, я не можу однозначно стверджувати про перевагу "професійно-етичного підходу" над "буденним". Знайомство з ідеями моральних евристик К. Санстейна [Cass R. Sunstein. *Moral heuristics. Behavioral and brain sciences*, 2005, Vol. 28, Issue 4, pp. 531-542] чи Г. Гірензенра [Gerd Gigerenzer. *Moral Intuition = Fast and Frugal Heuristics? Moral Psychology, Volume 2: The Cognitive Science of Morality: Intuition and Diversity*, 2008, pp.1-26.], а також власні дослідження еволюційного розвитку моралі [Надурак Віталій. Система суспільної моралі: синергетичний підхід, Івано-Франківськ,

2014], дають всі підстави стверджувати, що, насправді, швидка оцінка звичайної людини в більшості ситуацій буде вірною. Річ у тому, що поширені моральні норми та способи вирішення моральних проблем пройшли історичний відбір на ефективність. Тому, наприклад, особа, яка без тривалих міркувань, виконує певну моральну норму, в абсолютній більшості випадків вчинить правильно, а її однозначна моральна оцінка людини, яка її не виконує, в абсолютній більшості випадків буде вірною (хоча професійні етики в цій ситуації можуть втомити себе та інших міркуваннями, в яких, наприклад, порівнюватимуть ефективність консеквенталістського, деонтологічного підходів до ситуації чи її оцінки з т.з. етики чеснот).

Але чи буде така проста стратегія дій ефективною у сфері професійної етики? Схоже на те, що тут вона має деякі суттєві обмеження.

Справді, еволюційний шлях розвитку моралі сформував моральні норми та способи вирішення моральних проблем, які ефективні у буденній моральній практиці, для якої, власне, й відбувався їх відбір в ході історії. Проте сучасне суспільство в багатьох відношеннях кардинальним чином відрізняється навіть від суспільства сторічної давності, не кажучи вже про давніші періоди. Поряд з традиційними сферами, в яких еволюційно сформована мораль є дієвою, з'явилась величезна кількість нових сфер, в т.ч. професійних, для яких немає історично сформованих моральних норм, на які можна було б покластись без особливих мудрувань. Тому поява великої кількості професійних і прикладних етик є об'єктивним відгуком експертного середовища на потребу їх нормативного регулювання, оскільки необхідність в такому регулюванні існує вже сьогодні, традиційних нормативів недостатньо, а проходити тривалий шлях еволюційного відбору неприпустимо, з огляду на нагайність потреби.

Водночас, на мою думку, марно сподіватись на те, що фахові етики зможуть створити нормативи поведінки для нових професій чи морально проблемних сфер, які одразу ж будуть сприйняті як директива до дії тими, хто безпосередньо задіяний у цих ділянках соціальної практики. Все ж реально практикувана мораль формується за власною логікою самоорганізації і можливості цілеспрямованого впливу на її зміст є досить обмеженими (хоча вони, безумовно, існують). Тому основною функцією, яку в цьому процесі можуть виконувати фахові етики, є та, яку філософи завжди добре виконували, – допомагати осмислювати моральний зміст відповідних соціальних практик, розбирати його різноманітні відтінки, співставляти з існуючими етичними концепціями тощо. Таким чином, відзначена в назві мого виступу зваженість, з якою етики підходять до моральних оцінок, може тут виявитись вельми корисною і доречною, адже саме зваженого аналізу з постійною невпевненістю в достаточних оцінках потребують дані сфери для власного самопізнання та вдосконалення своїх моральних практик.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Національна система освіти – це складне багатогранне цілісне явище, що складається з рівнозначних за своїм значенням підсистем. Освіта у соціальному організмі країни входить в підсистему його зворотного зв'язку, а генеральна функція зводиться до інтелектуального розвитку людини як джерела і рушійної сили соціуму. Освіта виходить на людину та протистоїть суспільству з його підсистемою зворотного зв'язку: наукою та ринком. Наука як суть освіти, є творчий процес і результат творчої діяльності людського духу. Вона об'єднує минуле, сучасне та майбутнє всього людства. Сьогодні у всіх сферах економічного, політичного, адміністративного життя поступово створюється запит на інтелект, що виявляється у цінуванні професіоналізму та компетентності.

Нові фундаментальні цінності у сфері економіки, політики й культури вимагають від сучасної системи освіти формування цифрового освітнього середовища та появу людини нового типу, здатної швидко адаптуватися до бурхливих глобальних змін у соціально-політичному житті, враховуючи механізми конкуренції, кооперації, взаємонавчання та взаємооцінювання. Задля цього самій освіті, як найінтенсивнішому способу входження людини у суспільство, необхідно активно шукати такі джерела нових знань, які впливають на зміни в самій людській істоті.

У сучасному постіндустріальному суспільстві (суспільстві споживання) більшість конфліктів стосуються вже не питань економічного розвитку, а належать до проблем якості життя, рівноправності, самореалізації індивідів, тобто постматеріальних, моральних цінностей і переходять у соціокультурну площину. Як резонно стверджує З. Бауман, суспільство споживання вимагає від сучасної людини засобами інтернету постійно "створювати попит на себе" [Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плінній сучасності / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2014. – С.37]. Той, хто залишається поза цього "сповідального суспільства", сплачує високу ціну.

Сьогодні конкурентоспроможним при працевлаштуванні може вважатися фахівець, який відповідає, як мінімум таким критеріям: високий професіоналізм; відкритість до нових ідей; володіння сучасними методами та технологіями конструювання, моделювання та отримання інноваційних рішень; вміння працювати у світовому інформаційному просторі; вільне володіння однією або кількома іноземними мовами; обізнаність з основними вимогами організації трудових взаємовідносин і методами конфліктології; ініціативність; комунікабельність; готовність до самостійної, високоякісної, результативної праці; здатність генерувати нестандартні рішення, а також вміння визначати пріоритети.

Стратегічними завданнями сучасних закладів вищої освіти у цьому контексті є: вихід на позиції лідерства в світовій освітньо-професійній сфері підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів та ступенів; формування власного іміджу та підвищення престижу вищого навчального закладу як гаранта якості та надійності освітньої та наукової діяльності; інтеграція зі світовим освітнім та науково-технічним співтовариством з дбайливим збереженням власних досягнень і напрацьованих традицій; забезпечення випереджаючого задоволення вимог та очікувань замовників; забезпечення ефективної реалізації принципів соціального менеджменту для студентів та викладачів.

Система сучасної національної освіти має бути спрямована на: заохочення потреби в накопиченні знань як на рівні країни, так і на особистому в умовах широких можливостей особистісного вибору та відповідальності; стимулювання потреби у "споживанні" знань, вираженої в підвищенні попиту на інтелект; заохочення інвестицій в систему освіти.

Одним із магістральних шляхів подальшого підвищення якості підготовки майбутніх фахівців є впровадження в навчально-виховному процесі системи менеджменту якості. Разом із тим необхідно враховувати, що рівень кваліфікації випускника залежить не лише від забезпечення системи якості навчального процесу, а й від індивідуальних здібностей та особливостей студента, його прагнення до навчання.

Головний фактор, який має бути реалізований в рамках системи менеджменту якості – це чітка орієнтація на вимоги та побажання споживачів (замовників) послуг. Сучасний навчальний процес має бути побудований таким чином, щоб студентові надавалися максимальні знання, вміння, ціннісні установки та компетенції, зміст та рівень яких продиктовані вимогами сучасного потенційного роботодавця (замовника, фахівця). Для подальшої практичної реалізації цього проекту необхідно плідно аналізувати попит на фахівців певних спеціальностей, а в разі необхідності відкривати й нові спеціальності, доповнювати деякі освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітні програми підготовки майбутніх фахівців.

Таким чином, фундаментом сучасного навчально-виховного процесу має стати організація такого гуманного педагогічного спілкування, що стимулює розвиток критичного мислення студентів, сприяє побудові толерантних взаємовідносин, вихованню установок на самоосвіту та самовиховання, формує творче ставлення до діяльності та майбутньої професії. У змісті освіти пріоритетну роль покликані відіграти світоглядні проблеми, методологія пізнавальної діяльності, структури творчої розумової діяльності та емоційне ставлення, спрямоване на проектувану систему цінностей. Отже, випускник вищої школи має оволодіти не просто сумою знань, умінь і навичок, але й базовою культурою, основу якої становлять духовні цінності цивілізації.

*Т. С. Пітякова, ст. викл.,
ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана", Київ
tetyana_pityakova@ukr.net*

НЕОБХІДНІСТЬ ВВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН З ПРИКЛАДНОЇ ЕТИКИ В СИСТЕМУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Нові реалії, в які входить наша спільнота, ставлять майбутніх економістів перед необхідністю спеціального вивчення стандартів професійної етики, закріплення у них навичок професійної етичної взаємодії, вироблення алгоритмів поведінки в типових ситуаціях та здатності вирішувати нестандартні проблеми морального характеру, що повсякчас виникають у професійній діяльності будь-якого фахівця.

Одним із принципів особистісно орієнтованої підготовки економістів можна розглядати принцип єдності професіоналізму й етики. Така єдність може забезпечуватися поєднанням і спільним викладанням курсів з прикладної етики, наприклад, кафедрою філософії (чи іншими "філософськими" кафедрами вишів) та кафедрами, які викладають професійні дисципліни у співвідношенні 50% на 50%. Через таке поєднання може бути підвищений етичний рівень підготовки економістів, а розуміння професійно-етичних проблем буде переведене з рівня побутового сприйняття на рівень наукового розгляду.

Прикладом такого поєднання у практиці університету є спільні курси кафедри філософії та кафедри міжнародних фінансів "Етика міжнародного бізнесу" та "Міжпредметний тренінг: етика та професійні стандарти в міжнародному бізнесі". Ці курси є складовою при підготовці до іспитів за Програмою CFA (Chartered Financial Analyst) – однієї з найбільш авторитетних у світі програм сертифікації професіоналів в галузі інвестицій та фінансових ринків, а також для тих, хто збирається ними стати.

Осмислення особливого місця професійної етики в системі етичної культури, з'ясування особливостей етичної регуляції, виявлення нагальності виділення професійної етики економістів надають можливість спеціалістам краще розумітися в етичних питаннях професії. Основне місце у змістовних частинах курсів відводиться аналізу специфічних проблем етики сучасного фахівця.

Значна увага при вивченні запропонованих курсів приділяється інституційним механізмам впровадження та підтримки етики бізнесу, зокрема, стандартам формування та впровадження етичних кодексів, а також такій важливій проблемі професійної етики як утворення і становлення етичних комітетів і їх ролі у підтримці етики бізнесу та проведення етичної експертизи.

Вагоме місце в навчальних курсах відводиться етикету як сукупності найбільш доцільних правил поведінки людей у трудових колективах, обумовлених найважливішими принципами загальнолюдської моралі і моральності.

Таким чином, введення навчальних курсів з прикладної етики у систему вищої освіти є однією з ефективних форм вироблення певної етичної чутливості майбутніх фахівців, що будуть задіяні в професійній сфері, оскільки, як вбачається, етична освіта сприяє не лише формуванню етичних установок але й попередженню неетичних вчинків.

Разом з тим, мета курсів не може бути досягнутою без вивчення концептуальних інтерпретацій, які розкривають предмет дисципліни у єдності теоретичних, аксіологічних і нормативних вимірів.

М. М. Рогожа, д. філос. н., проф., КНУТШ, Київ
mragoza@ukr.net

ПРИКЛАДНІ І ПРОФЕСІЙНІ ЕТИКИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДОВІЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ДИСКУСІЙ ПРО ЇХ ПРИРОДУ

Саме в силу живого, нерозривного зв'язку об'єкта етики з життєвою практикою вона і є практичною філософією.

Т.Г.Аболіна

Проблематика прикладної і професійної етики є лише позірно усталеною і загальноприйнятою. Бурхливий ризомоподібний розвиток етико-прикладних досліджень породжує концепції, підходи, методики, технології, різні за пізнавальним рівнем і науковою глибиною, гуманістичним змістом і практичним потенціалом. Дослідження методологічного характеру, концептуалізації і розрізнення, зроблені десять років тому, у контексті цього потребують відповідних часу уточнень, акцентів.

Від публікації першої на пострадянському просторі тематичної праці [Коновалова Л.В. Прикладная этика (по материалам западной литературы). – Вып.1. – М.: ИФРАН, 1998.] до сьогодні етико-прикладні дослідження пройшли складний шлях. Написана "за матеріалами західної літератури", праця Коновалової відкривала вікно у новий світ етики, яка з академічних кабінетів вийшла на вулиці і площі, стала інструментом вирішення зацікавленою громадськістю нагальних проблем нормативно-ціннісного характеру. Тоді стало зрозуміло, що така етика можлива у громадянському суспільстві, де є активна громадськість, яка спроможна своїми діями впливати на розв'язання етичних проблем. Наскільки етично зрілою є громадськість (і саме суспільство як середовище її існування), настільки етично навантаженими будуть розв'язки. Стало очевидно, що приклади, які наводила Коновалова, унікальні в плані обставин появи і розгортання етичної аргументації, не можуть бути використані в нашому соціокультурному контексті, окрім як виступаючи дороговказами морального розвитку власного громадянського суспільства.

Відтак, автентична прикладна етика у пострадянських країнах можлива за умови запиту на етичне вирішення нагальних проблем з боку

громадянського суспільства. Обставини появи таких запитів та пошуки точок дотику з потужним світовим етико-прикладним дискурсом зумовили основні напрями місцевих етико-прикладних досліджень, щодо а) статусу в системі етичного знання; б) способів прикладання; в) сфери дії; г) морального суб'єкта. Найповніше цей етико-прикладний дискурс відображено на сторінках спеціалізованого журналу "Відомості прикладної етики" (ред. В.І.Бакштановський). Фахівці з України, Росії, Литви, Білорусі задали етико-прикладну проблематику в локальному соціокультурному просторі, когерентну світовим напрацюванням у галузі. Однак майже чверть століття обговорень залишають враження термінологічної довіільності, що пов'язана із самою природою етико-прикладного знання. Фахівець-етик, виходячи на етико-прикладну проблематику, має самовизначатися у цьому дискурсі, пристаючи на наявну аргументацію чи додаючи власний до вже існуючих аргументів.

Етико-прикладна проблематика виникла у формі розробок етичної регламентації (етичних кодексів), етичної експертизи, консультування у різних соціальних практиках. Від початку сегментація етико-прикладної проблематики відповідно до професійних або предметно визначених практик була такою непроникною, що етичні технології формувалися порізно у кожному з цих сегментів. Слід зазначити, що етико-прикладні розробки з'явилися на запит на етику в конкретних професійних і предметно визначених практиках, по відношенню до яких вони виступають їх невід'ємними складовими. Отже, тут йдеться про конкретні прикладні етики: екоетику, біоетику, академічну етику і т.д. І лише виходячи на загальну метадисциплінарну перспективу, можна вести мову про окрему дослідницьку галузь – прикладну етику, яка займається теоретичними узагальненнями наявних розробок у конкретних практиках, філософською концептуалізацією етичних змістів, обґрунтовує ціннісно-нормативну основу етико-прикладних напрацювань. Окремі прикладні етики є частинами конкретно-наукового знання, а метадисциплінарна прикладна етика нерозривно пов'язана з філософською етикою.

Так само професійні етики є системами ціннісно-нормативної регуляції в межах конкретних професій, в яких фахівці відчують потребу в етичних важелях. Мірою задіяння етико-прикладних технологій (розробка кодексів, консультування, експертиза), професійні етики входять в орбіту етико-прикладних досліджень. Узагальнена назва "професійна етика" є метадисциплінарною сферою досліджень феномену професії, осмислення місії професіонала як дієвця в її межах, а також обґрунтування цінностей і норм професії.

З цього очевидними є відмінності між суб'єктом прикладних і професійних етик. У професійних етиках суб'єктом є професіонали, які відчують потребу в регламентації а) стосунків з клієнтами, споживачами послуг і б) взаємодії з колегами і керівництвом в межах виконання своїх професійних повноважень. У прикладних етиках суб'єктом моралі є представники громадськості, які активують вирішення суспільно важли-

вих моральних дилем, звертаючись для цього до професіоналів, організацій, урядів, ініціюючи суспільний дискурс і перетворюючи слово у дію.

У так окресленій перспективі прикладних і професійних етик і етико-прикладного знання питання щодо способів прикладання, важливе для В.Й.Бакштановського [Бакштановский В.И., Согомонов Ю.В. Прикладная этика. – Ведомости. – 1997. – №8.], вирішується відповідно до спрямованості етико-прикладних розробок. Мораль конкретизується через формування етичних документів, в яких вміщено правила, вимоги, заборони відповідно до специфіки професійної, організаційної діяльності (конкретизація як переакцентування, переосмислення моральних норм, оціночних суджень, поява нових акцентів когеренції норм, поведінкових правил, вимог і максим), посилюється дієвість традиційного етичного знання (критика нравів, підтримка здійснення морального вибору) і створюються нові ефективні етичні технології.

А. Л. Чумак, канд. філос. наук, ПВНЗ
"Міжнародний Інститут Бізнесу "Україна, Київ
etik@ua.fm

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УНІВЕРСИТЕТУ

Ефективне функціонування будь-якої організації є неможливим поза етичною регуляцією поведінки учасників діяльності. Не стала виключенням і вища школа, котра також потребує проектування власної позиції в координатах реально-належного з метою означення ціннісного поля професійної діяльності.

Солідний досвід напрацювань моделей етичних кодексів представляють заклади освіти Західної Європи. Активний рух етичної регламентації та кодифікації діяльності у сфері освіти та виховання на пострадянському просторі лише набирає обертів, але вже наявні перші спроби обґрунтування ціннісних пріоритетів вищої школи (Етичний кодекс філософського факультету МДУ, Етичний кодекс ТюмДНГУ, Етичний кодекс студента Донецького державного університету, Кодекс поведінки Дніпропетровського університету економіки та права і т.д.). Знаковою подією для обговорення етичних проблем у вищій школі на локально-національному рівні стало прийняття Бухарестської декларації етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європі у серпні 2004 року за підтримки ЮНЕСКО [Бухарестская декларация этических ценностей и принципов высшего образования в Европе (2004). CEPES, Бухарест, available at <http://www.sde.ru/files/t/pdf/2.pdf>].

Ситуація вибору стратегії розвитку, що є спільною для всіх сучасних університетів, з необхідністю вимагає проектування спеціальних нормативно-ціннісних документів, що містять орієнтири самовизначення університетів як науково-освітніх закладів. Потреба у нових моральнісних принципах управління освітнім процесом обумовлена декількома фак-

торами. Наведемо деякі з них. Неадекватність класичної традиційної моделі управління університетом реаліям сучасного функціонування соціуму породжує необхідність пошуку шляхів та методів реструктуризації системи управління, способів трансформації університету в освітню організацію нового типу, що будує освітній процес на основі інтеграції науково-дослідної, навчальної та інноваційної активності.

Системоутворюючим орієнтиром нового самовизначення університету стають професійно-моральнісні цінності базових професій – викладача, науковця-дослідника – як високих професій відповідальних за виховання людини-фахівця майбутнього. Ціннісний універсум будь-якої системи освіти формується на основі таких парадигм, як традиційна, модернізаційна та пострадянська [Сычов А.А. (2013) "Нравственные ценности в образовании" *Этические проблемы современного образования (Материалы круглого стола)*. Интеграция образования. Саратов, available at <http://cyberleninka.ru/article/n/eticheskie-problemy-sovremenного-obrazovaniya-materialy-kruglogo-stola>]. Окрім цього, надзвичайно гостро стоять питання внутрішньої регламентації діяльності університету (плагіат, недобросовісна конкуренція), що теж потребують етичної оцінки. Важливим в даному контексті виявляється місія кодексу спрямована на попередження моральнісних колізій, що виникають всередині університетського співтовариства і не можуть бути вирішені за допомогою чисто формальних правових процедур.

Етичний кодекс університету ні в якому разі не виступає в ролі регламентного документу, на думку професора Бакштановського В.І., адже має визначати політику освітнього закладу [Бакштановский В.И. (2010) "Проектирование профессионально-этического кодекса университета" *Прикладная этика: лаборатория ноу-хау*. НИИ прикладной этики Тюм-ГНГУ, Тюмень, сс. 50-56.]

Відкритий характер університетів сучасного типу робить їх об'єктом суспільної думки. Окрім виконання первинних освітніх функцій, університет готує людину до "місця в житті", бере участь у формуванні світоглядних настанов особистості, навчає основ відповідальної соціальної поведінки. В цьому сенсі університет є деонтологічною площадкою продукування та реалізації актуальних суспільних норм та цінностей за допомогою знання, основою основ сучасної моральнісної культури.

Отже, усвідомлення та вирішення проблеми самовизначення сучасного університету є неможливим без наявності ціннісно-нормативного базису діяльності. Саме тому головна мета – пов'язана із необхідністю розробки стратегії розвитку університету на основі принципів корпоративної соціальної відповідальності. Професійно-етичний кодекс університету покликаний стати світоглядним орієнтиром науково-освітньої корпорації; демонстрацією актуальності нових моральних зобов'язань університету; критерієм соціальної відповідальності університетського співтовариства, співвіднесення інтересів суспільного блага та цінностей базових професій науково-освітньої діяльності; внеском до репутації та іміджу університету.

О. В. Шинкаренко, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
3864301@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: СМИСЛОВІ АКЦЕНТИ

Сьогоднішня вимога щодо введення у загально-університетську програму курсу "Професійної та корпоративної етики" є відгуком на актуальний запит щодо морально-етичної складової сучасних соціальних практик і, власне, на означений у сьогоденних теоретичних дослідженнях етичний поворот як урахування суб'єктивної та людиномірної складової. Введення такого курсу для студентів першого курсу магістратури передбачалося як доповнення традиційного нормативного курсу загальнотеоретичної етики з можливістю актуалізації етичної проблематики у фахових сферах та посиленням конкретно-практичної проблематики професійної та корпоративної етики. В силу того, що тенденція вилучення нормативного курсу етики як базового для засвоєння цієї дисципліни стала сьогодні нормою в учбовому процесі, то на більшості факультетів саме цей курс став єдиною можливістю обговорення морально-етичної проблематики. Через висвітлення питання, що дає вивчення професійної та корпоративної етики для професійної спроможності /компетентності сучасному спеціалісту відбувається така важлива сьогодні актуалізація проблеми загальнолюдської моралі, уточняється розуміння специфіки і ролі моралі та етики у становленні індивіда як самодостатнього суб'єкта своєї життєдіяльності в усіх сферах її реалізації, зокрема і професійній. Тому головний меседж такого курсу має бути не стільки означення кодифікації норм та обов'язків щодо професійної діяльності людини, скільки розуміння етики як здатності самостійної рефлексії з приводу моралі й, зокрема, в її професійному форматі. А звідси власне і підкреслення основного сенсу професійної етики як підвищення рівня та посилення свідомої відповідальності людини у професійній діяльності.

Суттєва частина курсу має бути зорієнтована на засвоєння специфіки етики не тільки як галузі теоретичної репрезентації моралі в усій складності і парадоксальності її залучення, особливо в тих сферах практики, де, часто-густо, моральна орієнтація просто елімінується. Скільки потрібно прояснити її своєрідність в якості "**практичної філософії**", яка посилюється в сучасному соціокультурному контексті особливим запитом щодо прикладної етичної готовності з приводу моральних колізій професійних практик. "Сьогоднішнє суспільство організовано так, що воно маргіналізує зони особистісно виразних та індивідуально-відповідальних дій" [Етическая мысль. Вып.12, М.,2012. С.33]. Проте практичну безпорадність можна подолати, пам'ятаючи, що "якщо філософія вчить людину правильно мислити, то етика вчить її правильно жити" (Р.Апресян). Викладання курсу з професійної та корпоративної етики вимагає того, щоб не загубити продуктивний для етики вимір – визначення її практичності як одного "з основних каналів виходу філософії за її власні межі – в публічну практику суспільного життя" (А.Гусейнов. Философия как этический проект//Вопросы философии, 2014, №5).

Таке висвітлення передбачає подолання пануючого сьогодні спрощеного буденного уявлення, яке ще й обтяжене в сьогоднішніх реаліях нігілізмом щодо практичної спроможності морально-ціннісних орієнтацій та поширеною девальвацією моральної нормативності на практиці. Типова для вузько-професійної налаштованості установка на залежність ефективності тільки від технологічно-інструментальної компетентності вочевидь не відповідає сьогоднішньому характеру професійних практик з їх зростаючим морально-колізійним навантаженням в умовах теперішньої динамічності та невизначеності. Вміння та готовність до відповідального прийняття рішень в конкретних ситуаціях практичної фахової діяльності сьогодні вимагають певної культури *критичного практичного* мислення, розуміння *норми* допустимих засобів стратегії, тактики та методів діяльності, чутливості щодо *людино-співмірності* бажаних результатів.

Це, перш за все, передбачає окрім належних фахових компетенцій (чи, тим більш, матеріально зацікавлених очікувань) визначення морально-етичних вимірів сучасного професіоналізму, серед яких особливу вартість має саме індивідуально-відповідальне самовизначення щодо розуміння місії професії у суспільному бутті. Особливо це важливо в силу вже наявної практики зведення професійно-етичної проблематики до викликаної, зокрема корпоративними формами організації професійних практик, інституціоналізації професійної моралі через створення етичних професійних кодексів та спеціальної інфраструктури процедурної регуляції соціально бажаної поведінки. В цілому будучи позитивним процесом щодо цілеспрямованої регуляції можливих моральних деформацій у професійній спеціалізації, етична кодифікація потребує уточнення в силу ризиків з боку так званого "інституційного зла" та можливо-го відчуження індивіда від морального вибору, перекладанням індивідуальної відповідальності на формалізм організаційної етики. Тому головний сенс професійної та корпоративної етики має розумітися та викладатися у вишах не стільки як нормативно-ціннісне зобов'язуюче на кшталт алгоритму/канону визначення спеціаліста, скільки стимулююче до власного відповідального морального вибору сприйняття професійного обов'язку. При цьому останній розуміється як морально-етична визначеність щодо розуміння професійного покликання, характеру необхідних якостей спеціаліста, належних продуктивних стосунків як із колегами, так і з споживачами чи об'єктами впливу, відповідальності щодо допустимих меж здійснення професійної діяльності.

В силу того, що ця частина курсу все ж таки є загально теоретичною, друга складова передбачає предметний розгляд конкретних моральних колізій в професійних галузях. Звісно, що означення таких проблем потребує фахової обізнаності. Тому підключення предметних фахівців в співпрацю по викладанню даної дисципліни бачиться необхідним для формування повноцінної моральної компетентності студентів у виявленні, аналізі щодо розв'язання відкритих фахових проблем. Ситуативний аналіз спеціалістів-практиків фахової галузі є конкретизацією можливої етичної експертизи у ефективному здійсненні професійної діяльності.

Круглий стіл
"ЛЮДИНА В СКЛАДНОМУ СВІТІ
(ДО15-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО
СИНЕРГЕТИЧНОГО ТОВАРИСТВА)"

*І.А. Доннікова, докт. філос. наук,
НУ "Одеська Морська Академія", Одеса
donnikova_iran@ukr.net*

ЛЮДИНА І КУЛЬТУРА В ПАРАДИГМІ СКЛАДНОСТІ

У постнекласичних дослідженнях концепт складності виконує функцію не тільки гносеологічного принципу (див. принципи складного мислення за Е. Мореном), а набуває онтологічного статусу. Він стає феноменом, який дозволяє осмислювати природу, суспільство і людину як складності, що певним (складним) чином пов'язані між собою. Відбувається зміщення акцентів з дослідження складності самоорганізації до аналізу самоорганізації складності.

І.С. Добронравова визначила складність як процес, наголошуючи на неможливості її редукційного розуміння [Добронравова І. С. Сложность как процесс / И. С. Добронравова // Синергетическая парадигма. "Синергетика инновационной сложности". – М.: Прогресс-Традиция, 2011. – С. 152]. Дійсно, складність не розкладається на елементи або частини, кожна з яких є простішою за ціле. У зв'язку з цим Л.Д. Бевзенко зауважує, що цілком доречно говорити про вкладені або накладені складності. "Якби ми не посилювали роздільну здатність оптики розгляду, ми будемо переходити від однієї складності до іншої, від одного рівня фрактала до фракталу глибшого рівня" [Круглий стіл "Досягнення та перспективи синергетичних досліджень у вітчизняній гуманітаристиці" (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 17 квітня 2016 року) // Філософія освіти. – 2016. – № 1 (18). – С. 198-199].

На нашу думку, продуктивною є експлікація концепту складності в філософсько-культурологічне знання, яке осмислює "вічне питання" про сутність культури, виявляє зв'язок культури з людським існуванням. Актуальність такого переосмислення зумовлена не тільки процесами, що відбуваються в "століття біфуркацій", але й тим, що сучасна соціальна реальність презентує безліч культурних "світів", способів буття, які іноді не зістикуються настільки, що створюють жорсткі кордони, вступають в конфлікти, в відкрите протистояння. При цьому стираються межі між культурним і не культурним, людським і антилюдським. Іншими

словами, людське визначається як культурне в будь-яких своїх проявах. Але розмивання меж власно культурного призводить до руйнування обріїв й власне людського, тобто по суті до зникнення людини. Стає необхідним переосмислення культури як феномену складності, до якого належить і людина, або, переосмислення людини як складності, до якої належить культура.

Що нового в осмисленні цієї проблеми дає концепт складності?

По-перше, створюється можливість поєднати існування людини та існування культури, розглядаючи їх як антропологічну складність. Антропологічна складність виражає, з одного боку, екзистенційну єдність людини і культури. Вони є складностями, що "вкладені" одна в одну: в культурному міститься, втілюється людське, в людині – присутнє (потенційно і актуально) культурне. З іншого боку, в онтологічному плані вони ніколи не співпадають, не вичерпуються одне одним. Людина є надмірною по відношенню до культури, до актуалізованому в культурі, виходить за її межі. Тому завжди має місце апріорна неактуальність створеного культурного – воно виражає тільки певний аспект людського. З іншого боку, культура розширює межі антропологічного буття, стимулюючи людину до творчості, реалізації свободи, тим самим також не співпадаючи з людиною, якою вона є "тут і зараз". Крім того, заохочуючи різноманітність людського існування, культура створює культурні цілісності, встановлюючи їхні межі, тим самим продукуючи протиріччя між ними. Тобто антропологічна складність є холистичною і водночас такою, що розпадається через внутрішні протиріччя, але саме вони, за словами Є. Морена, парадоксальним чином створюють її [Морен Э. Метод. Природа Природы – М.: "Канон+" РООИ "Реабилитация", 2013. – С. 14].

По-друге, концепт складності дає можливість враховувати не тільки творчі, але й руйнівні потенції людини, яка одночасно і створює і знищує культуру. Адже пізнання складного було б неможливе без критеріїв розрізнення ускладнення й спрощення, самоорганізації та самодезорганізації, з пошуку яких й починається "нелінійна наука" або "наука про складність" [Мелик-Гайказян И. В. Иллюзия сложности мира НИ-ТЕСН // Инновационная сложность / отв. редактор Е.Н. Князева. – СПб.: Алетейя, 2016. – С. 513]. До речі, виявленням саме цих критеріїв в людському бутті й займається сучасна філософсько-антропологічна думка, намагаючись об'єднати теоретичні здобутки "позитивної" та "негативної" антропології.

По-третє, концепт антропологічної складності потребує розгляду культури як процесу, зв'язаного з процесом життєтворчості людини. Виявляється недостатнім усталене визначення культури як способу людського буття, яке тяжіє до розуміння її як єдиного та універсального. Культура з'являється і проявляється тоді, коли виникає необхідність співвіднесення, узгодження, організації різноманіття виявів людського, як в самій людині (коли йдеться про індивідуальне становлення), так і в її соціокультурному оточенні. Саме тоді виникає питання про власне

людське буття, творчі можливості людини та ризики її універсальної безмежної реалізації. Культура "присутня" на всіх рівнях і в різних сферах людського буття, але зміна "масштабу" потребує враховувати зміну критеріїв "культурності", оскільки кожна індивідуальна складність створює себе тільки їй притаманним унікальним способом. Тож маємо можливість враховувати фрактальність, самоподібність соціокультурного буття і водночас неповторність його культурних форм, на межах існування яких створюється або руйнується культура.

Якщо людина є складністю, способом самоорганізації цієї складності є культура. яка дає можливість людині "самій створювати себе частини середовища в процесі свого становлення" [Добронравова І. С. Сложность как процесс / И. С. Добронравова // Синергетическая парадигма. "Синергетика инновационной сложности". – М.: Прогресс-Традиция, 2011. – С. 152].

Ю. А. Мелков, докт. филос. наук, МАУП, Києв
ym173@ya.ru

СЛОЖНОСТЬ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА В НЕВЫНОСИМО СЛОЖНОСТНОМ МИРЕ

Утверждение в современной науке концепта сложности и даже "сложности", которое относится к одной из наиболее примечательных и характерных особенностей эпохи становления постнеклассического типа научной рациональности, одновременно является, можно сказать, проявлением и такого свойства этой рациональности, как человекомерность. Человек не является простым "наблюдателем" сложности, вдруг откуда не возьмись образовавшейся в процессе познания им окружающего мира, – эта сложность оказывается отражением и отчасти даже конструкцией самого человека: как убедительно продемонстрировали в XX в. представители в частности Киевской школы философии XX в., а в особенности В. П. Иванов, человечность, в полном соответствии с классическим тезисом Протагора, выступает мерой самого бытия. Мир – это, прежде всего, "мир человека", "бытие-для-человека", пределы которого задаются способом практического упорядочивания мира вокруг человека, путём "ограничивания" его жизненного мира.

Другими словами, "сложность" современного мира, то есть, мира в понимании современного познающего и воспринимающего его человека, не сводится только к отсутствию простоты, к многофакторности, к непредсказуемости – подобно тому, как неклассическое понимание мира, в котором взмах крыльев бабочки в одной точке земного шара способен вызывать природные катаклизмы на другом конце планеты, противостоит классическому истолкованию мира как часового

механизма, устроенного предельно простым образом. Сложность мира означает также и его непрозрачность для рационального познания – ту самую непрозрачность, которая в пределах правомерности классического идеала рациональности стыдливым образом изгонялась в сферу области человеческого сознания, обеспечивая тем самым возможность познания "точной картины физических явлений в мире" [Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеал рациональности / М. К. Мамардашвили. – Тбилиси : Мецниереба, 1984. – С. 5].

Сложность мира как отражение сложности человеческого бытия отличается вместе с тем – а то и прежде всего – акцентированием ценностных факторов. Как подчёркивает В. П. Иванов: "Бытие и небытие – это не фазовые состояния, а *ценности*, которые могут быть даны лишь тому, кто способен созидать и ценить" [Иванов В. П. Мировоззрение как форма сознания, самоопределения и культуры личности // Мировоззренческая культура личности (философские проблемы формирования) // В. П. Иванов, Е. К. Быстрицкий, Н. Ф. Тарасенко, В. П. Козловский. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 29], – стало быть, человеку. Непредсказуемость последствий взмаха крыльев бабочки, вообще любого явления мира, включая деятельность самого человека, "сложна" не столько в меру затруднительности познания этих последствий, сколько сообразно той опасности, которую они представляют для существования как этого мира, так и самого человека. В этом отношении выступает в качестве одного из ведущих критериев для проведения "гуманитарной экспертизы" деятельности человека выступает минимизация рисков: к примеру, вполне возможно, что наука не способна одна дать точный и бесспорный ответ на вопрос о природе таких сложных явлений, как глобальные изменения климата или истончение озонового слоя, – однако в ситуации заведомой неоднозначности тем более следовало бы равняться на наиболее благоприятный (а значит, наименее рискованный) сценарий будущего – поступая так, как если бы деятельность человека действительно могла бы нанести неотвратимый ущерб природе и климату (но очевидным образом не должна этого делать).

Оценка уровня сложности, как любое ценностное суждение, всегда отличается непреодолимой субъектностью. Простота мира, таким образом, прямо пропорциональна уровню лёгкости человеческого бытия, столь знакомой нам по образчикам постмодернистской культуры, и осознание экзистенциальной сложности нашего бытия оборачивается представлением о сложности мира. Не случайно представители отечественной традиции философской мысли обозначали практическую деятельность человека по отношению к миру как "имманентный принцип самоорганизации" самого природного мира [Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство. – К. : Наукова думка, 1977. – С. 14]. Человек выступает своего рода "глашатаем Вселенной", голосом природы. Индивидуальное творчество, даже просто жизнедея-

тельность личности не может более рассматриваться в плоскости беспредельного волюнтаризма, ограничиваясь не только социальными или религиозными, но и экологическими, можно сказать, онтологическими рамками. А потому сложность мира, как и сложность его познания и осмысления относится к числу тех вопросов, которые, подобно глобальным проблемам, осознанным человечеством в XX веке, по меткому выражению А. Печчеи, находятся, а значит и решаются, внутри самого человека, а не вне его [Печчеи А. Человеческие качества : Пер. с ит. / Аурелио Печчеи. – М. : Прогресс, 1980. – С. 14].

Т. Е. Новицкая, Институт философии НАНБ, Минск, Беларусь
eregister.philosophy@gmail.com

ПРОБЛЕМА ДОПУСТИМЫХ ПРЕДЕЛОВ ИСКУССТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ HUMAN ENHANCEMENT

Терапию и human enhancement можно дифференцировать, поскольку особенность последнего – в том, что оно предполагает преобразование структуры и функций организма [Greely T.H. Regulating human biological enhancements: questionable justifications and international complications // The Mind, The Body, And The Law: University Of Technology, Sydney, Law Review. 2005. – 7. – Pp. 87–110.]. Исследователи используют понятие нормы (нормальности), чтобы разделить терапевтическое вмешательство, ориентированное на восстановление здоровых функций организма, и улучшение, осуществляющееся для усиления его потенциала с ее превышением. Иногда терапия классифицируется как находящаяся в компетенции медицины, а enhancement – за ее пределами. Неоднозначность понятия нормальности связана с 2-мя аспектами: 1) описательным (она определяется статистически, как типичная совокупность биологических функций для выживания и размножения; типичность – среднее значение применительно к достаточно большой выборке населения); 2) нормативным (она трактуется как соответствие определенным моральным, социальным или культурным нормам (наблюдается вариативность оценки одного и того же признака в разных культурах, обществах)). В дискуссиях о допустимости "улучшения" человека, можно выделить несколько крупных "лагерей", выступающих "за" и "против". Рассмотрим их основную аргументацию.

Для ряда сторонников human enhancement допустимы: применение допинга в спорте, препаратов для улучшения IQ и модуляции эмоций, биохимического "усиления любви", увеличения продолжительности жизни; улучшение приемлемо для повышения благосостояния человека и общества. Некоторые из них убеждены, что определенные усовершенствования должны быть обязательными: нравственное улучшение

могло бы защитить человечество от деструктивной деятельности [Persaud, R. "Does smarter mean happier?" in *better humans?: The politics of human enhancement and life extension*. – London: Demos, 2006.]. При-
сущие нам моральные диспозиции получили развитие в отличной от
современной социальной среде, и они не релевантны существованию в
высокотехнологичном мире. Дж. Савулеску настаивает на обязательности
применения методов "улучшения" человека в ходе репродукции и
пытается философски обосновать принцип "прокреативного благодея-
ния": родители несут моральное обязательство за воспроизводство наи-
лучшего потомства [Savulescu, J. *Procreative beneficence: why we should
select the best embryos* // *Bioethics*. – 2001. – 15. – 5/6. – Рр. 413–426.].

Биоконсерваторы обеспокоены непреднамеренными последствиями
enhancement и рисками неравенства, если технологии улучшения будут
доступны лишь наиболее обеспеченным слоям общества. Может воз-
никнуть проблема перенаправления медицинских ресурсов на обслу-
живание нужд богатейшей части населения вместо того, чтобы об-
ратить их на необходимую помощь менее состоятельному большинству.
Приоритет следует отдавать терапии как средству поддержания спра-
ведливого равенства возможностей для всех членов общества. Подче-
ркивается опасность создания "дизайнерских младенцев" как возмож-
ной предпосылки образования отдельного вида улучшенных людей и
использования улучшения для обмана, мошенничества, получения
несправедливого преимущества. Биоконсерваторы выступают катего-
рически против генетического конструирования будущих поколений.
Вторжение в человеческую природу является угрозой для человеческо-
го достоинства: существует риск дестабилизации ценностей, опреде-
ляющихся особенностями природы человека. Попытки human
enhancement интерпретируются как "игра в Бога". Незапланированные
риски – одно из наиболее слабых мест в обосновании возможности и
необходимости реализации "улучшения". В контексте косвенных по-
следствий проблема свободы воли и автономии "улучшенного" челове-
ка сталкивается с противоречиями. Насколько свободен человек, в мозг
которого по его собственной воле установлен имплант для улучшения
памяти и мышления? Не станет ли интегрированное устройство инст-
рументом контроля и/или ограничения? Технологии улучшения могут
иметь побочные эффекты. Их применение должно быть, по крайней
мере, меньшим из зол, поскольку зачастую они сопрягаются с вредом
для здоровья человека. Существуют ситуации информированного со-
гласия, когда осознание рисков и ущерба метода все равно не остано-
вливает пациента. Можно ли патерналистски запретить ему этот выбор?
Улучшение может иметь косвенные последствия не только для того, кто
выступает их объектом, но и для общества. В качестве еще одного
социального эффекта улучшения можно рассмотреть необходимость

общественных перемен в связи с продлением продолжительности жизни (вплоть до радикального).

Таким образом, human enhancement выходит за рамки дилеммы свободы и автономии, поскольку чреват негативными последствиями для общества в целом. Возможны 3 решения вопроса о пределах допустимости улучшения человека: 1) снятие всех ограничений (неоправданно, опасно ввиду неизбежности рисков для человека, общества и будущего человечества); 2) полный запрет (неэффективен, нереалистичен, поскольку мораторий на любые разновидности улучшения может быть лишь локальным, в мировом масштабе прогресс в данной сфере не остановить. Местные запреты лишь поспособствуют возникновению нелегальных биомедицинских практик или выездному медицинскому туризму. Ввиду сложностей дифференциации улучшения и терапии мораторий может блокировать и доступ к необходимым медицинским вмешательствам, создать препятствия для развития науки); 3) установление некоторых ограничений (несмотря на серьезность вызовов, является оптимальным законодательное разрешение на осуществление на необходимое (для жизни и здоровья) использование ряда биомедицинских технологий, сочетающееся с их конструктивным регулированием на основе идеалов свободы, прав человека, человеческого достоинства и общественного благосостояния).

Круглий стіл СХІД-ЗАХІД: СЦЕНАРІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЧИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ?

М. І. Бойченко, д. філос. наук. проф., КНУТШ, Київ
boychenko_m@univ.net.ua

ЄВРОПЕЙСЬКА ЛОКАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗМУ

Україна як на державному рівні (щонайменше з часу знакового послання Президента України Верховній Раді "Європейський вибір"), так і на суспільному рівні (чого варті лише дві останні вітчизняні революції, особливо Євромайдан) прийшла до визначеності щодо своєї геополітичної локалізації. Чого не можна сказати щодо вітчизняних науковців, політологів, але також, як не дивно, і філософів. Коли мова заходить про так званий цивілізаційний дискурс, з'ясовується, що Україна спочатку має нібито довести, що вона не належить до слов'янської цивілізації (яка варіюється від східнослов'янської цивілізації, православних теренів, до євразійського світу, візантійської традиції і навіть "руського мира") – або переживає болісний розрив з нею ("розколота цивілізація" [Михальченко М. Цивілізаційна чи ціннісна розколотість України? / М. Михальченко, Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 18-28.]). Чи наявний насправді ефект розколотості? Чи знаходиться Україна у ситуації культурного, політичного чи будь-якого іншого "шпагату" між "Сходом" і "Заходом"? Ми глибоко переконані, що тут більше надуманих, аніж реальних проблем. Причому сама концептуальна рамка "Схід-Захід" видається нам глибоко чужою вітчизняній ментальності, а головне – національним інтересам України.

Концепції "східної" культурної, ба більше суспільної ідентичності України переважно продукують прихильники доведення "східного" ества українського суспільства – на противагу "західній" проекції європейського майбутнього України. Такий поділ на "Схід" і "Захід" має свій родовід від суперечки "західників" і "слов'янофілів" на початку XIX століття у царській Росії, а приписуванню Україні саме "східної" цивілізаційної ідентичності завдячуємо, вочевидь, інспірованому цими суперечками М.Я.Данилевському [Данилевский Н. Я. Россия и Европа. / Н. Я. Данилевский. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, Изд-во "Глагол", 1995. – 513 с.]. Втім, саме таке визначення "Сходу" і "Заходу" має, на наш погляд, цілком штучний і надто умовний характер. Вже у різних країнах Європи Захід розуміли інакше – досить посплатися ще на О.Шпенглера, для якого "західні країни" (Abendland) – це, передусім, Німеччина і Франція [Шпенглер О. Закат Европы / О.Шпенглер; [пер. с

нем.]. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 1376с.]. Також і "Схід" у Європі традиційно – це, передусім, мусульманський та китайський регіони. Росія та Україна ніколи однозначно як навіть у Європі "Схід" не маркувалися. З розширенням міжнародної політики, економіки та інших сфер суспільного життя до глобальних масштабів поділ на "Захід" і "Схід" взагалі втратив сенс: будь-яка точка планети у одному відношенні виявляється "Заходом", а у іншому – "Сходом". Це ситуація аналогічна моделюванню центра кола з безкінечним радіусом, яку запропонував свого часу для осягнення нескінченності світів Ніколаєм Кузанським [Кузанский Н. Об ученом незнании /Н.Кузанский; [пер. с лат.] // Кузанский Николай. Соч.: В 2 т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1979. – С.47-184.]. Таким чином, дискурс за моделлю протиставлення "Схід-Захід" є анахронізмом у добу глобалізації. Якщо розглядати питання не з позицій абстрактних моделей, а у конкретиці суспільних відносин, тоді варто зауважити, що глобалізація як виклик якщо й не нівелює повністю відмінності між країнами – культурні, економічні, політичні (змістовно вони все ж зберігатимуться завжди) – то в усякому разі значною мірою вирівнює їхню значущість як частин єдиного цілого: вони втрачають свою унікальність і самотність, адже їхнє збереження відтепер залежить не тільки, і навіть не стільки від внутрішніх причин (традиційної соціальної детермінації), скільки від обставин функціонування глобального цілого, без якого ці причини вже не можуть діяти.

Таким чином, найчастіше питання стоїть про те, якою мірою і як надовго зберігають свій залишковий вплив старі культурні чи інші суспільні розбіжності. Прагнути надати їм пріоритетного значення означає намагання протистояти колосальним доцентровим силам глобалізації. Втім, можна уявити, що старі соціальні розрізнення можуть набути нове соціально-функціональне призначення у нових, глобальних умовах. Але тоді це буде у будь-якому разі вже нове протистояння – протистояння локальних частин глобального цілого, а не самодостатніх культурних регіонів. У цьому контексті варто, на нашу думку, зосередити увагу на питанні про пошук історичних джерел базових цінностей Заходу і Сходу. Для Заходу – це християнські цінності, скільки би не говорили про секуляризацію (яка, до речі, сама є породженням християнства). Для Сходу це цінності східних релігій. У чому відмінність? У незаперечній суспільній цінності людини як індивіда у християнстві, та незаперечній суспільній цінності спільноти у східних релігіях. Особливо яскраво цю відмінність демонструє неприйнятність негативної колективної відповідальності на Заході – у сенсі неможливості карати людину за ознакою не її власних неприйнятних вчинків, а за ознакою приналежності до спільноти, інші представники якої демонструють ці вчинки. Саме з цього виростають знамениті європейські цінності, ядром яких є концепція прав і свобод людини як особистості.

Власне, нині протистояння "Сходу" і "Заходу" як виклик глобалізму є не географічним протистоянням, а духовним – так само, як свого часу Е.Гуссерль проводив чітке розрізнення між географічною Європою та Європою духовною [Гуссерль Е. Криза Європейського людства і філо-

софія /Е.Гуссерль; [пер. з нім.] // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – К.: Ваклер, 1994. – С. 62-94.]. Це протистояння навіть не суспільств чи країн – нині це протистояння особистостей, які об'єднуються у комунікативні спільноти довкола цінностей або ж індивідуалістично заснованої духовності, або ж духовності, обґрунтування якої можливе лише на колективістських засадах. Власне, це – розмежування за принципом соціальних мереж, воно відбувається наскрізно через усі суспільства і країни світу. Саме тому "фундаментальний ісламський тероризм" не може бути локалізований у певних країнах – його метастази легко проникають в усі країни світу. Водночас, не меншу здатність до проникнення в усі країни світу давно і успішно демонструє ідеологічний опонент такого тероризму – західний лібералізм. Таким чином, питання не може ставитися таким чином, що Україна цілком і повністю має бути визначена або ж як частина "Заходу", або ж як частина "Сходу". Можна лише боротися за те, щоб в Україні домінували європейські цінності, щоби кожен прагнув захистити тут і тепер власну гідність і право вирішувати, яким буде його майбутнє, щоби ці цінності приваблювали все більшу частину громадян України.

І. В. Вовчок, студ., КНЛУ, Київ
vanya_kot@icloud.com

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЯПОНІЇ : РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ СИНТОЇЗМУ)

Роль релігії в глобалізаційних процесах є достатньо досліджуваним і цікавим явищем. В більшості випадків аналізують глобалізаційні аспекти світових релігій. Можна, певним чином, говорити про розповсюдження християнства як певний глобалізаційний проект (починаючи з середньовіччя). Подібні процеси – в меншому, звісно, масштабі – відбувалися і, певною мірою, продовжують відбуватися в Японії, де японська національна релігія – синтоїзм – стоїть перед необхідністю ужитися з явищами, притаманними іншим релігіям та культурам. Звісно, не можна казати про повну аналогічність загальносвітових процесів тим, що відбуваються в японській культурі, але, на мою думку, порівняння японських релігійних процесів із зарубіжними (і, особливо, західними) може бути цікавим.

Хоча світові релігії певним чином започаткували глобалістичні тенденції (в тому числі і через місіонерське розповсюдження), але для сучасного світу характерним є виразний опір багатьох місцевих релігійних утворень глобалізації. Логічно було б припустити, що релігії зацікавлені у глобалізаційних процесах, але це не завжди так. Іслам, наприклад, зобов'язаний глобалізації зростанням своєї популярності, чинить їй найсильніший опір, вважаючи її проявом експансії західних цінностей та моралі. У глобалізованому світі немає місця для жодної унікальності та своєрідності і цей підхід поширюється і на релігійну своєрідність. В

більшості країн світу питання глобалізації часто викликає бажання зачинитися і чинити спротив – за винятком тих, хто розглядає глобалізацію як процес поширення власної культури (наприклад, США).

Якщо ж ми подивимось на японську дійсність, то побачимо відчутно іншу картину. З одного боку, японське суспільство від самого початку свого формування не було індивідуалістичним. Колективізм та схожість є, мабуть, найвизначнішими рисами японців, і зараз, коли Японія змушена включитись до процесу глобалізації, вона начебто успішно переймає усе "закордонне" – від слів (за підрахунками, в найближчі десятки років рівень запозичень в японській мові сягне 70%) до стилю життя. Причому в історії японської культури ми бачимо приклади дуже успішного прийняття релігійно-філософських глобальних проектів (від буддизму до конфуціанства з даосизмом). З іншого боку, синтоїзм – який виступає основою японської дійсності – не здає своїх позицій світовим релігіям і демонструє здатність уживатися з усім новим, що з'являється в Японії – від даосизму до християнства.

На мою думку, ключ до розуміння такого "вміння виживати" – у природі самого синтоїзму та в характерних рисах японського суспільства. Синтоїзм відрізняється від більшості інших релігій. Він не має догматик, тут відсутній ряд мотивів на кшталт спасіння душі або одноосібності бога чи певної кількості божеств. Синтоїзм радше можна охарактеризувати як своєрідну суміш зведення правил та давніх японських культів і вірувань. Він – сам по собі, без політичної складової – не забороняє сповідувати інші релігії.

Таким чином, Японія демонструє досить специфічний сучасний проєкт, в якому ніби яскраві глобалістичні тенденції поєднуються із унікальною здатністю зберегти власну своєрідність. Причому індивідуалістичний західний (можливо, краще сказати "не-японський") світ звик вголос, відкрито відстоювати свої позиції. Прикладів цьому досить багато: Brexit, невдоволеність багатьох жителів європейських країн мігрантами, на яку останні часто відповідають невдоволеністю європейським стилем життя, радикальні та терористичні рухи (особливо "ісламські"). З точки зору глобалізації, все унікальне, своєрідне є "застарілим" і має зникнути. Якщо хочеш вижити і влитися в новий контекст – повинен відповідати новим правилам, бути уніфікованим. Значна частина західного суспільства і, фактично, все близькосхідне суспільство з цим не згодні. Звідси – голосний, помітний протест. Втім, в Японії, як вже було зазначено раніше, протесту, начебто, немає. Але звернувшись до історії, можна побачити, що більшість того, з чого складається сучасна Японія, було запозичено з інших культур, і все запозичене японцями засвоюється, перероблюється і сприймається як своє. В японському суспільстві завжди зберігається певний прошарок "власне японського". Китаїзми тут асоціюються з книжним письмом, американізми – із технікою, але область "тонких матерій" – почуттів, відносин з рідними тощо – обслуговується здебільшого японськими словами. Японське суспільство – так само, як і суспільства більшості країн світу – чинить опір глобалізації, але значно

м'якше і непомітніше. Японці часто не у захваті від іноземців, які чудово володіють японською; у той самий час рівень знання англійської (і це за наявності великої кількості запозичень) нижчий, ніж у більшості країн Азії.

Тож, на мою думку, можна говорити про те, що процес глобалізації в Японії наразі носить лише "поверхневий" характер. Зростання національно орієнтованих рухів, спротив глобалізації з боку релігії як явища, конфлікти світоглядів, що часто відбуваються при зіткненні представників різних націй та світів, підкріплені антиглобалістичною політикою правлячих кіл багатьох держав здатні якщо не згорнути, то значно призупинити процес глобалізації.

Т. С. Воропай, докт. філос. наук, ХНУВС, Харків
voropayts@gmail.com

ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГЕОПОЛІТИКА

Ідентичність є сталою ознакою зрілих осіб чи спільнот за умов миру і стабільності, але вона проблематизується за кризових умов (війна, революція, соціальна криза тощо), коли особа чи спільнота усвідомлює не лише те, ким вона є, але й переосмислює те, ким вона хоче або повинна бути. Національна ідентичність означає політичну суб'єктність того, кого без неї геополітично вважають лише об'єктом міжнародних відносин. Чинник ідентичності навіть невеликої чи молоді громадянської, або політичної, нації здатен серйозно плутати карти у геополітичних розкладах "серйозних світових гравців".

У 1996 році Семюель Хантінгтон надрукував книгу "Зіткнення цивілізацій", присвячену світові після часів холодної війни. Головна її ідея полягала у тому, що в сучасному світі моделі згуртованості, дезінтеграції і конфлікту визначають культура і культурна ідентифікація. Культурне домінує над політичним і ідеологічним. З огляду на це С. Хантінгтон констатував, що "Україна є розколотою країною". На його думку, під час ймовірного розділу України буде більше насильства, ніж при розпаді Чехословаччини, але він буде куди менш кривавим за розпад Югославії. Американський політолог Джордж Фрідман у виданій в 2009 році книзі "Наступні 100 років" пропонує свій геополітичний прогноз. Перебіг світової політики у часі й просторі він поєднує з передбаченням майбутніх технологій, головним чином воєнних. На його думку, домінування США у XXI столітті триватиме: "Росія обов'язково намагатиметься встановити свої порядки, а США обов'язково спробують цьому завадити. Але у кінцевому рахунку Росія не зможе перемогти". Та "нове поглинання Білорусі і України російською зоною впливу станеться протягом наступних 5 років. Коли це відбудеться, Росія повернеться до кордонів з Європою, котрі відповідають тим, що існували у період між двома світовими війнами". Цей прогноз, термін якого наразі вже сплив, підтвердився лише почасти, найменше щодо України. Тому, мабуть, в останньому

докладі приватної розвідувально-аналітичної компанії STRATFOR, президентом якої є Дж. Фрідман, прогноз наших перспектив висловлений у досить обтічній формі: "Нинішній конфлікт з Росією за Україну буде залишатися у центрі міжнародної системи у найближчі декілька років, але ми не вважаємо, що Російська Федерація здатна проіснувати у своєму нинішньому виді ще десять років... На захід від Росії Польща, Угорщина і Румунія спробують повернути регіони, втрачені колись у боротьбі з росіянами. Вони спробують приєднати Україну і Білорусію" (лютий 2016). Картина буде неповною, якщо не згадати студії та прогнози російських геополітиків. Книга Є. В. Гільбо "Постіндустріальний перехід і світова війна" (2013) видається тут однією з найбільш знакових. Головна її тема – прийдешня світова війна, що з фази окремих конфліктів переходить у глобальну фазу. Наскрізна ідея книги – кінець національної держави як такої і переформатування світу корпоратократією – не є новою (про це давно пишуть У. Бек, З. Бауман, С. Хантінгтон, І. Валлерстайн й інші дослідники зі світовим ім'ям). Для України та Росії наслідки цього процесу, за Є. В. Гільбо, будуть вельми негативними ("...держави – це вже ілюзія, і робота у неї – не ухвалювати рішення, а оформлювати стан справ, що склався"; функція президента не лише в Україні, але "навіть у вмираючій державі РФ – чисто піарна", "...ще до закінчення знищення України терористична війна перекинеться на РФ" тощо). При цьому наголос Гільбо робить не на стосунках Росії й України, а на "світовому закуліссі": "...війну веде світова корпоратократія проти Росії"; в Україні "вирішено провести етнічну чистку всіх слов'ян і зробити чисто мусульманську територію", оскільки "між РФ або тим, що від неї залишиться, і Європою має бути культурно чужий простір" і т. п. Інші російські експерти ще більш категоричні й войовничі. Такий собі Р. В. Іщенко, президент Центру системного аналізу і прогнозування, лякає війною не тільки Україну, а, передусім, Європу, яка, ухваливши проект "Східне партнерство", "вдерлася до зони життєвих інтересів Росії". "Після того, як громадянська війна запалає на всій території колишньої України, питання її переносу на європейську територію стане питанням часу, а не принципу". Впевненість, що війна запалає, Р. В. Іщенко пояснює тим, що "США зацікавлені Україну підпалити, а Росія без ЄС не зможе відрубати палию руку, ЄС же закрив очі, тремтить за стіною і сподівається, що пронесе. Так само, з об'єктивних причин, Росія не зможе запобігти підпалу Європи, а він набуде невідворотності, як тільки стане зрозуміло (майже зразу і стане), що підпал України не дав очікуваного результату". Прогнози Р. В. Іщенка ґрунтуються на упевненості, що "нині про Україну, з точки зору геополітики, можна забути".

Професор московського науково-дослідницького університету "Вища школа економіки" С. О. Медведєв вбачає у тоні і стилістиці низки російських експертів ознаки "російського ресентименту", який і полягає саме у тому, щоб позбавити Україну здатності бути суб'єктом політичної активності, позбавити ідентичності як такої. Уперте небажання В. В. Путіна бачити реальні сили і процеси, що привели до Беслану і до Майдану

(крах неопатримоніальних режимів на Кавказі і в Києві, що підтримувалися Москвою), прагнення все звалити на підступи США – це є типовий ресентимент, спроба перенести власні невдачі на фігуру зовнішнього ворога, наголошує авторитетний російський вчений.

Час минає і пропутінська геополітична футурологія, попри цинічне красномовство, виявляє свою хибність. Причина цього, на нашу думку, комплексна: по-перше, спроби поєднати правду і брехню, так звана "напівправа"; по-друге, суміш нібито об'єктивних наукових підходів і заангажованої пропагандистської риторики; по-третє, розгляд подій у статистиці, а не в динаміці, тоді як сила геополітичних прогнозів полягає як раз у тому, щоб постійно розпізнавати нові тенденції, своєчасно корегувати передбачення. До того ж виникають і "незручності з ідентичністю", коли треба чесно собі визнати, що молода українська громадянська

нація, ідентичність котрої протягом десятиліття загартувалась досвідом Помаранчевої революції, революцій й Революції гідності, здатна впливати на справи у державі та світі, а не бути просто "електоратом", який "випускає пари", лежачи на дивані біля телевізора чи блукаючи у безкраїх соціальних мережах. З іншого боку, українцям як молодій громадянській нації, не слід легковажити ані прогнозами серйозних геополітиків, оскільки вони не позбавлені певних підстав, ані загрозливими проявами "російського ресентименту".

С. В. Гераськов, канд. філос. наук, ДонНТУ, Покровськ
sergii.geraskov@gmail.com

"МІЖ СХОДОМ ТА ЗАХОДОМ": ЯПОНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасна Японія є повноправним членом західної спільноти, залишаючись при цьому частиною азійського світу. У такій ситуації цікавим постає питання про японську ідентичність та пов'язані із цим наслідки. Подвійність процесів самоідентифікації японців, що сьогодні належать як Сходу, так і Заходу, змушує їх замислюватися над власною ідентичністю та переосмислювати її [Гераськов С.В. "Між Сходом та Заходом": трансформація японської ідентичності у вимірах глобалізації // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – Луганськ, 2013. – №23 (282). Ч.ІІ. – С.131-139].

Останнім часом зростає множинність ідентичностей, виникають нові рівні "ідентифікаційної піраміди" (наприклад, мешканець Токіо – японець – хтось ще). Ц. Акаха вважає, що у Японії є три ідентичності, що ґрунтуються на націоналізмі, регіоналізмі та глобалізмі [Акаха Ц. Ніхон міцу-но као (Три обличчя Японії): Япон. мовою // 21 сейкі-но Ніхон, Адзіа, секай (Японія, Азія, світ в XXI ст.). – Токіо, Кокусай сьоїн, 1998. – С. 790-798]. Більшість японців, природно, асоціюють себе з культурно-цивілі-

заційною спільнотою, але глобалізація неминуче ущільнює взаємозв'язки та переплетення культур.

Одним із відомих сценаріїв глобалізації сучасного світу є глокалізація (примітно, що термін *global+local* було введено керівником корпорації "Sony" А. Моріта) – синтез модернізації локальних культур з досягненнями глобальної мультикультурної цивілізації. Японія стала яскравим прикладом успішної версії глокалізації. За соціально-політичним устроєм вона не надто відрізняється від західних країн і цілком може вважатися однією з них. Однак зрозуміло, що японці по-іншому відносяться до своєї ідентичності. Навіть якщо не перебільшувати визнану специфіку японських традицій, Японія певним чином протиставлена Європі як джерелу модерна і постмодерна. При цьому часто можна зустріти сентенції про занепад японської культури, твердження про те, що у Японії, де національну ідентичність намагаються ототожнити із західною, процес поширення егоїзму та нігілізму вже неможливо зупинити [Ватанабе Р. Ніхондзін-но айдентіті. Ніхон бунка-но кодзо то Ніхон буммей-но суйтай (Ідентичність японців. Структура японської культури і занепад японської цивілізації): Япон. мовою. – Токіо, Іванамі сьотен, 2002].

Сьогодні Японія демонструє симбіоз західної політичної та східної конфуційсько-буддистської ідентичності. При всій еклектичності подібного явища не виникає глибоких розбіжностей всередині цього комплексу. Подібне гармонійне поєднання традицій та інновацій в японській науці отримало назву *дзассюсей* (гібридність) [Като С. Ніхон бунка-но дзассюсей (Гібридність японської культури): Япон. мовою // Дзассюбунка. – Токіо, Коданся, 1974. – С. 28-32]. Високий рівень здатності гібридизації, по-перше, спричинено тим, що японська свідомість здатна трансформувати й пристосувати запозичення настільки ефективно, що вони приймаються як щось органічне і типове. По-друге, специфіка японської традиції полягає в тому, що сприйняття нового ніколи не вимагало концептуальної перебудови свідомості, ніколи не виникало питання примусової заміни старого новим, запозичення асимілювалося, доповнюючи автохтонну синтоїстську культуру Японії.

Стрімке запозичення надбань масової культури японським соціумом, глобалізація комунікацій мали би спричинити розмивання національних традицій. Насправді ж спроби вестернізувати японське суспільство ззовні викликають його звернення до найглибших рівнів національної свідомості та зміцнення далекосхідного коріння національної ідентичності. Як відомо, остання пролягає у архетипах мислення нації, які є значно сильнішими та потужнішими за аргументи поп-культури. Як історичний приклад цивілізаційно-культурної реакції на західні впливи, можна навести рух *кокусуй ходзон* ("збереження національної сутності"), що виник у 80-ті роки ХІХ ст.

У протилежність до західного впливу японці зараз підкреслено починають визнавати свої іманентні зв'язки з Азією. У процесах японської самоідентифікації азійська складова проявляє тенденцію до наростання. З іншого боку, не так давно минуло захоплення теорією ніхондзін-

рон, що декларувала унікальність японської нації, виділяючи Японію як самостійну цивілізацію. Як відомо, С. Гантінгтон також виокремлював японську цивілізацію з-поміж інших як самостійну й самодостатню [Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: АСТ, 2005]. Така класифікація викликала питання у багатьох дослідників, і зараз треба визнати, що подібний дискурс радше перетворився на міф про японську унікальність. Однак навіть якщо визнавати Японію самостійною цивілізацією, її обов'язково слід корелювати зі східноазійською та глобальною цивілізаціями, враховуючи велику кількість точок перетину.

Неминуче останнім часом взаємопроникнення та знайомство з особливостями мислення представників інших культур зумовило появу нового погляду на себе і бажання продемонструвати своє "я" світові. Але, як пише Х.Каваї, "японці не враховують, що на Заході індивідуальність в людині розвивається в рамках християнства, тоді як в Японії прагнення виразити власну індивідуальність детерміноване новомодними ідеями. Воно не має серйозних підстав і, у своїй основі, відрізняється від того розуміння людської індивідуальності, що існує на Заході. Це – спотворений індивідуалізм (*ібіцу на кодзінсюгі*), через який захиталися моральні цінності японців" [Каваї Х. Коре кара-но ніхон (Майбутня Японія): Япон. мовою. – Токіо, Усіо Сьуппанса, 2001. – с. 15].

Отже, сучасна японська ідентичність еволюціонує одночасно у двох напрямках – прямуючи у бік західних моделей поведінки (це – радше зовнішній пласт самоідентифікації) і підтверджуючи відданість ключовим цінностям східної цивілізації (це – більш глибинний, внутрішній рівень самоідентифікації). Безперечно, зовнішній аспект життя та поведінки японців привертає більшу увагу і складає враження панівної тенденції. Коли ж мова йде про екзистенційні цінності, що у реальному житті трапляється не так часто, на перший план виходять головні точки опори національної ідентичності.

О. Я. Голець, канд. філос. наук, КНЛУ, Київ
oxana.golets@gmail.com

СХІД–ЗАХІД: ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Одним з найбільш проблемних аспектів сучасних глобалізаційних процесів є те, що умовні Захід та Схід намагаються домовитися, яким буде світ завтра, тобто на яких геополітичних та ціннісних засадах його буде побудовано. Одна з основних проблем цих домовленостей полягає в тому, що західна, євро-атлантична, й провідні східні, арабомусульманська та китайська, цивілізації, мають принципово різні узагальнені базові уявлення про світ і, відповідно, по-різному уявляють засоби вирішення основних, у тому числі геополітичних, питань. Для того, щоб відбувся повноцінний діалог між західним та східним світом, необхідно

чітко усвідомлювати специфіку логіки формування смислів та специфіку раціональності, притаманних тій чи іншій культурі, позаяк саме така специфічна раціональність виступає базою для вибудовування картини світу, системи цінностей та інших нормативних систем певної культури.

Що ж мається на увазі під розумом та раціональністю? Як зазначає відомий філософ-арабіст, академік А. В. Смірнов, класичні уявлення про розум і раціональність формуються в Європі, починаючи з філософії Платона та Аристотеля і пов'язані вони з субстанціальною картиною світу [Смирнов А. В. Диалог культур [Електронний ресурс] / Андрей Вадимович Смирнов. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: www.youtube.com/watch?v=0gzIAAW8yu4.]. Під субстанціальною картиною світу мається на увазі переконання, що світ складається з певних субстанцій (постійні смислові одиниці), які мають певні властивості. Так світ описується в логіці, в філософії та науці. Ці субстанції обов'язково мають свого носія. Суттю такого уявлення про світ є переконання, що фундаментом якісного розмаїття світу саме і є такий носій (наприклад, людина або наука тощо). Звідси, в тому числі, явна увага європейської культури до особи та особистості як носія смислів. І саме з цього положення починає формуватися наголос на людяності як характеристичної носіїв смислу. Для європейця істина, добро або влада не мають особливого сенсу якщо вони не реалізуються через конкретного носія, через конкретну людину. Тому для нас так важко іноді зрозуміти, чому китайці кажуть про волю Неба, не звертаючи особливої уваги на те, як ця воля Неба проявляється стосовно конкретної людини. Для європейця нормальним є протиставляти цінність істини цінності сльози дитини саме тому, що європейська культура вбачає в конкретній особі, в конкретній дитині зосередження смислів (у тому числі й істини).

Але для китайської несубстанціальної культури носій не є зосередженням смислів. Носій, тобто конкретна людина або держава просто служить цим смислам. Раціональність китайського типу ґрунтується на сприйнятті світу як процесу постійної трансформації, в якому немає поділу на матеріальне та духовне, а є лише різні форми всесвітньої життєвої енергії ці, через яку проявляє себе всезагальний безособистісний закон Дао [Торчинов Е. А. Парадигмы классической китайской философии в компаративистском аспекте / Евгений Александрович Торчинов // Размышления о философии на перекрестке второго и третьего тысячелетий. Сборник к 75-летию профессора М.Я. Корнеева / Евгений Александрович Торчинов. – СПб., 2002. – (Санкт-Петербургское философское общество). – (Серия "Мыслители"; вып. 11). – С. 192–209.]. І людина в цій картині світу покликана проявляти шлях Дао й усвідомлювати його вічні трансформації. Причому в китайській філософії немає наголосу на особистісний, індивідуалізований аспект людини. Людина тут сприймається просто як істота, представник виду, яка займає певну позицію в світі. Для китайської культури, на відміну від європейської, яка намагається "зафіксувати" певну "правильну" позицію людини в світі, очевидним є те, що людина повинна постійно змінюватися, знаходячи

ту позицію, яка максимально відповідає конкретній ситуації. І європейські очікування щодо дотримання прав людини, які сформовані в лоні християнської цивілізації і тісно пов'язані з європейською картиною світу, не знаходять розуміння в Китаї.

Арабо-мусульманська культура також відрізняється від європейської субстанціональної культури своєю принциповою процесуальністю [Смирнов А. В. О подходе к сравнительному изучению культур / Андрей Вадимович Смирнов. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2009. – С. 12–15]. Для цієї культури світ складається не з речей, а з процесів. Причому в цих процесах завжди беруть участь дві сторони, які обов'язково передбачають одна одну. Тому, наприклад, арабо-мусульманська культура не сприймає концепту "права людини" окремо від того, як ця людина виконує свої соціальні зобов'язання. Для європейської культури, як культури субстанціоналістської, очевидним є те, що кожна людина має свої невід'ємні права, оскільки наявність таких прав й характеризує людину. А для процесуальної арабо-мусульманської культури очевидним є те, що не існує ніяких прав, якщо людина не виконує своїх обов'язків. Подібна ситуація є також із співвідношенням релігійне–світське. Для європейської культури релігійні прояви людини є її приватною справою, а головними є світські соціальні стосунки в суспільстві. Для арабо-мусульманської культури і релігійне, і світське є лише двома частинами одного процесу, який не може існувати без будь-якої із своїх сторін.

Для європейської, універсалістської, концепції світу притаманне сприйняття розуму та раціональності як єдиних для всіх культур, тобто як загальнолюдських. Ця позиція ґрунтується на уявленні, що світ є одноманітним і, відповідно, істина також є одноманітною. Саме таке уявлення лежить в основі всієї новоевропейської науки й завдяки чому наука претендує на універсальність і трансформується в універсальні технології. Виходячи з цієї концепції, будь-яка "іншість" сприймається лише як негативна характеристика. Але говорячи про цивілізаційну рівність, як методологічне обґрунтування, ми не враховуємо неспівпадання способів смислопокладання. Замість того, щоб говорити про культурну рівність, ми, можливо, повинні навчитися сприймати нерівне, не зводити рівність до однаковості, до намагання знайти спільний зміст. Може, варто прийняти те, що, можливо, немає спільного для всіх (або більшості) людей розуміння всесвіту, немає спільних для всіх смислів, але є спільна здатність мати смисли, так само як вже доведена спільна здатність до мовленнєвої реалізації, але немає спільної для всіх мови. Можливо, варто прийняти досвід саме лінгвістики і зрозуміти, що не можна вимагати від однієї мови засад іншої, а варто вивчити й іншу мову. В такому випадку ми повинні бути готовими, поважаючи та знаючи європейський фундамент культури, прийняти можливість й інших способів смислопокладання та смислоформування.

НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Осмислюючи який вплив може мати глобалізація на національні культури, спершу спробуємо з'ясувати що означає поняття глобалізації, зокрема, через розрізнення понять "глобалізація" та "глобальність" німецьким соціологом Уільхом Беком, пояснення явища глобалізації американським економістом Джозефом Стігліцом, виявленням засадничих змін, на які звертає увагу англійський соціолог Ентоні Гіденс.

Так, Уільх Бек у своїй праці звертає увагу на розрізнення понять "глобалізм" та "глобальність", зауважуючи, що *глобалізмом* він називає розуміння того, що світовий ринок витісняє чи підмінє політичну діяльність, для нього це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму [Бек У. Что такое глобализация?/ пер. с нем. А. Григорьева и В. Сидельника; общ. ред. и послесп. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001, с. 23]. Натомість, як зазначає автор, під *глобальністю* розуміється те, що *"ми вже давно живемо у світовому суспільстві"*, у тому сенсі, що уявлення про замкнуті простори перетворилися у фікцію. Жодна країна чи група країн не може відмежуватися одна від одної [Там само, с. 25]. На відміну від поняття глобальності, уточнює У. Бек, *"глобалізація"* є, висловлюючись старомодною мовою, діалектичний *процес*, який створює транснаціональні соціальні зв'язки і простори, знецінює локальні культури і сприяє виникненню третіх культур" [Там само, с. 28].

У цьому контексті можемо згадати трактування явища глобалізації Д. Стігліцом, який намагаючись знайти причини неприйняття глобалізації, пов'язує це, зокрема, із "підриванням" традиційних цінностей: "Однією з причин опору глобалізації є те, що вона, як здається, підриває традиційні цінності [...]. Економічне зростання, включно з тим, яке спричиняється глобалізацією, своїм наслідком має урбанізацію, руйнування традиційних сільськогосподарських суспільств. На жаль, досі ті хто є відповідальним за упровадження глобалізації, схвалюючи і позитивні результати, все ще надто часто недооцінюють цього негативного боку, загрози культурній ідентичності і цінностям" [Стігліц Д. Глобалізація та її тягар/ пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2003. – с. 232]. Е. Гіденс також звертає увагу на зв'язок глобалізації та змінами в традиції: "сьогодні під впливом глобалізації відбуваються дві засадничі зміни. У західних країнах не тільки громадські установи, але й повсякденне життя починають вивільнятися з-під влади традиції. Інші суспільства у світі, що залишаються більш традиційними, починають детрадіціоналізуватися" [Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя/ пер. з англ. Н. Поліщук. – К.: Альтерпрес, 2004, с. 35. – ("Сучасна гуманітарна бібліотека")]. У цьому він вбачає осердя появи глобального космополітичного суспільства [Там само, с. 35].

Розмірковуючи над тим, який вплив може мати глобалізація на національні культури, звернімося до трактування поняття "культурна глобалізація". Зокрема, можна згадати інтерпретацію ідеї глобалізації "як руху об'єктів, знаків і людей крізь регіони та міжконтинентальний простір. Глобалізація культури викликає рух усіх цих трьох чинників" [Глобальні трансформації: політика, економіка, культура/ Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. / пер. з англ. В. Курганський, В. Сікора. – К.: Фенікс, 2003. – с. 387]. Суттєвою ознакою, яка уможливорює міжкультурний вплив, на думку авторів праці, постає наявність інфраструктур та інституцій: "Ми можемо вести мову про глобалізацію культури тоді й там коли й де з'являються інфраструктури й інституції для передавання, відтворення та сприймання форм культури у глобальному – міжрегіональному та транснаціональному – масштабі" [Там само, с. 389].

В іншій праці, – "Багатогранна глобалізація", – явище глобалізації, за словами соціолога Пітера Л. Бергера, осмислюється, подібно до А. Тойнбі, через поняття "виклик" та "відповідь". "Виклик", зазначає він, в суті речі повинен був виходити з глобальної культури, що зароджується – в основному західної і, певна річ, американської за своїм походженням – і поширюватися в усьому іншому світі як на рівні еліт, так і широких мас. "Відповідь" з боку суспільств, яким був кинутий "виклик", оцінювався за шкалою "прийняття" і "заперечення" з такими проміжними градаціями, як "співіснування" і "синтез" [Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире/ Под ред. П. Бергера и С. Хантингтона; Пер. с англ. В. В. Сапова под ред. М. М. Лебедевой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – с. 8-9]. Перед нами, – зазначає Бергер, – тепер картина культурного землетрусу, поштовхи якого відчуються у всіх частинах світу. Коли відбувається землетрус, люди реагують на нього по-різному. Можливе спокійне сприйняття того, що сталося [...]. Бувають спроби агресивного неприйняття під знаменами релігії (Талібан) чи націоналізму (Північна Корея) [Там само, с. 17].

Осмислюючи поняття "глобальної культури" можна згадати також такі поняття як "локалізація" та "гібридизація". Як зазначає Бергер, "майже скрізь спостерігається явище, назване Джеймсом Уотсоном локалізацією: глобальна культура приймається, але із суттєвими місцевими видозмінами" [Там само, с. 17]. Під маркою локалізації, – продовжує далі автор, – приховується ще один різновид реакції на глобальну культуру, яка краще всього характеризується терміном "гібридизація". Це націлені спроби синтезу іноземних та місцевих культурних особливостей [Там само, с. 18].

На завершення огляду пошуку можливого впливу глобалізації на національні культури згадаємо слова Пітера Л. Бергера: "...культурна глобалізація не являє собою ні жодної великої обіцянки, ні жодної великої загрози. Ця картина говорить ще й про те, що глобалізація, в суті речі, є продовженням, хоча і в більш сильній і глибокій формі, незримого виклику, який кидає модернізація. На культурному рівні це перетворюється на серйозний виклик з боку *плюралізму*: ламаються традиції, що вважалися непорушними, виявляється, що в царині віри, цінностей і

способу життя існує широка можливість вибору. Не буде помилкою сказати, все це – серйозний виклик з боку зростаючої свободи, кинутий як окремим індивідам, так і цілим співтовариствам" [Там само, с. 24]. Подібну думку висловлює також і британський професор політології та міжнародних відносин Девід Гелд: "національна культура й ідентичність глибоко вкорінені в етноісторії, і, за його міркуванням, є доволі сумнівним, що глобальна масова культура зможе їх витіснити" [Гелд Д. Демократія та глобальний устрій/ пер. з англ. О. Юдін, О. Межевкіна. – К.: Видавництво "Port-Royal", 2005. – с.146].

Отже, здійснивши невеликий огляд трактування понять глобалізації та глобалізації культур, очевидним постає той факт, що явище глобалізації являє собою нову ситуацію, перед якою постало людство з появою сучасних засобів пересування та комунікації. Також безперечним є те, що поява глобального простору певною мірою унеможливує існування "закритих суспільств", в яких можуть "навіюватися" ті чи інші "єдиноправильні переконання", що можуть спричинити появу тоталітарних суспільств. Водночас, певна річ, глобалізація може позначатися на міжкультурних впливах; втім, з одного боку, це питання на сьогодні залишається не цілком проясненим, а з іншого – є підстави сподіватися, що національні культури й надалі залишатимуться консолідуючим чинником нації та єдності в державі.

В. Б. Пенюк, викл., КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ
posteidos@yahoo.com

ПОЛІСТИЛІСТИЧНИЙ ТА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ УНІВЕРСАЛІЗМУ МУЗИЧНОЇ МОВИ

Західноєвропейська музична мова, як певний теоретичний конструкт, можливо, вперше з'являється у піфагорійському вченні і нанизується на певні математичні закономірності, емпірично виявлені у фізичних властивостях звуку, як такого. Подальше тяжіння музики до універсалізму можна простежити з появою професійного музичного мистецтва у пізньому Середньовіччі.

Своєрідною "абеткою" музики стають: 1) темпо-ритмова організація; 2) мелодійна вертикаль; 3) гармонійна горизонталь. Ці "три кити" в музичному мистецтві активно розробляються, використовуються та вивчаються: протягом сторіч напрацьовано багато матеріалу та апробовані різні способи організації музичного простору, випробується навіть часткове ігнорування або теоретичне заперечення певних вихідних складових.

Розуміння музики, як універсальної (мета)мови спілкування, яка поєднує в собі невербальні способи комунікації, вбираючи в себе як афективну складову природи людини, так і суто раціональні концепти, як метафізичні інтенції, так і прагматичні настанови, вміщує в собі риси індивідуального підсвідомого та колективного позасвідомого, що здатна

створювати світоглядні ландшафти та ціннісні маяки та (або) заводити в тенета наративів та симулякрів; таке розуміння набирає обертів пізніше, перш за все, у модерністській парадигмі мислення, поступово зміщуючись у царину постмодернізму.

Наприклад, музика може інтерпретуватись як мова абстрактного абсолюту, чим захоплюється В. Кандинський. Він намагається "дотягнути" живопис до рівня "взірця" для всіх мистецтв, тобто до мови музичного мистецтва: на його думку, музика, фактично, з самого початку виникнення, є звільненою від "предметності", саме тому живопис має перерости зображальну функцію мистецтва, позбутись мімезису та подолати таким чином диктат матеріального і утворити з музикою довершену синестезію, яка є найбільш адекватним (з точки зору В. Кандинського) відображенням духовного в мистецтві. Цей приклад може проілюструвати певний "сум за ідеалом", притаманний модерному мисленню, який базується на багатовіковій західноєвропейській метафізичній традиції.

Інший приклад: це штучне конструювання нової музичної мови та специфічне переосмислення основоположень музичного твору. Таким музичним "есперанто" стає додекафонія Арнольда Шенберга та серіалізм, що започаткований Нововіденською школою, де мелодійна горизонталь та гармонійна вертикаль будуються за повністю переробленими або наново штучно створеними правилами взаємодії звуків. Принцип атональності виступає одночасно і запереченням попереднього досвіду і намаганням побудувати "заради майбутнього" універсальне та потенційно загальнодоступне, щоправда, лише для ідеального реципієнта, естетичне середовище – типовий модерністський проект, направлений на гостре протиставлення елітарного мистецтва мистецтву мас, який мріє замінити собою "контаміновані" реалії естетичного середовища.

У ситуації постмодерну народжується принципово новий підхід до актуалізації комунікативного процесу в музичній творчості. Кордони раніше відпрацьованої, закріпленої у культурі структури музичної мови, де сукупність певних ознак, індивідуальних рис та соціальних маркерів визначали поняття – СТИЛЬ, починають швидко руйнуватись. Небезпідставно критикується концепт *протиставлення* елітарної та масової культур, відходить на другий план проблема авторства (в більш ширшому контексті відбувається руйнація традиційної для попередників світоглядної схематики, побудованої на категоріях "суб'єкт" – "об'єкт"). Музична мова концентрується на "акті мовлення", осередком якого стають *іронічність* та *еклектичність*, які, в свою чергу породжують *інтертекстуальний* підхід, що ґрунтується на *полістилістичних* тенденціях.

Полістилістика (за А. Шнітке), в свою чергу, вибудовується завдяки *цитатності*, *принципу алюзії*, та за допомогою *техніки адаптації*. Цитатність є дієвою формою "наслідування" мистецького досвіду попередників (інтертекстовий пласт може бути як загальнодоступним, так і замаскованим для безпосереднього сприйняття) і здатна реалізовуватись як через пряме цитування, так і через *псевдоцитування* або через *принцип алюзії*. Принцип алюзії проявляється у натяках та "невиконаних

обіцянках" на грані цитати, але не переступаючи цю грань (слід зазначити, що чітких теоретичних критеріїв розрізнення А. Шнітке не наводить). Крім безпосереднього цитування, А. Шнітке окремо виділяє також техніку адаптації. *Техніка адаптації* – це переказ чужого нотного тексту особистою музичною мовою (аналогічно сучасним адаптаціям античних сюжетів в літературі) або ж вільний розвиток чужого матеріалу у власній манері. ПОЛІСТИЛІЗМ – вже як узагальнююча естетична категорія, що вміщує в собі здатність мислення працювати (сприймати, творити) одразу в декількох художніх системах, де під художньою системою слід розуміти сукупність індивідуальних та концептуальних стильових ознак, які традиційно репрезентують твори мистецтва в культурно-естетичному полі, закріпленому часовими рамками – створює допоміжний інструментарій для опрацювання різноманітного емпіричного матеріалу багаторівневої музичної практики.

Слід зазначити ще декілька суттєвих рис "пост-модернізації" музичної мови. По-перше, це кардинальне переосмислення темпоральності, в якому суттєва увага приділяється випадковості та відмові від фактичної дієвості. Наслідком цього є виникнення *алеаторики*, яка найбільш яскраво – як на практичному, так і на теоретичному рівнях – легітимізована Дж. Кейджем. По-друге, прагнення до міксу глобального та локального з фактичною уніфікацією засобів виразності через "плавильний тигель" медіакультур, впливає на музичне "висловлювання" з боку забарвлення його строкатою екзотикою самого різного рівню. Захоплення *worldmusic* та різноманітні пошуки в найвіддаленіших закутках на всіх рівнях музичного мистецтва другої половини ХХ ст. суттєво впливає, збільшує та оновлює "словниковий запас" музичного дискурсу. Якщо образно це уявити, то так звані "Оливкові дерева" (символи культурної локалізації за Т.Фрідманом) становляться об'єктом незліченних "мічурінських" експериментів, результати яких можуть призводити до появи абсолютно різних "плодів", як кількісно, так і якісно. Медіа-механізми *еквалізують* (термін Н.Г.Канкліні) – в залежності від запиту – музичний потік, розширюючи його, та, якщо потрібно, перекладаючи на "зрозумілу" мову багатовимірною рецепієнта. Мультикультуралізм стає ще одним необхідним елементом мозаїчності сучасної музичної мови.

Н. О. Пророченко, канд. істор. наук, КНЛУ, Київ
Pro_na@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ІСЛАМСЬКИХ СУСПІЛЬСТВ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН СУЧАСНОСТІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Процеси глобалізації призвели до перетворення людства у єдину структурно-функціональну, але ієрархічно організовану систему. Її ядром, автором структури і механізмів функціонування та основним бенефіціантом є Захід. Лідуючі позиції Заходу забезпечуються його геге-

монією в інформаційній, фінансово-економічній та військово-політичній сферах. З глобалізацію часто пов'язують й вірогідність формування певної загальнолюдської культурно-цивілізаційної системи, яка базується на західних цінностях та ідеалах, в основі яких знаходяться поняття раціоналізму та індивідуалізму. В таких умовах особливої гостроти набувають питання культурної ідентичності і збереження систем цінностей, притаманних різним регіонально-культурним середовищам, пошуку шляхів взаєморозуміння між цивілізаційними ойкуменами і напрямів еволюції держав і націй. За визначенням відомого українського філософа Ю.В.Павленка, у культурно-ціннісному аспекті основний конфлікт, полягає у "нездоланній суперечності між специфічними ідейно-ціннісно-мотиваційними засадами великих традиційних цивілізацій, перед усім Мусульмансько-Афразійської, Індійсько-Південноазійської та Китайсько-Далекосхідної, та псевдоцінностями комерціалізованої квазі-культури одновимірного суспільства масового споживання" [Павленко Ю. В. История мировой цивилизации. Философский анализ / Ю.В. Павленко. – К.: Феникс, 2002. – С.665].

Природно, що люди в усьому світі охоче приймають західні матеріальні предмети і технології – телевізори, холодильники, ліки, Інтернет, тощо – через їхню очевидну користь. Інша річ – чужі ідеї, мода, норми поведінки, які проникають у неєвропейське суспільство і підривають традицію. Посилення елементів сучасності консервативною частиною суспільства сприймається як занепад традиції, яка потребує захисту.

Розмірковуючи про успіхи і труднощі окремих соціокультурних систем, ми часом не враховуємо той факт, що неєвропейським цивілізаціям доводиться вирішувати складні питання, пов'язані з адаптацією до умов сучасної світової системи, що створена за "лекалами" Західно-Європейської цивілізації. Ці умови не враховують специфіку соціальних зв'язків, світосприйняття, системи життєвих пріоритетів інших соціокультурних ойкумен, а часом ігнорують або суперечать їм. Такі виклики не були відомі людині Заходу.

У сучасному світі іслам часто асоціюється з загрозою та екстремізмом, загальною нестабільністю та консерватизмом. При згадуванні ісламу, особа, що належить до західної цивілізації, перед усім думає про теракти 11 вересня 2001 р., злочини терористичної організації "Ісламська держава", про воєнні конфлікти в Афганістані, Ємені, Сирії. Проте, іслам – це також висока культура, глибока філософія, ідеї соціальної справедливості і взаємодопомоги, вміння цінувати і захищати основи своєї віри і способу життя.

В результаті модернізації в державах регіону поширення ісламу відбулися зміни, які зачіпають усі аспекти суспільного життя. Люди стали жити комфортніше, довше і якісніше, ніж на початку і навіть у середині ХХ ст. Вони краще харчуються, мають більший доступ до медичного обслуговування, більш освічені. Так, рівень письменності арабського населення за період 1960-2003 рр. зріс в середньому на 68 %, а на Аравійському півострові – з 10% до 83% [Nydell M.K. Understanding

Arabs: A guide for modern times. – Boston: Intercultural press, 2006. – P. 5]. В багатьох ісламських країнах створена дієздатна система господарства, яка базується на власній індустріальній базі.

Але показники успішності розвитку не є абсолютними. Ми маємо визнати, що перебудова традиційних зв'язків з поширенням механізмів ліберальної економіки, під впливом глобалізаційних процесів позначається на мусульманському Сході також зростанням зубожіння і розоренням дрібних виробників, які не встигають, або не мають достатніх сил, ресурсів і досвіду пристосуватися до швидкого наступу капіталістичних відносин, а отже перетворюються у соціальних маргіналів, які, насправді, можуть покладатися тільки на підтримку традиційних зв'язків і суспільних лояльностей (родичі, релігійно санкціонована доброчинність), які вони захищають і відтворюють. Труднощі і невдачі реформ, загострення соціально-економічних і політичних криз, зовнішньополітичні поразки підштовхнули мусульманське суспільство до переоцінки ролі своєї ідентичності і традиції в суспільному житті. Незадоволення, на жаль, іноді набуває крайніх екстремістських форм.

Слід зауважити, що поряд з більш низькою, порівняно з країнами Заходу, динамікою розвитку ісламських економік, культурно-цивілізаційна специфіка обумовлює і позитивні відмінності. Зокрема, в мусульманських країнах менш поширені крайні форми бідності, що пов'язано з перерозподілом прибутку серед населення в цілому (а не тільки в обмеженому колі еліти), відповідно до традиційних ісламських норм, які розглядають податок на прибуток як релігійний обов'язок (закят, садака), а не доброчинність з власної ініціативи. Прикладом може бути Іран, де соціальна політика є одним з найважливіших пріоритетів для ісламської влади і визнається експертами як вельми успішна.

Для мусульманської цивілізації релігійність залишається важливою суспільною цінністю. Адже релігійні засади сприймаються як фундамент порядку. Відповідно, з точки зору суспільства, релігія не може бути відокремлена від держави, а остання зобов'язана сприяти її зміцненню. Еліти і інтелектуали у ісламських країнах стали активними учасниками сучасних процесів, сприйняли багато елементів західної цивілізації. Разом з тим, вони зберегли традиційну ідентичність. Це дало їм можливість розпочати активний захист своїх уявлень про сучасність, використовуючи власні символи. Звернення до релігії у доволі різних сучасних ситуаціях вказує на те, що європейські структури та політичні моделі розвитку (націоналізм, капіталізм, світська освіта, економічний прогрес) не сприймаються як самоочевидна альтернатива. Всупереч розмовам про зростання рівня секуляризації у ісламському світі, іслам продовжує жити власним релігійним життям. Для ісламської цивілізації залишається природним і зрозумілим факт поєднання релігії і політики, боротьба за соціальну справедливість під гаслами ісламу, спроби побудувати соціальні моделі на його основі.

Спостерігаючи за проявами суспільної реакції ісламських соціумів на нові реалії, викликані глобальними зрушеннями, можна цілком погоди-

тися з думкою відомого французького історика і соціолога Ф. Броделя, що модернізація (додамо – і глобалізація як її продовження) не призведе до формування єдиної цивілізації і не знищить плюралізму історичних культур, які століттями існували в рамках великих цивілізацій. Модернізація зміцнює ці культури і призводить до відносного зменшення сили Заходу. Світ стає все більш сучасним і все менш західним.

І. В. Ставинська, студ., КНЛУ, Київ
irastavinskaya@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ ЯПОНСЬКОГО ГЛОБАЛЬНОГО ПРОДУКТУ (НА ПРИКЛАДІ АНІМЕ)

Дослідники процесів глобалізації вказують на те, що її центри переміщуються, в тому числі – на схід. Специфічний варіант глобалізації ми можемо побачити на прикладі Японії. Не зважаючи на те, що в останні десятиріччя Японія переживає економічний спад, глобальний культурний вплив цієї країни посилюється у різних сферах. Це вдається в тому числі завдяки використанню принципу "м'якої сили", який передбачає контроль над інформаційними потоками. Одним із основних продуктів експорту японської індустрії стає японська анімація. [Габдуллина А. Х. Язык и субкультура аниме в контексте глобализации / Алиса Хабибулло-вна Габдуллина. // Челябинский гуманитарий. – 2012. – №1. – С. 34–37.] На відміну від анімаційних фільмів інших країн, японська анімація звертається не лише до дітей, але й до підліткової і дорослої аудиторії, що зумовлює її популярність серед різних вікових груп. Такі анімаційні фільми, як "Сен та Чіхіро в полоні у духів" (2001) і "Принцеса Мононоке" (1997) відомої анімаційної студії Японії – студії "Гіблі" – отримують численні міжнародні нагороди (в тому числі – "Оскар") і розповсюджуються на світовому ринку за підтримки "Walt Disney". Оскільки два вищезазначених фільми є одними з найпомітніших представників японської анімації на світовому ринку, нам хотілося би звернути увагу на те, що обидва фільми побудовані на мотивах з японської міфології і, відповідно, транслюють в глобальну культуру локальні фольклорні мотиви.

Деякі зарубіжні дослідники вже зверталися до аналізу фільмів студії "Гіблі" з точки зору японської міфології [Okuyama Y. Japanese Mythology in Film: A Semiotic Approach to Reading Japanese Film and Anime / Yoshiko Okuyama., 2015.]. Але, не маючи змоги проводити детальний аналіз обох вищезазначених фільмів у даній статті, ми маємо на меті лише окреслити основні японські міфологічні образи, які з'являються в цих фільмах і можуть бути неочевидними як для європейського, так і японського глядача.

"Сен та Чіхіро в полоні у духів"

Фільм розповідає про 10-ти річну дівчинку, яка була змушена працювати в дивній лазні для духів і божеств після того, як чаклунка-хазяйка

цієї лазні зачарувала і перетворила на свиней її батьків. Слово "*kamikakushi*" (神隠し) в оригінальній японській назві фільму – "*Sen to Chihiro no kamikakushi*" – вказує на поширене в Японії повір'я про те, що духи-ками можуть викрасти людину, а потім повернути її через довгий проміжок часу. Також вважалося, що духи могли забрати ім'я людини – і саме це трапляється з головною героїнею "Сен та Чіхіро в полоні у духів": чаклунка забирає частину імені головної героїні, аби отримати над нею контроль і утримати в "іншому" світі. Цю чаклунку звать Юбаба (яп. 湯婆婆, "стара з лазні"), що очевидно є фонетичною і смисловою аллюзією на відомий фольклорний персонаж на ім'я *Ямауба* (яп. 山姥, "стара з гір"). *Ямауба* – одна з найбільш небезпечних "відьм" японських казок, що знаходить відображення у образі страшної і могутньої чаклунки з фільму. *Ямауба* з легенд також відома як мати одного з великих японських героїв – *Кінтаро*, і знову ж таки ми бачимо проявлення цього сюжету у фільмі: чаклунка Юбаба виховує величезного дужого хлопчика Бо, який навіть одягнутий в традиційний одяг "харакаке" червоного кольору, що є характерним для героя Кінтаро. Серед служників чаклунки Юбаби зустрічаються чимало таких, що прямо нагадують інших персонажів японського фольклору. Серед них – старий на ім'я Камаджі, який має шість рук і дві ноги і ховає очі за темними окулярами. Його образ дослідники пов'язують з легендами про велетенського павука "*цучіґумо*" (яп. 土蜘蛛, "земляний павук"). [Reider N. Spirited Away: Film of the Fantastic and Evolving Japanese Folk Symbols / Noriko Reider. // Film Criticism. – 2005. – №3.]

"Принцеса Мононоке"

Назва цього фільму також відсилає нас до японських традиційних вірувань: словом "*мононоке*" (яп. 物の怪) в японському фольклорі називають втілений сильний злий дух, на який може перетворюватися тварина або інша істота, що охоплена ненавистю і жагою до помсти. Зав'язка фільму ілюструє це вірування: велетенський кабан, що першопочатково був лісовим божеством, перетворюється на "мононоке" після того, як люди підстрілюють його, і атакує селище. Він наносить рану і перед смертю передає прокляття воїну-захиснику селища на ім'я Ашітака, який тепер вимушений покинути рідний дім. Тут можна відзначити тему духовного "забруднення" – "*кеґаре*", що є однією з центральних концепцій синтоїзму. "*Кеґаре*" часто пов'язували зі смертю, так, в імператорському палаці не можна було допускати чиеїсь смерті, бо вважалося, що "забруднення" від неї пошириться на весь палац – через це безнадійно хворих відносили помирати на вулицю. Так само Ашітака покидає рідне селище і в решті решт приходиться до місцевості, де підстрілили кабана. Він знайомиться з Принцесою Мононоке – дівчиною, що була вигодувана вовками, і яка тепер захищає ліс у боротьбі з людьми, що намагаються його винищити. Саме в цьому лісі можна побачити безліч японських фольклорних персонажів. Серед них – бог лісу, який вдень виглядає як схожа на оленя міфічна тварина "*кірін*" (яп. 麒麟), відома в Японії з китайських міфів, а вночі проявляється як величезна надприродна істо-

та з японських міфів "дайдарабочі" (яп. "ダイダラボッチ"), що блукає по лісу. Варто також відзначити чарівних істот "кодама" (яп. "木霊"), які відомі в японській міфології як втілення душі дерева.

Таким чином ми бачимо, що у вищезазначених фільмах використовуються численні мотиви з японської міфології, які певним чином трансформуються і адаптуються під актуальні умови, і тому ці аллюзії не завжди будуть очевидними для пересічного глядача – як європейця, так і японця. Завдяки цьому створюється певний адаптований під сучасного глядача варіант японської міфології, який стає спільним як для японців, так і носіїв інших культур. Тобто, ми можемо спостерігати цікаву тенденцію одночасного збереження локальної міфологічної традиції (хоча і в трансформованому вигляді) і одночасного її поширення на глобальний рівень. Таким чином, ми бачимо тут поєднання процесів глобалізації і локалізації.

О. О. Стрижак, студ., КНЛУ, Київ
oleksandra0893@gmail.com

ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ/ЛОКАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТІ КИТАЮ

Сьогодні широко обговорюється криза глобалізаційних процесів, яка все більше поглиблюється. Глобальні інститути (наприклад ЄС) та глобальні правила гри в найрізноманітніших сферах життя суспільства не виправдовують тих очікувань, що було на них покладено. Потреба в універсальних спеціалістах для глобальної економіки та технологій формує потребу в універсальній, глобальній системі освіти для майбутніх спеціалістів. Представлена доповідь намагається прояснити ситуацію з глобалістськими тенденціями в освіті, зокрема, увага буде приділена ситуації з освітою в Китаї, який, на сьогоднішній день, є найбільшим ринком праці в світі.

Вплив сучасних глобалізаційних процесів на освіту в Китаї почався нещодавно, із впровадженням політики реформ та відкритості (改革开放). Далі буде розглянуто основні глобалізаційні та локалізаційні тенденції сучасних китайських освітніх процесів.

Глобалізаційні тенденції:

Доступність освіти. У 2010 році Китай оприлюднив десятирічний план стратегії та розвитку вищої освіти, ключовим моментом якого стала зміна орієнтації з традиційної елітарної на масову систему освіти, що відповідає глобальним тенденціям. Для цього застосовуються два головні інструменти, які мають західне походження:

1. Проведення загального для всіх випускників екзамєну ґаокао (подібного до українського ЗНО). Бали, набрані під час здачі впливають на те, в які університети абітурієнт має право подавати документи;

2. Можливість отримати освіту дистанційно, що має на меті забезпечити освітою тих, хто не в змозі отримати (за будь-яких причин) традиційну освіту, а також надати додаткові ресурси для навчання всім, хто зацікавлений у здобутті нових знань. Ця система діє, наприклад, в таких університетах як Пекінський університет, університет Цінхуа, Пекінський університет іноземних мов тощо, хоча, на даний момент вона, звісно не може вважатися повноцінною заміною традиційній системі освіти.

Інтернаціоналізація освіти є важливим моментом в глобалізаційній діяльності університетів світового класу. Китай налагодив взаємовідносини в області міжнародної освітньої співпраці з 140 країнами. Співпраця Китаю та інших країн в області освіти функціонує в двох напрямках: відправлення китайських студентів закордон та прийом іноземних студентів на навчання в Китаї.

Освітній процес та "освітня гнучкість". У більшості китайських університетів прийнята кредитна система, що сприяє зростанню "освітньої гнучкості". За прикладом західних університетів, предмети в китайських університетах, загалом, поділяються на основні (загального спрямування), спеціальні (конкретно пов'язані з спеціальністю студента) та факультативні (не пов'язані зі спеціальністю). Китай послідовно відмовляється від жорсткої неваріативної системи і саме тому окрім предметів, розрахованих на отримання конкретних знань за спеціальністю, з'являються предмети загального розвитку та предмети, розраховані на особистісний розвиток студентів, на отримання нових знань у якійсь іншій сфері тощо. Студент також може отримати додаткову спеціальність, яка відкривається від основної спеціальності.

Локалізаційні тенденції:

Підхід до студента реалізується на основі принципу індивідуально-го підходу до кожного зі студентів, та орієнтації на його чи її сильні сторони. Така концепція "因材施教" була закладена Конфуцієм та була "стрижнем" китайської традиційної моделі освіти. Це є яскравим прикладом того як методи, притаманні місцевій традиції навчання зберігають свою доцільність у наш час. Хоча, паралельно з цим принципом діє й зовсім інший принцип також притаманний китайській традиції – принцип приділення уваги не розвитку здібностей студентів, а їхній успішності, що досягається, більшою мірою, шляхом зазубрювання.

Автономність університетів. Одна з найбільших прогалин в системі освіти Китаю – це, на мою думку, недостатність незалежності. Як пише автор книги "Chinese whispers" Ben Chu: марксистсько-ленінська доктрина диктує, що освітні інститути мають суворо контролюватися державними установами для забезпечення ідеологічної цілісності. І, не зважаючи на всі стратегії та плани щодо модернізації і глобалізації освітнього процесу, система освіти в Китаї прикута до цієї моделі. Тому велика кількість університетів в Китаї дуже бюрократизовані та не мають автономії, що призводить до того, що всі вони сфокусовані на отриманні студентами найвищих балів, а не на підвищенні якості самої

освіти. Планом, прийнятим китайським урядом щодо реформ в освіті, передбачається перехід адміністративної влади від органів центральної влади до органів місцевої влади, а в подальшому і до університетів. Та такі зміни також можуть призвести до виникнення та зростання багатьох проблем, найбільшою з яких може бути (в країні з високим рівнем корупції) просто продаж місць до університету.

Модель навчання та проведення дослідницької роботи в університетах. Навчання та дослідницька робота у багатьох китайських університетах проводиться доволі традиційними методами. В області навчання діють традиційні (застарілі) методи введення всього навчального процесу, коли кількісно переважає проведення лекцій, але майже не проводяться семінари або обговорювання. Найкращі університети світу, навпаки, заперечують доцільність використання даної моделі в процесі освіти, адже такий процес навчання не розвиває в молоді таких потрібних сьогодні якостей як критичне мислення, здатність вирішувати проблеми, самостійно приймати рішення тощо. Одне з нагальних питань, що стоїть сьогодні перед освітнім процесом в Китаї – це питання надання більш автономних прав кожному зі студентів для проведення позакласної/позанавчальної діяльності, без якої, загалом, у більшості студентів не розвиваються такі загальнокультурні компетентності як соціальна активність, самореалізація тощо, без чого майбутній випускник просто не зможе конкурувати з іншими на глобальному ринку.

Отже, можна побачити, що система вищої освіти в Китаї лише частково відповідає глобалізаційним тенденціям у світі, та має як і переваги, так і недоліки. Найбільша перевага – це поєднання традиційних китайських і сучасних західних моделей освіти, наприклад, систематизоване навчання, жорстке дотримання внутрішнього розпорядку навчання, розвиток логічного мислення тощо. А найбільша слабкість – спрямованість на короткочасні результати, що досягаються шляхом механічного запам'ятовування та важкої роботи, але які призводять до відсутності креативності та критичного мислення.

*Т. М. Тімкова, канд. філос. наук, КНЛУ, Київ
ttimkova@hotmail.com*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ ТУРЕЦЬКОМУ КІНО (НА ПРИКЛАДІ СЕРІАЛІВ)

У сучасному світі глобалізаційні процеси охоплюють всі сфери життя людей і мають прямий чи опосередкований вплив на економіку, політику, культуру різних країн світу. Глобалізація вносить суттєві корективи в культурне середовище країн і регіонів світу та відображає взаємопроникнення сучасних соціально-економічних процесів у світовому масштабі, які не лише долають національні бар'єри, але й поєднують, на перший погляд, несхожі й різновекторні культурні явища.

Культура кожного народу є унікальною частиною світової культури. І різні східні культури часто пов'язують глобалізаційні процеси із ігноруванням цієї унікальності. Разом з тим, глобалізація дає можливість різноманітним культурам вийти за межі етнічної або національної обмеженості і стати більш відомими для оточуючого світу. Завдяки розвитку глобалізованих інформаційних технологій в сучасному світі з'являється безліч можливостей для обміну різноманітною інформацією, що веде до розширення знань про інші культури та, в результаті, до розширення культурного світогляду.

Туреччина, як свого роду міст між Європою і Азією, Західною та Східною цивілізацією завжди була в центрі різного роду глобалізаційних процесів. Турецька сучасна масова культура також виникає та розвивається в результаті глобалізаційних процесів, але використовує ці процеси в своїх власних, чітко усвідомлених цілях. Яскравим прикладом такого прагматичного поєднання може служити сучасна турецька кіноіндустрія. Формуючись як місцевий варіант глобального євро-американського кінематографічного проекту, вона сьогодні позиціонує себе як регіональний центр, який створює кінопродукт, що іноді більше приваблює регіонального глядача, аніж первинна євро-американська кінематографічна продукція.

У повній відповідності до глобальних тенденцій у кінематографії, Туреччина сьогодні робить ставку на продукцію телесеріалів. Перша хвиля популярності турецьких серіалів була відмічена ще у 2000-х роках і це стало частиною процесу загального розвитку кіноіндустрії а також лібералізації турецької медіа-сфери в цілому. Але використовуючи глобалізовані форми серіалу, турецькі продюсери створюють телепродукцію, яка повністю враховує локальні східні традиції, що є екзотичними для інших суспільств. В результаті проблематика турецьких серіалів привертає неабияку увагу глядачів з багатьох країн Азії, Африки, Близького Сходу а також Східної та Центральної Європи. Згідно прагматичній логіці держави, масштабна трансляція турецьких серіалів ведеться, передусім, в країнах, що входять до сфери геополітичних інтересів Туреччини. Сьогодні Туреччина займає друге місце після США за обсягами експорту своєї кінопродукції; переклад та дубляж турецьких серіалів відбувається на безліч мов світу для перегляду на різних континентах. Наприклад, серіал "Величне століття" ("Muhteşem Yüzyıl") трансливався у 50 країнах світу, а загалом близько 50 серіалів продано у 75 країн світу.

Причинами такого успіху, на нашу думку, по-перше є те, що протягом більш ніж шести століть ряд сьогоднішніх сусідів Турецької Республіки входили до складу Османської імперії, а тематика серіалів нерідко звертається до спільного історичного та культурного контексту. По-друге – це якість самого кінопродукту, адже уряд сприяє розвитку кінематографу та виробництву якісного конкурентоспроможного на світовому ринку кіно, розуміючи, що серіали сприяють популяризації країни, збільшуючи її туристичну привабливість. По-третє, проблематика позиції жінки у мусульманському суспільстві, життя різних соціальних прошарків, між-

національні відносини, сутичка традицій та звичаїв різних народів, історичні події тощо викликають інтерес глядачів. По-четверте, турецька кінопродукція враховує специфічні запити мусульманської аудиторії, наприклад, несприйняття цією аудиторією еротизації кінопродукту і жорстко цензурує наявність епізодів з еротичними сценами, елементами насилля та жорстокості.

Широке розповсюдження у світі турецьких серіалів використовується як спосіб глобальної презентації Туреччини. Кінематограф допомагає реципієнтам легше сприймати символічні повідомлення, створюючи у них враження знайомства із країною та формуючи у свідомості її позитивний образ. Туреччина в серіалах представляється як приклад стабільного та мирного співіснування західного способу життя, його культурних елементів з ісламом та традиціями, притаманними країнам Середнього Сходу, що також сприяє створенню позитивного іміджу цієї держави на світовій арені, демонструючи переваги її власної культурної, економічної та політичної ситуації, як зразка для східних держав та при цьому дозволяє позбутися певних стереотипів та пересторог стосовно самої Туреччини.

І хоча сучасні дослідники глобалізаційних процесів вважають, що такі процеси призводять до поглинання масовою культурою самобутніх національних культур, на нашу думку турецький приклад демонструє, що поєднання глобалізаційних та локалізаційних тенденцій може вести не до злиття різних культур та стирання культурних відмінностей, а навпаки, до розвитку сучасної культури як полімодальної й толерантної до різних етнічних ідентичностей.

В. Л. Якубіна, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
valentina.jakubina@gmail.com

ДИСТОПІЯ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

Присвячується З. Бауману (1925-2017)

As we all know, fences have to have two sides ...
Fences divide an otherwise continuous space into an 'inside' and an 'outside',
but what is the 'inside' for those on one side
of the fence is the 'outside' for those on the other.
Zygmunt Bauman "Collateral Damage: *Social Inequalities in a Global Age*"

У моєму виступі я звернусь до теми глобалізації в контексті Інформаційної Ери/*Information Age* (М. Кастельс/*Manuel Castells*), уявленої глобалізації/*La Globalización Imaginada* (Н.Г. Канкліні/*Néstor García Canclini*) й плінної модерніті/*Liquid Modernity* (З. Бауман/*Zygmunt Bauman*).

Світ у якому ми нині живемо характеризується протилежними процесами, деякі з них я спробую розтлумачити більш докладно у виступі, а інші – лише зазначу. Глобальна спрямованість розвитку світу локалізується й межує зі стінами, які будуються поміж країнами (як реальними, так й віртуальними, наприклад: проблема віз й "безвізу" до Європи для громадян України; або, інший приклад, – огорожі й паркани, якими економічно розвинуті країни захищаються нині від навали біженців, як от є між США та Мексикою).

Означені в темі: "Схід" та "Захід" (які, все ж, варто розуміти як умовні маркери "світового компасу"), висвітлюють процеси глобалізації крізь різні призми, однак сучасний світ, завдячуючи глобальним політиці, економіці й культурі, тягнє до появи, так званих, – "глобальних проблем людства" й більш універсальної етики, яка б дала змогу вирішити нові воєнні конфлікти. Інша ж тенденція сучасності – відсторонення від важливості глобальних проблем й зосередженість на специфіці локального. Відтак, глобальне і локальне – це, фактично, рівні абстрагування та конкретизації економіки, політики та культури. Обидва підходи дещо спрощують уявлення про світ, тому, вважаю, що саме термін "глокальність" та теорія про глокалізацію, як "інакший" варіант співіснування глобального й локального можуть бути доволі продуктивними в межах соціально-філософського дослідження. Отже, оцей "прекрасний новий світ" (О. Гасслі), такий напрочуд мінливий та плінний (З. Бауман), є глобально-локальним, а ще точніше – глокальним (Р. Робертсон). На межі локального із глобальним виникає явище гібридизації культур та ідентичностей (Н.Г. Канкліні).

З певністю можна констатувати, що економіки набувають статусів "економік-світів", адже вони відтепер діють на транснаціональному рівні в умовах "реального часу" й дозволяють забезпечити певний ділянку світу незалежністю від інших, яка досягається координуванням інтересів між центром та периферією (І. Валлерстайн, Г. Дерлугьян). Одним з позитивів таких економік декларується їх здатність швидко регулювати на зміни у всіх секторах, а особливо у тих, які потребують коригувань (М. Кастельс). Але, майже відразу стало цілком очевидно, що новий спосіб економічної діяльності (економік глобальних масштабів), пов'язаний зі швидкою регульовальною здатністю, не здатен змінити розмежування між бідними та багатими країнами. В певному сенсі варто зазначити, що ця прірва навіть поглибилась, адже економічний вплив мають ті країни, яким належать величезні технічно-комунікаційні мережі: про яку рівність умов може йти мова, якщо, наприклад, згідно соціологічного дослідження, в усій Африці приблизно діє стільки ж інформаційних мереж, скільки задекларовано для роботи одного основного офісу корпорації "Microsoft"? Звісно, це не просто дотепний жарт французьких соціологів-глобалістів, адже неможливо заперечувати такий факт: "Нині рівень доступу до Інтернету показує головним чиним нерівності досту-

пу до багатств" [Мартен Д. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан-Люк Мецжер, Філіп П'єр. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2005. – С. 21]. Як були так і надалі залишаються ведучі країни-актори "геополітичного спектаклю" також, наявні й аутсайтери, котрі не мають можливостей зайняти головні позиції у цій "виставі" ("кепські актори"), в першу чергу, через відсутність "вдалого сценарію" доступу до природних ресурсів (З. Бауман, С. Гантінгтон).

Таким чином, у тезах коротко резюмовано, що моделювання сучасних уявлень про світ потребує саме "глокального підходу", який дозволяє побачити гібридні взаємовпливи й різноспрямованість процесів в економіці, суспільстві і культурі. Відтак, може видаватись, що уся проблематика, яка звучить у назві круглого столу майже вичерпана. Але, вочевидь, все не так просто, як подеколи виглядає. Зустріч і спілкування різних фахівців на конференції можуть стати локальною платформою для подальшого, більш глобального, – трансдисциплінарного дослідження сучасного світу та його різноманітних особливостей.

Круглий стіл ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

*О.М. Заєць, канд.філос.н., ДВНЗ УДХТУ
exchip@yandex.ru*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ-ОСНОВНА КАТЕГОРІЯ ФІЛОСОФІЇ БІЗНЕСУ

Філософія бізнесу – методологія економічних досліджень, рефлексія основних економічних категорій, прояснення сутності, задач, структури бізнесу, а головне – етичних та онтологічних підвалів виробництва та розподілу благ. Яке місце займає людина в економічних просторах? А також яке місце вона має посідати в них? Визначення відсутності або наявності такого феномену, як соціальна відповідальність, виділення різних її аспектів відкриває перспективу бачення феномену бізнесу як суто гуманітарного – в топологічних, естетичних та етичних категоріях. Тим паче, що однойменний предмет нещодавно введений в програми вишів нашої країни, не зважаючи на те, що досі не є розробленою вітчизняними дослідниками концепція особливої української соціальної відповідальності. Універсальної теорії КСВ (корпоративної соціальної відповідальності) не може існувати в принципі – "культура має значення" [Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. Под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона. – М.: Московская школа политических исследований, 2002.-320 с.].

Взагалі-то і в нашому науковому просторі існують деякі тлумачення основних категорій американської теорії КСВ, батьком якого був Г. Боуен [Bowen Howard. Social Responsibilities of Businessman. – Iowa city: University of Iowa press.- 2013.–246 p.], яку розвивали Арчі Керрролл, Кейт Девіс та інші [Колот А.М.Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів/А. М. Колот//Економічна теорія.-2013.-№4.-С.5-26.]. Так "stakeholder" нашою мовою – не зацікавлена сторона, а заінтересована. І в цьому семантичному відтинку для нашого ока відкривається ідея бізнесу – як він має бути, хоча, ще і не є. Ключовими поняттями КСВ є поняття "сталий розвиток", "відповідальне громадянство", "прозорість" та інші. Перегляд теорії, спроба трансліювати її мовою, доступною для академічного економічного загалу в Україні, на мій погляд, має починатись з такого відчутного кожному українському серцю поняття, як "щирість". Поняття "mauvaise foi" Ж.-П. Сартра, з допомогою якого він тлумачив неістинне існування, буквально перекладається "дурна віра", "брехня собі" протилежне "щирості". Французькому

мислителю прийшлося на десятках сторінок "Буття та ніщо" пояснювати його, використовуючи психоаналітичну методологію та свій письменницький талант [Сартр Ж.-П. Самообман//Бытие и ничто.-М.:Республика.-2000.С.82-105.]. "Дурна віра" або "брехня собі" в бізнесі – про це мають розповідати лектори в учбових аудиторіях з економіки, тренери з маркетингу та менеджменту, замість того, щоб викладати виключно технологію продажів та управління персоналом, яка ігнорує, або не знає про гуманітарний аспект предмета економіки. Деякі з них вчать, що корупція є двигуном економіки. Теорію соціальної відповідальності мають викладати філософи не тільки для студентів, але й для викладачів економіки. Доречі, філософ Томас Метцингер визначають свідомість як некорумпованість, незіпсованість брехнею собі та іншим [Т.Metzinger.Ego Tunnel.-NY.-2009.-Р.367.]. Соціальна відповідальність—це усвідомлення взаємозалежності частин та цілого-індивідів та суспільства, така антропологічна характеристика, що вказує на щирість та некорумпованість людини.

Глобальний договір ООН включає боротьбу з корупцією як четверту глобальну ціль поряд з захистом прав людини, гідної праці та захистом навколишнього середовища, але в керівництвах з соціальної відповідальності, "Зеленій книзі" не розписано сутнісний зміст категорії "корупція" – під нею зазвичай розуміється чисто юридичне поняття зловживання власним положенням заради власної вигоди, недотримання чинного законодавства або ігнорування етичною та дискреційною складовою соціальної відповідальності. Але фундаментом проявленої корупції є "муве фуа". Саме онтологія корупції дасть можливість підступитись до наріжної соціальної проблеми, що гальмує соціально-економічний прогрес, від чого страждаємо ми усі. Тут ми маємо проблему свідомості поставити у свій її глибині: що значить корумпованість? Вона означає бездуховність (як нам про те аргументовано доводить Метцингер). Некорумпованість, тобто автентичність, або щирість – це те, що було відомим скоріше Імануїлу Канту, Леву Толстому, Джиду Кришнамурті та Людвигу Вітгенштейну, аніж Е. Карнегі, хоча б і після прозріння на схилі років, аніж Дж. Соросу та іншим філантропам. Скоріше це відомо столяру, що заходиться тесати дерево та входить в екстаз від цього, роблячи справу на совість, або лікарю, що концентрує увагу на своїй справі, підходячи до кожного пацієнта індивідуально та користуючись власною совістю, "чисто вірячи", не допускаючи слабину незнання та ігнорування складності медичних проблем і т. ін., а не тому, хто симулює справу, ненавидячи свою зарплатню, а разом з тим, і роботу так, як перед тим ненавидів вчитись медичній справі у виші. Темні люди, з дурною вірою, нещирі, несвідомі, без совісті стали причиною негараздів в нашій країні. Майдани та війни не трапляються там, де люди є соціально відповідальними, де кожен займається власною справою. Правий був Томас Манн, який писав: "Війна є боягузлива втеча від проблем мирного часу", коли громадяни безвідповідально, несвідомо, нещиро віддавали голоси на виборах, а можновладці лицемірно розкрадали бюджет, де кожен брехав собі та іншим, і гібридність була соціальною нормою. Молодий

науковець, що захищав дисертацію на тему соціального здоров'я молоді, роками торгував оцінками в виші. А викладач філософії, що пише про нещирість, роками видавав чужі ідеї за свої, не усвідомлюючи цього.

Що є бізнес, на думку великого Григорія Сковороди? Сродна праця. Кращому мисливцеві охота важливіше, ніж смажений заєць на столі – оце і є суто естетичне, не утилітарне ставлення до справи. Воно корелює з етичним поняттям служіння–глибоким усвідомленням власного як колективного, соціального, та навіть соцієтального-залежності світу від волі окремої особистості. Вчитель, який забуваючи про свій обов'язок вчити, скаржиться на низьку зарплатню, звертає увагу не в той бік, та бреше собі. Розподілення зарплатні вчителів-обов'язок громади. Торгувати в Раді, рівно як в храмі науки-нещирість. Невидима рука ринку або гідні експерти мають регулювати відбір кадрів та залишати на робочому місці тільки гідних, тільки тих, хто відкрив своє покликання, хто є на своєму місці. Справа експертів не допускати невігласів до несродної останнім праці. Щирість не пов'язана із вигодою та технологію заробітку, а виключно із естетичним відношенням до економічної реальності–тобто Бажанням, яке є дійсною рушійною силою економіки, а також із етичним відношенням до економічної реальності – визнанням свого покликання, сродної праці. Бізнес – це не війна всіх проти всіх заради отримання прибутку будь-якою ціною, а власна справа, по суті, соціальна відповідальність, автентичність, щирість, духовність. Бізнес – це війна, корупція, кримінал, романтика або ж бізнес-це служіння? Відповідь обирати нам, а головне-діяти згідно цього вибору.

Круглий стіл ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

*М. М. Красиков, канд. філол. наук, НТУ "ХПІ", Харків
mmkrasikov@mail.ru*

РЕТОПОНІМІЗАЦІЯ-2016: ПІРРОВА ПЕРЕМОГА. ХАРКІВСЬКИЙ ДОСВІД (Культурологічні рефлексії)

Топонімічна творчість – явище давнє, яке існує стільки ж, скільки існує людство. У традиційному суспільстві топоніми (особливо мікротопоніми) утворюються стихійно і закріплюються поступово у народній пам'яті. Це органічний і цілком демократичний шлях топонімізації. З певних часів царі, поміщики, державні органи вирішують долю назв населених пунктів, вулиць і районів. Цей адміністративний підхід є примусовим і антидемократичним.

2016 рік в Україні у зв'язку з законом про декомунізацію мимоволі підштовхнув до топонімічної творчості соціально активну частину населення (переважно патріотично налаштовану) та – мимоволі – чиновників, які відповідали за цей процес. Оскільки Україна позиціонує себе як демократична країна, антикомуністична ретопонімізація мала відбуватися з урахуванням думок широкої громадськості. Насправді як ініціаторів і розробників закону (Інститут національної пам'яті) не цікавив увесь спектр думок навіть експертів щодо доречності, змісту і методів впровадження топонімічних новацій, так і чиновництво на місцях зовсім не збиралося реально за допомогою істориків, краєзнавців, фольклористів, соціологів, лінгвістів вивчати регіональні топонімічні можливості і громадську думку місцевих мешканців. І хоча влаштовувалися "громадські обговорення", вони часто мали фарсовий або формальний характер, а все вирішувалося, як і за радянських часів, у "високих кабінетах".

У Харкові небайдужі громадяни і зацікавлені державні та громадські організації написали сотні листів до мера і редакцій газет з пропозиціями щодо перейменувань. Однак Топонімічна комісія при міськвиконкомі (де й так бракує фахівців-топонімістів і на засідання якої навмисно не запрошують найбільш принципових – і найбільш фахово обізнаних – її членів, не кажучи про сторонніх експертів) просто проігнорувала цю народну топонімічну творчість, аналіз листів і публікацій не був зроблений, хоча деякі пропозиції, які лоббіювалися впливовими інституціями, й були прийняті (що характерно, часто це були абсолютно некоректні з історичної точки зору і волонтаристські рішення, як, наприклад, перейменування вул. Петровського на вул. Ярослава Мудрого – лише тому,

що Юридичний університет, що носить ім'я князя і одним боком знаходиться на цій вулиці, наполягав на цьому рішенні; якби комісія послідовно проводила принцип повернення історичних назв, чого вимагає культурологічний підхід, вулиця мала б знов називатися Басейною). Звісно, були й вдалі перейменування, однак не тільки фахівців, а й багатьох харків'ян вразила низка безглузвих, а часом просто блюзнірських топонімічних "шедеврів" міськвиконкому. Найабсурднішим стало перейменування вул. Раднаркомівської на вул. Жон Мироносиць (саме у такому граматично неправильному написанні). Вулиця ця знаходиться поруч із вул. Мироносицькою, і дві подібні назви створюють труднощі для орієнтації не тільки приїжджим, але й мешканцям міста. Причина такої надмірної любові до жон-мироносиць – у тому, що у сквері Перемоги, який межує з обома вулицями, нещодавно, завдяки наполяганням мера Г. А. Кернеса, незважаючи на протести громадськості, була побудована Мироносицька церква, ктиторами якої "раптово" виявилися російські бізнесмени – друзі міського голови. Абсолютна більшість пропозицій краєзнавців і людей, які хоч трохи знають минуле міста, стосовно перейменування Раднаркомівської збігалися: вулиця повинна носити ім'я Алчевських, оскільки саме на цій вулиці збереглися три будинки, що належали Алчевським, зокрема садиба знакової для нашої країни родини меценатів, просвітитів і митців (на подвір'ї якої був встановлений у 1899 р. перший в Україні пам'ятник Т. Шевченку) та недільна школа Х. Д. Алчевської. Проте вулицею Алчевських – просто навмання – найменували іншу, з якою ніхто з цієї родини не пов'язаний. Що це – невігластво, некомпетентність, відсутність здорового глузду чи просто зухвалість і презирство до громади та й, врешті-решт, до Історії? Зовсім фантазмагоричним стало перейменування районів: Жовтневий став... Жовтневим (тепер на честь визволення України від фашистів), Держинський... – Держинським (на честь брата "залізного Фелікса", який деякий час скромно працював професором у Харкові), Фрунзенський... – Фрунзенським (на честь Тимура Фрунзе, Героя Радянського Союзу, який народився у Харкові в родині М. В. Фрунзе і провів тут кілька дитячих років). Це можна було б розцінити як хороший прикол і жарт, якби дане "перейменування" запропонували у Фейсбукі, однак його підписали очільники Харкова! І що це, як не знущання над демосом, який "батьки міста" розглядають, вочевидь, як тупий охлос, що усе стерпить? Після такого вияву інтелектуальної і моральної імпотентності і нахабної демонстрації зневаги до громади Топонімічна комісія на чолі з її головою (мером) повинна була б, за логікою речей, бути переобрана у повному складі, однак і досі вона жодних змін не зазнала.

Комісія при губернаторі, яка за законом повинна була остаточно "декомунізувати" "недодекомунізоване" міською владою, звісно, скасувала одіозну номінацію районів, однак знову ж таки завдяки відсутності у комісії фахівців-топонімістів і нехтуванню аргументами експертів, які спеціально зверталися до губернатора з пропозиціями щодо виправлення помилок попередньої інстанції, закріпила на мапі Харкова не

менш безглузді назви районів. Так вийшло, що у Харкові сьогодні є дві Основи: перший – старовинний – мікрорайон пов'язаний із життям і діяльністю родини Квіток (саме на честь своєї малої Батьківщини Григорій Федорович узяв собі псевдонім "Основ'яненко", який знає в Україні кожна культурна людина), другий мікрорайон виник на початку ХХ ст. у зв'язку з будівництвом залізничної станції Основа і сьогодні найбільше відомий мешканцям міста Основ'янським водосховищем. Чиновники-залізничники сто років тому могли й не знати про квіткінську Основу або не думали, що назва станції пошириться на місцевість. Стара Основа знаходиться у колишньому Жовтневому районі, і тому логічно було б, вшановуючи класика української літератури, назвати цей район Основ'янським (як варіанти – Квіткінським або Гончарівським, бо саме тут знаходиться знаменита слобода Гончарівка, де відбувається дія славетного "Сватання на Гончарівці"). Однак Жовтневий район отримав абсолютно випадкову назву "Новобаварський" – на честь мізерного і нічим особливим не уславленого мікрорайончика Нова Баварія (а той одержав назву від пивзаводу, заснованого німцями), Основ'янським же назвали великий район, до якого входить станція Основа, таким чином плутанину з двома Основами закріпили остаточно, і не тільки туристи, а й місцеві школярі тепер будуть впевнені, що Г.Квітка жив у Основ'янському районі і район, звісно, й назвали на честь засновника української прози, якого Шевченко називав "батьком".

Офіційна топонімізація давно стала справою політичною. Вочевидь, такою вона й залишиться. Однак відсутність культурологічного підходу, нехтування історичним методом, лінгвістичними принципами номінації та фольклорними аналогами буде призводити лише до Піррових перемог владних горе-топонімістів, які радянський абсурд замінюватимуть абсурдом пострадянським. Тільки вчені перед ретопонімізацією здатні провести попереднє краєзнавче дослідження, і тому саме наукова культурологічна спільнота, а не чиновники зі своїми амбіціями і політичними уподобаннями, і не "маси" повинні вирішувати це важливе соціальне питання – означення символічного простору нашої Ойкумени. І нести відповідальність.

В. В. Пітулей, канд. філос. наук, І-ФНУ, Івано-Франківськ

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ

Проблема соціального самовизначення, професійного самовизначення, професійної орієнтації є досить актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства. Змінюються умови і способи праці, з'являються нові професії, що вимагають відповідних знань і умінь. Світ вступив в епоху нової економіки, економіки нових знань, нових технологій. Саме нові знання стають визначальним фактором у розвитку сучасності, бурхливий розвиток якого приводить до стрімких змін як у соціальній, так і

економічних сферах життя суспільства. Нова економіка висуває нові вимоги до якостей, здібностей і вмінь, необхідних сучасній людині, до професійних якостей особистості. Назріла нагальна необхідність у формуванні навичок професійного самовизначення у молоді. До моменту закінчення школи вони повинні мати психологічну базу для самовизначення і самореалізації, у школярів повинні бути розвинені потреби в праці, володіння певними трудовими навичками, здатність до творчої діяльності, потреба у спілкуванні, вміння орієнтуватися в різних галузях знань, вони повинні вміти самоактуалізувати своє покликання. Звідси випливає важливість проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі. Сучасною наукою накопичено значний досвід як теоретичний, так і емпіричний в розгляданні проблем професійного самовизначення та професійної орієнтації молоді. Але практично підготовкою молоді до професійної діяльності ніхто не займається. Тому особливо актуальною стає розробка принципів і методів у професійній орієнтації.

На значущості проблеми професійного самовизначення молоді наголошували ще стародавні мислителі. Застерігаючи молодь від помилок у виборі життєвого шляху, вони, проте, стверджували, що молоді прихильні ризи, завдяки яким вона здатна самостійно вирішувати складні проблеми, що стосуються її майбутнього. мовила інтерес до нього вчених з різних наукових галузей: філософії, психології, педагогіки, соціології, етики тощо. Це сприяло розвитку поняття в кількох напрямках: соціологічному (І. Мартинюк, П. Кенкманн, М. Тітма, Р. Веєрман, Т. Мальковська тощо), психологічному (С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, К. Абульханова-Славська, З. Карпенко тощо), філософському (А. Архангельський, А. Здравомислов, А. Гусейнов тощо) педагогічному (О. Мудрик,

Г. Балл, І. Дубровіна, М. Боришевський, О. Киричук, І. Бех тощо).

Професійне самовизначення – багатовимірний і багатоступеневий процес, який можна розглядати під різними кутами зору. По-перше, як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю і які ця особистість повинна послідовно вирішити протягом певного періоду часу. По-друге, як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми вподобаннями та схильностями, з одного боку, і потребами існуючої системи суспільного поділу праці – з іншого. По-третє, як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність [Сторожєва, Г.О. О профессиональном самоопределении учащихся / Г.О. Сторожєва // Воспитание школьников. – 2004. – №10. – С. 37-44.]. Ці три підходи підкреслюють різні сторони професійного самовизначення: перший – виходить з запитів суспільства, третій – з властивостей особистості, другий пропонує способи узгодження того й іншого. Разом вони є взаємодоповнюючими (перший – переважно соціологічний, другий – соціально-психологічний, третій – диференційно-психологічний).

Професійне самовизначення – це складний діалектичний процес формування особистістю системи своїх основоположних відносин до професійно-трудового середовища, розвитку і самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійних планів і намірів, реалістичного образу себе як професіонала.

Професійне самовизначення є цілісним процесом. У кожному конкретному випадку в ньому певною мірою присутні всі його структурні складові. Аспекти самореалізації, вибору і адаптації є взаємопов'язаними компонентами структури професійного самовизначення. Виявляючись як акцентовані психологічні змісти індивідуальних профорієнтаційних ситуацій, вони виступають вузловими проблемами професійного самовизначення особистості. Кожна з цих проблем може бути розглянута з точки зору духовного, психологічного і соціально-психологічного рівня у процесі її розв'язання, залежно від рівня розвитку особистості, її життєвого досвіду, місця, яке належатиме професійній діяльності в житті людини, особистісної значущості для неї обраного напрямку професійної діяльності.

Основним завданням професійного самовизначення є реальна оцінка власних адаптивних можливостей, які забезпечать формування внутрішньої готовності до свідомої і самостійної побудови, корекції і реалізації перспектив свого розвитку (професійного, життєвого і особистісного). Професійне самовизначення виступає найбільш потужним чинником професійної адаптації.

Проблема професійного самовизначення в різних аспектах висвітлена у працях багатьох учених, таких як: Е. Зеєр, Є. Климов, Н. Пряжников, Н. Побірченко, В. Рибалка, В. Синявський, В. Толочек, Б. Федоришин та ін. Вчені вказують, що вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це важливий акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом професійної життєвої позиції, яка стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих проблем.

Психологічну готовність особистості до професійної діяльності досліджували такі вчені, як Г. Балл, К. Дурай-Новакова, Л. Карамушка, Л. Нечаєва, В. Рибалка та багато ін.

Однак, незважаючи на актуальність професійного самовизначення молоді, в науково-психологічній літературі недостатньо приділено уваги саме формуванню психологічної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

На думку вітчизняних учених – А. Вихруща, О. Зайцева, Д. Закатнова, Є. Павлютенкова, В. Сидоренка, Т. Туранова, Д. Тхоржевського, Б. Федоришина, М. Янцура – це процес самопізнання та об'єктивної оцінки підростаючим поколінням власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. В основі

правильного професійного самовизначення лежить протиріччя між прагненням молодшої людини до самостійності і неготовністю школяра до здійснення обґрунтованого вибору професії.

Серед психологічних теорій професійного самовизначення особистості можна відмітити два основні напрямки: 1) професійне самовизначення характеризується як особистісне новоутворення, що виникає в старшому шкільному віці (М.Ю. Варбан, А. Маслоу, М.М.Муканов та ін.); 2) професійне самовизначення розглядається як штучно організований процес.

Питанню професійного визначення молоді присвячено достатньо робіт. Ряд психологів (М.Р.Гінзбург, І.В.Дубровіна, І.С.Кон, Б.С. Круглов, Г.П.Ніков та ін.), що вивчали питання формування особистості у юнацькому віці, пов'язують перехід від підліткового до юнацького віку з різкою зміною внутрішньої позиції, коли спрямованість у майбутнє стає основною спрямованістю особистості, і проблема вибору подальшого життєвого шляху знаходиться в центрі інтересів і планів старшокласників. Перед ними постають фундаментальні задачі соціального й особистісного самовизначення: як знайти своє місце в житті, вибрати справу у відповідності зі своїми можливостями й здібностями, як стати справжніми людьми, у чому сенс життя і багато інших. Юнаки і дівчата прагнуть зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе членами суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості поряд з розумінням свого місця й призначення в житті.

Прийняття рішення щодо вибору професійної діяльності для молодшої людини є одним із найважливіших і доленосних рішень у житті. Професійна праця включає в себе діяльність, корисну для суспільства, а не просто те заняття, яке приносить прибуток. За А. Адлером, праця приносить почуття задоволення та самоповаги тільки тоді, коли вона корисна для інших [Фрейдджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейдджер, Джеймс Фейдимен. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с].

Важливо зазначити, що професійне самовизначення молоді не завершується з вибором вищого навчального закладу та початком професійного навчання. Проблема прийняття рішення щодо обраної професії ще не закрита і може супроводжувати студента усі п'ять років.

По-перше, на перших курсах у студента може з'являтися розчарування з приводу вивчення окремих дисциплін, які начебто не надають знання з обраного фаху. Сюди ж належать розчарування, пов'язані з вимогами окремих викладачів до вивчення дисциплін і форм оцінювання: занадто великі обсяги вивчення матеріалу (особливо відведені на самостійну підготовку); специфічні вимоги до форм підготовки (реферати, курсові, побудова логічних схем вивченого матеріалу тощо) та подачі матеріалу (виступ за кафедрою перед групою чи перед усім потоком); особливості оцінювання (за кредитно-модульною системою, а не в оцінках). У студентів загострюється почуття справедливості-несправед-

ливості, зростає розбіжність між уявленим і реальним навчанням у ВНЗ, що призводить до психологічного дискомфорту. Наведені психологічні явища належать до процесу адаптації молоді до навчання. Однак не можна відкидати той факт, що у студентів залишається невизначеність: чи сюди я прийшов; чи правильний професійний вибір зробив? Отже, питання правильного професійного вибору залишається відкритим.

По-друге, на старших курсах у період написання диплому та проходження переддипломної практики студенту знову необхідно приймати відповідальне рішення: а яке ж саме робоче місце обрати у розмаїтті професії. Йдеться насамперед про спеціалізацію в конкретному професійному напрямі. Наприклад, якщо це професія "психолог", то ким бути: вченим-психологом, викладачем психології ВНЗ, психологом організації, шкільним психологом, практичним психологом, психологом-консультантом, аналітиком, тренером психологічних тренінгів тощо.

Отже, прийняття рішення студентом щодо професійного вибору є надзвичайно відповідальним, життєво значущим, пролонгованим у часі процесом, який вимагає кваліфікованих знань, практичних навичок і рішучих дій.

Відомий спеціаліст у галузі психології профорієнтації Є.О.Климов, стверджує, що професійне самовизначення є системоутворюючим центром для всієї системи можливих "самовизначень" підростаючої людини як суб'єкта діяльності і громадянина.

П.А.Шавірь у роботі "Психологія професійного самовизначення в ранній юності" (1981) вказує на внутрішню суперечливість процесу професійного самовизначення. Він зазначає, що для професійного самовизначення особистості потрібно мати певний рівень абстрактного мислення, адекватність самооцінки, достатньо виражені вольові якості, працьовитість, деякий трудовий і життєвий досвід, достатній рівень зрілості, визначену професійну спрямованість.

У дослідженнях В.Ф.Сафіна, Б.О.Федоришина та ін. професійне самовизначення розглядається як форма життєвого, особистісного самовизначення, що передбачає узгодження особистістю своїх потреб, можливостей та вимог оточення. Потреба в професійному самовизначенні ґрунтується на протиріччі "хочу – можу", розв'язання якого сприяє розвитку професійної самосвідомості як структурного компонента особистості. К. Абульханова-Славська центральним моментом самовизначення вважала самодетермінацію, власну активність, усвідомлення особистістю своєї позиції [Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М: Мысль, 1991. – 299с.].

Л. Божович розглядала проблему самовизначення у віковому аспекті, зокрема вона характеризує самовизначення як особистісне новоутворення старшого шкільного віку, пов'язане з усвідомленням себе як члена суспільства і необхідністю вирішувати проблеми свого майбут-

нього [Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологические исследования. – М.: Просвещение, 1968. – 252с].

У результаті дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників залежно від рівня їх інтелектуально-особистісної переробки проблем вибору професії виявлено чотири типи осмислення цих проблем учнів старших класів. Це тип з емпіричним рівнем осмислення і неконструктивним

підходом до вирішення проблем, тип з теоретизованим способом осмислення і абстрактним розгляданням проблем, третій тип, діловий і прагматичний, з конкретним емпіричним способом вирішення проблем

і конструктивним підходом до їх вирішення, і четвертий тип з розглядом проблеми на високому рівні теоретизування і з'ясування причинно-наслідкових зв'язків [Сгорова Є.В. Психологічне дослідження професійного самовизначення старшокласників з різним типом усвідомлення проблеми вибору професії. Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні. 1992-2001. Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. Частина 1. – Харків, "ОВС". – 2002. – с.384-394].

У науковій літературі вживається кілька означень, що уточнюють зміст поняття самовизначення: життєве, особистісне, соціальне, професійне, моральне, сімейне, громадянське тощо. Поява цих видів самовизначення зумовлена намаганням конкретизувати процес, який охоплює різні сфери людської життєдіяльності. Незважаючи на часте використання в літературі, поняття соціального самовизначення вживається авторами в різних смислових інтерпретаціях. Воно виступає і як окреме, самостійне поняття, наповнене широким змістом, може бути синонімом життєвому (або особистісному) самовизначенню; також уживається як один із видів життєвого самовизначення й відображає лише одну зі сфер життєдіяльності людини. Окремим напрямком є розуміння соціального самовизначення як комплексу певних особистісних якостей, здатних забезпечити суб'єкту соціального становлення успішність у соціально-професійній сфері.

З аналізу поглядів різних учених, які намагалися теоретично вирішити проблему професійного вибору, випливає, що професійне самовизначення – це не лише процес прийняття рішень щодо вибору професійної діяльності, але й одна з форм активності особистості, за якої вона виступає суб'єктом власної життєдіяльності. І тому сміливість, сила волі, розум, професійна спрямованість для неї є особистісною цінністю. Як наслідок цього, професійне самовизначення є засобом реалізації суб'єктивних властивостей особистості, стилю її життя. Таким чином, успіх професійного самовизначення багато в чому залежить від власної активності суб'єкта, від його життєвої позиції, що дозволяє молодій людині цілеспрямовано, усвідомлено, активно, докладаючи вольових зусиль, здійснювати вибір професійної діяльності та підготовку до неї. Професійне самовизначення відображається в ієрархічній структурі мотива-

ційної сфери особистості, а також виявляється в її цілеспрямованих вчинках і поведінці, переживається на емоційному рівні у формі інтересу, бажання, захоплення, покликання, відчуття перспективи тощо. Разом з тим, професійне самовизначення особистості не можна розуміти як дію, до якої людина готується все життя і, здійснивши яку, вона може вважати себе повністю реалізованою. Це – частина життєвого шляху людини, важлива ланка у безперервному ланцюгу актів її самореалізації. Тому проблема професійного самовизначення, діалектика його цілей і засобів – одна із основних проблем свідомої побудови життя. Професійне самовизначення являється, з одного боку, важливою складовою частиною цього процесу, умовою повноцінної самореалізації особистості, з другого – підсумком, який складає для індивіда і суспільства самостійну цінність.

Разом з тим зазначимо, що процес професійного самовизначення передбачає: по-перше, активну, творчу участь особистості у всіх основних видах соціальної діяльності, вибір у кожному з цих видів діяльності конкретних занять, які в найбільшій мірі відповідали б індивідуальним здібностям і суспільним потребам; по-друге, формування внутрішньої потреби у добросовісному виконанні кожного виду соціальної діяльності; по-третє, активну самореалізацію особистості, яка прагне до максимального використання своїх здібностей і можливостей..

Розрізняють такі підходи до профорієнтації :

- реалістичний підхід, що базується на детальному причитуванні професійного та життєвого шляху відповідно до обраного алгоритму чи моделі, яка передбачає кілька варіантів вибору;
- діагностичний підхід, заснований на зіставленні здібностей і схильностей людини, які визначаються в процесі тестування, і вимог, що висуваються відповідною професією, з подальшим прийняттям рішення;
- гуманістичний підхід, який вважає головною метою надання допомоги молодій людині в досягненні повної самореалізації як у житті, так і в професійній праці;
- виховний, або ідеологічний підхід, що реалізує пануючу у суспільстві ідеологічну установку;
- активізуючий (формулюючий) підхід, що має головною метою формування у молодій людини вміння планувати свій життєвий шлях самостійно і усвідомлено.

Головна філософська проблема юнацького віку – питання про сенс життя, що виникає з потреби сприймати своє життя як цілісний процес, який має певний напрям, послідовність і зміст. Активізуються процеси самопізнання і формування образу свого "Я", визначення своєї життєвої позиції, цінностей, світогляду. Їх інтенсивність надзвичайно посилюється саме в цей період розвитку. Потреба молоді людини самовизначитися у різних сферах життя стає головною рушійною силою її подальшого розвитку.

Проблему професійного самовизначення можна розглядати як питання відповідності обраного виду діяльності ціннісним орієнтаціям. Далеко не завжди вибір професії співпадає з покликанням. Саме через незрілість ціннісно-смысловой сфери, зокрема її вищих рівнів, більшість студентів відчувають значні труднощі у виборі професії. Часто їх вибір зумовлюється волею батьків, поверховими мотивами, цінностями низького рівня узагальненості. Все це призводить до того, що у подальшому молода людина часто відчуває незадоволеність, розчарування, бажання змінити рід заняття. Тому раннє професійне самовизначення може мати, окрім позитивних, негативні наслідки. Небезпечним є і зволікання з вибором професії. Така затримка часто пов'язана саме з дифузністю ціннісних орієнтацій та Я-концепції молоді, з їх інфантильністю [Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – М.: Изд. полит, лит-ры, 1984. – 335 с.].

У психологічній теорії О. М. Леонтьєва в процесі професійного самовизначення особистості нами виділяється шість рівнів: стихійно-репродуктивний, послідовно-репродуктивний, реконструктивний, варіантний, суб'єктивно-творчий, об'єктивно-творчий. Вчений розглядав діяльність як "модулярну неаддитивну одиницю життєдіяльності" суб'єкта. Особистість – це своєрідна система її діяльності – того, що вона може, чого вона хоче, в чому вона проявляє себе до інших людей [Леонтьев Д. А., Шелобанова Е. В. Профессиональное самоопределение как построение образов возможно-го будущего // Вопросы психологии. – 2001.- № 1. – С. 57-66.].

Справжнє життя особистості протікає в умовах різноманітної змінної соціальної дійсності. У найбільш відповідальні її моменти – зміна культури, соціальної ситуації розвитку, вибір професії, діяльності, супутника життя, перехід в новий віковий період, соціальну спільність, зміна соціального статусу і тому подібне – актуалізуються способи перетворення особистості, внаслідок чого з'являються новоутворення, що змінюють форми її існування та реалізації.

Одним з найважливіших психічних новоутворень в період переходу підліткового до юнацького віку є професійне самовизначення. Майбутнє професійне середовище і професійна діяльність виступають для особистості сферою реалізації і подальшого розвитку її здібностей, сферою соціальних контактів, в яких втілюються у конкретно-практичних і поведінкових формах її цінності, установки, уявлення. У процесі професійного самовизначення особистості усвідомлюються і реалізуються її основні життєві цінності, її спрямування, і сенси/

На наш погляд, підхід до професійного самовизначення повинен бути комплексним, спрямованим в цілому на життєве самовизначення молоді людини, при цьому професійне самовизначення має бути

частиною самовизначення, хоча і головною [Харченко Е.И. Ключевые компетенции как основа проектов реорганизации систем допрофессио-

нального образования.// Управління проектами та розвиток виробництва. Збірник наукових праць.-2002.-№2 (5).-с.103-106].

Процес професійної орієнтації повинен бути безперервним, доступним протягом всього професійного шляху людини. Його можна розбити на такі етапи:

1. Допрофесійна підготовка (під час навчання в школі).

2. Профорієнтаційна робота під час навчання у вищому навчальному закладі.

3. Професійна орієнтація або реорієнтація під час робочого життя.

Таким чином, перед суспільством стоїть завдання створення принципово нової системи профорієнтації, спрямованої на вирішення проблем, що стоять перед суспільством в умовах нової економіки.

Як показують численні дослідження, перед школярами після закінчення навчання стоять такі проблеми:

- у них практично відсутні знання про професії, які існують, сучасні ринки праці взагалі та в регіоні зокрема;

- відсутність знань про власні ресурси та можливості, про відповідність між уподобаннями і здібностями;

- відсутність навичок планування здобуття професії і професійного зростання;

- відсутність культури щодо самопізнання і самовдосконалення.

На особистому та міжособистісному рівнях у сучасних молодих людей стоять проблеми самоусвідомлення, особистісного зростання, несформованості життєвих планів, розбіжність навчальних і професійних інтересів.

Рішенню всіх цих проблем і завдань має бути присвячена стратегія професійної орієнтації. При цьому діяльність системи професійної орієнтації повинна базуватися, зокрема, на таких принципах [Харченко Е.І. Проблемы профессиональной ориентации молодёжи в условиях новой экономики. Зб. Наук. пр. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля.часть 2.-Луганск.-2002.-с.272-273.]:

1. Принцип повноти системності інформації.

2. Принцип формування ключових компетентностей.

3. Принцип безперервності професійної орієнтації.

4. Принцип особистісно-орієнтованого підходу до професійного самовизначення.

5. Принцип проектного підходу.

Виділимо характерні особливості, які повинна мати, на наш погляд, система професійної орієнтації.

По-перше, головним об'єктом системи повинна стати (бути) особистість, якій потрібно допомогти формувати знання, особисті якості, внутрішні мотиваційні настанови, що дозволяють повною мірою сприяти

саморозвитку і самоактуалізації особистості. Тобто повинен бути реалізований принцип особистісно-орієнтованого підходу,

акцентованого на гуманістичну стратегію, яка реалізується шляхом складання реальних проєктів професійного самовизначення, спрямованих на з'ясування схильностей і здібностей молодшої людини, на розвиток у неї здібностей до самоаналізу, саморозвитку, самоактуалізації, вміння самостійно орієнтуватися в різних ситуаціях і

приймати правильні рішення (принцип проєктного підходу). При цьому при розробці проєктів професійного самовизначення повинен реалізовуватися принцип формування ключових компетентностей як основи зростання професійного потенціалу особистості [Харченко Е.І. Ключевые компетенции как основа проектов реорганизации систем допрофессионального образования.// Управление проектами та розвиток виробництва. Збірник наукових праць.-2002.-№2 (5).-с.103-106].

По-друге, профорієнтаційна робота з молоддю повинна бути спроектована таким чином, щоб спочатку визначалося потенційне покликання молодшої людини, якому сприяють її природні схильності і здібності. Тут можуть використовуватися методика ДДО Клімова, методика самоспрямованого пошуку Голланда, інші методи діагностики і самодіагностики. Потім вибудовується особиста освітня траєкторія (проєкт професійного самовизначення), в якій зазначаються шляхи та засоби досягнення мети, напрями підготовки та бажана спеціальність (із зазначенням запасних варіантів), варіанти пошуку роботи, професійного зростання, набір компетенцій, що відповідає обраному напрямку. Повинен існувати зворотний зв'язок, що враховує всі можливі варіанти і зміни як в соціально-економічному середовищі, так і у запитах і потребах особистості, що дозволяє вносити корекцію та поправки в плани професійного зростання.

По-третє, система повинна мати достатнє інформаційне забезпечення, що дозволяє реалізовувати принцип повноти системності інформації. Для усвідомленого самовизначення школярів необхідно створити у них цілісне системне уявлення про економічні види діяльності, про методи самодіагностики та психодіагностики, про

технології дії на ринку праці, про можливості отримання освітніх послуг. Тому одним з головних завдань, що стоять, на наш погляд, перед будь-якою структурою, яка займається професійним самовизначенням молоді, є організація процесу отримання інформації.

Отримавши детальну інформацію щодо чотирьох систем утворюючих блоків, які представляють інформаційні зони, а саме: 1) психологія людини; 2) світ професій; 3) ринок освітніх послуг; 4) ринок праці, молода людина може розпочати розробку особистого проєкту професійного самовизначення.

Пропонується така професійно-особистісна модель розробки проєктів професійного самовизначення:

1. Вивчення особистих схильностей і можливостей, потенційного покликання (профдіагностика, самодіагностика).

2. Ознайомлення зі світом професій за критерієм сумісності особистості з особливостями професії й умовою затребуваності даного виду діяльності на ринку праці, вибір професій, які відповідають можливостям людини.

3. Визначення головної мети – ким бути, чого досягти.

4. Розробити варіанти досягнення мети (набуття професій).

5. Із варіантів, які існують, вибрати особисту освітню траєкторію, оптимальний варіант набуття професії (де і як отримати освітні послуги).

6. Намітити варіанти пошуку роботи після здобуття освіти, шляхи професійного зростання.

7. Розробка запасних варіантів.

8. Розробка конкретних кроків з реалізації проєкту професійного самовизначення, його життєвий цикл, управління часом, якістю.

9. Розпочати реалізацію проєкту.

Отже, розв'язання проблем професійного самовизначення молоді може бути успішно досягнуто, на наш погляд, відповідною системою професійної орієнтації, в основу діяльності якої будуть покладені такі

принципи: принцип повноти системності інформації, принцип формування ключових компетентностей, принцип безперервності професійної орієнтації, принцип особистісно-орієнтованого підходу, принцип проєктного підходу.

Послідовне застосування методів управління проєктами безпосередньо до професійного самовизначення молоді дозволить вирішити головні завдання системи професійної орієнтації, підготовки молоді до професійного життя, життєвого самовизначення, розвитку професійного потенціалу.

Д.В. Бондар, студ., ДонНУ імені В. Стуса, Вінниця
dascha.bondar2016@yandex.ru

**ДЕРЖАВИ-ЛІДЕРИ У СТАНОВЛЕННІ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ.
США, КНР ЯК КРАЇНИ З ДОМІНУЮЧОЮ ЕКОНОМІКОЮ**

Можливий перерозподіл сфер світового впливу хвилює чи не кожного свідомого громадянина, адже це може повністю змінити положення країн у всій світовій системі. Саме тому дане дослідження є актуальним серед інших проблем сьогодення, коли КНР з кожним роком зміцнюється і багато науковців прогнозують майбутнє домінування країни, навіть над США.

Понад двісті років тому Наполеон Бонапарт пророчо сказав про Китай: "Там лежить сплячий гігант. Хай він спить. Коли він прокинеться – весь світ здригнеться". Сьогодні гігант прокидається.

Світовий порядок (режим) являє собою досить чітко виражені умови, які прийняті на багатосторонній основі і базуються на взаємоприйнятних нормах, що визначають державні і недержавні рамки поведінки у будь-якій сфері міжнародної діяльності. Держави-лідери і формують світову систему, а зміна ядра системи, тобто країни-гегемона, впливає на розташування країн в світ-системі.

Розглядаючи особливості політики двох економічних гігантів – КНР і США, їх вплив на розвиток і економіку всього світу, стає зрозуміло, що в обох країн є потенціал до лідерства, а якого вигляду буде мати світова система в майбутньому ми можемо тільки уявляти. Цілком можливо, що США поступиться місцем КНР, але так само можливим є варіант лідерства штатів і надалі.

Взаємовідносини США та Китаю в контексті боротьби за лідерство впливають на інших суб'єктів світ-системи і їх по праву називають країни "великої двійки", "G-2". Між ними формуються нові конфігурації і відносини, унікальні для кожного історичного періоду. Міжнародно-політична конкуренція за лідерство в рамках "G-2" зумовить кардинальні геополітичні, геоекономічні та геостратегічні трансформації світ-системи.

Боротьба за вплив між Китаєм і США вже ставить перед делікатним вибором країни Азії, які опинилися "між двох вогнів". Сьогодні Китай – найбільший торговий партнер Японії, Індії, Австралії, Південної Кореї та більшої частини країн Південно-Східної Азії, притому що головним військовим партнером цих країн залишаються США. [Аниліонис Г.П. Глобальний мир: єдиний и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П.Аниліонис, Н.А.Зотова. – М.: Международные отношения, 2005. – 676 с.]

Сучасний етап трансформації системи міжнародних відносин характеризується складністю, динамічністю та непередбачуваністю. Вищезазначене свідчить про те, що гегемонів буде дедалі складніше контролювати сучасні багаторівневі світові процеси. Крім того, США стає все

складніше розраховувати на підтримку союзників. Разом з тим США мають усі можливості протягом декількох десятиліть володіти ключовими світовими позиціями у Північній Америці, у Західній півкулі, в усіх чотирьох океанах та космосі, у військовій могутності та військових дослідженнях, на основних світових ринках, у науці та практичних розробках, в інформаційній революції, у продуктивності праці, у залученні талановитих іммігрантів, у світовій університетській освіті, у провідних засобах масової інформації, у популярній культурі, у залученні молодіжних симпатій та в міжнародній допомозі. Америці практично забезпечені десятиліття найбільшого впливу на світ та на перебіг світової еволюції [Уткин А. И. Мировой порядок XXI века / А.И.Уткин. – М.: Изд-во Эксмо, 2002. – 512 с.].

КНР зможе проводити більш самостійну політику, ніж США, тільки якщо обійде їх у сферах озброєнь і високих технологій. Однак саме тут американське лідерство залишиться безперечним ще надовго. Тим не менш, багато аналітиків прогнозують для Китаю світове лідерство протягом найближчого десятиліття чи десятиліть, оскільки він може незабаром обійти США за своїми економічними показниками. Але бути найбільшим ще не означає бути першим. Крім того, що Китай є другою економікою у світі, він все ще далекий від того, щоб зайняти лідируючі позиції або стати конкурентом в інших сферах (військово-стратегічні, нові технології, соціальна сфера тощо).

Очевидно, що абсолютні показники не дають уявлення про відносну значимість зросту китайської економіки. Через величезну чисельність доходу на душу населення. Важкою проблемою залишається регулювання надмірного демографічного зростання. Не завершена реформа нерентабельного держсектору, зростає дефіцит бюджету, інфраструктура не відповідає вимогам економічного розвитку, не знижується масово безробіття, збільшується розрив між прибережними зонами, які прискорено розвиваються, і відсталими глибинними провінціями. Високі темпи росту економіки загрожують її перегрівом. Китай все ще залишається країною, що розвивається, далеко відсталою від найбільш розвинутих держав.

Отже, можна достатньо визначено припустити, що найменш до середини XXI століття оптимальним вибором для Китаю буде не прагнення до насильницького запровадження своєї регіональної, не кажучи вже про глобальну, однополюсність, а активне входження до багатополюсності, що складається, у якості великого самостійного центра сили. На цьому шляху, як вже зазначалося, не виключні часові відходи китайської політики на конфронтаційні позиції у випадку або ускладнення положення всередині країни, або загострення ситуації у регіоні (наприклад, у районі Тайваню або на Корейському півострові). Та все ж таки генеральним напрямом, ймовіріше за все, залишиться перетворення Китаю у велику державу-полюс, здатну відігравати важливу роль у Східній Азії, та й у всьому Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а потім, можливо, й в глобальних міжнародних справах.

СПЕЦИФІКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

Проблеми ідентифікації життєво важливі як для кожної людини, так і для будь_якого соціуму. Усвідомлюючи себе особистістю, молода людина, як правило, замислюється над своїм місцем з поміж інших людей і груп. Аналогічно і суспільство чи його окремих сегмент рано чи пізно задаються питанням про свої смисложиттєві орієнтири й національний ідеал. Формуванню цього процесу у людини в наш час приділяється значна увага. [Нагорна Л.П.Н_16 Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.] Це важливий і одночасно складний процес, що охоплює усі сфери життєдіяльності особистості, утворює між ними стійкий взаємозв'язок. Ідентифікація дозволяє людині гармонійно влитися до певної спільноти, відчути себе її частиною, сформуванню почуття відповідальності перед нею. Тому кожен індивід обов'язково проходить цей процес задля визначення й досягнення завдань, які ставить перед собою. Українське суспільство у цьому плані переживає неабияку складність. Багатовікова розірваність його як етносу, культурний вплив сусідніх держав, обмеженість розвитку власної культури негативно позначилися на становленні його як нації. Це добре простежується в сучасних умовах державотворення та виступає гальмом у розвитку.

Прагнення зберегти свою самобутність у мові, звичаях, традиціях підкреслюється пошуком об'єднуючих символів і ціннісних орієнтирів, які можуть бути різними як на рівні регіону, так і у людей різного етнічного походження. В Україні ця тенденція посилюється протистоянням на владному рівні, коли політичні розмежування часто виявляються віддзеркаленням регіональних. [Савоскул С. Русские в Украине: статус, идентичность, перспективы // Украина – Россия: общество и государство : сб. науч. тр. / С. Савоскул ; ред. Д.Е. Фурман. – М. : Права человека, 1997. – С. 279-329.]

Політична регіоналістика – це новий науковий напрям, що знаходиться в стадії становлення. Своім виникненням ця наука, з одного боку, зобов'язана політичній науці, з іншого – регіоналістичній, або регіонознавству. Мета дослідження: з'ясувати який вплив має політична регіоналістика на ідентифікацію суспільства, а саме українців. В даний час досить опрацьованими можна вважати юридичні, історичні, економічні та культурно-цивілізаційні аспекти регіонознавчого досліджень; в свою чергу, і політична проблематика повинна зайняти своє гідне місце в ряду регіонознавчих знань. При цьому політична регіоналістика може як вбирати в себе звід знань, накопичений іншими науковими напрямами в рамках самих різних суспільствознавчих наук, так і орієнтуватися на досягнення сучасного регіонознавства.

Громадяни України по-різному ідентифікували себе із територією проживання, релігією, яку сповідували, не однаково ставилися до історичних подій, російської мови та національних меншин, що проживали в Україні. Все це сформувало не лише проблему ідентифікації сучасного українського суспільства, але й перспективу його подальшого розвитку. Як свідчать результати досліджень, говорити про єдність українського суспільства на даний момент можна лише з певною умовністю, оскільки в ньому ще недостатньо повно сформовані культурні ресурси, на- копичені у ході самостійної історії, не зовсім вдало проведені історичні й культурні ревізії.. Лише за таких умов Україна зможе забезпечити собі входження до нового глобального світу, вирішити нагальні проблеми сьогодення. Україна тільки будуватиме основу свого суспільства в умовах протистояння минулого та пріоритетів майбутнього. Це довготривалий процес, що має відбуватися в рамках демократії вибору та лібералізму сприйняття, альтернатив яким у вирішенні цих проблем немає. Держава повинна випрацювати компетентну, ефективну та послідовну політику, що знайде своє відображення у формуванні нової парадигми регіональної політики України, яка має враховувати не тільки орієнтації українців, а й також населення всіляких національностей, що не припускає перспективи деєтнізації.

В умовах глобалізації проблеми ідентичності та самоідентифікації дуже швидко актуалізуються та загострюються як на рівні окремих індивідів так і на рівні великих соціальних груп та всього суспільства загалом. Це пояснюється тим, що глобалізація та пов'язане з нею розповсюдження інформаційних технологій, та політичних міфів помітно інтенсифікують спілкування між людьми, нав'язують їм нові соціальні ролі, роблять їх учасниками соціальних, економічних, політичних, інформаційних та культурних процесів, використовуючи ці поняття як інструмент у політичній боротьбі за ресурси влади. В результаті індивіди та соціальні групи у тій чи іншій мірі включаються в нові відносини, що призводить до переоцінювання цінностей і до певних змін попередньої політичної та цивілізаційної ідентифікації та самоідентифікації.[Т. Вакулова ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ УКРАЇНЦІВ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР //Вісник СевНТУ. Вип. 100: Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2009.]

В.Ю.Войналович, студ., КНУТШ, Київ
vladimir15062011@gmail.com

ІСНУВАННЯ ЕЛІТИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ

Слово "еліта" в перекладі з французької означає "найкраще, вибране, добірне". У соціальному значенні воно відноситься до найбільш цінної для суспільства соціальної групи, яка стоїть над масами і покликана керувати ними внаслідок володіння особливими якостями. Поняття "еліта" в політології характеризує носіїв яскраво виражених політико-

управлінських якостей і функцій. Це частина соціальної спільноти, яка усвідомлює свої інтереси, специфічність і організованість та активним і впливовим способом визначає реалізацію інтересів цієї спільноти або всього суспільства. Нерівноправний статус окремих груп і осіб у політиці здавна визнавався неминучою реальністю. Термін "еліта" увійшов до наукового вжитку в працях В. Парето на початку ХХ ст., але ідеї політичного елітизму виникли в глибоку давнину. У період розкладу родового ладу з'явилися погляди, які розділили суспільство на "вищих" і "нижчих", шляхетних і чернь, аристократію і простолюдинів. Найбільш послідовне обґрунтування такі ідеї одержали у творчості Конфуція, Платона, Макіавеллі, Ніцше. Однак ці мислителі не змогли дати серйозного соціологічного обґрунтування своїм поглядам внаслідок відсутності необхідної емпірикосоціологічної бази. В античних авторів соціальним еталоном виступали особи, наділені високими моральними якостями. Конфуцій поділяв суспільство на "шляхетних мужів" (правлячу еліту) і "нижчих людей" за їх ставленням до заповідей моралі. Перші слідуєть обов'язку і закону – решта налаштована на власний благоустрій і особисту вигоду. Платон у загальних рисах розробив систему формування правлячої еліти, але його головна ідея про поділ суспільства на керуючих і керованих ґрунтувалась лише на моральних, філософських і релігійних припущеннях. Дуже важко "перекласти" його систему навіть на сучасне йому суспільство і знайти в ньому "мудрість", "мужність" і "вождеління" як домінуючі якості в окремих його представниках. Перші сучасні класичні концепції еліт з'явилися на межі ХІХ-ХХ ст. Специфіка виникнення еліт пов'язана з психологічною і соціальною нерівністю людей, розподілом праці, пасивністю широких мас населення і потребою управління. Для В. Парето еліта – об'єктивно кращі в своїй галузі, а для Р. Міхельса – це творча меншість, що здійснює управління завдяки своїй освітньо-професійній підготовці, в той час коли В. Парето пише, що серед класу еліти зустрічаються багато численні девіації. Парето поділяє клас еліти на два підкласи – правлячої і не правлячої еліти, створюючи для суспільства макет у формі піраміди. Р. Міхельс каже, що потрібно ділити суспільство на еліту як панівну привілейовану касту і маси, але сам він не розробляє такої теорії. Р. Міхельс не зовсім погоджується з трактуванням теорії "циркуляції еліт" В. Парето, який пише, що відбувається циклічна заміна еліти представниками маси для соціальної рівноваги. У такому випадку частина еліти переміщується в нижчий прошарок, а найбільш активна частина меншості займає вищий. Міхельс зазначає, що відбувається не заміна еліти, а всього лише переплетення її нових елементів зі старими, так як абсолютна заміна є катастрофічною для функціонування еліти. Обидва дослідники вважають, що еліта існує в будь-якому суспільстві. І прикладом для цього є всі відомі суспільні угруповання. Формуючи "залізний закон олігархії", Р. Міхельс пов'язує виникнення еліти із розвитком соціального життя і неможливістю великих мас населення управляти суспільством. В. Парето просто поділяє суспільство на класи, але маючи на увазі, що вони не мають чітких меж між

собою. Серед цих класів його цікавить той, який має найвищі показники у своїй галузі. Перето вважає, що еліти управляють за допомогою сили та хитрості. Тоді, коли відсутній хоча б один елемент, актуальна еліта повинна звільнити місце іншій, більш мотивованій. Міхельс вважає, що діяльність еліти майже повністю регламентована власними її переконаннями. Водночас представники еліти стверджують, що маса має бути задоволена їх рішеннями, адже сама обирала "еліту", і при цьому будь-які виступи і протести зі сторони маси швидко придушують. Завдяки дослідженням теорії еліт цей термін почав широко застосовуватись у повсякденному житті. Ми можемо вживати його не лише в політичній галузі, а й говорити про спортивну, кримінальну, наукову еліту і при цьому надавати їй перчергово закладеного значення дослідників.

Л. В. Герасименко, студ., КНУТШ, Київ
liliya.gerasymenko@gmail.com

ЖАН БОДРІЙЯР ПРО СУСПІЛЬСТВО СПОЖИВАННЯ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Явище споживацтва як невід'ємна поведінкова складова людини спостерігалось ще з початку виникнення перших цивілізацій (Вавилон, Стародавній Єгипет, Стародавній Рим), хоча ще і не мало масового характеру. Масове споживацтво стрімко розвивається поруч із капіталізмом, який супроводжується бурхливим економічним і технічним розвитком та певним набором соціальних змін, таких як зріст доходів, завищення потреб, індивідуалізація споживання, зміна класової структури. Це знаменується певним переходом межі необхідності придбання предметів для фізичного існування людини і формуванням відповідної системи цінностей та установок. Цей термін (англ. Consumerism) часто використовуються для опису внутрішнього стану людини, ефекту приривняння особистого щастя зі споживанням матеріальних благ.

Американський соціолог Торстейн Веблен на початку XX століття в своєму дослідженні престижного споживання виводить свою теорію "демонстративного споживання". Тут відповідна поведінка починає слугувати, в першу чергу, зростанню соціального престижу, стає інструментом набуття, збереження та втілення влади, сильним політичним важелем.

З плином років стан речей змінюється, консюмеризм набуває нових форм та починає заволодівати людською свідомістю на новому рівні – рівні знаків та символів, не лише продуктів. Жан Бодрійяр – французький філософ, культуролог, соціолог і публіцист у своїй роботі "Суспільство споживання" в 1970 р. сформулював підозру в тому, що споживацька розкіш, яка продукується мас-медіа засобами, веде до руйнації реальності. Загалом, Бодрійяр розглядає споживання як ланцюгову психологічну реакцію, яка носить магічний характер, природа якої несвідома. Споживання предметів більше не пов'язане з їх сутністю – йдеться ско-

ріше про відчужені знаки предметів, які існують лише у зв'язку один з одним. Надлишок предметів споживання вказує на "уявний" достаток, яких протиставляється "справжньому" достатку, що існував, на його думку, при первісних формах ведення господарства, натуральному виробництві. Бодрийяр вважає, що суспільство споживання – це суспільство самообману, де неможливі ні справжні почуття, ні культура, і де навіть достаток є наслідком ретельно замаскованого і захищеного дефіциту, що має зміст структурного закону виживання сучасного світу. [Бодрийяр Ж. Общество потребления // Его мифы и структуры. М.: Республика, Культурная революция, 2006. С. 9-10.]

Грунтуючись на багатому економічному і соціологічному матеріалі, Бодрийяр на прикладі Франції дає критичний аналіз такого суспільства з філософської, соціологічної, економічної, політичної і культурної точок зору. Він виявляє характерні риси французького суспільства і акцентує увагу на тому впливі, який процеси, що відбуваються в "суспільстві споживання", роблять на моральний та інтелектуальний стан його громадян. Крізь призму цього вивчається споживча поведінка, ринково-економічні та політичні маніпуляції, функціонування ЗМІ.

З цього можна зробити висновок про те, що політика в такому контексті прирівнюється до маніпулювання споживачами, цілцю якої стає насадження примітивного одномірного мислення, побудованого на інстинктах, а не на волевиявленні індивіда, через засоби масової інформації.

Як наслідок, посилюється відчуження людини. Речі замінюють конкретні міжособистісні та соціальні відносини, перестають бути просто способом вирішення певної побутової проблеми, а цілком здатні вирішити і якийсь психологічний, більш того, політичний конфлікт. Коли для кожної проблеми є своя річ, вона навіть не стільки спричиняє ці конфлікти, скільки підміняє їх ілюзією благополучного вирішення. У сучасному суспільстві прийнято говорити про свободу вибору, але чи є цей вибір дійсно вільним? Люди зовсім не такі вільні в своєму виборі, як нам це видається, більш того, вони прямо приречені вибрати певну для них річ. [Бодрийяр Ж. Общество потребления // Его мифы и структуры. М.: Республика, Культурная революция, 2006. С. 110] Так і суспільство в цілому нав'язує їм свою владу. Виробляючи все більше і більше речей і створюючи ілюзію безмежності вибору, суспільство тим самим нейтралізує небезпеку, яку для нього представляє справжня свобода особистості. Наш вибір, в результаті, виявляється вибором економічного і політичного ладу, і людина вже не здійснюється як суб'єкт, а все більше реалізує себе як об'єкт економічного попиту. Це так звана нова форма кріпацтва, при якій господарем виявляється суспільний лад в цілому. А такі економічні по суті явища як кредит і реклама приймають на себе в повному масштабі функції етичного і політичного тиску на маси.

Неможливо також переоцінити роль мас-медіа в сучасному політичному житті суспільства. У сучасному світі нікого не здивувати тим, що людей набагато більше захоплює перегляд нового гучного фільму в кінотеатрі або вирішального футбольного матчу по телевізору, чим

гострі політичні або соціальні конфлікти, що відбуваються в цей же самий час в реальному житті. [Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа // Поэтика и политика: Альманах Рос.-франц. центра социологии и философии Ин-та социологии РАН. М.: Ин-т. эксперим. социологии; СПб.: Алетейя, 1999. С. 193-226.]

Бодрийяр робить висновок про кінець трансцендентного в людському світі, чим узагальнює проблематику всієї книги. На зміну міфу, що колись вказував на трансцендентне, приходить сучасний спрощений міф. Світ знаків знімає традиційні розмежування реальності. У цьому світі зникає і сама людина, він більше не є індивідуальністю і складається лише з знаків соціального статусу.

В.А.Герасимович, асп., КНУТШ, Київ
gerasimovich92@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ У ПОЛІТИЦІ

В наш час переговори остаточно набули важливого значення в різних сферах людської діяльності. Відомо, що це складний процес, який вимагає від учасників не лише необхідних навичок переговорної взаємодії, але й вміння сприймати й розуміти один одного, а також бажання порозумітися та знайти вихід із ситуації, що склалася. Переговори вже давно стали невід'ємною складовою сучасного життя, що супроводжують нас у повсякденній діяльності. В основу переговорного процесу входить комунікація учасників, яка має спрямовуватися на вирішення поставленої проблеми, пошук альтернативних варіантів розвитку ситуації, уникнення зростання конфліктної напруги серед сторін. Сучасний стан речей у світі вказує на існуючу тенденцію до збільшення переговорних контактів у різних сферах життя.

Створення у 1945 році Організації Об'єднаних Націй (ООН) поклало початок масштабному використанню переговорів як провідного способу врегулювання міжнародних політичних проблем. Поступово збільшилася кількість міжнародних політичних переговорів. Серед причин посилення значення міжнародних переговорів називають появу глобальних проблем, рішення яких неможливе в рамках зусиль однієї держави [Чурикова А. Е. Роль личностного фактора в процессе политических переговоров: автореф. дис. на получение научн. Степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02 "политические институты, процессы и технологии" / А. Е. Чурикова.— М., 2011. 149с.].

Відомі американські дослідники теорії переговорів Р.Фішер та У.Юрі розглядають політичні переговори насперед як "метод досягнення згоди...без поразки сторін"[Фішер Р., Юри У. Путь к согласию, или переговоры без поражения / Пер. с англ. А. Гореловой; Предисл. В. А. Кременюка.— М.: Наука, 1992.— 158 с.]. Власне, дослідники вважають пере-

говорний процес ефективним інструментарієм, що дозволяє знайти порозуміння, врегулювати конфлікт та досягти згоди. При цьому учасники переговорів заради досягнення порозуміння мають йти на поступки, але при цьому не розглядати такі дії, як слабкість чи крок до поразки.

Р. Мокшанцев стверджує, що переговорний процес – це цілісна та органічна єдність людей; їх інтересів і комунікацій; стратегій і тактик; їх принципів і методів; стереотипів і установок; людського індивідуального та соціального; приватного і офіційного; їх історичного і сучасного; вербальної і невербальної поведінки. Переговори – це спільна діяльність з партнером, процес взаємоузгоджених дій суб'єктів. Дослідник стверджує, що переговори варто розглядати як діяльність двох або більше суб'єктів, кожен з яких переслідує свої цілі, інтереси та наміри. Незважаючи на можливі розходження в поглядах між партнерами, їх діяльність в рамках цього процесу буває тільки спільною. Погодившись на переговори, їх учасники дають згоду на спільну діяльність, незалежно ані від видів переговорів, ані від будь-яких інших обставин. [Мокшанцев Р. И. Психология переговоров / Р. И. Мокшанцев. – М.-Новосибирск, 2002.- 258с.].

Варто наголосити на тому, що мета переговорного процесу полягає у досягненні згоди між сторонами процесу. Переговори можуть бути успішними лише в тому разі, якщо існує ряд необхідних для цього умов, головним з яких є бажання учасників переговорного процесу дотримуватися компромісного типу поведінки, а не конфронтаційного. Іншими умовами для результативності переговорного процесу є організованість, легітимність учасників переговорів та визнання ними необхідності дотримання ряду вихідних норм на шляху до переговорів.

Переговорний процес доволі часто порівнюють з мистецтвом. Якщо говорити про переговори, як про мистецтво, не можна не помітити, що це в першу чергу мистецтво можливого, яке балансує на тонкій межі між "переконати" і "перемогти", що завжди пов'язане з певним ризиком. На думку І.А.Василенко, з цієї точки зору специфіка переговорів найбільш повно розкривається в теорії ігор. Участь в переговорній грі, як і в будь-якій іншій, має сенс лише остільки, оскільки її результати не зумовлені і, отже, кожен з гравців має свій шанс. Переговори – форма ризикової діяльності, в ході якої учасники сперечаються щодо можливості визначати характер майбутніх угод. Розглядаючи переговори як мистецтво компромісу, важливо звернути увагу на прийоми тонкого лавірування і маневру, на мистецтво толерантності (терпимості). Кожному переговорнику необхідна тонка інтуїція і висока майстерність, знання особливостей культурних традицій партнерів, якщо мова йде про міжнародні переговори. [Василенко И. А. Политические переговоры / И. А. Василенко. – М: Инфа-М, 2010. – 396 с.].

Дослідниця І.А.Василенко дала своє визначення процесу переговорів: "Політичні переговори можна визначити як науку та мистецтво досягнення політичної згоди в умовах конфліктного протистояння сторін" [Василенко И.А. Политические переговоры: учебное пособие. – М.: Гардарики, 2006. – 271 с.]. М.Лебедева розглядає переговори у парадигмі

конфлікту: "переговори є ні що інше, як подоланий конфлікт сторін"[Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов: Учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 271с.].

На думку дипломата Ю.Дубініна переговори представляють собою неординарний процес і складаються з декількох стадій, які відрізняються своїми задачами. Можна виокремити наступні стадії: підготовка до переговорів; процес їх ведення та досягнення домовленостей; аналіз результатів переговорів і виконання досягнутих домовленостей [Дубинин, Ю. В. Мастерство переговоров. – М., 2009 – 304с.]. У свою чергу, Р. Фішер і У. Юрі виокремлюють два основних етапи у процесі підготовки до переговорів:

- стадія аналізу: збір інформації і діагноз ситуації навколо переговорів;
- стадія планування: розробка концепції переговорів і варіантів вирішення проблеми, визначення основної стратегії і тактики [Фишер Р. Подготовка к переговорам / Р. Фишер, Д. Эртель. – М., 1996.– 98 с.].

Отже, політичні переговори є важливою складовою сучасного політичного процесу. На сьогоднішній день – це одна із основних форм політичної діяльності та атрибут сучасної політики, яку складно уявити без такого явища як "переговори".

А.П. Горобець, студ., КНУТШ, Київ
a.p.gorobets@ukr.net

МАКІАВЕЛЛІВСЬКА ШКОЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Термін "еліта" походить з лат. *eligere* –обирати; в сучасній літературі отримав поширення від фр. *elite* – краще, добірне, вибране. Починаючи із XVII ст. цей термін вживався спершу для позначення товарів найвищої якості, а згодом і для виокремлення у структурі суспільства "обраних людей", передусім вищої знаті.

Ідеї поділу суспільства на "вищих" та "нижчих", "аристократію" та "простолудинів" виникали ще в глибоку давнину та були обґрунтовані у працях Конфуція, Платона, Аристотеля, Макіавеллі та ін. Родоначальником цілеспрямованого наукового розгляду проблем правлячої еліти вважають італійського вченого Н. Макіавеллі, саме він заклав основи наукового обґрунтування теорії еліт. Особливістю підходу Н. Макіавеллі було те, що описи еліти та її функціонування були здійснені з практичної точки зору. В своїх працях він концентрував увагу на проблемах влади та механізмах її застосування та утримання. Саме Н.Макіавеллі уперше почав трактувати еліту як правлячу групу, яка здійснює керівництво суспільством.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується бурхливими змінами у суспільно-політичній сфері. Кардинальні зміни в соціальних устоях та зростання значення провідних верств населення спричинили відродження інтересу до досліджень, присвячених різним аспектам еліт. У

працях Гаєтано Моски, Вільфредо Парето та Роберта Міхельса поняття політичної еліти отримало чіткі обриси, були намічені її основні властивості та параметри. Ці теоретики започаткували в теорії еліт так звану макіавеллівську школу.

Вчені виокремлюють такі характерні риси макіавеллівської школи:

1. Визнання елітарності будь-якого суспільства.

Вперше дослідивши еліту як соціальний феномен Г.Моска та В.Парето дали їй теоретичне обґрунтування. В загальному сенсі еліта для класиків елітаризма – це згуртована група, члени якої наділені особливими якостями, хоча для В.Парето еліта – це група людей з найвищим індексом, які займають найвище положення в суспільстві, Г. Моска розглядав еліту як малочисельну, політично активну групу людей, орієнтованих на владу, – Р.Міхельс вважав, що сама організація суспільства потребує елітарності та закономірно відтворює її.

2. Наявність у еліти особливих якостей.

На думку Г. Моски та Р. Міхельса до еліти входять ті, кому притаманні інтелектуальні, моральні та матеріальні переваги, а також здатність керувати іншими людьми. В.Парето визнавав еліту за її вродженими психологічними якостями.

3. Групова згуртованість еліт.

Еліта організовується та консолідується під час управління масами. Згуртовану групу тих, хто керує та має панівне становище, Г.Моска називав політичним класом, він зберігає владу завдяки своїй високій організації та наявній структури. За В.Парето правляча еліта внутрішньо згуртована та веде боротьбу за збереження свого панування. Згідно дії в суспільстві "залізного закону олігархічних тенденцій" Р.Міхельса будь-якою організацією керує олігархічна група, члени якої не поступаються владою, не передають її масам, а тільки іншим лідерам.

4. Формування та зміна еліт в ході боротьби за владу.

В.Парето вважав, що постійна зміна та циркуляція еліт допомагає зрозуміти історичний рух суспільства. Його розвиток відбувається за рахунок циркуляції двох головних типів еліт – "лис" (керівників, що обирають м'які методи управління) та "левів" (які орієнтовані на застосування сили). Г.Моска називає такі шляхи закріплення та оновлення еліти: успадкування, вибір та поступова ротація. Оновлення політичного класу має дві тенденції: аристократичну (передача влади нащадкам та соратникам, що сприяє виродженню еліти) та демократичну (коли до складу правлячої еліти входять кращі представники з тих, ким управляють). Основною умовою здоров'я суспільства Г.Моска вважає рекрутування до правлячого класу нових людей.

5. Закріплення керівної та пануючої ролі еліти в суспільстві.

Ефективність здійснення правлячим класом владних функцій залежить, на думку Г.Моски, від законодавчих мір та політико-організаційних процедур. [Крюков О.І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: Монографія / За наук. ред. Е.А. Афоніна. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 252 с.] [Політологія: історія та теорія : підручник

/ П.П. Шляхтун. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 451 с.]

Отже, у XIV ст. разом із працями італійського мислителя Н.Макіавеллі зароджується новий погляд на явище еліти як головного чинника усіх суспільних процесів. Наприкінці XIX ст. на початку XX ст. у результаті узагальнення та систематизації наявних знань про еліту Г.Моска, В.Парето та Р.Міхельс заклали основи елітології як науки. Ця група дослідників через підтримку концепції функціонального походження еліти Н.Макіавеллі отримала назву макіавеллівської школи. Її основними характерними рисами є визнання будь-якого суспільства елітарним; представників еліти такими, що володіють особливими рисами; елітарні кола є консолідованими; еліті притаманна структурна постійність та легітимність; еліти змінюються в ході боротьби за владу; за елітою закріплюється панівна роль в суспільстві. Основною заслугою прихильників макіавеллівської школи є виділення еліти як предмету спеціального дослідження, спроба розкрити її поняття, структуру, закономірності функціонування та роль в соціально-політичній системі.

М. С. Гурицька, канд. політ. наук, доц., НАУ, Київ
racta@ukr.net

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Процеси глобалізації, що охопили в XXI столітті буквально всі сторони життєдіяльності людини, найбільше проявилися в сфері інформаційного забезпечення соціально-економічних і політичних процесів як у найбільш розвинених, так і в самих відсталих країнах сучасного світу. Спочатку телеграф, потім радіо, телебачення, тепер і Інтернет зв'язали світ незліченною павутиною інформаційних мереж, змусивши його жити в одному часі, в єдиному ритмі, за загальноприйнятими законами. Інформація перетворила світ у єдине ціле, незважаючи на існуючі культурні, конфесійні, політичні та інші розходження.

"Інформаційний ресурс розуміється як інформація та інформаційні носії, технологія отримання, передачі, збору, обробки, зберігання й використання інформації; інфраструктура, що включає центри інформації, засоби автоматизації інформаційних процесів, комунікаційних мереж і мереж передачі даних; програмно-математичні засоби для керування інформацією; адміністративно-організаційні органи керування інформаційними процесами, наукові кадри, творці баз даних і знань, а також кадри по обслуговуванню засобів інформатизації".

Стрімкий розвиток і поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій вносить кардинальні зміни в інформаційній сфері на глобальному рівні. Їх революційний вплив стосується державних структур та

інститутів громадянського суспільства, економічної та соціальної сфер, науки та освіти, культури та способу життя людей.

В умовах глобалізації та становлення нового міжнародного інформаційного порядку слова "хто володіє інформацією – володіє світом", висловлені майже чотири сторіччя тому відомим англійським філософом Ф.Беконом, здобувають якісно новий зміст. Сьогодні ми є не лише пасивними свідками, але й, найчастіше, активними учасниками процесу формування і розвитку ринку інформації та знань, як факторів виробництва на додаток до традиційних ринків природних ресурсів, праці та капіталу. Можна з повною впевненістю говорити про те, що знання та інформація стають одним із стратегічних ресурсів держави та суспільства, ресурсом соціально-економічного, технологічного і культурного розвитку.

До числа дійсно світових інформаційних агентств (Рейтер, Франс Пресс, Ассошіейтед Пресс, ІТАР-ТАРС) незабаром можна буде віднести Юнайтед Пресс, ДПА, ЕФЭ, АНСА, Кюдо Цусін тощо. Успішна робота тут у великій мірі залежить від використання новітніх засобів комунікації. Удосконалювання комп'ютерних мереж і супутникового зв'язку дозволяє досягти більш високого рівня оперативності, а відтак, і конкурентоспроможності. Незважаючи на наявні проблеми в пресі продовжують створюватися "глобальні" газети, яких поки, щоправда, не так багато: "Wall Street Journal", "Financial Times", "USA Today", "International Herald Tribune".

Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій підвищується індивідуалізм у роботі. Співробітник може повноцінно працювати вдома або в іншому місці, не тільки в офісі. Відповідно, виникають нові види трудових відносин, росте незалежність співробітників у формуванні свого робочого графіка. Все більше людей використовуює можливості дистанційного навчання, починає активно реалізовуватися принцип постійного підвищення кваліфікації. Поліпшення підготовки фахівців відкриває компаніям і установам нові обрії в управлінні персоналом, а, виходить, і можливості зростання виробництва. В свою чергу, для кожного співробітника це означає більш успішну й динамічну кар'єру, що породжує більшу мотивацію до праці.

Сучасні досягнення у сфері розвитку інформаційних і комунікаційних технологій сприяють формуванню зовсім нових економічних, соціальних і культурних відносин у житті людей, які характеризуються єдиним поняттям – "глобальне інформаційне суспільство".

Сьогодні практично всі державні відомства мають свої "сторінки" в Інтернеті, що, в остаточному підсумку, сприяє вдосконалюванню демократичних процедур, підвищенню політичної активності населення, більш ефективному діалогу держави з громадськістю.

Термін "глобальне інформаційне суспільство" досить широке й містить у собі, насамперед, глобальну уніфіковану інформаційну індустрію, що розвивається на тлі безупинно зростаючої ролі інформації та знань в економічному і соціально-політичному контексті. Особливу роль в інформаційному суспільстві набуває фактор соціального устрою, який відби-

вається в принципово нових "електронних" формах демократії та докорінному переломі в структурі зайнятості населення.

Процес інформаційних перетворень у світі необоротний, але поки що ним охоплені далеко не всі країни. Створюється нова карта світу – інформаційна, яка демонструє стан даної сфери в кожному регіоні. Висока щільність інформації, інтенсивність розвитку та використання нових інформаційних технологій приходить сьогодні, у першу чергу, на США, країни ЄС, Японію. В решті країн ці показники значно нижчі, а подекуди й зовсім відсутні. Разом з цим, треба констатувати, що навіть у розвинених країнах суспільство насправді ще досить далеке від того, щоб повною мірою стати інформаційним. Дотепер значна кількість людей у цих країнах зайняті простою працею, у багатьох сферах використовуються старі технології, недостатньо розвинена комунікаційна інфраструктура.

В. І. Дуткевич, студ., КНУТШ, Київ
dutkevych22@gmail.com

ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАТ

Сучасний розвиток засобів масового впливу створює сприятливі умови для реалізації маніпулятивних стратегій, які спрямовуються на досягнення конкретних цілей учасників політичної боротьби.

Передвиборча діяльність має на меті досягнення такого впливу на свідомість людей, який сформував би прихильне ставлення електорату до певних політиків та їхніх ідей. Саме для цього й використовуються виборчі технології, зокрема, методи психологічного впливу на свідомість виборців задля зниження рівня критичності їх мислення [Прохоров А. Інформаційно-психологічне підґрунтя політичних технологій // А. Прохоров. – Наук. зб. "Києво-Могилянська акад." – 2002 – Т.20: Спец. вип., ч.1. – С.256]. Всі засоби політичних маніпуляцій базуються на виникненні і поглибленні в масовій свідомості спеціальних міфів. Нові політичні міфи створюються за точним планом, відповідно до соціальної психології людей і цілей маніпуляторів.

Герберт Шиллер виділяє п'ять міфів, за допомогою яких уможливується вплив на масову свідомість: про нейтралітет політичних інститутів; про індивідуалізм і особистий вибір; про незмінну природу людини; про відсутність соціальних конфліктів; про плюралізм ЗМІ. [Г.Шиллер. Манипуляторы сознанием. Москва: Издательство "Мысль". Редакция литературы по журналистике и литературоведению, 1980. – С.25-49]. Для укорінення соціальних міфів технологія маніпулювання використовує ряд методів впливу на свідомість людей.

Метод фрагментації полягає в поданні інформації уривками, без причинно-наслідкових зв'язків. Це унеможливує побудову цілісної картини і призводить до некритичності громадян, які стають піддатли-

вими до маніпулятивного впливу [Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. Москва: Издательство "Мысль". Редакция литературы по журналистике и литературоведению, 1980. – С.25-49]. Одним із виражень цього методу є прийом "білий шум" – зниження сприйняття фактів поданням такої кількості новин, коли стає неможливим їх сортування. "Шум" може створюватися через супровід фактів складними теоретичними коментарями. Один з аспектів політичного маніпулювання полягає у твердженні, що всі проблеми складні і пересічній людині їх не зрозуміти, і лише спеціаліст може розібратися з ними. Цей прийом націлений на відмову людини мислити самостійно, а тільки за допомогою "компетентної особи". Цим і користуються політичні маніпулятори, подаючи інформацію з коментарями незалежних експертів.

Серж Московічі пропонував так званий метод історичних аналогій, який полягає у маніпулюванні ностальгією аудиторії. С. Московічі вважав, що пропагандист апелює до фактів з минулого, які є аналогічними до теперішньої ситуації і тим самим викликає відповідні емоції індивідів: "Натовпи завжди закінчують відновленням того, що вони скидали, так як для них, як і для всіх, що знаходяться в стані гіпнозу, минуле набагато більш значуще, ніж сучасне". Цей метод допомагає конструювати метафори, які програмують об'єкт впливу. За допомогою цих метафор політичний лідер асоціюється в аудиторії з певним лідером у минулому, який відіграв важливу роль для народу [Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. / Пер. с фр. -М.: "Центр психологии и психотерапии", 1998. – Электронный ресурс – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Mosk/].

Метод "закидання брудом" полягає в підборі епітетів і термінології, котрі дають предметові розмови негативну етичну оцінку. Цей метод належить до найбільш грубих, але він часто використовується в політичній боротьбі.

Метод семантичного маніпулювання полягає у використанні відповідного набору слів, які викликають позитивні чи негативні асоціації, тим самим впливають на сприйняття повідомлення.

Метод використання дезінформації передбачає використання недостовірної інформації переважно в момент прийняття певного важливого рішення, а коли з'ясується правда – мета буде уже досягнута, тобто спростування дезінформації уже не впливатиме на психологічну установку, яка склалася.

Метод повторення інформації дозволяє без доказів достовірності повідомлення перетворити його у незаперечну догму і закарбувати її у свідомості індивідів.

Метод подання неперевіреної інформації, що є прийомом "закона випередження", яке полягає у сильнішому впливові на аудиторію першого повідомлення, ніж наступних [Нальотов А. Выборчи технологии як чинник впливу на масову свідомість// Політичний менеджмент. – 2007. – №5. – С. 126-137].

Виборчі кампанії у переважній більшості використовують ті методи маніпуляції, які відносяться до так званих "чорних" виборчих технологій. Проте не можна вважати абсолютно всі засоби політичного маніпулювання такими. Зокрема, В.Стоякін вважає, що так звані наклепи і провокативна інформація на конкурентного кандидата лише в тому випадку будуть "чорною" технологією, якщо ця інформація неправдива [Стоякін В. "Чорні", "білі" та "сірі" політичні технології / В. Стоякін // День. – 2001. – 11 верес. – № 162. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/65235/>].

Сьогодні терміни "управління" і "політика" розмежовуються між собою, оскільки на вищі пости стають не управлінці-експерти, професіонали своєї справи, а публічні особи, котрі завоювали прихильність електорату засобами "чорного" маніпулятивного впливу, апелюючи виключно до ірраціональної сфери. Це означає, що владу отримують не політики, які розуміються на суспільних проблемах і пропонують шляхи їх подолання, а популісти, котрі вдало сконструювали свій імідж і домоглись його схвалення з боку громадян. Зокрема А. Прохоров зазначає, що : "Під час виборчої агітації такі фактори, як особистість кандидата, його досягнення у політичній чи професійній сфері, ідеологічна платформа починають відігравати другорядну роль" [Прохоров А. Інформаційно-психологічне підґрунтя політичних технологій // А. Прохоров. – Наук. зб. "Києво-Могил. акад." – 2002–Т.20: Спец.вип..ч.1. – С.256].

Саме тому необхідно викорінювати ті виборчі технології, які базуються на сугестії та тиску на емоції, замість інтелектуального впливу. "Білі" виборчі технології максимально включають творчий потенціал громадян у виборчий процес та в процеси вирішення державних проблем. "Білі" технології відрізняються від "чорних" відкритістю, зрозумілістю, послідовністю, конструктивністю, демократичністю. Ці технології передбачають правдиву і точну інформацію про діяльність кандидата, політична програма якого повинна бути прозорою, та здійсненою, а також виконання цієї програми після обрання. Для переходу до "білих" виборчих технологій необхідне впровадження головної аксіоми виборювання влади: перший день після виборів є днем початку нової виборчої кампанії. І влада повинна завжди доводити, що обрана не дарма. За непорушним виконанням обов'язків і програмових засад повинні слідувати громадські організації, ЗМІ, політичні партії, опозиція для стимулювання влади виконувати свої функції [Величко Т. Виборчі технології та їх вплив на політичну свідомість сучасної молоді// Наука і життя: сучасні тенденції 29-31.05.2014 – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf052014/789-velichko-t-a-viborch-tehnologyi-ta-yih-vpliv-na-politichnu-svdomst-suchasnoyi-molod.html>].

Таким чином, маніпулятивний вплив не варто перебільшувати у виборчому процесі. Для ефективної взаємодії влади і громадянського суспільства необхідно відмовитися від більшості засобів політичного маніпулювання. А для того, щоб мінімізувати використання стратегій соціального навіювання, кандидатам і політичним партіям необхідно

мати за плечима реальні і конкретні справи, завдяки яким вони можуть боротися за прихильність виборців.

В. А. Єрмоленко, канд. ек. наук, доц., Черкаси
v.yermol@ukr.net

ДЕРЖАВНІСТЬ У ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНО-ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Розвиток людства досягається за рахунок новоутворень, які детермінують дезінтеграцію та поступ людства в основному по вертикалі. Інтеграційні процеси діють переважно по горизонталі, внаслідок чого також підвищується корисність новоутворень. Загроза існуванню людства через забруднення, уніфікацію, а в майбутньому і через депопуляцію, а також необхідність прискореного розвитку призвели до гострої потреби у новаціях. Гасло: "Пізнай себе і ти пізнаєш богів і Всесвіт" вказує на пріоритет індивідуального. Це є рівень наноекономіки. В цьому процесі людина змагається та бореться сама з собою шляхом самопізнання та самоусвідомлення за самовиявлення та самореалізацію, за свій час та долю, а також за своє ество та призначення, якого ніхто не знає, але знаходиться на першому плані, інколи "занурюється" в контекст повсякденного життя. Обмеженість породжує необхідність виробництва цілей, смислів, сенсів, реалізація яких примушує людей об'єднуватись. Основним інтеграційним чинником на певному рівні є етнічний, який і став головним в утворенні держави і водночас дезінтеграційним чинником на світовому рівні.

Глобальні проблеми стали основою глобалістики. Продукують їх переважно транснаціональні компанії (ТНК) та транснаціональні банки (ТНБ). Критерієм успіху для них є прибуток. На заваді інтересам ТНК та ТНБ стали етнічно-державні інтереси, реалізація яких відбувається і через антимонопольні закони. В. Іноземцев переконаний, що для сучасного людства в цілому не існує більшого ворога, ніж держава [Бек У. Космополитическое мировоззрение – Москва: Центр исследований постиндустриального общества. – 2008.- С. XLIX]. Для М. Бойцова: "Співробітник ТНК найбільш ефективний тоді, коли максимально втрачає свою культурну своєрідність і діє не по нормам власної культури, а по універсальним "технологічним" правилам" [Бойцов, М. Выживет ли Клио при глобализации // Общественные науки и современность – 2006. – №1. – С. 93]. Коли У. Бек робить висновок: "... розповсюдження космополітизму означає, що закрите суспільство зникає назавжди" [Бек У. Космополитическое мировоззрение – Москва: Центр исследований постиндустриального общества. – 2008.- С. 163], то це означає, що він не досліджував позитивність "закритості". Певна закритість є необхідним та типовим явищем для творчих людей, дітей. В колишньому СРСР намагалися зробити якнайбільшу відкритість людини задля зменшення витрат на робітника та зручності його ідеологічного контролю з боку

партії: бараки, гуртожитки, комуналки, але під "залізною завісою" на кордоні. Відвертою є констатація: "...історія вочевидь заважає отримувати прибуток, а це означає, що у вищих цілях відкриття ринків та зростання економіки, історію треба якнайшвидше забути" [Бойцов М. Выживет ли Клио при глобализации // Общественные науки и современность – 2006. – №1. – С. 94]. В силу цього космополіти намагаються знищити минуле або лишити його самодостатності шляхом приниження, наклепу, втиснути не в своє середовище, де воно буде жити і діяти "не в своїй хаті", не суто власним життям, а, отже, втрачати "свою й правду, і силу, і волю".

Симптоматичним є питання С. Пролеєва: "Хто з ким і проти кого у глобальному світі XXI століття?" [Пролеєв С. Сучасний геополітичний пасьянс // Філософська думка. – 2015.- № 4. – С. 12]. В 1932 році в газетах "Правда" та "Известия" вийшла стаття М. Горького: "З ким ви, майстри культури?" А у 1930 році була стаття з назвою: "Якщо ворог не здається, – його знищують" Тому "майстрам культури" не треба було особливих пояснень: що, до чого і як. Які можливі наслідки питання С. Пролеєва? Такі ж самі, якщо народам забракне енергії і вони промовчать, як це в той час зробила переважна більшість "майстрів культури".

Стосовно питання: "Проти кого", то: "Проти тих, для кого держава Україна в силу свого існування є ворог, а *також для кого* етнічна багатоманітність викликає алергію". В "індустріальній та постіндустріальній хаті" людина відчуває дискомфорт. В. Бек вважає, "Космополітизація – це програма примусового навчання відкритості світу" [Бек У. Космополитическое мировоззрение – Москва: Центр исследований постиндустриального общества. – 2008.- С. 152] Більш того: "Виникає особливого роду постнаціональна політика *воєнізованого гуманізму*" [Бек У. Космополитическое мировоззрение – Москва: Центр исследований постиндустриального общества. – 2008. – С. 204]. В. Бек просто модернізував фразу "*воєнний комунізм*", який проявився як кривава драма. В свій час космополітична політика "*воєнізованого гуманізму*" проводилась у вигляді колонізації, "опіумних воєн" тощо. В сучасних умовах цей "*гуманізм*" відбувається за допомогою фінансових засобів. Наприклад, у "борговій ямі" знаходяться практично всі країни світу. Космополітичні проекти нагадують не інтелектуальну "Велику шахівницю" Зб. Бжезінського і навіть не розкладання "геополітичного пасьянсу", як це вважає С. Пролеєв, а "напюрсточників".

Стосовно питання в сегменті: "Хто з ким", то напрямок один – вертикаль. Темп підйому по вертикалі формує ентузіазм, генерує енергію здатною уникнення чи блокування штучних підробок для об'єднання людей в антиентропійному річизі. Кожна людина, етнос та держава і людство окутане не тільки минулим, стільки майбутнім часом. Тому нова епоха потребує не тільки Відродження минулого, скільки Відродження свого майбутнього. Потрібен синтез духу давнини з духом майбутнього, оскільки знищивши та понівечивши минуле, вдавалося підсовувати псевдо майбутнє. Розбудовуючи "свою хату" Україна розбудовує і "світову хату". Хоча це і не є головною метою, але щоб зайняти ліди-

руючи позиції в світі потрібна самозосередженість у самопізнанні, воля та характер у самоформуванні народу, який здатен зі свого потужного ества викристалізувати людей спроможних змінити людське світосприйняття та самоусвідомлення, які і приведуть до зміни людської життєдіяльності в антиентропійному напрямку.

*І.І. Іванова, асп., КНУТШ, Київ
ilos9@ukr.net*

КАТЕГОРІАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ

Сучасний неокорпоративізм – результат тривалої ідейної еволюції, в процесі якої викристалізовувалися основні принципи та особливості цього феномену. Теоретичному піднесенню неокорпоративізму передувала ціла низка концептуальних підходів, в рамках яких відбувалася наукова рефлексія щодо корпоративізму як різновиду взаємодії держави і громадянського суспільства.

Відправною точкою у вивченні проблеми корпоративізму можна назвати XVIII сторіччя, коли вперше на теоретичному рівні Г. Гегелем було окреслено роль та значення корпорацій у житті суспільства. Відстоюючи ідею "органічної держави", Г. Гегель вважав, що управління державою – це спільна діяльність держави і суспільства [Гегель Г. В. Ф. Политические произведения / Г. В. Ф. Гегель. – Москва: Наука, 1978. – С. 85]. Подальший генезис корпоративізму пов'язаний з ідеями солідарності Є. Дюркгейма та католицької соціальної доктрини, зокрема енциклікою папи римського Льва XIII "Rerum Novarum" ("Нові речі").

Католицька соціальна доктрина із ідеєю примирення класів та пошуку шляхів досягнення гармонії у сучасному індустріальному суспільстві стала одним з важливих джерел розвитку неокорпоративізму. Ця тема була розвинута в доктрині соціал-демократів та християнських демократів [Шамхалов Ф. Государство и экономика. Власть и бизнес / Ф. Шамхалов. – Москва: ЗАО "Издательство "Экономика", 2005.]. В рамках соціал-демократичної ідеології розроблялася теоретична основа неокорпоративізму – ідея соціального партнерства між працівниками та роботодавцями, в межах християнської демократії – ідея солідаризму, що включала два базові принципи – субсидіарності та соціально-корпоративного устрою.

До 70-х років XX століття – часу становлення неокорпоративізму – ідейна база розширилася за рахунок інкорпорації теорії політичного плюралізму. Хоча неокорпоративізм виник як протидія ідеям і практикам плюралізму, але водночас використав окремі його постулати. Зокрема, як зазначає засновник терміну "неокорпоративізм" Філіпп Шміттер, положеннями, що об'єднують плюралізм та неокорпоративізм, є вказівка на зростаючу роль формальних об'єднань представництва

інтересів; наявність постійно конфліктуючих інтересів; падіння ролі територіального, партійного представництва [Schmitter Ph. Still the century of corporatism / C. Schmitter and G. Lehmbruch // Trends toward corporatist intermediation. Contemporary political sociology. – London: Sage, 1979. – Vol. 1. – pp. 7-52]. З другого боку, неокорпоративісти критикували надмірну атомізацію груп інтересів та другорядну роль держави в політичному процесі. Водночас неокорпоративізм не тотожний етатизму. Держава є своєрідним посередником між групами інтересів, тим самим вона покладає відповідальність за досягнення корпоративних угод на інших контрагентів переговорного процесу. Отже неокорпоративізм, на відміну від плюралізму та етатизму, є "грою з ненульовою сумою".

Таким чином, теоретики неокорпоративізму намагалися відмежуватися від будь-яких асоціацій з практикою побудови "корпоративної держави" диктаторськими режимами. Для цього, власне, і був введений новий термін – "неокорпоративізм", який характеризував нову модель представництва інтересів, за якої великі соціальні групи беруть участь у підготовці та здійсненні державної політики в обмін на лояльне ставлення до державної влади. Однак, досить часто термінологічний маркер "нео" опускається, і у літературі для характеристики сучасних держав використовується просто слово "корпоративізм".

Досить довга концептуальна історія і множинні ідейні джерела позначилися на різноманітті дефініцій і трактувань неокорпоративізму. Корпоративізм охоплює широку палітру відносин, тому складно відокремити поняття неокорпоративізму від інших близьких по змісту понять, таких як соціальне партнерство і соціальний діалог. Всі три поняття стосуються взаємовідносин між державою та громадянським суспільством як ключовими гравцями у здійсненні економічної та соціальної політики. Однак не завжди наявність партнерських відносин у стосунках держави з групами інтересів дозволяє віднести ту або іншу країну до корпоративної. Сучасна модель корпоративізму передбачає, по-перше, наявність особливої інституційної системи, структур, через які організовані інтереси – переважно профспілки та роботодавців – беруть участь у політичному процесі і таким чином несуть відповідальність за забезпечення дотримання прийнятих ними рішень. По-друге, участь зацікавлених груп у виробленні соціально-економічної політики реалізується практично на рівні з державою.

Соціальне партнерство не передбачає наявність корпоративних інститутів у державі, а лише переговорний характер вирішення розбіжностей між профспілками та організаціями роботодавців. Крім того, якщо характерною особливістю неокорпоративізму є посередницька роль держави у цьому процесі як одного із суб'єктів відносин, соціальне партнерство не обов'язково передбачає виступ держави в ролі одного із контрагентів. Водночас система соціального партнерства є одним із механізмів неокорпоративізму та шляхом врегулювання конфлікту між соціальними групами. Можна сказати, що соціальне партнерство – це функціональний аспект неокорпоративізму, ідеологія примирення соціа-

льних протиріч на противагу ідеології класової боротьби. Отже, соціальне партнерство є більш широким поняттям, під яким розуміють співпрацю між головними учасниками соціально-економічної політики. В деяких країнах така співпраця відбувається лише у сфері врегулювання заробітної плати, в інших – включає більш широке коло для обговорень – від економічного управління до пенсійного забезпечення [Casey B. Social partnership and economic performance: The case of Europe / B. Casey, M. Gold. – Northampton, MA: Edward Elgar Pub, 2000. – С. 9]. Зазвичай основними соціальними партнерами виступають урядові агентства, профспілки та організації роботодавців. Кінцевою метою такого співробітництва є укладання багаточисельних договорів та компромісів між урядом та соціальними агентами.

Інструментом встановлення та розвитку партнерських відносин є соціальний діалог. Він також є формою реалізації компромісної соціально-економічної політики. Водночас відмінність між соціальним діалогом та соціальним партнерством є: в першому випадку мова йде про консультативний характер вирішення спірних питань і ведення переговорів, у другому – вироблення угоди або договору. Соціальний діалог – це найбільшого обмін думками, ніж участь у виробленні та здійсненні політики.

Таким чином, всі три поняття є взаємопов'язаними, але не є синонімами. Неокорпоративізм включає в себе ідею і практику соціального партнерства та соціального діалогу. Соціального партнерства – як основної засади реалізації корпоративної політики, соціального діалогу – як головного інструменту розвитку корпоративних відносин.

Отже, неокорпоративізм доречно визначити як практику симетричного соціального діалогу, що здійснюється на кооперативних засадах партнерства ("гра з ненульовою сумою") і має історично зумовлену структурну специфіку, втілену у функціонально аполітичних корпоративних інститутах демократичних країн.

В. Б. Іванчук, студ., КНУТШ, Київ
viraivanchuk@icloud.com

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО У ПРАЦІ НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ "ДЕРЖАВЕЦЬ"

"Коран французьких придворних і довідник для французьких політиків" – так у 1576 році називали книгу італійського політичного мислителя Нікколо Макіавеллі "Державець". Близько 500 років тому жахатися цього письменника було гарним тоном, ознакою доброчесності, адже він відкрито та чесно написав як діяти політику в боротьбі за владу. Безперечно, мислитель описував той стан політики, який існував завжди. Сучасність не виключення. У той час, коли інші мислителі в центр своїх міркувань ставили величні, утопічні цілі чи писали "казки", він пролив світло знань на всіма заперечування "темну" сторону політичної реальності.

Теорія політичного лідерства Нікколо Макіавеллі полягала у простому принципі, який, на нашу думку, є наскрізним в його праці: якщо політик прагне досягнути влади – він повинен його добиватися усіма правдами на неправдами.

Мислителя звинувачували у цинізмі, аморальності, неповазі до людей, зокрема в осоромленні політиків, адже він описав не як має поводитися політик, а як він поводить на своєму шляху до успіху. Це була політична правда, котра була не вигідною тогочасним державцям, для яких правда була найбільшим гріхом перед суспільством.

Ідеалом політичного лідерства Макіавеллі є не спадковий монарх, а політик, після смерті якого монархія перетворюється на республіку. Республіка має мати сильну централізовану владу, котра змогла б захистити населення від чужоземного вторгнення. Проте державець Макіавеллі далеко не гуманістичний політик, адже, як трактував це сам автор, гуманістичні ідеали в політиці є вигадкою. У нього ж головний герой – можновладець, розумний політичний діяч, який застосовує усі способи політичної боротьби за владу, якими добрими чи поганими вони б не були. Саме це є секретом його успіху. Більше того, він не підпорядковується ніяким релігійним чи моральним законам, якщо вони не вигідні йому. А обман та використання насилля – це не погані сторони політики, а, навпаки, ефективні методи досягнення бажаного результату та зміцнення держави й володіння. Диктатура володаря стоїть вище закону чи права. Він може міняти старі порядки, закони та феодалні звичаї і будувати нові правила. Диктатуру правителя автор розглядає не як задоволення честолюбних прагнень державця, а як спосіб розв'язання важливих державних проблем. Саме тому він має бути наділеним надзвичайними повноваженнями. Але диктатура правителя має бути короточасною, не спадковою. Суверен має застосовувати насилля настільки майстерно, щоб воно здавалося благом, а не жорстокістю. Воно має навчати виховувати народ, а не підносити його на революцію [Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. – К.: Основи, 1998, с. 441].

Макіавеллі наче дає індульгенцію на порушення моралі державцю. Для нього досягнення мети виправдовує засоби, а політика – це, в першу чергу, сила та влада правителя. Володар повинен прагнути до того, щоб його вважали чесним, щедрим, милостивим та добродішним, яку б "злу", "підступну" та "скупу" політику він не провадив. Досягти цього, як вважає автор, дуже просто та логічно: правитель має бути щедрим на шляху до влади та скупим під час правління. Якщо він веде військо, то має бути простим та щедрим, якщо ж веде народ – скупим. Адже, перші не хочуть віддати життя за деспота, а другі – швидше пробачать смерть батька, ніж втрату майна [Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. – К.: Основи, 1998, с. 459-460].

Ідеального суверена народ має любити та боятися одночасно. Але, оскільки це майже нереально, Макіавеллі надає перевагу страху. Вивчаючи поведінку людей, автор зазначає, що люди швидше скривдять

того, кого люблять, аніж того, кого бояться. Люблять правителів на власний розсуд, а бояться – на розсуд самих правителів, тому мудрому керівнику доцільніше розраховувати на те, що залежить від нього, а не від інших, але ні в якому разі не викликати ненависті серед підданих [Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець/ Пер. з іт. А. Перепаді. – К.: Основи, 1998, с. 462-463].

Мислитель радить політику завжди дотримуватися свого слова, наголошуючи, що з ворогами можна боротися двома способами: законом та силою. Перше притаманне людині, друге ж – тварині. Саме тому ідеальний правитель має поєднувати в собі людину та тварину. З усіх тварин правитель має уподібнюватися леву та лисиці. Лев боїться пастки, лисиця вовків. Тому потрібно бути лисицею, щоб вміти обійти усі пастки, та левом, щоб відганяти вовків.

Правитель має бути зрадливим, користолубним, скупим, безсердечним та егоїстичним. Якщо треба піти на хитрість чи навіть порушення закону, цього немає знати ніхто, адже тоді твої вороги знищать тебе раніше ніж ти їх. Політичний лідер не може оточувати себе талановитими помічниками, а від переможних воєначальників взагалі краще позбутися, – пише Макіавеллі. Тому що саме вони, знаючи усі переваги та недоліки володаря, знаючи його тіньову політику та прагнення до власної вигоди, незабаром зможуть використати це все проти нього, з метою знову ж таки власного прагнення до влади [Берлін І. Оригінальність Макиавеллі. Человек. – 2001. – № 5. – с. 164]. Більше того, які хибні закони та рішення не приймав би правитель, люди ніколи не підуть проти нього, якщо це не буде зачіпати їхніх особистих інтересів та приватної власності. Ось чому, аби піднести свою владу серед народу та притупити владу свого оточення, державець має робити ті справи, які до вподоби його народові, а усі непопулярні справи доручити своєму оточенню.

Хороший правитель задля прекрасної візії республіки має зібрати парламент. Проте, він має стати лише ще одним міцним муром влади правителя, а не його ворогом [Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець/ Пер. з іт. А. Перепаді. – К.: Основи, 1998, с. 467].

Для того, щоб не стати актором політичної драми, кожен суверен повинен бути майстерним полководцем кращим воїнам свого війська. Тому він завжди має слідувати за якісним складом своєї дружини, добре озброювати та морально і матеріально підтримувати. Сам же володар має читати історії великих полководців, брати з них приклад, вчитися в них та за їхнім зразком здобувати собі славу. Правитель не гідний бути правителем, якщо він доручить військову справу одному із своїх підданих, бо саме на війні шляхетні люди зможуть показати свою силу, або ж безсилля, а звичайні селяни зможуть очолити державу [Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. – К.: Основи, 1998, с. 455-456].

Праця "Державець" досі не втратила своєї актуальності. Дослідники сучасності, зокрема Бертран Рассел, зазначають, що Макиавеллі, живучи в XVI ст. здається описав політичне життя XX ст. Безперечно, такий стан

речей торкається й України. Сучасні політики наче взяли собі це за довідник порад, як чинити так, щоб було вигідно їм особисто, бо як говорив Макіаваелі "хто допомагає могутності іншого, той гине"

[Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець/ Пер. з іт. А. Перепаді. – К.: Основи, 1998, с. 427].

С.-В. С. Йосипенко, студ., КНУТШ, Київ
svs.sengulier@ukr.net

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ І СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У другій половині 19 ст. починаються активні дискусії щодо української ідентичності як національної ідентичності модерного типу. Виникають різні ідейні течії, що по-різному ставляться до її розуміння, зокрема народницькі, консервативні, а також радикальні течії.

Значення діяльності та особистості Пантелеймона Куліша у цих дискусіях важко переоцінити, так само як і його внесок у розвиток української філософії, проте дати їм цілісну характеристику складно з огляду на те, що його світогляд зазнавав частих змін протягом усього його життя.

Незважаючи на те, що за часів Куліша на території Російської імперії публікувати й поширювати будь-які твори українською мовою, окрім фольклорних, було заборонено "Валуєвським циркуляром" 1863 року та "Емським указом" 1876 року, і ці заборони діяли аж до 1905 року, Пантелеймон у своїх творах агітував писати рідною, українською мовою, і одним з перших скористався можливістю видавати свої твори в Галичині, а згодом його прикладу послідували інші українські письменники.

Зокрема у епілозі до "Чорної Ради" він не погоджується з думкою деяких російських учених того часу, які вважали, що українська мова є не чим іншим, як діалектом [наречие], підкреслюючи, що народ – це не лише мова, але й культура, що за ним стоїть. Він вирішив написати свій історичний роман (або, як він його також називав, хроніка в драматичному викладі) "Чорна рада" рідною, а не російською, мовою, хоча у той час це означало відмовитися від набагато ширшої аудиторії читачів та більшого визнання з боку російської публіки. Також він акцентував на тому, що описання душі або почуттів, звичок та звичаїв одного народу неможливо передати іншою мовою, адже це його особливості (народу) і вони не можуть бути перекладені з тим же сенсом на іншу мову. Більш того, вважав за головне, щоб через свій твір він приніс би користь українцям і, звісно, не був би відторгнутим як щось чужорідне. Так, як він зазначає у своєму епілозі до "Чорної Ради", Григорій Квітка-Основ'яненко, написавши російською, втратив як аудиторію україномовну, так і інтерес з боку російських учених, котрі не розуміли народності у його творах.

Однак мова – це лише один із виразників ідентичності. Можна сказати, що на той час це був не єдиний спосіб виразити патріотичну налаш-

тованість автора, адже багато творів Куліша, що були написані російською мовою, відстоювали українську ідентичність, її культуру та історію. Він показав, що українська мова – це виразник не лише самоусвідомлення своєї ідентичності, але й наявність своєї історії, культури, яка не обмежується лише побутом та легендами. Це мова не лише селянства й хutorянства, що було необізнане в науковій сфері. Він був одним із перших, хто хотів побороти цей архаїчний стереотип.

Постать Пантелеймона є вкрай суперечлива. За його життя у нього були складні стосунки з багатьма людьми, а саме, такими відомими діячами, як І. Франко, Б. Грінченко тощо. Але незважаючи на такі повороти його творчої еволюції, зокрема, виправдання політики деспотизму Петра I та Катерини II та суперечлива оцінка ним ролі козацтва, не можна не погодитись з тим його позитивним внеском та великим вкладом в українську мову, свідомість та літературу. Зокрема він розробляв український алфавіт, першим переклав Біблію українською мовою та твори світової класики, наприклад переклав 15 драм Шекспіра.

Куліш намагається розробити таку модель життя, що по духу є найближчою до українців, враховує їх культуру і традиції та дозволяє розвиватися у цьому ключі. Таким чином він прийшов до своєї філософії хutorянства. Значення цієї філософії для української ідентичності, а також у світовому контексті, роль антинародницьких поглядів Куліша у контексті українського та світового консерватизму традиційно недооцінювалося у контексті народницької, марксистської чи націоналістичної історіографії і потребує переосмислення у контексті нової інтелектуальної історії України.

Б.В. Карпенко, студ., ДонНУ ім. В.Стуса, Вінниця
bod1695@gmail.com

FRAGILE STATES. ПРОБЛЕМА ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Існує певний зв'язок між якістю інститутів та характером політичного режиму. Певні розвинуті консолідовані демократії мають добре розвиті інститути, здатні забезпечити закон і порядок, дотримання прав власності, ефективне державне управління, стримування корупції, політичну та економічну конкуренцію, свободу засобів масової інформації тощо. В той час коли існують автократії зі здебільшого добре розвинутими інститутами, а є ті-де такі інститути не виконують своїх функцій. Ці питання наразі є у фокусі інтенсивних теоретичних та емпіричних досліджень. Чому в одних режимах інститути працюють, а в інших-ні?

Ряд авторитетних дослідників вказують, що існує зв'язок між державною спроможністю та якістю інститутів з одного боку, та рівнем демократії-з іншого. З цього можна зробити припущення, що консолідовані автократії мають більш високий рівень державної спроможності та якості інститутів, ніж перехідні та гібридні режими. Як приклад, часто наво-

дять країни, на кшталт Сінгапуру, Оману, Катару. Проте, чи можна цю тезу застосувати до інших категорій країн, наприклад, пострадянських режимів? Чи виникли більш ніж за чверть століття трансформацій цих країн автократії з добре розвиненими інститутами та високою державною спроможністю, а якщо ні-то чому?

У сучасному вітчизняному дискурсі немає чіткого визначення феномену, який у західній політичній науці найчастіше називають 'state fragility' (крихкість держави). Саме через цей термінологічний вакуум різні автори пропонують відмінні значення. Проте кожне з них охоплює два базових уявлення: перше стосується того, що сила чи слабкість держави може бути вимірювана за певною шкалою, а друге-того, що залучення світової спільноти до вирішення проблем таких держав повинно відбуватися за чітко окресленими доктринальними засадами. Існує багато схем і формул за якими вираховують рівень так званої дієспроможності держави. Такі схеми відображають твердження про те, що "задля досягнення максимального рівня стабільності, режим повинен виконувати покладені на нього народом функції всередині країни та визнаватися легітимним з боку світової спільноти". Останнім часом термін "fragile state" стали вживати в дуже широкому контексті, часто підміняючи ним такі визначення, як: "країни з низьким рівнем доходу на душу населення", так звані "poor performers" (країни, що не справляються зі своїми функціями) та "difficult partnership" (країни, що поводяться непередбачувано). В академічних колах, що займаються дослідженням безпеки, терміни "failed state" та "collapsed state", у свою чергу, вживаються для того, щоб розрізнити рівень слабкості держави.

За останні роки дедалі більше з'являється літератури, яка присвячена проблемам взаємозв'язків державної спроможності, якістю інститутів та політичних режимів [напр. Linz, Stepan 1996; Rose, Shin 2001; Grzymala-Busse, Jones Luong 2002; Bratton 2004; Tilly 2007]. Вона є доволі різноплановою, проте в якості єдиного твердження слугує думка, що держава або державність є необхідною передумовою демократії. Отже, без державності сучасна демократія не має місця бути.

Завданням нашого дослідження полягає в емпіричній перевірці, чи існують посткомуністичні автократії з високою державною спроможністю та розвиненими інститутами.

Сформульована нами на основі критичного аналізу відповідної літератури та фактичних даних гіпотеза зводиться до наступного: посткомуністичні автократії, на відміну від інших різновидів авторитаризму, не демонструють високого рівня державної спроможності та якості інститутів.

ПРОБЛЕМА УЙГУРСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ В КИТАЇ

На даний момент у внутрішній політиці Китайської Народної Республіки налічується безліч економічних, політичних, соціально-культурних проблем, серед яких національне питання займає чи не найперше місце.

Незважаючи на те, що китайці складають переважаючу більшість населення країни, в ній налічується більше 56 народностей і проблема самовизначення меншин є найбільш актуальною для політики Комуністичної Партії Китаю. На сьогоднішній день в Китаї існує декілька національних питань, таких як "Тайванська проблема", "Тибетське питання", "Дунганська проблема", проте "Уйгурський сепаратизм" є найгострішим національним питанням, який протягом століття є дестабілізаційним фактором в державі і створює все нові і нові вогнища напруженості.

Гострота національного питання в КНР протягом багатьох років ретельно приховувалась. Так, до цього часу залишаються засекреченими данні щодо терактів і виступів, ініційованих представниками національних меншин у 50-70-х роках ХХ ст. в Сінцзян-Уйгурському автономному районі. В Китаї з метою "згладжування" етнічних суперечностей в усіх офіційних документах етноси були названі націями [Москалев А. А. Теоретическая база национальной политики КНР (1949-1999). – М. : Памятники исторической мысли, 2001. 23].

У сучасному Китаї етнічні процеси можна охарактеризувати як поступову акультурацію або повну асиміляцію етносів з акцентом на домінування китайської титульної нації – хань (хуася, ханьцзу, ханьці) [Воскресенский А. Д. Китай и Россия в Евразии: Историческая динамика политических взаимодействий. – М. : Муравей, 2004. 247].

Також варто відзначити релігійний чинник у даному питанні, так як більшість уйгурського населення сповідують іслам, що на думку американського політолога Дж. Рудельсона і викликає конфлікт ідентичності "...уйгури обурені наступом на іслам в КНР, якщо ж ісламу дозволять відроджуватись, то вони залишаться задоволені владою, але більш гостро відчуватимуть себе відчуженими від китайського суспільства" [Rudelson J. J. Oasis identities, Uyghur Nationalism along China's Silk Road // С. А. MONITOR – 1998. – № 5. – Р. 3].

Історичне перебування мусульман під владою китайської держави було для них не лише пануванням іноземних завойовників, але і "невірних". Ця обставина придавала особливу гостроту взаємовідносин між мусульманською общиною і китайськими чиновниками. Розмежування між ними було викликано прагненням корінних жителів зберегти свою самобутність і національну культуру. Уйгури завжди вважали китайців завойовниками, що відняли в них свободу і незалежність. З 1759 р., коли маньчжурсько-китайські війська Цинської імперії захопили Сінцзян, його корінне населення більш ніж 400 разів піднімало збройні повс-

тання. Більш того, уйгурам двічі вдавалось на нетривалий час позбавитись китайської влади: з липня до грудня 1933 р. і в 1945-1949 рр. на території Сінцзяна існувала незалежна Східно-Туркестанська республіка. Проте, в першому випадку війська Гоміндану, а в другому – НВАК відновили контроль Пекіна над нею.

На даний момент уйгурський сепаратизм має чіткі вимоги та можливості для дій, так як уйгури складають більшу частину населення СУАР, більшою мірою, ніж інші не ханські групи населення регіону, представлені в органах влади і управління, заявлена уйгурськими організаціями мета в боротьбі за незалежність і створення незалежної держави, будь то Східний Туркестан або Уйгурстан. Уйгурська діаспора, яка проживає за межами СУАР КНР, добре організована, має тісні зв'язки з міжнародними організаціями та співвітчизниками в СУАР. Однак, незважаючи на активну діяльність, та розширення соціальної бази перспективи на успіх у уйгурського сепаратизму в Сінцзяні немає. Насамперед керівництво Китаю, враховуючи стратегічну значимість регіону та його привабливість у ресурсному і комунікаційному відношенні, вживає всіх заходів для припинення сепаратистської діяльності та збереження Сінцзяна у складі КНР. Основною особливістю уйгурського сепаратизму є відсутність включеності в конфлікт етнічної еліти. Незважаючи на те, що вона і прагне більшої влади в межах власного етнічного ареалу, виступити в якості ідеологів і керівників руху за досягнення незалежності вона на сьогоднішній день неспроможна. А діяльність підпільних і нечисленних уйгурських сепаратистських організацій в СУАР, як і раніше, можлива тільки при потужній фінансовій та матеріальній підтримки з боку зарубіжних організацій та держав, зацікавлених у дестабілізації обстановки в Центрально-Азіатському регіоні взагалі та Китаї зокрема. Нарешті, перехід уйгурських сепаратистів до тактики терору ставить їх поза законом в очах світової громадськості, яка однозначно засуджує тероризм як форму вирішення політичних проблем.

Зважаючи на характер динаміки сепаратистських тенденцій в СУАР, можна чітко зазначити, що поки розбіжності між лідерами сепаратистських рухів, між етнічними складовими їх соціального базису, між діючим політичним істеблішментом і лідерами національних рухів, які претендують на першість у взаємовідносинах існуватимуть опозиція центральному уряду має досить широкий діапазон уразливості

Отже, стабільність КНР як єдиної багатонаціональної унітарної держави, залежить тільки від ступеня централізації управління і прагматизму політики центрального керівництва у сфері регламентації міжетнічних відносин. А також рівня ментальності і політичної культури, ступеня соціально-економічного розвитку, та формування ефективного громадянського суспільства, як умови розв'язання соціальних питань на демократичних засадах.

КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА

Багатогранна політологічна спадщина Івана Франка, яка принесла йому всесвітнє визнання вченого-політолога дуже ґрунтовно зображувала події та явища тогочасного суспільства. А дослідження ним питань формування громадянського суспільства, як ніколи актуальні в сьогоdnішній непростий час, коли перед українцями стоїть завдання не повторити помилки столітньої давнини, та побудувати ефективну структуру функціонування соціальних систем.

Революційні події 1848 р. пробудили політичну та національно-господарську свідомість українців. Ці події створили найбільш сприятливі умови для розвитку основ громадянського суспільства: молодіжні, жіночі, спортивні, релігійні, культурно-освітні, академічні організації, кооперативи, професійні спілки, незалежна преса та повноцінні політичні партії. Івана Франко був переконаний, що такий розвиток подій не залишить шансів для існування застарілому та неефективному соціальному устрою: "Майбутній устрій, отже, буде базуватися на якнайширшій самоуправлінні общин, повітів і країв, складених з вільних людей і поєднаних між собою вільною федерацією, що ґрунтується на солідарності інтересів ... справжня свобода без солідарності існувати не може. Девізом найвищої історичної еволюції буде: солідарність і свобода" [Франко І. Програма галицьких соціалістів // Франко І. Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1976-1988. – Т. 45. – С. 452]. Визначаючи величезне значення громади у політичному житті, Франко писав: "Коли кожний повіт, кожний край, кожна держава складається з громад сільських чи міських, то все одно перша і найголовніша задача тих, що управляють державою, краями, повітами, повинна бути така, щоб добре упорядкувати і мудрими правами якнайліпше забезпечити ту найменшу, але основну одиницю. Бо коли громада зле впорядкована, бідна, темна і сама в собі розлазиться, то очевидно, що й увесь побудований на ній порядок повітовий, крайовий і державний не може бути тривалий" [Франко І. Що таке громада і чим вона повинна бути? // Франко І. Зібрання творів. У 50 т. – К. : Наукова думка, 1976-1988. – Т. 44, кн. 2. – С. 180]. Реалізувати на практиці нові можливості, щоб отримати ефективне громадянське суспільство на його думку можна лише із встановленням соціалістичного ладу. Ідея соціалізму, за його словами, передбачає загальну свободу всіх людей, їх рівність не тільки перед законом, а й рівність у суспільстві, яке кожному дає однакову можливість користуватися всіма інституціями.

Пильно досліджуючи події які справили найбільше враження на мислителя, можна відзначити найголовнішу, це так званий національний господарський рух на західноукраїнських землях кін. ХІХ поч. ХХ ст.

Саме цей рух став основою формування економічних підвалин, що є наслідком формування усього спектру громадських інституцій. Розгортання національного господарського руху розглядається ним як національна самоідентифікація українців краю. Почалося поєднання просвітницьких заходів із розвитком громадських економічних організацій. Громадські організації порушили питання про об'єднання та координацію національних сил для громадсько-економічної праці, вони передбачали звільнення господарств українських селян за допомогою різного роду кредитних організацій від лихварських і банківських боргів (тоді вперше прозвучало гасло економічна праця на користь селянства) і створення підвалин повноцінного національного життя. На Народному вічі русинів яке пройшло 17 червня 1883 року, виступ В. Нагірного текст якого належить перу Франка було сформульовано найважливіші завдання економічного поступу українців краю: "Часи поезії минули вже – і для того треба братися до праці, щоб не було запізно!.. Засновуймо свої каси позичкові і держім в наших руках, заводім зсипи збіжжя на лиху годину, підпираймо наші економічні і наукові товариства, не даймо і одної п'яді землиці нашої видерти собі з рук, учім наших дітей всього, а особливо праці, помагаймо друг другові всюди і маймо око бачне на все, що около нас діється, – от наша програма, наша чинність!" [Резолюція Руского Всенародного Віча, котре старанням львовських Русинів відбулося в "Домі Народнім" на день 17. (29) червня 1883 р. 7]. У 1890 році Іван Франко опублікував декілька економічних праць, головною метою яких було показати ефективну діяльність профспілкових організацій на підприємствах, а також переваги великого виробництва над дрібним. Закликаючи до ведення спілкового господарства при збереженні приватної власності і розподілу продукції відповідно до вкладеного в спілкове виробництво паю, він головну увагу звертав на економічні перетворення, які вважав за доцільне завжди починати від низів, від активної роботи в громаді: "Поки ми не будемо мати в краю громад розумних, освічених і добре впорядкованих, – писав вчений, – доти нам ані думати нема що про виряткування себе і своїх потомків з нужди" [Злупко С. Персоналії і теорії української економічної думки / Злупко С.– Львів: Євросвіт 2002 с. 320]. Створена у 1890 році Русько-українська радикальна партія (РУРП) під впливом І. Франка починає звертати увагу на піднесення почуття національної свідомості і солідарності українського народу, його економічної самоорганізації, шляхом створення різноманітних громадських організацій. Особливо активно вона діє серед селян, використовуючи для цього свої періодичні видання (журнал "Народ", що видавався за редакцією І. Франка і М. Павлика, газети "Хлібороб", "Громадський голос", "Громада", "Радикал"). Через економічне товариство "Поступ" і економічні гуртки "Народні спілки" радикали прагнули поліпшити економічне становище селян. Вони висунули ідею організації селянських профспілок. Для кожної громадської організації Франко вважав за необхідне відстоювати такі принципи: а) державний викуп іпотечних боргів через поступове удержавлення кредитових інституцій; б) проведення при державній допомозі

комасації селянських земель, регуляції рік, охорони лісів, реформи мисливського закону; в) державна допомога для "нашого народу задля ведення ліпших способів продукування та задля розвинення свого промислу"; г) утворення громадських інституцій для посередництва в "обміні продуктів", державна підтримка всяких господарських товариств і спілок; д) ліквідація всіх безпосередніх і посередніх податків і встановлення "загального прогресивного податку доходу, маєткового і спадкового", звільнення від податку мінімуму існування, а також необхідних до життя предметів споживання. [Злупко С. Персоналії і теорії української економічної думки / Злупко С.– Львів: Євросвіт 2002. 322].

Відзначивши всі аспекти можна відзначити неоцінений вклад Івана Франка в вітчизняну політологічну думку.

Д.В. Косенко, к. політ. н.,
асистент кафедри політології, КНУТШ, Київ
Kosenko.dv@gmail.com

ЛІБЕРАЛЬНИЙ ТА РАДИКАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ДЕМОКРАТІЮ

Форма політичної організації суспільства та політичного устрою держави, за якою єдиним легітимним джерелом влади є воля народу прийнято називати демократією, однак сучасну демократію можна розглядати як політичну форму, яка увібрала в себе, пристосовує і розвиває численні історії свободи, емансипації й самостійності. Не зважаючи на те, що термін "демократія" повсюдно ідентифікується з ідеєю політичного блага, і всі майже без винятку режими проголошують себе демократичними, саме визначення демократії залишається проблематичним. Можна стверджувати, що немає в політичному лексиконі слова, чие практичне визначення мало-б стільки варіацій.

Вже Арістотель, як відомо, відрізняв політичне панування від деспотії і розумів його як практику самовизначення вільних й рівних людей. Але саме поняття "демократія" залишалось не розробленим аж до Ж.-Ж.Руссо. І тільки французька революція підштовхнула мислителів до опрацювання поняття "демократія".

Суперечка прихильників лібералізму й радикальної демократії полягає у тому як можливо поєднати рівність зі свободою, єдність з плюралізмом, множинність або права більшості з правами меншості. Ліберали починають з того, що інституціоналізують в правовому відношенні рівні свободи для всіх і розуміють ці свободи як суб'єктивні права. Для них права людини є нормативно пріоритетнішими над демократією. Конституція ж, що розподіляє законодавчу й виконавчу владу, наділена в їх очах перевагою над волею демократичного законодавця. [Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас; [корректор О. Иванова]. – М.: АО "КАМІ" Akademtа, 1995., с. 34]. Ж.-Ж.Руссо розуміє свободу як рівну участь всіх у законодавчій

практиці, при якій створює сам собі закони. Також й І.Кант стверджував, що законодавча влада може належати тільки об'єднаній волі народу. Але вона повинна бути в змозі вчиняти з кимось не по праву. Так якщо хтось приймає рішення по відношенні до іншого, то завжди існує ймовірність, що він цим рішенням вчинить не по праву, але така можливість відсутня в рішеннях по відношенню до себе. Відповідно, тільки погоджена й об'єднана воля всіх (кожен по відношенню до всіх і всі по відношенню до кожного) приймають одні й ті ж рішення) може бути законодавчою [Кант І. соч.: в 6 т. / [под ред. В. Асмуса] – М.: Мысль. 1965 – Т.4, ч II., с.234]. Головна ідея І.Канта – це поєднання практичного розуму й суверенної волі, прав людини й демократії. Тобто об'єднана воля громадян може проявлятися тільки у формі загальних й абстрактних законів, тому необхідно позбавити її будь-яких неузагальнених інтересів, а допускати тільки такі, що будуть гарантувати всім рівні свободи. Тому практика народного суверенітету й одночасно забезпечить права людини. Але критики висунули наступний аргумент: фікція єдиної народної волі може бути здійснена тільки ціною того, що окремі приватні волі і їх гетерогенності замовчуються, або подавляються. Так Ж.-Ж.Руссо пише "чим менше пов'язані між собою окремі волі і воля спільна, тобто чим менше звичаї і закони, тим більше зростає примус влади" [Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического Права / Ж.- Ж. Руссо. [пер. с франц А. Хаятина, В. Алексеева-Попова]. – М.; КАНОН-прес, 1998., с. 120]. Прихильники-ж лібералізму підкреслювали що в суспільстві панує різноманіття інтересів, які необхідно якимось чином вирівняти, та зазначали плюралізм думок, який необхідно перетворити в такий собі консенсус більшості. Так критика до правління більшості виступає в двох різних варіантах. Класичний лібералізм, розуміє суверенітет народу як такий принцип рівності, що потребує обмеження. Тобто якщо в конституції правової держави не обмежувати демократію народу, то до політичної свободи окремої людини опиняються в небезпеці. Таким чином теорія відкочується назад, тому що практичний розум, який втілений в конституції, знову стає в протиріччя з суверенною волею політичних мас [Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Хабермас; [корректор О. Иванова]. – М.: АО "КАМІ" Akademta, 1995., с. 37]. Спробував поєднати рівність зі свободою в демократії Ю.Фребель. В своїй праці "Система соціальної політики" [Frobel J. System der sozialen Politik / J. Frobel. [Reprint ed. R. Koch]. – Aachen: 1975.– 377 S.] автор зв'язує принцип вільної дискусії з принципом більшості. Ю.Фребель приписує суспільному дискурсу таку ж роль, яку Ж.-Ж.Руссо відводив закону. Мислитель звертається до тих умов комунікації, при яких можливо якимось чином комбінувати процес утворення думки, що орієнтований на істину, з процесом утворення волі більшості.

Отже ліберали вбачають у демократичному процесі лише засіб програмування держави в інтересах суспільства. Відповідно ж до радикального погляду, демократія являється не засобом а і змістом, і швидше

є конститутивною для процесу усупільнення загалом, а політика сприймається як форма рефлексії над життєвим контекстом звичаїв. Вона утворює те середовище, в якому члени солідарних спільнот, що виникли природним чином, усвідомлюють свою обумовленість одне одним і як громадяни держави з допомогою своєї волі та свідомості розвивають заздалегідь встановлені стосунки обопільної поваги, утворюючи асоціацію вільних і рівних носіїв права.

О.О. Корнійчук, студ., КНУТШ, Київ

КОНЦЕПЦІЯ "ВЕРТИКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ" ДЖОВАННІ САРТОРІ

Джованні Сарторі американський політолог італійського походження, професор Стенфордського університету. Починаючи з 60-х рр. набув стійкої репутації одного з найбільш авторитетних фахівців з теоретичних проблем політології, зокрема, з теорії демократії. Сарторі – автор ряду порівняльних досліджень політичних систем Італії інших країн Заходу, політичних інститутів, політичної поведінки в демократичних країнах.

Сарторі запропонував ідею "вертикальної демократії" яка створюється лише "контролюючою меншістю", що прогала на виборах і тому займає лише рефлексивну (оцінюючу) позицію щодо більшості, яка перемогла.

Визначальне місце у творчості Сарторі займає розробка питань розвитку демократії. Ці проблеми вчений висвітлює в таких працях, як "Демократія і визначення", "Демократична теорія" та інші. Саме за творами Даля, які стали теоретичним підґрунтям для вченого, можна побачити деяку схожість та відмінність між їхніми концепціям.

Демократія, на думку мислителя, являє собою селективну систему виборчих меншостей. Іншими словами, демократія – це "селективна поліархія". Він описує це поняття, як: "поняття вже саме по собі сильне, повне змісту. Проте не можна розраховувати, що його значення наповненість заговорить і сама про все розповість".

Розглядаючи демократію як систему управління, Сарторі говорить про те, що ми стикаємося з проблемою контролюючих груп і керівництва. І що ми можемо ставитись до цієї проблеми в два способи. Перший спосіб ставлення до проблеми – це "визнання того, що влада розподілена нерівномірно, що існують пануючі групи і що вони, по всій імовірності, будуть існувати і надалі." Це так звана реалістична позиція. Протилежний спосіб ставлення до проблеми видно на прикладі антиелітистської позиції.

Демократія у Джованні Сарторі має як горизонтальний так і вертикальний вимір. У горизонтальному вимірі вона ґрунтується на принципі рівності і означає правління народу. У вертикальному вимірі демократія визнає рівність як рівність можливостей, ґрунтується на принципі свободи і означає владу множинних конкуруючих меншин, або поліархії.

Сарторі використовував поняття "поліархія" у своїй теорії вертикальної або елітиської демократії, а саме в аналізі розподілу влади між політичними елітами та населенням. Суттєвим елементом поліархії, відповідно до його концепції є наявність кількох альтернативних еліт, конкуренція між ними, а також наявність інститутів та механізмів, які б гарантували захист від негативних наслідків боротьби між елітами.

Як слушно наголошує Дж. Сарторі, "визнаючи демократію лише як виборну поліархію, ми ігноруємо аспект ефективності функціонування системи, оскільки електоральна конкуренція забезпечує не якість результатів, а лише їх демократичний характер. Що ж стосується чеснот кінцевого продукту, то вони залежать від якості, а не від чутливості лідерства". Тому, кожна революція має сенс лише в тому разі, якщо обрала своєю метою відновлення демократії.

У своїх працях Роберт Даль приділив особливу увагу типології політичної опозиції за тими цілями, які вона ставить перед собою протягом усієї політичної діяльності. Він виділив два типи політичної опозиції:

Структурна опозиція – опозиція, що намагається змінити або запобігти змінам у сферах функціонування держави. Та неструктурна опозиція, що прагне лише частково здійснити зміни або запобігти їм у політичному курсі країни. Але, Джованні Сарторі запропонував свою типологізацію, беручи за основу моральні цінності, якими в політичній боротьбі керуються опозиційні сили. Він виділив відповідальну (керуються прагматичними та поміркованими якостями, виробляє альтернативні рішення щодо дій влади, впливає на процеси управління), невідповідальну (користується всіма можливими правовими, а інколи і неморальними засобами для того, щоб скинути уряд) та частково відповідальну політичну опозицію (політичні організації, які незалежно від ситуації, можуть наблизитись до першої чи другої групи).

Вже зазначалось, що Дж.Сарторі визначає демократію як систему, де вплив більшості довірено владі конкуруючих еліт. Сарторі розуміє еліту як пануючий клас, який володіє найбільшою владою за рахунок наявних у нього, "певних якостей" що забезпечують цю владу. Сарторі не уточнює, якими мають бути ці якості чи є вони вродженими (здібностями) або тими, які ці здобувають життя (заслуг). Але, еліта повинна утримувати ці якості, зразки, щоб залишатися при владі. Оцінювання якостей еліти повинна проводитися постійно, щоб відповідати історичному моменту, а найбільш результативно це відбувається під час виборів. Та головне, щоб еліта виражала ідею "гідного вибору". Демократія, на думку вченого, може існувати тільки якщо еліта є прикладом для всього народу.

Дж. Сарторі вважає, що для втілення еліти першочергове значення, мають два критерії: альти метричний і якісний. Перший означає, що еліта (контролююча меншість) є такою тому, що за вертикальним розрізом суспільства знаходиться нагорі. Другий критерій вказує на соціальні якості еліти. Сукупність якостей, притаманних еліті, складає повний образ, на який орієнтуються як представники еліт, так і решта членів суспільства. Народні представники в своїй діяльності повинні керува-

тись тільки почуттям обов'язку, а не страхом втратити в майбутньому підтримку виборців.

На думку Сарторі, громадськість не здатна діяти особисто, вона лише реагує на ініціативи і політику конкуруючих еліт. За таких умов активна участь мас у політичному процесі може призвести до виродження інституту політичного лідерства і заміни лідерів на некомпетентну контреліту.

Дж. Сарторі наголошує на тому, що ефективність механізмів демократичного регулювання соціально-політичних відносин заснована на врахуванні інтересів меншості та встановленні рамок домінування більшості.

Також Сарторі часто звертався до творчих надбань таких вчених, як Монтеस्क'є, Руссо, Платона та Арістотеля, всі вони наголошували на тому, що "принцип демократії зникає не лише тоді, коли втрачається дух граничної рівності, і кожен хоче бути рівним з тими, кого він обирає собі у правителі". Монтеस्क'є також додавав, що: "демократія повинна уникнути двох крайнощів : духу нерівності, що веде до правління однієї людини, і духу граничної рівності, що веде до деспотизму однієї людини". Навіть Руссо, який мав зовсім інші політичні погляди, висловлював схожу думку, наголошуючи на тому, що "це явно проти законів як би ми їх не визначали щоб "дурень керував мудрецем".

Загалом, можна зробити висновок, що продовжуючи і дещо трансформуючи ідеї та традиції Роберта Даля Сарторі дає своє визначення демократії "Демократія (селективна) повинна являти собою поліархію на ґрунті достоїнств. Ми можемо залишитися байдужими до аргументу, що вирівнювання нерівних талантів не є справедливим, а являє собою несправедливу рівність". Однак навряд чи можна заперечувати той аргумент, що рівність на ґрунті достоїнств (зокрема, компетентності) справляє позитивний вплив на суспільство в цілому, тоді як рівність на основі відсутності достоїнств є шкідливою, "колективно пагубною"

Сарторі також наголошував на тому, що "здійснюючи в себе демократію, яка визначається як виборна поліархія, ми не звертаємося тим самим до налагодження "хорошого" функціонування системи, тому що суперництво на виборах не забезпечує якості результатів, а тільки демократичність способу їх досягнення. Решта ж – те, наскільки цінний кінцевий результат, – залежить від якості керівництва." Керівництво відіграє важливу роль в житті суспільства проте у Сарторі та його теорії демократії воно має лише дуже незначний статус. "Мій пошук вертикального нормативного визначення с спробою просунутися у вирішенні даної проблеми." З цією метою Сарторі пропонує референтну теорію еліт і два коротких визначення, які повинні підсилювати один одного, а саме: демократія повинна бути (а) селективною поліархією і (б) поліархією на основі достоїнств (чеснот).

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Оголошений в Україні процес децентралізації супроводжується основоположними змінами в системі місцевого самоврядування і адміністративному поділі держави. Уособленням ідеї децентралізації стала об'єднана територіальна громада як найнижчий щабель добровільної організації населення, який є економічно ефективним та на якому реалізуються доступні і якісні публічні послуги для населення. Широка інформаційна, методична та фінансова підтримка державної влади у впровадженні цієї реформи сприяє досягненню конкретних результатів: станом на кінець 2016 р. кількість об'єднаних територіальних громад сягала 367, які були сформовані 1735 місцевими радами, що складає 17 % від усіх органів місцевого самоврядування базового рівня [17% громад об'єдналися, очікуємо, що наступний рік стане вирішальним у цьому процесі, – В'ячеслав Негода [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249545279]. Як на думку представників профільного міністерства [Там само], так і громадських експертів [В листопаді 2017 року процес добровільного об'єднання громад завершиться, – припущення експерта (+відео) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/3695>] процес об'єднання громад може завершитись у 2017 р.

Форсовані темпи об'єднання громад в Україні, порівняно з процесом децентралізації в інших постсоціалістичних державах, актуалізують питання мотивації до об'єднання, а також його реалізації на практиці. У нашому дослідженні здійснено спробу підсумування політичного дискурсу щодо формули об'єднання територіальних громад "один район – одна громада", яка є предметом обговорення в процесі об'єднання багатьох територіальних громад. У результаті дослідження узагальнено аргументи "за" і "проти".

Формула об'єднання "один район – одна громада" є неоднозначною і викликає чимало суперечок серед представників сільської місцевості. Звертаючись до електронних засобів масової інформації, виявлено, що найбільш це питання обговорюване в Хмельницькій, Кіровоградській, Запорізькій, Миколаївській, Донецькій, Чернігівській, Київській та Чернівецькій областях. Зауважимо, що на сторінках загальнодержавних видань питання об'єднання громади цілого району аналізується рідко та циркулює переважно в межах політичного дискурсу окремих регіонів.

Серед основних аргументів прихильників об'єднання за формулою "один район – одна громада": невисока щільність населення для формування самодостатньої громади; перекладання на об'єднану громаду функцій колишніх районних рад і адміністрацій; прискорення процесу децентралізації та уникнення юридичних колізій; можливість економічної

ефективності лише в межах існуючого району; небажаність розділу сільськогосподарських земель між окремими громадами; виникнення психологічного та виробничого дисонансу через розділення району; збереження звичної районної інфраструктури; загроза центробіжних тенденцій серед окремих громад. Аргументи проти такого шляху об'єднання територіальних громад нечисельні, проте є універсальними для кожного регіонального дискурсу: ефективність застосування формули лише для малонаселених районів; необхідність врахування інфраструктури існуючого району; доцільність об'єднання населених пунктів лише одного статусу; загроза переходу керівництва об'єднаної громади до колишніх очільників району; відсутність відчутних змін.

Не ставлячи під сумнів доцільність формули "один район – одна громада" для окремих регіонів, зауважимо, що її масове застосування в Україні загрожує інноваційності процесу децентралізації. Якщо для регіонального дискурсу Кіровоградської, Миколаївської і Чернігівської областей, де щільність населення менше 50 людей на кв. км [Щільність населення в Україні по регіонах, 1989 – 2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uafrontier.com/shilnist-naselenija-v-ukrajini-po-regionah-1989-2014>], таке вирішення питання є ефективним, то для Чернівецької області з показником більше 110 людей на кв. км викликає сумнів.

Маніпулювання принципами "самодостатності" і "економічної ефективності" у регіональному політичному дискурсі окреслює питання взаємодії загальнодержавної та регіональної політичної еліти в контексті процесу децентралізації. Як правило, прихильники формули "один район – одна громада" апелюють до збереження існуючого стану речей, ставлячи під сумнів здатність окремих об'єднань сільських мешканців до самоврядування.

Серед стабілізуючих чинників політичного дискурсу добровільного об'єднання територіальних громад є наявність розроблених чітких критеріїв об'єднання громад, що містяться у перспективних планах спроможних громад. Щоправда вказаний механізм також неоднозначно оцінюється. У медіа-супроводі реформи децентралізації висловлюються думки, що взаємозалежність матеріального стимулювання добровільного об'єднання громад та виконання перспективного плану, в якому переважно наголошено на зв'язується формула "один район – одна громада", ставить під сумнів принцип добровільності та взагалі позбавляє громадян (переважно з сільської глибинки) будь-якого вибору [Гоцуєнко Є. Децентралізація: плани та реальність [Електронний ресурс] / Є. Гоцуєнко, Н. Гоцуєнко // Дзеркало тижня. – 2016. – 13-19 серпня (№ 28). – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/business/decentralizaciya-plani-ta-realnist_.html].

Таким чином, у дослідженні було проаналізовано особливості формування політичного дискурсу децентралізації влади в Україні щодо процедури добровільного утворення територіальних громад. Підсумовано основні аргументи прихильників та опонентів формули об'єднання громад "один район – одна громада". Зауважено про маніпулятивний потенціал вказаного дискурсу в окремих регіонах, а також підкреслено про-

блему в взаємодії загальнодержавної та регіональної політичної еліти в контексті процесу децентралізації. У підсумку також було звернуто увагу на неоднозначний медіа-супровід процесу децентралізації засобами масової інформації, в яких вказаний спосіб утворення громад критикується як потенційний тиск на громаду.

***Д. С. Лікарчук, канд. політ. наук,
член-кор. Академії політичних наук, Київ***

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Взаємовідносини інститутів громадянського суспільства та держави, особливо у сфері протидії корупції, поєднання їх спільних зусиль для вирішення цієї проблеми, в кінцевому підсумку мають сприяти встановленню соціальної стабільності та громадської згоди, що на початку ХХІ століття як ніколи актуально для України.

З одного боку, реформи державного й недержавного секторів українського суспільства, з іншого боку, практика масових виступів з важливих для суспільства проблем, показують, що всі сфери життєдіяльності українського суспільства змінюються. І як ніколи актуально в цій фазі зміни орієнтирів об'єднати зусилля держави і громадянського суспільства у вирішенні найважливіших проблем.

Рівень корупціогенності всіх сфер нашого суспільства і держави в даному випадку якраз і є центральною проблемою, без вирішення якої неможливий подальший розвиток. В останні роки в Україні розширюється сфера впливу громадських інститутів. Цьому процесу значною мірою сприяють нові соціально-політичні проекти. Вони стали майданчиками, на яких влада має можливість вести діалог з громадськими об'єднаннями щодо різноманітних соціальних, економічних та політичних проблем, шукати спільні шляхи їх вирішення.

Це все призводить до формування потреби наукового вивчення напрямів, методів і форм оптимальної співпраці держави та її структур й громадянського суспільства у сфері протидії корупції.

Скорочення корупції в Україні – один з найважливіших кроків до демократизації суспільства і держави, ключ до підвищення якості послуг, правосуддя, виборчого процесу, законодавства, до поліпшення інститутів держави, бізнесу і громадянського суспільства.

Корупція має безліч напрямів впливу, які варіюються від сектора до сектора й вимагають індивідуальних заходів протидії. Неправильний вибір реформ може не тільки привести до марної витрати дефіцитних ресурсів, але і завдати серйозної шкоди економіці.

Головним напрямком у законотворенні має стати прийняття низки законів, які поряд з посиленням кримінальної відповідальності за хабарництво аж до конфіскації майна встановлювали б жорсткий контроль великих

покупок і витрат. Потрібно створити юридичну базу, при якій не тільки отримувати хабара карається, але і витрачати ці суми стає незаконно.

Різносторонні, не досить скоординовані дії окремих сегментів громадянського суспільства, на жаль, не дозволяють говорити про високу ефективність боротьби з корупцією в сучасній Україні.

Боротьба з корупцією вимагає рішучих і послідовних дій від держави, бізнесу та громадянського суспільства. Безсумнівно, що питання приборкання корупції є центральним для розвитку будь-якої країни. Для України початку ХХІ століття це питання її подальшого існування та розвитку.

Саме інноваційний підхід до боротьби з корупцією: головним чином, визначається вибором суб'єкта впливу, – ним може стати громадянське суспільство, в даному випадку це є знаковим кроком ще й тому, що довгі десятиліття українське суспільство виступало як об'єкт впливу, віддавши керівну роль державі у визначенні напрямів змін, що відбуваються в ньому.

До всього цього варто додати, що існування громадянського суспільства та рівень його розвитку передбачає, що антикорупційна складова діяльності громадянського суспільства це не тільки один з напрямків його діяльності, але й та база, на якій українське громадянське суспільство зможе розвиватися, тобто особливність нашого громадянського суспільства полягатиме в тому, що воно і буде наслідком, а не метою.

Ю.А. Магдич, асп., КНУТШ, Київ
firenze2016@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Дослідження політичного маніпулювання як форми соціально-політичного управління потребує розгляду ціннісно-раціональної складової масової свідомості. Для ефективного контролю свідомості необхідно враховувати перебіг тих когнітивних процесів, що є факторами впливу на політичну поведінку. Однак, у повсякденному мисленні фіксуються різноманітні помилки, упередження, стереотипи, спрощені моделі, що не лише заважають, наприклад, аналізу тверджень у медіа, пошуку доказів, раціональних аргументів, міфологізують або конспірологізують політичне, а і є основою для потужних політично вмотивованих маніпулятивних впливів. Прикладами подібних психологічних механізмів можуть слугувати фундаментальна когнітивна помилка, ефект хибного порозуміння, підтверджувальні упередження, тощо.

Одним із таких феноменів, що фіксуються соціальними психологами, який може бути застосовано в процесі маніпуляції з політичною метою є фундаментальна помилка атрибуції. Вперше вона була описана американськими психологами Лі Росом і Річардом Нісбетом. Фундаментальна помилка атрибуції – це твердження про те, що в процесі інтерпретації індивідуальної поведінки перевага надається впливу внутрішніх факто-

рів, а не зовнішнім обставинам. Наприклад, діяльність політичного лідера пояснюється виключно наявністю у нього певних психологічних рис, що також слугує основою для прогнозування його майбутньої поведінки. Така інтерпретація у більшості випадків є автоматичною. Диспозиційно-тенденційні судження стосуються осіб, що діють у ситуаціях, а не характеристик самих ситуацій. Джерела цього слід шукати у західній інтелектуальній традиції як такий, у ліберальній культурі з диспозицією індивідуальної свободи. Натомість, на думку згаданих вчених при аналізі поведінки ситуаційний контекст має бути визначений як пріоритетний: "не особистісні диспозиції, а об'єктивні фактори ситуації" [Л. Росс, Р. Нисбетт Человек и ситуация. – М., 1999]. Стверджується теза: обставини формують поведінку. При цьому враховується суб'єктивна інтерпретація соціально-політичної реальності, яка, в свою чергу, є джерелом для інших важливих психологічних ефектів і, як було доведено соціальним психологом Саломоном Ашем, добре піддається маніпулюванню. Результати експериментальних даних (Стенфордський тюремний експеримент, експеримент Мілгрема, тощо) свідчать про те, що переважна більшість людей у подібних обставинах поводитимуться однаково.

Враховуючи вищезгадане, суб'єкт, що має намір скорегувати політичну поведінку об'єкта маніпуляції в бажаному напрямку, може сконцентрувати фокус уваги на обставинах, ситуаційному контексті. Серед ситуаційних чинників виокремлюють такі як: брак часу, поступове збільшення, авторитетність, перенесення відповідальності, ефект свідка. Це так звані чинники каналу – стимул поведінкових намірів високої чи стабільної інтенсивності, тобто те, що підштовхує до дії та базується на цінностях. Використання ситуаційних чинників у процесах політичного маніпулювання підвищує її ефективність, адже як стверджується: особи, які схильні до певної поведінки в певних обставинах, мають потрапити в такі обставини. Особливо яскраво потужний вплив чинників каналу спостерігається під час виборчих кампаній, коли питання впливу на політичні переконання або зміни ідеології виборців значно поступається необхідності забезпечення явки на дільниці для голосування. Якщо суспільна ситуація формує політичну поведінку, то необхідно створити такі обставини, що скорегує поведінку в потрібному напрямку. При цьому важливо створити канали ("легкі шляхи") реалізації бажаної моделі політичної поведінки. Це пов'язано з уявленням про те, що люди схильні вступати в передбачувані, фактично ритуальні взаємодії в бажанні задовільнити потреби за рахунок мінімального рівня як соціального напруження, так і когнітивних зусиль. Наприклад, спочатку через ЗМІ в масовій свідомості конструється ілюзія безальтернативності пануючому політичному режиму, за певний час така "безальтернативність" стає реальною, що формує відповідний патріархально-підданський тип політичної поведінки. Або: зовнішня державна політика, що сконцентрована навколо так званого "міфу месії" та символу фортеці, яка оточена геополітичними ворогами чи надзвичайні, кризові суспільно-політичні ситуації, що потребують "сильної руки" з активізацією чинника авторитетно-

сті та перенесення відповідальності призводитимуть до посилення масової підтримки авторитаризму та проявів патріотизму. "Законний світогляд" сформований таким чином буде виступати основою стабільності та легітимності даного політичного стану. Помилкові судження та інтерпретації, когнітивні ілюзії, тощо можуть бути ключовими елементами впливу в процесі ситуаційної маніпуляції масово-індивідуальною поведінкою. Тому надзвичайно важливо розуміти основи повсякденного мислення як то фундаментальні помилки та хиби (зокрема, ігнорування ситуаційних причин на користь диспозиційних, недооцінка впливу канальних факторів), які стають на заваді спробам критично-раціонального осягнення "чорної скриньки" політики.

М. Е. Маркіна, студ., КНУТШ, Київ
markina.m.eduardovna@gmail.com

ФРОММ ПРО ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ В ДЕРЖАВІ

Для більшості людей свобода є психологічною проблемою, яка може привести до дуже негативних наслідків. Свобода принесла людині незалежність, але одночасно ізолювала її і розбудила почуття безсилля і тривоги. Ізоляція породжує відчуття самотності, і далі можливі два варіанти розвитку подій: людина біжить від тягара свободи і шукає підпорядкування у зовнішньої могутньої сили – наприклад, встає під прапори диктатора – або людина бере на себе тягар свободи і повною мірою реалізує свій внутрішній потенціал.

Еріх Фромм видатний мислитель XX століття який провів глибокий аналіз психологічного значення свободи для людини (1900 – 1980). Тому цікавим буде звернутися до роботи німецького психолога-гуманіста, філософа і соціолога "Втеча від свободи". Для кращого сприйняття роботи Фромма слід враховувати і рік її написання. Книга вийшла в світ в 1941 році, в розпал Другої світової війни, коли весь світ був приголомшений тріумфом фашизму. Причому автор наголошує, що в Німеччині нацисти прийшли до влади легальним шляхом, а їхня ідеологія зустріла масовий відгук. Не меншу тривогу викликали тоталітарні процеси і в інших країнах. Тож звідси й інтерес Фромма до проблеми, чому людина охоче віддає свою долю в руки тирана, чому добровільно відмовляється від, здавалося б, найбільшої людської цінності – вільного існування. Намагаючись зрозуміти суперечності в людській свідомості, Фромм дійшов висновку про подвійну природу свободи. Він стверджує, що це поняття, крім звичного нам позитивного аспекту, має і негативну сторону. Негативна свобода, або також "свобода від..." – це передусім особиста відповідальність, відсутність гарантій на виживання, почуття нікчемності і безсилля, ізолюваності від світу. Тож здобуваючи свободу від зовнішньої влади, людина одночасно стає більш вразливою і самотньою. Свій аналіз соціально-економічних та політичних процесів розви-

тку людства з погляду подвійності свободи Фромм почав з кінця Середньовіччя – початку Нового часу. Саме епоха Реформації, на його думку, була найбільш схожою на період, в якому він жив. Реформацію здебільшого сприймають як одне із джерел ідеї свободи й автономії людини, забуваючи при цьому, що разом з цим існували переконання в порочності людської природи, нікчемності, безпорадності індивіда та необхідності підпорядкування зовнішній силі. Ознайомившись з описаним Фроммом "процесом індивідуалізації" (усвідомлення себе як окремої особистості в суспільстві) внаслідок появи капіталізму та протестантства, можна переконатись, що несприятливі економічні, політичні та соціальні умови деформують цей процес, викликаючи хворобливі почуття. Таким чином, свобода перетворюється в нестерпний тягар, якого хочеться позбутися в будь-який спосіб.

Еріх Фромм виділив три основні механізми втечі від свободи, що характерні для сучасного суспільства:

1. Авторитаризм;
2. Руйнівність (деструктивність);
3. Автоматизуючий конформізм.

Під авторитаризмом Фромм розумів комплекс садомазохістських відносин різного соціального масштабу. Такі садомазохістські відносини виражають тенденції відмови від незалежності своєї особистості і прагнення злити своє "я" з ким-небудь або з чим-небудь зовнішнім, щоб таким чином знайти силу, якої бракує самому індивіду. Іншими словами, індивід шукає нові, "вторинні" зв'язки замість втрачених первинних. Також Фромм пропонує назвати це симбіозом: "Симбіоз в психологічному сенсі слова – це союз однієї особистості з іншою особистістю (чи іншою зовнішньою силою), в якому кожна сторона втрачає цілісність свого "я", і обидві вони входять в повну залежність одне від одного". [Э. Фромм "Бегство от свободы". М.: АСТ, 2009.]

Руйнівність (деструктивність) за Е. Фроммом необхідно відрізнити від садомазохістських прагнень, хоча вони здебільшого взаємопов'язані. Руйнівність відрізняється тим, що її метою є не активний чи пасивний симбіоз, а знищення, усунення об'єкта. Хоча руйнівність заснована на тому ж безсиллі та ізоляції індивіда, але тут позбавлення від почуття безсилля по відношенню до навколишнього світу досягається руйнуванням цього світу. Якщо садизм прагне надати силу самотній людині за рахунок її панування над іншими, то руйнівність – за рахунок ліквідації будь-якої зовнішньої загрози. В цьому випадку, зруйнувати світ – остання відчайдушна спроба не дати світові зруйнувати себе.

Крім авторитаризму та руйнівності людина може спробувати позбутися самотності й відчуженості шляхом абсолютного підпорядкування соціальним нормам, тобто ставши таким же, як всі інші. Фромм вважав, що подібна втрата індивідуальності шляхом автоматизуючого конформізму вкоренилася в соціальному характері більшості сучасних людей.

Трьом способам втечі від свободи Еріх Фромм протиставив "спонтанну активність" як вільну діяльність особистості, що може проявляти-

ся в емоційному, інтелектуальному й чуттєвому житті людини, а також у її волі. Це і буде позитивною свободою. А головними її складовими психолог називає любов і працю без будь-яких зовнішніх методів впливу.

Але якщо така концепція психолога-гуманіста заперечує втручання будь-якої влади, якщо людям буде дозволено діяти вільно і спонтанно, то виникає питання: "А чи не призведе це до анархії?".

Відповідь дав і сам автор, він каже, що все залежить від того як людина сприймає слово "анархія". Під нею розуміють нестримний егоїзм і руйнівність. Відповідь залежить від нашого уявлення про людську природу. Людина сама по собі не хороша і не погана; людському життю властива внутрішня тенденція до розвитку, прояву здібностей; якщо індивід ізольований, охоплений сумнівами, пригнічений почуттям самотності й безсилля, то саме тоді він прагне до влади або підпорядкування, тоді він схильний до руйнівності. Якщо ж свобода людини стане позитивною, якщо вона зможе реалізувати свою сутність повністю, без компромісів, то основоположні причини антисоціальних прагнень зникнуть, а небезпечними будуть лише хворі індивіди. [Э. Фромм "Бегство от свободы". М.: АСТ, 2009.]

Таким чином, на основі опрацьованої теорії Фромма, можна стверджувати, що свободу та надійність можливо поєднати і не обов'язково ці поняття взаємовиключають одне одного. Але пріоритетом для позитивних змін в сучасному інформаційному суспільстві є саме індивідуальна свобода. Оскільки втечею від свободи, яка дає лише зовнішню видимість надійності, неможливо досягти справжнього процвітання держави та індивідуального розвитку її громадян.

**В. Ю. Маркітантов, канд. політ. наук, К-ПНУ,
Камянець-Подільський
vamark@ukr.net**

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ПОШИРЕННЯ ТЕРОРИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У законі України "Про боротьбу з тероризмом" зазначається, що "тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей" [Закон України "Про боротьбу з тероризмом" № 638-IV від 20.03.2003 р. [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>].

Особливістю політичного тероризму є залякування населення як спосіб впливу на владу, інструмент тиску на неї. "Публічність дій, масо-

вість жертв, навіювання суцільного страху, – відзначає Г. Маляр, – є проміжною метою для досягнення кінцевої політичної мети" [Маляр Г. Сучасні прояви політичного тероризму (кримінологічний аспект) [Електронний ресурс] / Г. В. Маляр // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – №2. – С. 1-6. – Режим доступу : <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2011-2/11mgvтка.pdf>].

Розвал СРСР у низці держав пострадянського простору спричинив відновлення практики тероризму в формі вбивств депутатів, журналістів, профспілкових та політичних лідерів, захоплення заручників, нападів на офіси фірм та політичних партій, вибухів на вокзалах, викрадення літаків тощо.

В Україні в 1990-х та й на початку 2000-х років не було виявлено терористичних організацій, які б орієнтувалися на повалення державного ладу. Проблема тероризму в Україні перебувала в іншій площині – у межах кримінального тероризму всередині країни та діяльності закордонних терористичних організацій на території України. Крім того, процеси реформування в 90-х роках спричинили появу та розвиток політичного терору проти представників політичних партій, громадських організацій, осіб різних сфер діяльності тощо. Широкого розмаху в той час набувають і вбивства на замовлення, метою яких було усунення конкурентів тощо.

Для посилення тероризму в Україні на початковому етапі розвитку, на думку науковців, склався цілий комплекс передумов соціального, національного, ідеологічного, психологічного характеру. Найбільш характерними серед них були такі: крах тоталітарної системи і розпад імперії; параліч влади і державно-економічна криза; стрімке падіння життєвого рівня; нестійкість системи громадянських відносин, структур і зруйнування звичних світоглядних засад; загострення різних – політичних, соціальних, національних протиріч і вивільнення агресивних потенцій; загальне падіння моралі; торжество цинізму; легалізація безсоромності; вибух злочинності [Новоскольник Г. Глобальний тероризм як метод політичної боротьби і форма насильства [Електронний ресурс] / Г. Б. Новоскольник // Політологічні записки. – 2013. – № 7. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_32.pdf].

Розмірковуючи над можливими факторами, що могли спричинити появу тероризму в Україні у перші десятиліття незалежності, науковці виділяли наступні: 1) релігійні питання, які пов'язані з багатоконфесійністю, існуючою в межах нашої країни; 2) кримсько-татарський фактор; 3) вступ до НАТО; 4) економічні кризи; 5) бідність; 6) політична складова, що полягає у рівні внутрішньої та зовнішньої політики країни [Марченко А. Аналіз факторів виникнення та ескалації тероризму в сучасному світі / А. В. Марченко // СОЦІОПРОСТІР : міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2010. – №1. – С. 65].

Л. Сукмановська виокремлює наступні сприятливі для проявів тероризму в Україні умови: високий рівень злочинності; корумпованість у владних структурах держави; високий рівень безробіття та бідності

громадян, невдоволення суспільства, його поляризацію за майновим станом; концентрація на території держави великої кількості об'єктів підвищеної небезпеки, що можуть стати водночас осередками терористичних актів; участь України у багатьох миротворчих операціях; географічна наближеність до держав, де регулярно спостерігаємо хвилю терористичних актів, слабкий контроль за нелегальною міграцією тощо [Сукмановська Л. Щодо причин виникнення та поширення тероризму / Л. М. Сукмановська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – № 2. – С. 467].

С. Телешун звертав увагу на існування в Україні дев'ятох головних опосередкованих передумов можливого виникнення і розвитку тероризму: політична нестабільність, існування конфліктів у релігійному середовищі, незадовільний стан екології, міжкланові конфлікти, низький рівень медичного обслуговування, наявність військової бази ВМС РФ на території України, висока концентрація в регіоні об'єктів підвищеної небезпеки, етнічні протиріччя в окремих регіонах України, незахищеність інформаційного простору України [Див.: Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії [Електронний ресурс] / Сергій Телешун // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С.163-169. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=36&c=674>].

Як свідчить статистика, в Україні щороку зростала кількість терактів. До останнього часу вони, як правило, були пов'язані із вимаганнями грошей та з'ясуванням стосунків між конкурентами. Так, у м. Вінниця протягом 2002-2003 років сталося три вибухи у маршрутках, які забрали життя двох жінок та понад двадцять людей зазнали опіків. В усіх трьох випадках правоохоронці знайшли залишки вибухового пристрою, проте ні замовників, ані виконавців терактів не знайшли. Відповідно було висунуто версію, що причиною вибухів стали "розбори" між маршрутниками [2011 рік став найбільш вибуховим в Україні: історія терактів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/2011-rik-stav-naybilsh-vibuhovim-v-ukrayini-istoriya-teraktiv.html>].

Особливо вибуховим виявився 2011 рік. Уже 20 січня 2011 року лунають перші вибухи в м. Макіївка (Донецька область). Перший вибух пролунав біля торговельного центру, другий – біля входу до державного підприємства "Макіїввугілля". Ніхто не постраждав. На місці події знайшли записку, у якій терористи вимагали 4 мільйони євро, погрожуючи продовжити тероризувати місто, у разі якщо їхніх вимог не виконають. Злочин було розкрито, двох осіб затримали за підозрою у скоєнні злочину та засудили до позбавлення волі [2011 рік став найбільш вибуховим в Україні: історія терактів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/2011-rik-stav-naybilsh-vibuhovim-v-ukrayini-istoriya-teraktiv.html>].

За подібним сценарієм відбулися 21 жовтня теракти й у м. Запоріжжя, де на місці злочину охоронцем супермаркету була знайдена записка із вимогами переказати на зазначені рахунки 5 мільйонів євро. У разі невиконання вимог погрожували подовжити серію вибухів. Незадовго до

цього вибух лунає у центрі м. Харків, де на місці злочину також знайшли записку у якій невідомі вимагали грошей у керівництва області.

16 листопада у Дніпропетровську розірвалася урна для сміття. В результаті загинув 27-річний фінансовий директор дніпропетровської фірми. Слідчі заявили, що жертва була випадкова [2011 рік став найбільш вибуховим в Україні: історія терактів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/2011-rik-stav-naybilsh-vibuhovim-v-ukrayini-istoriya-teraktiv.html>].

Про прихований характер існування тероризму в Україні говорив ще у 2010 році колишній офіцер військової розвідки, аналітик С. Коваленко. На той час, на його думку, тероризм просто не проявив себе повною мірою. Він наголошував на необхідності проведення системи спеціальних заходів, насамперед силами вітчизняних спецслужб. "Інакше, – відзначав експерт, – якщо у нас стануться вибухи як у Москві, – робити щось буде вже запізно" [Тероризм в Україні: проблема чи примара? [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=63%3A2010-10-16-03-45-26&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk].

Крах режиму В. Януковича та усунення його від влади означали втрату контролю Російської Федерації над Україною. Наслідками цього стають: збройна агресія з боку Російської Федерації, анексія Криму, активізація терористичних і сепаратистських рухів на території Донецької та Луганської областей.

Отже, до останнього часу в Україні були відсутніми відкриті прояви тероризму та не було виявлено терористичних організацій, які б орієнтувалися на повалення державного ладу. Проблема тероризму перебувала у межах кримінального всередині країни та діяльності закордонних терористичних організацій на території України. Поштовхом для змін у характері тероризму та його значного поширення стає крах режиму В. Януковича.

І. В. Маслій, канд. юр. наук, ДонНУ, Вінниця

ОКРЕМІ ЕКОНОМІЧНІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРОЦЕС ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Тіньова економіка існує в усіх сферах соціального життя та чинить негативний вплив на всі соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві. Адже:

- виникнення тіньової економіки призводить до різкого зниження ефективності державної політики;
- податки (їх несплата) мають здатність порушувати ринкову рівновагу;

– для підприємств, які працюють в "тіні", характерними є численні ризики (ризик при придбанні сировини і матеріалів, ризик процесу виробництва на неофіційно діючих підприємствах, ризик неплатежів покупців на тіньовому ринку);

– через свою необізнаність у економічних та правових питаннях працівники, які погоджуються працювати неофіційно втрачають право на матеріальне забезпечення у вигляді соціального страхування, тощо. [Олієвська М.Г. Засоби та механізми протидії тіньовій економіці / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/node/526>].

У зв'язку із цим досліджується питання господарсько-правових та економічних засобів державного регулювання економічних відносин, з метою зменшення обсягу тіньової економіки в Україні.

Господарсько-правові засоби державного регулювання можна визначити як засоби впливу держави на сферу підприємництва з метою забезпечення умов діяльності суб'єктів підприємництва відповідно до прийнятої національної економічної політики.

До господарсько-правових засобів державного регулювання економіки віднесено правові прямі та непрямі засоби.

Прямим засобом властиво безпосередніми владними регуляторами примушувати суб'єкта господарювання діяти певним чином у господарському середовищі.

Непрямі – це ті регулятори економічного середовища, які стимулюють ефективне господарювання і додають економічної вигоди поведінці, яка є бажаною для суспільства і держави.

Державне регулювання покликане компенсувати недоліки ринкового саморегулювання економіки.

З метою детінізації економічних відносин, держава за допомогою правових норм здійснює безліч форм впливу на суб'єктів господарської діяльності – від встановлення певних обмежень до державної підтримки [Ямкова І. М. Засоби державного регулювання господарської діяльності [Електронний ресурс] / І. М. Ямкова. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/4_2015/30.pdf].

У цьому аспекті як елемент державного впливу на підприємництво державне регулювання реалізується шляхом використання регулятивних повноважень, наданих державним органам. У системі державного впливу на економіку регулювання і відповідні його організаційно-правові заходи знаходяться між заходами безпосереднього державного контролю і опосередкованими контрольними механізмами. [Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама : навч. посібник / Н. О. Саніахметова. – Київ : А.С.К., 2001. – 704 с].

Регулювання економіки є інструментом, що використовується державою для впливу на господарську діяльність, але це не єдиний інструмент, що використовується з такою метою. Воно ґрунтується на законодавстві, але ця характеристика притаманна не тільки йому, а більшості

засобів державного впливу на економіку. Водночас відмінною особливістю законодавства, що становить основу регулювання економіки, є його здебільшого імперативний характер. [Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама : навч. посібник / Н. О. Саніахметова. – Київ : А.С.К., 2001. – 57 с].

Регулювання – це форма державного впливу на економіку, у разі порушення вимог якої, встановлених законодавством, може бути застосована відповідальність. Воно в цілому спрямоване на певне звуження можливостей вибору того чи іншого варіанта поведінки [Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама : навч. посібник / Н. О. Саніахметова. – Київ : А.С.К., 2001. – 57 с].

Іншим інструментом державного впливу на економіку є зміни у діяльності суб'єктів шляхом застосування економічних стимулів або використання інших прийомів (субсидування, податкові пільги, тощо), що здійснюється завдяки комплексу господарсько-правових засобів [Вознесенская Н. Н. Предпринимательское (хозяйственное) право / Н. Н. Вознесенская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 339 с.].

Для реалізації засобів, що є суто теоретичним поняттям, застосовуються методи державного регулювання.

Так, метод легалізації господарської діяльності включає такі засоби, як реєстрація суб'єктів господарювання, ліцензування, одержання документів дозвільного характеру, а метод монетарного регулювання – регулювання цін і тарифів, облікову політику, встановлення норм резервування і капіталізації фондів суб'єктів господарювання та інші.

Отже державне регулювання економіки з метою її детінізації, можна визначити як систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюються уповноваженими державними установами і спрямовані на скерування суб'єктів господарської діяльності в напрямі, необхідному для досягнення потрібного соціально-економічного результату.

Під господарсько-правовими засобами державного регулювання варто розуміти засоби впливу держави на сферу підприємництва з метою створення або забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до прийнятої національної економічної політики.

Зменшенню рівня тіньової економіки в першу чергу сприяє боротьба з корупцією, підвищення переваг легальної роботи, відкритість інформації про бюджети, прибутки та витрати, розвиток приватного сектора й громадянського суспільства, а також створення належних умови роботи органів влади, діяльність яких буде повністю відкритою для населення України.

Серед основних заходів у цьому напрямку передбачається:

– зниження податкового навантаження на фізичних та юридичних осіб з одночасним посиленням відповідальності за ухилення від їх сплати;

- ліквідація складних та непрозорих схем оподаткування;
- мінімізація втручання влади у справи бізнесу;
- прийняття нових норм закону щодо захисту прав легальних власників (враховуючи державу);
- реформування системи оплати праці, яка викоринить практику "зарплати у конвертах";
- розширення практики анкетування підприємств з метою виявлення: кількості зайнятих тіньовою діяльністю та їх прибутків; причин існування тіньового сегменту в економіці, прийнятих для респондентів умов легалізації їх діяльності; органів та окремих осіб державної влади, причетних до корупції; існування контактів та взаємодії із організованими злочинними угрупованнями.
- ліквідація ПДВ, система якого широко використовується для звадання збитків бюджету держави шляхом використання незаконних схем компенсації.

прийняття законодавчих норм з метою легалізації фізичними особами неоподаткованих прибутків та заощаджень (фінансова амністія) [Аржевітін С. Легалізація або амністія тіньових доходів як спосіб повернення коштів у легальну економіку // Економіст. – 2010. – №7. – С. 66 – 68.].

- Проведення інформаційних кампаній у ЗМІ про заходи держави у боротьбі з тіньовим сектором економіки, про негативний ефект отримання заробітної плати без сплати соціальних відрахувань і про переваги роботи в легальному секторі економіки для бізнесу.

- Масштабне наукове вивчення природи тіньової економіки, її структури, мотивів, методів, та вироблення рекомендацій щодо їхнього усунення, тощо.

Отже, комплексні господарсько-правові та економічні засоби державного регулювання економіки є дієвими заходами у попередженні тінізації економіки в Україні.

В. М. Мельник, студ. КНТУШ,
член Української асоціації зовнішньої політики, Київ
melnyk_science@mail.ru

ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКИЙ НАПРЯМ

Політична антропологія українського історичного процесу, з огляду на концепцію політичної антропології, що була запропонована нами у монографії "Нариси з теорії соціокультурної антропології" (Мельник В. М., Нариси з теорії соціокультурної антропології, Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2015, 552 с.), має цілком виправдане право на існування і як науковий напрям у політології, і як навчальна дисципліна. При цьому, першочерговим завданням є запровадження спеціальних курсів з політичної антропології для студентів-філософів, політології та юристів.

Політична антропологія дозволяє вивчати традиційне підґрунтя політичної культури через використання широкого спектру етнологічних, антропологічних, генетичних методів.

Політична антропологія українського історичного процесу ставить перед нами три найголовніші проблематики: політичну антропологію українського етносу, політичну антропологію Української держави та політичну антропологію українського права. Всі ці проблеми мають на меті створення в дослідника цілісного уявлення еволюції державотворення українців. Отже, ці три головні розділи політичної антропології, принаймні на українському етноісторичному матеріалі, потрібно досліджувати разом.

Українці – це нація, консолідована сукупність субетнічних спільностей, що сформувалась на перетині європейських та азіатських впливів. Український етнос пройшов тривалий період історичного становлення, маючи в своїй антропогенетичній структурі, як автохтонні, так і прийшли елементи. Формування сучасного українського етносу стало можливим завдяки генетичному змішуванню землеробів і кочівників, слов'ян і тюрків. Це змішування, в контексті сприятливих кліматично-географічних умов, призвело до витворення етнічної психології українців, специфічного менталітету, надмірної схильності до індивідуального способу ведення господарства, хуторянської незалежності від централістських тенденцій.

Українці – індивідуалісти. Формування української етнічної спільності відбувалось під впливом постійної війни – між степом і лісом, між землеробами і кочівниками, між морем і сушею, між слов'янами і тюрками, між панами і селянами, між сюзеренами і ленниками. Усі воювали проти всіх. Україна протягом всієї своєї історії була пекельним вогнищем безкінечної і жорстокої війни, переважно громадянської. Українці, як войовничий, здатний до ведення господарства народ, ніколи не були б переможені, якби не схильність до громадянських воєн і залучення зовнішніх сил в орбіту внутрішньої боротьби.

Отже, зважаючи на вищесказане, перед політичної антропологією (в нашому її розумінні) стоїть велика і стратегічна мета – узагальнити як позитивний, так і негативний досвід українського державотворення, усвідомити, які чинники заважали розбудові української держави. Коли ці чинники буде виокремлено і систематизовано, то ми зможемо створити єдину теорію позитивного українського державотворення і, за сприятливих для цього умов, застосувати її на практиці. В такому разі, політична антропологія виконає не лише свою наукову і методологічну роль, але і найважливішу свою функцію – ідеологічну.

Політична антропологія розподіляє політичні традиції на позитивні і негативні. Відповідно, мова йде про "позитивний традиціоналізм" і "негативний традиціоналізм". Виходячи з цієї концепції, ми можемо охарактеризувати негативний традиціоналізм в українській історії як систему центробіжних тенденцій, що пояснюється індивідуальним способом ведення господарства українцями, сприятливим кліматом і вмінням швидко пристосовуватись до зовнішніх впливів. Отож, найбільшою не-

гатиною традицією в українській політичній історії є анархія, відсутність потреби у постійному підпорядкуванні єдиному центру. Таким чином, перед політичною антропологією як наукою та ідеологією, стоїть велике завдання – віднайти в українській історії позитивні традиції державотворення, тобто такі традиції, що на певний період часу могли нейтралізувати міцний негативний фактор.

Позитивна українська традиція опирається на два чинники: 1) схильність до консервування звичаїв; 2) повагу до релігії та релігійне самоусвідомлення. Саме християнство відіграло далеко не останню роль в тому, що українці і досі ще не розчинились в океані постійних експансій. Аналізуючи політичні трансформації українського історичного та етноісторичного процесу можна зробити висновок про те, що суть політичної антропології українців (як сталого прояву колективної, етнічної свідомості) вміщається у формулі "традиціоналізм-поміркований релігійний фундаменталізм-консерватизм", яка знаходить своє найбільш органічне відображення у сучасних, обґрунтованих з точки зору теоретичної політології, консервативній та націонал-консервативній ідеологічних концепціях. Цей погляд може зустріти багато цілком обґрунтованих заперечень. І базуватись вони будуть саме на детермінованій етнічною психологією неоднорідності традиційних для українського суспільства форм державно-політичної організації. *Проблематика політичної антропології українського етносу і полягає в тому, щоб виокремити із політичної різноманітності історичного процесу ті форми державного втілення політичного устрою та права, які позитивно відегукнулись на становленні і трансформації української національної ідентичності, національної культури, національної економіки. Саме системи політичного та правового устрою, які позитивно закарбувались у генетичній пам'яті суспільства, в ході історичного процесу перетворюються у сталу етнопсихологічну традицію, що утворює з етносу народ, а потім націю, закріплює форми етнічної та національної ідентичності на рівні колективної свідомості.*

На нашу думку, у політичній антропології українського історичного процесу (для якого у однаковій мірі характерний як державний, так і недержавний тип суспільства) необхідно розрізняти наступні різновиди *традиційного громадянсько-політичного устрою*, закріплені в етнічній психології на рівні політичних стереотипів підсвідомості: 1) консервативну монархію із залученням олігархічної підтримки; 2) конституційну монархію з ознаками національного консерватизму; 3) псевдомонархію з ознаками олігархічного ухилу; 4) багатовекторну і безмежну анархію. Проаналізувавши кожну політико-ідеологічну форму державного устрою із соціокультурних позицій політичної антропології можна буде зробити висновок з приводу їхньої придатності для України сьогодення та України майбутнього.

МЕХАНІЗМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Вивчення ролі міжнародних організацій у дотриманні прав людини безпосередньо залежать від особливостей глобального та регіонального середовища. Характер актуальних викликів і загроз визначає формат і напрямки міжнародного співробітництва. Зміни в концептуальних підходах до захисту прав громадян, спричинені складністю сучасного міжнародного довкілля, впливають на цілі та засоби діяльності міжнародних організацій. Перед сучасними викликами та загрозами глобалізованого світу жодна держава не спроможна забезпечити власний захист виключно своїми зусиллями, не спираючись на допомогу з боку міжнародної спільноти й колективних структур. При цьому міру своєї участі в тих або інших міжнародних заходах у сфері міжнародних механізмах захисту кожна країна визначає самостійно. Різноманітні форми міжнародної співпраці та співробітництва в галузі дотримання прав і свобод людини формуються відповідно до уявлень країн про спільні загрози та власні національні інтереси. Прагнення людства розв'язати гострі проблеми міжнародних відносин мирними засобами, домінування інтеграційних процесів над процесами дезінтеграції, формування комплексу спільних політичних, економічних та інших завдань визначає тенденцію до творення низки регіональних та міжрегіональних систем інтересів у різних сферах суспільного життя. Таким чином, світове співтовариство визнає волонтерський рух способом збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення людського потенціалу. У Всесвітній Декларації Волонтерства відзначається, що волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості [Лях Т. Л. Волонтерство // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – С. 124–128].

Починаючи з 2014 р. волонтерський рух в Україні за масштабом поширення став показовим виявом громадської самоорганізації. За умов розбалансування системи державного управління, браку ресурсних можливостей та зовнішньої агресії волонтерські організації виконують функції держави із забезпечення силових структур та постраждалих громадян в ході збройного протистояння. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє патріотичний підйом в українському суспільстві, що призвів до появи безпрецедентної кількості волонтерів й жертводавців. [Волонтер-психолог, яка повернулась з АТО: Наша найкраща допомога бійцям вдома – присутність поряд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/10/1/181349/>].

Найбільш відомою та активною у справі дотримання прав людини на тимчасово окупованих територіях є коаліція громадських організацій та ініціатив "Справедливість заради миру на Донбасі", учасниками якої є Громадський комітет захисту конституційних прав та свобод громадян (м. Луганськ), Громадський рух "Очищення", "Донбас-SOS", Луганська правозахисна група, Луганський обласний правозахисний центр "Альтернатива", правозахисний центр "Поступ", "Восток-SOS", Старобільська громадська організація "Воля", Східноукраїнський центр громадських ініціатив, Українська гельсінська спілка з прав людини, Харківська правозахисна група, Центр громадянських свобод, "Євромайдан-SOS", Центр "Соціальна Дія" і т.д. [Меморандум про співпрацю коаліція громадських організацій та ініціатив "Справедливість заради миру на Донбасі" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://jfp.org.ua/system/documents/files/1/Memorandum_Coalition.pdf?1450965238]. Члени Коаліції діють в межах "Меморандуму про співпрацю" та співпрацюють за такими напрямками: збір, систематизація та збереження первинних відомостей про факти порушень прав людини під час збройного конфлікту на сході України; збір інформації про найбільш тяжкі порушення прав людини та порушення норм міжнародного гуманітарного права. створення бази даних, у якій збирається інформація про порушення прав людини на сході України в період збройного конфлікту; координація роботи учасників неформального об'єднання з опитування осіб, що постраждали внаслідок збройного конфлікту з метою уникнення їх ре-травматизації; забезпечення неупередженого інформування компетентних, в тому числі міжнародних, органів щодо випадків порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права; боротьба із безкарністю осіб, винуватих у грубих та системних порушеннях прав людини на Донбасі в ході збройного протистояння; контроль за дотриманням гарантій справедливого правосуддя. [Меморандум про співпрацю коаліція громадських організацій та ініціатив "Справедливість заради миру на Донбасі" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://jfp.org.ua/system/documents/files/1/Memorandum_Coalition.pdf?1450965238].

Від початку конфлікту приблизно 3000 українських військових і цивільних осіб, які були позбавлені волі і потрапили до рук так званих "ДНР/ЛНР", були обміняні на полонених сепаратистів, про що повідомляла Служба безпеки України. Окрім того, що цей процес обміну не регулюється жодним визначеним законом, в таємниці тримаються обставини обміну, в тому числі й інформація про місця тимчасового тримання, умови утримання, а також кінцеву долю тих, кого було передано іншій стороні. Така практика, яка розпочалась з окремих випадків і перетворилася на системну, є абсолютно непрозорою і не має жодного правового регулювання. [РБК-Україна. Число жертв конфлікту на Донбасі перевищило 6,8 тис. осіб, – ООН. – 29 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/chislozhertv-konflikta-donbasse-prevysilo-1438115441.html>.].

Отже, збройний конфлікт у Донецькій і Луганській областях України спричинив до серйозних порушень прав людини, які можуть сягати рівня міжнародних злочинів. Перебування людини у неофіційних місцях тримання автоматично позбавляє її всіх гарантій захисту від неналежного поводження, адже такі місця залишаються поза будь-яким зовнішнім контролем. У переважній частині такі місця не є пристосованими навіть для короткотермінового тримання осіб, вони не відповідають мінімальним стандартам тримання (підвальні приміщення, каналізаційні колодці, автомобільні бокси.). Відповідно, сам факт перебування людини у таких умовах є жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність поводженням відповідно до стандартів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і практики Європейського суду з прав людини. По кожному з таких випадків має бути проведене належне розслідування на національному або міжнародному рівні, повинні бути встановлені винні в скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності і притягнуті до відповідальності.

В.Ю. Омельченко, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
victoria.omelchenko@bigmir.net

"ПОЛІТИЧНИЙ МІФ" ЯК ПРИКЛАДНА МІФОЛОГІЯ

Наукова розвідка присвячена дослідженню поняття "міфу" та виявленню сутнісних ознак "політичного міфу". З'ясуванню та проясненню питання, чим є "політичний міф" сьогодення? Якою мовою він говорить? До чого апелює? Об'єктом нашої розвідки є поняття міфу взагалі, а предметом сутнісні ознаки політичного міфу. Розпочнемо із подолання передсудів, згідно яких "міф" трактують як загадкову оповідь первісних людей, а сам "міф" розглядається як такий, що передує науковому сприйняттю світу. На противагу такому визначенню, ми пропонуємо визначати "міф" як спосіб пояснення світу, а "політичний міф" як штучно створену "реальність" обумовлену жагою до влади, що досягається засобом впливу на масову свідомість. Звернемось до альфи і омеги дослідження міфології, а саме дослідження О.Лосева. Останній, як раз і застерігає від упередженого сприйняття міфу як вигадки, ілюзії, фантазії, що властива виключно первісній людині. Такий погляд на міф обумовлений тим, що ми оцінюємо його з точки зору науки. За О.Лосевим, міф не є вигадкою, а є самою дійсністю, "категорією думки і життя". Більше того, міф має свою лаконічну структуру і є логічним, себто є "діалектично необхідною категорією свідомості і буття взагалі" [Лосев А. Диалектика мифа [Електронний ресурс]. – М. – "Правда". – 1990. – Режим доступу: <http://www.psylib.org.ua/books/losev03/index.htm>]. Тобто, міф не є ані ідеальним буттям, ані вигаданим, а є смисловим буттям. Відповідно, О.Лосев констатує, що міф не є примітивно-науковою химерою.

рою, а є "живим суб'єкт об'єктивним взаємообміном, що містить свою власну, позанаукову істинність, правдивість, закономірність і структуру", тобто міф це завжди історія про реальне, живе і безпосереднє [Там само]. Такими є риси міфу за О.Лосєвим. В свою чергу, Р.Барт продовжує подібні розмисли щодо міфу, але, розглядає його вже, з точки зору семіології. Науки засновником якої є Ф.Сосюр, яка і має вивчати міфи. Якими ж є риси міфу, за Р.Бартом? Міф – це, по-перше, комунікативна система; по-друге, міф деформує та спотворює реальність; по-третє, міфи мають свій термін придатності, це означає що архаїчні міфи можуть бути і є, але вічних міфів немає; по-четверте, міф містить дві семіологічні системи: мову – об'єкт та метамову; по-п'яте, міф має смисл, форму і значення. Міф одночасно позначає, повідомляє, переконує, приписує. По-шосте, міф носить імперативний та спонукальний характер, він апелює до конкретного реципієнта [Барт Р. Міф сьогодні [Електронний ресурс] // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. – "Прогресс", "Универс". – 1994. – с. 72-130. – Режим доступу: http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt_with-big-pictures.html]. "Міф" спрощує світ, зводить його до простих алгоритмів, а в такому "зручному" світі втрачається звичка послуговуватись здатністю критичного мислення. Ніщо так не приваблює людей як жага до влади, саме "воля до влади" (Ф.Ніцше) продукує застосування перевірених часом і емпіричним досвідом інструментів політтехнологій. Одним із яких є політичний міф. Політичний міф реанімує наші первісні почуття, апелює до інстинктів, деформує реальність. Ознайомившись з різними підходами до визначення останнього, ми приймаємо як аксіому положення згідно якого "політичний міф" створюється в лабораторних умовах для відповідних політичних цілей. Якими є: боротьба за владу, легітимація влади, досягнення політичного домінування. Відповідно, ми розглядаємо міф в контексті політичної боротьби. Одним з перших, хто запропонував використовувати міф у якості політичного інструменту, був Ж.Сорель, який вважав, що "міфи мають створюватись штучно, аби надихати маси" [Сурков А. Міф, сила і насилля в філософії Ж.Сореля [Електронний ресурс]. – М. – 2013. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/philosophy/logosphere/471679/>]. Згідно з експертною оцінкою, А. Цуладзе "політична міфологія" є прикладною міфологією, яка завжди намагається стати реальністю. А.Цуладзе виокремлює "міфи": "технологічні" та "вічні"/архаїчні. За А.Цуладзе "міф" це завжди "насилля над реальністю". Таким екзистенційно трагічним прикладом "насилля міфу над реальністю" є "холодна війна", яка породила викривлене сприйняття реальності у росіян, що характеризується небажанням мас миритися із дійсним станом подій. Що є першопричиною запиту не на завойовані "перемоги", а на "штучні" та "символічні". А. Цуладзе вважає, що у сучасному світі міф відчувається дуже "затишно", оскільки з приходом "галактики Гутенбергу" роль ЗМІ і телеіндустрії набула глобальних масштабів, тобто ЗМІ формують сус-

пільну думку, маніпулюють розставляючи "хиткі" і "заангажовані" акценти у поданій інформації, що веде до збільшення лав "сліпих" споживачів "потрібного" медіа продукту. Відповідно, боротьба за контроль і вплив на медіа є виправданою у політичних перегонах, адже більш сприятливого майданчика для висловлювання своєї "правди" важко віднайти. А.Цуладзе пропонує певну техніку захисту від міфу, яка полягає або у ігноруванні політики взагалі або у спроможності зайняти визначену ідеологічну позицію [Там само. – С.269]. У будь-якому разі, слід завжди зберігати пильність "здорового глузду" і не втрачати здатність критичного мислення і сміливість критичного слова. Це передбачає вміння аналізувати, порівнювати будь-які повідомлення ЗМІ, слід навчитися "читати" і "працювати" з інформацією, відокремлювати факти від їх інтерпретації. З чого складається "тіло" політичного міфу? З механізму "свій-чужий", протистояння "добра-зла", "правди-кривди", "лиходіїв-жертв", "героя-кривдника", "героя-антигероя", "білого-чорного". Міф має ірраціональні підвалини та керує емоціями за допомогою стереотипів. Міф створює свою реальність та створює ефект солідарності мас. Як протистояти "магічному" впливу політичного міфу? Міф нічого не пояснює, а створює ефект дива. Для того, щоб захиститись від міфу слід пам'ятати, що слова не тотожні реальності. Протистояти міфу можна завдяки розвитку критичного мислення засобом широкої просвіти мас, вільних та незаангажованих ЗМІ, що сприятиме розвитку аналітичного мислення, а не "сліпому" споживанню інтенцій міфу. В свою чергу, ми не можемо вимагати від мас неможливого, очевидно, що аналітичне мислення і здатність критичного судження не є притаманною рисою масової свідомості. Відповідно, міф був, є і залишається найефективнішим знаряддям політтехнологів задля досягнення відповідних політичних амбіцій. Міф дозволяє здійснити розподіл сил на свою користь, досягти перерозподілу владних повноважень та отримати доступ до нових владних ресурсів. Міф розповідає свою "заангажовану" історію і шукає своїх глядачів. Чому глядачів? Тому що політичний міф є театральним, драматичним за своєю суттю. Таким чином, міф – це комунікативна практика, що пояснює оточуючий світ, а політичний міф – це штучно створена історія заради досягнення політичних цілей. Міф живе тим довше, чим більше його підсилюють роллю харизматичного героя-поборника, влучністю слова ЗМІ, провокацією друкованого слова, тоді досягається ефект "цілісної картини світу", що говорить "правду", яку ми хочемо почути, "правду" близьку нашому серцю. Саме серцю, а не розуму. Міф не апелює до розуму, лише до емоцій, до інстинктів, до базових потреб людини. "Воля до влади" і є тією метою, яка виправдовує усі засоби її досягнення. Найефективнішим серед яких і є політичний міф.

ЗМІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОПАГАНДИ ТЕРОРИЗМУ

Динамічний розвиток медіатехнологій та формування культури віртуальної комунікації стимулює якісні зрушення у більшості форм політичних взаємодій. Окрім розширення можливостей для легальних політичних акторів, технологізація створює виняткові умови для активізації терористичних угруповань, котрі позбавлені повноцінного доступу до централізованих ЗМІ.

Наразі діяльність екстремістів локалізована передусім у соціальних мережах. Окрім анонімності, асиметричності, відсутності дієвої правової бази щодо притягнення до відповідальності розповсюджувачів протизаконної агітації, дані платформи приваблюють можливістю моніторингу особистих даних користувачів. На основі одержаної інформації агітаційний матеріал адаптується до регіональних, вікових, смакових особливостей і адресується запрограмованій аудиторії, уникаючи протидії нелояльних користувачів. Активність пропагандистів може набувати і протилежного спрямування: оскільки атрибутом тероризму є залякування, шокуюча інформація мобільно розповсюджується серед незацікавленої аудиторії через прив'язку контенту до популярних хештегів тощо. Завдяки сучасному менеджменту Ісламської держави twitter став головною віртуальною платформою терористичної пропаганди [Стышинский М. Джихадистская пропаганда в интернете и социальных медиа // Политическая лингвистика. — Екатеринбург, 2016 — № 5. — с. 158-164].

В сучасних умовах акіотаж довкола проблеми тероризму забезпечується переважно не пропагандою терористів, а політикою незалежних ЗМІ, котрі їх критикують [Петухов В. Б. Феномен терроризма в информационном пространстве культуры: автореф. дис. на присвоение науч. степени доктора культурологии: спец. 24.00.01 "Теория и история культуры" / В. Б. Петухов. — Москва, 2009. — 50 с.]. Конкуренція між засобами медіа, що набуває вираження у багатозначних заголовках, провокаційних тлумаченнях подій та інших маркетингових методах, у випадку висвітлення тероризму провокує шок, апатію серед реципієнтів, згодом — збільшення порогу байдужості або звичку до теми. Некомпетентна і нав'язлива критика терористичних угруповань в окремих випадках мотивує аудиторію ЗМІ проектувати роздратування на власні політичні інститути, культивувати лояльне ставлення до них на противагу несприятливим соціально-політичним реаліям власного середовища. Ефект посилюється у разі тиражування незалежними медіа оригінальних матеріалів екстремістів, котрі вражена аудиторія сприймає некритично. Високотехнологічні зйомки терактів і страт Ісламською державою набувають популярності серед західної публіки завдяки їх відтворенню у новинах і аналітичних передачах. У результаті виникає спотворене бачення дійсності, перебільшення реальної могутності екстремістів, зневі-

ра у власних держаних інститутах та ЗМІ, котрі запозичують матеріал з терористичних каналів. [Gambhir H. The Virtual Caliphate: ISIS's Information Warfare / H. Gambhir – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.understandingwar.org/>].

Якщо законодавчо регульовані засоби комунікації стають ретрансляторами терористичної пропаганди мимоволі, соціальні мережі Інтернету цілеспрямовано та безпосередньо використовуються екстремістами для маніпулювання громадською думкою. Прикладом слугує twitter-кампанія ІДІЛ, що супроводжувала захоплення Мосула у червні 2014 року. Мобільний додаток The Dawn of Glad Tidings, який мав доступ до особистих профілів користувачів у twitter, згенерував від їх імені близько 40 тис. повідомлень на підтримку терористів. Дослідники визначають штучну віртуальну атаку як один із факторів захоплення міста [Моторин Д. И., Коваленко В. Д. Специфика информационной борьбы запрещенных в России террористических организаций "Аль-Каида" и ИГИЛ // Общество: политика, экономика, право. – Москва, 2016 – №5. – с. 13-18]. Окрім нагнітання страху, Інтернет застосовується для культивування загального позитивного образу терориста через персоналізацію. Публікування матеріалів про родинні відносини, організацію побуту, дозволяло тощо, які характеризують індивіда із особистісних позицій, схиляють оточуючих до прояву співчуття. Виявлення спільних загальнолюдських цінностей створює розрив між негативним, перебільшено загрозливим образом екстремізму, створеним ЗМІ, та особистими враженнями від ознайомлення із дійсними чи уявно дійсними особистостями, котрі репрезентують цей рух.

Персоналізація тероризму можлива завдяки присутності його образу в продуктах масової культури, насамперед ігровому кіно й мультиплікації, віртуальних іграх. Ототожнення знакових символів терористичного руху із актуальними образами чи течіями молодіжної культури/субкультури включає тероризм до сфери моди, підтримуваної молодіжним конформізмом. В нейтральному ігровому втіленні атрибутика терористичних угруповань освоює найсучасніші та найбільш ефективні канали комунікації, перетинаючи межі груп зацікавленості. У молодіжному середовищі образ екстремізму насамперед віртуалізується та втрачає риси властивої йому антисистемності. Характерна для юнацтва протесність, та профанування дійсності, втілені у молодіжних субкультурах, перетворюють образ тероризму у позбавлений загрозливого сенсу аполітичний символ. З іншого боку, тиражування подібного бачення масовою модою надає йому рис культурної престижності.

Розвиток ефективних і загальнодоступних засобів обробки і передачі інформації актуалізує проблему пропаганди тероризму як різновиду девіантної політичної поведінки. Швидкісне і неконтрольоване тиражування інформації, а також конкуренція в середовищі ЗМІ сприяє реалізації однієї з ключових цілей терористичної пропаганди – залучення аудиторії. Враження громадської думки здійснюється через її фальсифікацію з ініціативи самих терористів, поверхове висвітлення опозиційними джерелами інформації, своєрідній інтерпретації у сфері масової,

насамперед молодіжної, культури. Дана проблема не вичерпується ліквідацією пробілів у законодавчій базі, остільки пропаганда екстремізму можлива у правовому полі шляхом формування лояльності мас до даного феномену.

Е. В. Радевич, БГУ, Минск, Беларусь
Katrin_frol@mail.ru

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРЫ: КОНВЕРГЕНЦИЯ ИЛИ ДИВЕРГЕНЦИЯ

Один из главных вопросов в контексте обсуждения социокультурных последствий глобализации, это вопрос о том, становятся ли люди, являющиеся представителями разных культур все более единообразными, либо современное состояние мирового сообщества демонстрирует нам обратную тенденцию. Это вопрос наиболее часто поднимается в дискуссиях о глобализации культуры и разделяет современных исследователей на два лагеря. С одной стороны, можно выделить группу пессимистически настроенных мыслителей, которые придерживаются первой точки зрения, говоря о том, что мировое сообщество развивается в направлении единообразия, все меньше демонстрируя культурное разнообразие. "Мы наблюдаем расцвет гомогенизированной поп культуры, производимой, западной индустрией в Нью-Йорке, Голливуде, Милане и Лондоне. В качестве доказательства такой точки зрения указывают на амазонских индейцев, которые носят кроссовки Найк, жители Южной Сахары, которые приобретают американские бейсболки, и палестинских подростков, с гордостью демонстрирующих свои свитера Чикаго Буллз в центре Рамаллы" [Steger, M. B. 2009. Globalization: a very short introduction. Oxford: Oxford university press. P. 94]. Ссылаясь на диффузию англо-американских ценностей и товаров народного потребления по всему миру, адепты тезиса о культурной гомогенизации утверждают, что западные нормы и образы жизни подавляют более уязвимые культуры. Тем не менее, существует достаточно примеров того, как некоторые страны предпринимают попытки противостоять "культурному империализму".

Однако тенденции к единообразию можно наблюдать и внутри самих стран-гегемонов. Американский социолог Дж. Ритцер ввел понятие "Макдональдизация" [Ritzer G. The McDonalidization of Society. Pine Forge Press, 1993 – Social Science – 221 pp.], для описания широкого круга социокультурных процессов, благодаря которым принципы ресторана быстрого питания начинают все больше доминировать во всех сферах не только американского общества, но и всего мира. При поверхностном рассмотрении эти принципы кажутся вполне рационально обоснованными и предлагают, казалось бы, эффективные способы быстрого обслуживания людей. Однако, за фасадом красивых рекламных лозун-

гов, скрываются достаточно серьезные проблемы – во-первых, негативное влияние на здоровье. Во-вторых, безличные, рутинные операции и однообразные алгоритмы работы, принятые в так называемом "рациональном быстром обслуживании", фактически приводят к дегуманизации человеческих отношений и стандартизации образа жизни, нивелируют творческую активность человека, превращая его труд в выполнение последовательных автоматизированных операций, и сводится к точному выполнению инструкций.

Такой же пессимистической точки зрения придерживается еще один исследователь, американский политолог Бенджамин Барбер, который в своей книге "Потребленный: как рынки развращают детей, инфантилизируют взрослых и поглощают всех граждан" выступает против "этоса инфантильности", который поддерживается глобальным капитализмом, превращая взрослых в детей, благодаря рекламе и товарам массового потребления, а детей – в потребителей [Barber B. Consumed: How Markets Corrupt Children, Infantilize Adults, and Swallow Citizens Whole. New York: W.W. Norton, 2007, 406 pp.]. Глобальное неравенство способствует подавлению роста капитализма и мировой торговли, поэтому, в целях повышения прибыли и расширения рынка, глобальные капиталисты производят однородную продукцию, ориентированную на молодость и процветание, а так же превращают детей, особенно подверженных влиянию рекламы, в потребителей своих стандартизированных товаров массового потребления. Все это приводит к тому, что этос глобального потребления становится все более бездушным и неэтичным, в погоне за прибылью.

В свою очередь, те исследователи глобализационных изменений в сфере культуры, которые оказываются более оптимистичны в своих взглядах, чем их оппоненты, так же соглашаются с тем фактом, что глобализация ведет к культурному единообразию, но видят в этом позитивную сторону. Например,

Ф. Фукуяма с энтузиазмом артикулирует распространение англо-американских ценностей и образа жизни по всему миру, приравнивая этот процесс к расширению демократии и свободного рынка [Fukuyama, F. (1992). The end of history and the last man. New York: Free press & London: Penguin books. 403 pp.].

Исследователи, которые придерживаются позитивного взгляда на эти процессы, выражают не просто позицию американского шовинизма, который традиционно навязывает свой образ жизни всему миру. Скорее, высказывается идея космополитизма, в основе которой лежит акцентуация новых информационно-компьютерных технологий, в частности, Интернета, как основных предвестников новой гомогенизированной техно-культуры.

Тем не менее, тезис о наличии гомогенизации и стандартизации всего мира еще не означает утверждение, что всему культурному разнообразию на планете суждено исчезнуть навсегда. Многие авторитетные мыслители высказывают мнение о том, что глобализация вызывает к жизни

новые формы культурного самовыражения, а так же актуализирует самобытные национальные черты. В частности, Р. Робертсон утверждает, что глобализация часто реанимирует местные культурные особенности [Robertson, R. (1992). *Globalization: social theory and global culture*. London: Sage. 211 pp]. Следовательно, вместо того, что бы быть полностью поглощенными западной масс-культурой, локальные черты и национальные особенности по-прежнему играют важную роль в создании уникальных культурных образований. Для этого Робертсон использует понятие "глокализации", которое обозначает единство глобального и локального, а так же предполагает культурное взаимообогащение.

Вышеназванные аргументы скептиков и оптимистов не обязательно являются несовместимыми. Современный опыт жизнедеятельности, осуществляемый поверх культурных границ, означает, с одной стороны, потерю традиционных символических форм, но и создание новых культурных смыслов с другой.

***В. А. Рухлік, канд. політ. наук, доц., КНЕУ ім. В.Гетьмана, Київ
rychlick@ukr.net***

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Термін "політична культура" має різні тлумачення: система переконань, вірувань та почуттів, які надають порядок і значущість політичному процесу і забезпечують прийняття основоположних правил, що спрямовують поведінку в політичній системі (Л.Пай); система переконань про моделі політичної поведінки і політичні інститути (С.Верба); модель орієнтації і поведінки в політиці (В.Розенбаум); сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, що торкаються взаємовідносин влади і громадян (Є.Вятр) та інші. Політична культура проявляється у діяльності держави, політичних партій, політичних рухів, суспільних організацій, трудових колективів, окремих громадян, у демократії, конституції, в системі правових норм, у ставленні до них громадян даної держави.

Необхідно зазначити, що політична культура засвоюється в процесі політичної соціалізації, тобто засвоєння політичних орієнтацій, форм політичної поведінки, традицій політичної системи, прийнятих для даного суспільства, а також формування навичок політичної участі.

Поняття "політична культура молоді", як і більш загальне поняття "політична культура", сьогодні вживається в досить абстрактних і суперечливих для масової свідомості значеннях.

Політична культура молоді є складовою частиною політичної культури суспільства. "Молодь" як феномен і соціологічна категорія, характеризується психологічною зрілістю за відсутності вагомої участі в інститутах дорослих.

Молодь продукує свою культуру та свою субкультуру, що пов'язано з невизначеністю своїх соціальних ролей, невпевненістю у власному соціальному статусі. Але на сьогоднішній момент ускладнюється можливість дати вичерпне визначення політичній культурі молоді, так як воно перебуває у процесі перереформування та зміни, у відповідності до викликів сучасності.

Формування політичної свідомості молоді є важливою функцією соціальних інститутів, як форми організації та засобів здійснення спільної діяльності людей, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин.

Виховання на принципах толерантності, політкоректності, громадянськості, патріотизму, відповідальності, довіри до дій державної влади сприяє успішній інтеграції молоді у політичне та соціальне простір, ідентифікації з загальними цінностями і нормами, є запорукою відтворення суспільства і його стабільності. У цьому зв'язку особливого значення має дослідження різних механізмів становлення молоді як суб'єкта соціально-політичних відносин. Молодь як соціальна група неоднорідна за своїм складом. Традиційно найбільш передовою частиною молоді вважалася студентство. Тому всебічне вивчення даної соціальної групи активно велося в рамках різних наукових дисциплін, таких як соціологія, психологія, політологія.

Отже, соціально – психологічні чинники формування політичної свідомості – це сукупність знань, оцінок, настроїв, почуттів та умов, за допомогою яких відбувається усвідомлення ролі суб'єктом соціально-політичної сфери. До соціально – психологічних чинників формування політичної свідомості, можна віднести : національний менталітет, як систему переконань, уявлень і поглядів індивідуумів або суспільної групи, почуття патріотизму, політичні настрої в суспільстві, політичну поведінку, політичну культуру, сучасний стан та умови, які панують в державі тощо.

Якщо говорити про місце молоді в системі української влади, то тут мало що відомо, хоча з погляду на Верховну Раду України, уряд, на представницькі органи влади, неважко дійти висновку про те, що молодь у них представлена дуже мало. Хіба що трохи більше на районному та сільському рівнях. Між іншим, за останні роки довіря молоді до усіх гілок влади постійно зростає, хоча молоді люди все ще сподіваються, що їх проблеми врешті будуть помічені.

Інша справа, рівень підготовки молодої людини до політичної діяльності. Зрозуміло, що незалежно від віку, в політиці потрібні знання, навички, вміння, досвід. Об'єктивно молодь у цьому може дещо програвати старшим. Саме тому постає питання про необхідність професійної підготовки молодих політиків.

Характерною особливістю сучасної політичної свідомості молоді є поліцентризм її політичних уподобань. Загалом нинішній рівень політичної свідомості української молоді є ще досить низьким, що негативно позначається і на рівні її політичної активності. Рівні політичної активності та свідомості не завжди збігаються. Молодь може бути політично

пасивною не тому, що вона є політично несвідомою, а тому що не підтримує ту чи іншу форму політичного правління, той політичний курс, який не задовольняє її специфічні потреби та інтереси. Але ця пасивність може вмиль змінитися політичною активністю, якщо з'явиться така політична сила, в якій молодь знайде відгук своїм інтересам.

Сьогодні для молодих людей в Україні, здавалося б, відкривається все більше можливостей задовольняти свої інтереси та потреби, але одночасно ускладнюються й умови для такої самореалізації. Складний і суперечливий процес переходу до ринку призвів до того, що маємо сьогодні такі проблеми, як зниження зайнятості молоді, зростання безробіття, підвищення професійної кваліфікації, соціального захисту окремих соціальних груп, в т.ч. і молодих людей, спостерігаються міграційні процеси серед них.

Важливо спрямувати молодь на пошук власного найоптимальнішого для неї самої шляху розвитку, забезпечити цей процес таким чином, щоб він мав тенденцію до самозакріплення і самопідтримки.

В Україні помітною є проблема, яка полягає в тому, що надто багато громадян, особливо молодих, виявилися психологічно не готовими до розбудови своєї держави. Це прикро, але факт, що на сьогодні ми не спостерігаємо такого "вибуху" патріотизму, національної самосвідомості, котрий став би консолідуючим фактором економічного, політичного, духовного відродження, на базі якого формувався б наш менталітет, міцніла держава, формувалася б нова генерація громадян.

Таким чином політична свідомість сучасної молоді дуже швидко змінюється зі зміною ситуації в країні, дій чи бездіяльності влади, та багатьма іншими чинниками. В останні кілька років молодь усвідомила свою силу, та свій вплив на владу та її дії. Молодь показала, що потрібно рахуватися з думкою народу. Свідомість молоді змінюється завжди і з приходом нових поколінь, політична свідомість буде іншою.

ЗМІСТ

Круглий стіл "ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ (СПІЛЬНО З ГУМАНІТАРНИМ ФАКУЛЬТЕТОМ ЗЕЛЕНОГОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ, ПОЛЬЩА)"

Konverskyi Anatolii, Rudenko Sergii POLISH-UKRAINIAN HUMANITARIAN STUDIES: SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT STRATEGY	3
Білоножко Є. П. ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА: МІЖ ФАКТАМИ ТА МІФАМИ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ)	4
Маслак О. О. ПОЛІТИЧНА ТЕОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОГО МЕСІАНІЗМУ XIX СТ. У КОНТЕКСТІ ЕПОХИ	10
Неруб Т. С. РИШАРД КАПУСЦІНСЬКИЙ ТА ЙОГО ФІЛОСОФІЯ ІНШОГО. КОМЕНТОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД ПРАЦІ "TEN INNY"	13
Omelchenko Victoria ROLĘ FILOZOFII W KONTEKŚCIE HUMANITARNYCH I SPOŁECZNYCH WARTOŚCIACH	22
Sobolevsky Ya. A. HISTORY OF AMERICAN PHILOSOPHY IN THE POLISH-UKRAINIAN HUMANITIES	28
Шакун Н. В., Карпова І. Г. ФЕНОМЕН ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ	29

Круглий стіл "ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ТРАДИЦІЯ: ТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД"

Маслак О. О. КАТЕГОРІЯ "ТУТЕЙШОСТІ" У ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ЛИТОВСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ "КРАЙОВЦІВ"	34
---	----

Круглий стіл "СВОБОДА РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ: АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ"

Бортнікова О. Г. ГАРМОНІЗАЦІЯ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН РЕЛІГІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ НА ОСНОВІ МОДИФІКАЦІЇ БАЗОВИХ ІНСТИТУТІВ СУСПІЛЬСТВА	37
---	----

Нестерова М. І. ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК НОВОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	39
Предко О. І. РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ "ЗОНИ" ЗАНЕПОКОЄННЯ.....	41
Sieroń Roman Bogusław ACTUALITY OF THE CONCEPT OF MERCIFUL LOVE'S EDUCATION AFTER THE EXAMPLE OF ADAM CHMIELOWSKI'S LIFE – ST. BROTHER ALBERT (1845-1916). ON THE CRACOW ROUTE OF RELIGIOUS TOURISM WITH POPE ST. JOHN PAUL II.....	43
Kharkovshchenko Y. A., Zadoianchuk O. A. THE RELIGIOUS FACTOR IN NATIONAL SECURITY	46
Круглий стіл "ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ: ВІД ЗМІСТУ ТЕРМІНІВ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ І КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ"	
Высоцкий А. А. НОВЫЕ ПРАВИЛА АНТИКРИЗИСНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ Д. ТРАМПА.....	47
Круглий стіл "ЕТИЧНИЙ ТА ЕСТЕТИЧНИЙ ВИМИРИ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЕКТІВ"	
Афендик Г. О. ВІЗУАЛЬНІ ПАРАДОКСИ НЕЕВКЛІДОВОЇ ГЕОМЕТРІЇ ШАХІВНИЦІ НА ПРИКЛАДІ МАНЕВРУ РЕТІ.....	49
Задорожна О. В. КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ "ЗАХІДНОЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ"	51
Каштанюк І. О. ЖІНОЧНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ АРТ-ФЕМІНІЗМУ ГРІЗЕЛЬДИ ПОЛЛОК	53
Манделіна О. С. ІМАНЕНТНА ТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ВІЗУАЛЬНИХ МЕДІА	55
Носенок Б. Е. ВТОМА ВІД ВІЗУАЛЬНОСТІ: ОБРАЗИ ДЕКАДАНСУ	57
Тормахова А. М. ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ У МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ КИЄВА	59

Чуйко Н. В. ПРОБЛЕМА ЗНАКУ ТА СИМВОЛУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ У ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Д. І. ЧИЖЕВСЬКОГО	61
--	----

**Круглий стіл
"ЕТИКА ЯК ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ
В ПРОФЕСІЙНОМУ ВИМІРІ
(ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА Т.Г.АБОЛІНОЇ)"**

Бойченко Н. М. НОРМОТВОРЧИЙ ХАРАКТЕР ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ЕТИЦІ	64
--	----

Василевська Т. Е. ЕТИКА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА ЕТИКА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ: ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ	66
---	----

Войнаровська Л. І. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ	69
--	----

Кундеревиц О. В. ПРОФЕСІЙНІ ЕТИЧНІ КОДЕКСИ В ГАЛУЗІ PR-ДІЯЛЬНОСТІ	71
---	----

Ларіонова В. К. МОРАЛЬНИЙ ЗМІСТ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ	72
---	----

Маслікова І. І. ПОТЕНЦІАЛ ЕТИКИ ЯК ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ НОРМОТВОРЧОСТІ	78
---	----

Морозов А. Ю. ДУХОВНО-МЕТАФІЗИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЕТИЧНОГО	80
--	----

Надурак В. В. ЧОМУ ФАХОВИМ ЕТИКАМ НЕЛЕГКО ВІНОСИТИ МОРАЛЬНІ ОЦІНКИ?	83
--	----

Овсянкіна Л.А. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	85
--	----

Пітякова Т. С. НЕОБХІДНІСТЬ ВВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН З ПРИКЛАДНОЇ ЕТИКИ В СИСТЕМУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ	87
--	----

Рогожа М. М. ПРИКЛАДНІ І ПРОФЕСІЙНІ ЕТИКИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДОВІЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ДИСКУСІЙ ПРО ЇХ ПРИРОДУ	88
---	----

Чумак А. Л. ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УНІВЕРСИТЕТУ	90
---	----

Шинкаренко О. В. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: СМИСЛОВІ АКЦЕНТИ	92
--	----

**Круглий стіл
"ЛЮДИНА В СКЛАДНОМУ СВІТІ
(ДО 15-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО
СИНЕРГЕТИЧНОГО ТОВАРИСТВА)"**

Доннікова І. А. ЛЮДИНА І КУЛЬТУРА В ПАРАДИГМІ СКЛАДНОСТІ	94
--	----

Мелков Ю. А. СЛОЖНОСТЬ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА В НЕВЫНОСИМО СЛОЖНОСТНОМ МИРЕ	96
--	----

Новицкая Т. Е. ПРОБЛЕМА ДОПУСТИМЫХ ПРЕДЕЛОВ ИСКУССТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ HUMAN ENHANCEMENT	98
--	----

**Круглий стіл
СХІД-ЗАХІД: СЦЕНАРІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ЧИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ?**

Бойченко М. І. ЄВРОПЕЙСЬКА ЛОКАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗМУ	101
--	-----

Вовчок І. В. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЯПОНІЇ : РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ СИНТОЇЗМУ).....	103
--	-----

Воропай Т. С. ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГЕОПОЛІТИКА	105
---	-----

Гераськов С. В. "МІЖ СХОДОМ ТА ЗАХОДОМ": ЯПОНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	107
---	-----

Голець О. Я. СХІД–ЗАХІД: ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОСТІ.....	109
--	-----

Лозниця С. А. НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ	112
--	-----

Пенюк В. Б. ПОЛІСТИЛІСТИЧНИЙ ТА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ УНІВЕРСАЛІЗМУ МУЗИЧНОЇ МОВИ	114
--	-----

Пророченко Н. О. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ІСЛАМСЬКИХ СУСПІЛЬСТВ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН СУЧАСНОСТІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	116
---	-----

Ставинська І. В. КОНЦЕПЦІЯ ЯПОНСЬКОГО ГЛОБАЛЬНОГО ПРОДУКТУ (НА ПРИКЛАДІ АНІМЕ)	119
---	-----

Стрижак О. О. ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ/ЛОКАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТІ КИТАЮ	121
---	-----

Тімкова Т. М. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ ТУРЕЦЬКОМУ КІНО (НА ПРИКЛАДІ СЕРІАЛІВ)	123
--	-----

Якубіна В. Л. ДИСТОПІЯ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ	125
--	-----

Круглий стіл ФІЛОСОФІЯ БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Засць О.М. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ-ОСНОВНА КАТЕГОРІЯ ФІЛОСОФІЇ БІЗНЕСУ	128
--	-----

Круглий стіл ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

Красиков М. М. РЕТОПОНІМІЗАЦІЯ-2016: ПІРРОВА ПЕРЕМОГА. ХАРКІВСЬКИЙ ДОСВІД (Культурологічні рефлексії)	131
--	-----

Пігулей В. В. ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ	133
---	-----

Додаткові

Бондар Д.В. ДЕРЖАВИ-ЛІДЕРИ У СТАНОВЛЕННІ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ. США, КНР ЯК КРАЇНИ З ДОМІНУЮЧОЮ ЕКОНОМІКОЮ	144
--	-----

Величко А.І. СПЕЦИФІКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ	146
---	-----

Войналович В.Ю. ІСНУВАННЯ ЕЛІТИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ	147
---	-----

Герасименко Л. В. ЖАН БОДРІЙЯР ПРО СУСПІЛЬСТВО СПОЖИВАННЯ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	149
---	-----

Герасимович В.А. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ У ПОЛІТИЦІ	151
Горобець А.П. МАКІАВЕЛЛІВСЬКА ШКОЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ	153
Гурицька М. С. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	155
Дуткевич В. І. ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАТ	157
Єрмоленко В. А. ДЕРЖАВНІСТЬ У ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНО-ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ПОЧАТКУ ХХІ ст.	160
Іванова І.І. КАТЕГОРІАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ	162
Іванчук В. Б. ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО У ПРАЦІ НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ "ДЕРЖАВЕЦЬ"	164
Йосипенко С.-В. С. ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ І СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	167
Карпенко Б.В. FRAGILE STATES. ПРОБЛЕМА ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ	168
Кирпичник Р. І. ПРОБЛЕМА УЙГУРСЬКОГО СЕПАРАТИЗМУ В КИТАЇ	170
Кирпичник Р. І. КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА	172
Косенко Д.В. ЛІБЕРАЛЬНИЙ ТА РАДИКАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ДЕМОКРАТІЮ	174
Корнійчук О.О. КОНЦЕПЦІЯ "ВЕРТИКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ" ДЖОВАННІ САРТОРІ	176
Кузуб Г. Д. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	179

Лікарчук Д. С. ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	181
Магдич Ю.А. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ	182
Маркіна М. Е. ФРОММ ПРО ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОНЯТТЯ СВОБОДИ В ДЕРЖАВІ	184
Маркітантов В. Ю. ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ПОШИРЕННЯ ТЕРОРИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	186
Маслій І. В. ОКРЕМІ ЕКОНОМІЧНІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРОЦЕС ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	189
Мельник В. М. ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКИЙ НАПРЯМ.....	192
Миндреску Ю.О. МЕХАНІЗМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ	195
Омельченко В.Ю. "ПОЛІТИЧНИЙ МІФ" ЯК ПРИКЛАДНА МІФОЛОГІЯ	197
Остапчук О.О. ЗМІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОПАГАНДИ ТЕРОРИЗМУ	200
Радевич Е. В. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ: КОНВЕРГЕНЦІЯ ИЛИ ДИВЕРГЕНЦІЯ	202
Рихлік В. А. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	204

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2017

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(25-26 квітня 2017 року)
МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 10

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 12,4. Наклад 110. Зам. № 217-8117.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл24.
Підписано до друку 30.03.17

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, 01601, м. Київ
☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 72; тел./факс (044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.kiev.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02